

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA
TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ
KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI**

Doktora Tezi

Dr. Y. Selim SARIİBRAHİMOĞLU

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Gökçen ALPKAYA

Ankara-2009

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI**

TOBB Yayın Sıra No : 92
ISBN : 978-9944-60-476-5

TOBB yayınları için ayrıntılı bilgi
Yayın Müdürlüğünden alınabilir.

Tel: (312) 413 80 44-46

Faks: (312) 418 10 02

e-posta: basin@tobb.org.tr

İnternet: www.tobb.org.tr

TOBB yayınlarına tam metin ve ücretsiz olarak
İnternette ulaşabilirsiniz.

Sayfa Düzeni ve Baskı: Uzman Matbaacılık - Ankara

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

Önsöz

Bilindiği üzere Avrupa Birliği, kuruluşundan bu yana her zaman tartışmaları üzerine çeken bir entegrasyon olmuştur. Nitekim, AB ile temellerimizli oluşturan, Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasında 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması çerçevesinde kabul edilen 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı da pek çok tartışmalara konu olmaktadır.

Bu kapsamda söz konusu tartışmalar çerçevesinde, Gümrük Birliği Kararı'nın oluşturduğu güncel sorunların, hukuki, ekonomik ve siyasi bakış açılarıyla analiz edilmesi, ülkemizin içinde bulunduğu mevcut durumun temellerinin anlaşılması kapsamında da çok büyük önem arz etmektedir.

TOBB olarak AB konusundaki çalışma ve gayretlerimiz de dikkate alındığında, gümrük birliğinin irdelenerek, gümrük birliğinin öncesi ve sonuçlarının Türkiye üzerindeki etkilerinin incelenmesinin, özellikle de küçük ölçekli şirketlerin de bilinçlenmesi adına yeni bir ufuk açabileceği kanaatini taşımaktayız. Nitekim, söz konusu KOBİ'ler açısından bir emsal niteliğinde olabilecek Yedaş Davası da Gümrük Birliği uygulamalarının gerek Türkiye, gerekse AB nezdindeki sonuçlarının yargı kanalıyla incelenmesi açısından bir ilk teşkil etmektedir.

Bu kapsamda Yedaş Davası ile Av. Sellim Sanlıbrahimoğlu'nun "Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Tamamlanması Öngörülen Gümrük Birliği Kararı İşliğinde Yedaş Davası" başlıklı doktora tezini yayımlanmasının, Gümrük Birliği Kararı'na ilişkin tartışmalara çok büyük bir katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Bilginin yaygınlaşmasına katkıda bulunan bu çalışmaya emeği geçen herkesi kutluyor, uluslararası pazarlarda yol gösterici nitelikteki bilimsel çalışmaların daha da çoğalmasını temenni ediyorum.

M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU
Başkan

Önsöz

Türk sanayicisi ve iş adamları için son derece önemli olan "YEDAŞ Davası" na ruhunu ve emeğini katan, 40 yılın sanayicisi Sayın Batur, Nazlı ve Demet ERSİPAHI'ı ailesine, bu davanın açılmasına öncülük eden Talat SARAL'a ve Merkez Bankası eski Başkan Yardımcısı Aykut EKSEN'e, değerli dostum ve ilk AB emeklilerinden Sayın Arle GÜLDEN'e, meslektaşlarım Sayın Richard PLENDER'a, John WALSH'a ve Rhet SINNER'e, SARIİBRAHİMOĞLU Hukuk Bürosu'nun çalışanlarına ve son olarak çok değerli tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Gökçen ALPKAYA'ya teşekkür ederim...

Dr. Y. Selim SARIİBRAHİMOĞLU

Sarıbrahimoğlu, Yavuz Sellm, Türkiye İle Avrupa Birliği Arasında Tamamlanması Öngörülen Gümrük Birliği Kararı İşİğında Yedaş Davası, Doktora Tezl, Danışman: Doç Dr. Gökçen Alpkaya, 180 s.

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ile Avrupa Toplulukları arasında, 1963 yılında imzalanan ve fesih hükmü bulunmayan Ankara Antlaşması çerçevesinde imzalanan 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararının yarattığı sorunları, hukuki, ekonomik ve siyasi bakış açılarıyla analiz etmeyi ve çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, AB Hukuku çerçevesinde anlaşmanın diğer tarafı olan Avrupa Birliği kurucu ülkelerinin taahhütlerine uymamaları sonucu Türkiye'nin alamadığı mali yardımların, ekonomik güvenliği, AB sürecini ne denli olumsuz etkilediğine değinilmiştir. İlerleyen bölümlerde ise, bu ekonomik yazılı sözlerin tutulmaması karşısında AB Hukukundan kaynaklanan hakların nasıl tüketileceği incelenerek, türünün ilk örneği olan "Yedaş Davası", AB usul hukukunu da içine alacak biçimde tartışılmıştır.

Bu çalışma, Gümrük Birliği Kararı öncesindeki ve sonrasındaki gelişmeleri, genel ekonomik ve siyasi kararlar da gözettirerek hazırlanmıştır.

Sarıbrahımoğlu, Yavuz Sellm, YEDAŞ Case In The Light of Custom Union Prescribed To Be Completed Between European Union and Turkey, Doctorate Thesis, Advisor: Assoc Prof. Gökçen Alpkaya, 180 p.

ABSTRACT

This thesis tries to analyze the problems, caused by the 1/95 numbered Customs Union Decision that is signed pursuant to the Ankara agreement, which has no tenure provision and has been signed in 1963 between Turkey and the European Communities, through its legal, economic and political aspects, aiming to find present formulas. In this context, it is discussed that how the financial aids which Turkey could not get due to the fact that the founder states of the European Union, as the other side of the agreement within European Law, went back from their commitments have affected the economic security and the European Union process of Turkey negatively. In the progressive chapters, it is examined how the rights arising from European Law will be exhausted in case the written economic promises are dispensed, and again the "Yedaş case" has been discussed considering EU procedure law.

This thesis is considering the prior and latter developments of the Customs Union Decision regarding the general economic and political decisions.

İçindekiler

■ ÖNSÖZ.....	iii
■ KISALTMALAR.....	xiii
■ TABLOLAR	xv
■ Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ

■ I) TÜRKİYE İLE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ARASINDA BİR ORTAKLIK OLUŞTURAN ANKARA ANLAŞMASI.....	12
A) Genel Olarak.....	12
B) Antlaşmanın Amacı ve Kapsamı.....	16
C) Kurucu Antlaşmalar (AET, AKÇT ve EURATOM) Bakımından Özet Bir Değerlendirme:.....	18
D) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT-1947) Kuralları Bakımından Genel Bir Değerlendirme:.....	20
■ II) ANKARA ANTLAŞMASI'NIN GEÇİŞ DÖNEMİ ESASLARINI BELİRLEYEN KATMA PROTOKOL.....	22
A) Katma Protokolün Amaç ve Kapsamı.....	22
1) Sanayi Ürünleri.....	22
2) Tarım Ürünleri.....	23
B) Tarafların Yükümlülükleri.....	23
1) AET'nin Yükümlülükleri.....	23
2) 1973-1995 Döneminde Türkiye'nin Yükümlülükleri.....	24

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

■ III) AVRUPA KÖMÜR DEMİR VE ÇELİK TOPLULUĞUNUN YETKİ ALANINA GİREN ÜRÜNLERE İLİŞKİN ANLAŞMA	25
■ IV) 14 NİSAN 1987 TARİHLİ TAM ÜYELİK MÜRACAATI	26
■ V) TÜRKİYE- AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK KONSEYİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİNİN OLUŞTURULMASINA İLİŞKİN 1/95 SAYILI KARARI.....	27
A) Kararın Amaç ve Kapsamı.....	27
B) Kararın Uygulanması	32

İKİNCİ BÖLÜM GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRK EKONOMİSİ

■ I) EKONOMİ PENCERESİNDEN TÜRKİYE.....	34
A) Küresel Politikaların Değerlendirilmesinde IMF Beşli ABD-AB İlişkileri ve BRHÇ'İNİN Ekonomik Geleceği.....	34
B) Türkiye-AB İlişkileri Ekonomik Tarihinde 1978 Kırılma Noktası.....	41
■ II) TÜRKİYE VE DÜNYA BANKASI.....	45
A) 1978 Öncesi Ekonomik Politikaların Dünya Bankası Gözüyle Değerlendirmesi.....	45
B) Krueger Ve Arkadaşlarının 1978'e Kadar Olan Ekonomi Politikalarına Eleştiriler.....	50
C) 1990'lara Gellndiğinde Dünya Bankası Ekibinin, 1980'den Beri Uygulamaya Konan Politikaları Hakkındaki Değerlendirmeleri.....	55
D) Krueger Ve Ekibinin Hükümet Programındaki Ekonomik Güvenliği Tehdit Eden Stratejisi.....	56
■ III) BANKACILIK SEKTÖRÜ.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GÜMRÜK BİRLİĞİNİN UYGULANMASI

■ I) GÜMRÜK BİRLİĞİNİN UYGULANMASI.....	75
A) GENEL OLARAK	75
B) YANLIŞ UYGULAMALAR.....	78
1. Vize Uygulamasından Kaynaklanan Güçlükler:.....	78
2. Gümrüklerin Sıfırlanması:.....	82
3. Danışma Organlarındaki Aksaklıklar:.....	83
4. Koruma Tedbirlerine İlişkin Güçlükler:.....	84
5. Özellikle de Yunanistan Vetosu Nedeniyle Mali Yardımlarda Karşılaşılan Güçlükler:.....	86

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAŞ DAVASI**

a. Adaylık Öncesi Mallı Yardımlar.....	86
b. Adaylık Sürecinde Mallı Yardımlar.....	89
■ II) GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME.....	91
■ III) IMF, KRİZ VE SAVAŞ.....	99

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI ÇERÇEVESİNDE
YEDAŞ DAVASI**

■ I) AB HUKUKUNUN ÖZELLİKLERİ.....	109
A) Topluluk Hukukunun Birliği:.....	109
B) Topluluk Hukukunun Özerkliği:.....	109
C) Topluluk Hukukunun Doğrudan Uygulanabilirliği ve Etkinliği:.....	110
D) Topluluk Hukukunun Üstünlüğü.....	111
■ II) TAZMİNAT DAVALARI (AKİT DIŞI SORUMLULUK).....	112
A) Davanın Tarafları.....	112
B) Süre.....	113
C) Davanın Unsurları.....	113
a. Kusur.....	113
b. Zarar.....	115
c. İliyet Bağı.....	116
■ III) ÖN KARAR PROSEDÜRÜ.....	116
A) ATAD'ın Yorum Yetkisi.....	117
B) Prosedür.....	118
a. Önkarar Prosedürüne Başvurulmasının Takdir Yetkisine Tabi Oluşu Durumları.....	119
b. Önkarar Prosedürüne Başvurulmasının Zorunlu Oluşu Durumları.....	120
c. Önkarar Usulü Yöntemi.....	120
■ IV) YEDAŞ DAVASI.....	120
A) Tarafların İddiaları.....	121
a. Mallı Yardımların Yapılmaması Olması.....	121
b. Türkiye'nin 133 no'lu Komite'ye Katılmaması.....	123
c. Davacıların "Sözleşme Dışı Sorumluluğu".....	125
I. Fii Yokluğu İddiası:.....	125
II. Zarar:.....	127

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAŞ DAVASI**

III. İlliyet Bağı.....	128
d. Zaman Aşımı Sorunu	129
■ V) SÖZLÜ DURUŞMA	130
A) Billirkişî Görüşünün Alınması	133
B) Müdahale Taleb.....	134
C) 08.08.2005 Tarihli Duruşma.....	135
D) Davacı Savunmanın Değerlendirilmesi.....	139
■ VI) İLK DERECE MAHKEMESİ KARARI	141
■ VII) TEMİZ AŞAMASI	142
A) Davalıların Kusurlu Hareketleri (Unlawful Conduct).....	144
B) Adil Yargılanma ile Adil Ve Düzgün Yönetim Haklarının İhlali (Fair Trial + Good & Fair Management).....	145
C) Uğranılan Zararın Gerçekliği (İlliyet Bağı'nın Oluşumu).....	147
D) Eşit Muamele Prensiplerinin İhlali (Equal Footing).....	148
■ VIII) AB HUKUKU KAPSAMINDA YENİDEN YARGILAMA MÜESSESSESİ.....	149
■ IX) YEDAŞ DAVASININ İNSAN HAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	150
A) Billirkişî Raporunun Değerlendirilmemesi	151
B) Sözlü Duruşma Usulü	151
C) Mahkeme Kararlarının Gerekçelendirilmesi	152
D) Hâkimin Durumu.....	152
E) İçtihat Hukukuna Aykırılık	153
■ SONUÇ.....	155
■ KAYNAKÇA	168
■ EKLER	180

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AET** : Avrupa Ekonomik Topluluğu
- AKÇT** : Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
- ASEAN** : Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
(Association of Southeast Asian Nations)
- ATA** : Avrupa Topluluğu Antlaşması
- AP** : **Avrupa Parlamentosu**
- ATAD** : Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
- Bknz.** : Bakınız
- CACM** : Orta Amerika Ortak Pazarı
- CARICOM**: Karayıp Ülkeleri Topluluğu
- CDU** : Hıristıyan Demokrat Parti (Christian Democratic Union)
- ÇHC** : Çin Halk Cumhuriyeti
- DİE** : Devlet İstatistik Enstitüsü
- DPT** : Devlet Planlama Teşkilatı
- DTÖ** : Dünya Ticaret Örgütü
- ECOWAS**: Batı Afrika Ekonomik Topluluğu
- EFTA** : Avrupa Serbest Ticaret Birliği
(European Free Trade Association)
- EU** : Euro / Avro
- ECJ** : Avrupa Adalet Divanı
(European Court of Justice)
- EURATOM**: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
- GATT** : Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması
(General Agreement on Tariffs and Trade)
- GB** : Gümrük Birliği
- GSMH** : Gayrisafi Millî Hasıla
- IMF** : Uluslararası Para Fonu
(International Monetary Fund)
- İDM** : İlk Derece Mahkemesi
- İKV** : İktisadi Kalkınma Vakfı

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI**

- KOBİ** : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
LAIA : Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MÇB : Müzakere Çerçevesi Belgesi
MFN : En Çok Kayımlı Ülke
(Most Favored Nation)
NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
(North American Free Trade Agreement)
OGT : Ortak Gümrük Tarifesi
STA : Serbest Ticaret Antlaşması
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESEV : Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
UDEAC : Orta Afrika Gümrük Birliği
UEMOA: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
USD : Amerikan Doları

TABLÖLAR

Tablo No 1: Ekonomik Entegrasyonlar Ticaret Verileri.....	15
Tablo No 2 : Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı	31
Tablo No 3: Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Dış Ticareti.....	60
Tablo No 4 Yıllar İtibariyle Türkiye'nin Dış Ticaret.....	62
Tablo No 5: Dış Ticaretin Coğrafi Dağılımı.....	62
Tablo No 6: Topluluğun Türkiye'ye Yönelik Mali Yardımları.....	87
Tablo No 7: Gümrük Birliği Sonrası Mali Dönemde AB Yardımları (1996-1999).....	94
Tablo No 8: Avrupa Yatırım Bankası Kredileri.....	95
Tablo No 9 : 1989-2002 AB ile Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı (Milyar Dolar).....	96
Tablo No 10: Dış Ticaret Dengesine Dahil Edilen Yabancı Kredilerin Ana Parası ve Faizi İle İlgili Geri Ödemeler (1990-2002).....	97

Giriş

Türkiye'nin, Avrupa'nın ekonomisi ile kültürel ve sosyal yaşamının bir parçası olmasını amaçlayan ve Avrupa Birliği (AB) ile 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması; "İmtiyazlı ortaklık" tartışmalarının gölgesi altında, günümüzde Türkiye'nin "ekonomik güvenliğini" bozucu yönde bir değişikliğe zorlanmaktadır. Oysa, AB ile 45 yıldır süren Ankara Anlaşması "fesih hükmü olmayan" ve Türkiye'yi AB'nin, "tam üyeliğe" dönük ortak üyesi yapan bir anlaşmadır. Erken üyeliği dışında, Yunanistan'la Türkiye'nin bu anlamda hukuken hiç bir farkı yoktur.

Kaldı ki, Roma Antlaşması'nın 288/7'nci maddesi uyarınca Toplulukla üye devletler arasında imzalanan anlaşmalar, Topluluk ve üye devletler üzerinde bağlayıcıdır. Ankara Anlaşması'nın hükümleri Topluluğun hukuki düzeninin ayrılmaz bir parçasıdır. Nitekim Ankara Anlaşması; günümüzün "İmtiyazlı ortaklık" savunucuları Almanya Şansöyesi Angela Merkel ve Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin, AB'nin kurucu üyeleri Almanya ve Fransa'sındaki parlamentolarından, Avrupa Parlamentosu'ndan ve Konseyi'nden geçtikten sonra, "kabul edilmiş ve anayasalarınca korunan" uluslararası anlaşma olarak yerini almıştır.

Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin, Türkiye'nin Avrupalı olmadığına dair iddialarının aksine, Fransa 22 Kasım 1964'de yürürlüğe giren Ankara Anlaşması altındaki imzası ile Türkiye'nin Avrupalı olduğuna ve öyle kalacağına dair hukuken bağlayıcı olan kabulünü "söze bağlılık" ilkesi çerçevesinde vermiştir. Kaldı ki, Türkiye'nin Avrupa'da olmadığını iddia eden Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy "Lefkoşa'nın" nasıl olup da Avrupalı olduğunu açıklayamamaktadır. Öte yandan, Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin elde ettiği statünün AB üyelerince ortadan kaldırılması ve "İmtiyazlı ortaklık"a dönüştürülmesi için AB üyelerinin oy birliğine yasal olarak ihtiyaç bulunmaktadır. Bu Antlaşma'nın yürürlükten kaldırılması için ise, Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nde oy çokluğu ile karar alınması gerekmektedir. Ayrıca, Avrupa Sözleşmesi'nin 300 ve 310'uncu maddeleri gereği, bir Anlaşma'nın değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması için mantıklı gerekçeler öne sürülmesi de

gereklidir. Bir anlaşın oy çokluğuyla anlaşmanın iptal edildiği düşünülse bile, Ankara Anlaşmasının yürürlükte kaldığı 45 yıl boyunca özellikle mali hükümlerin yerine getirilmemesi nedeniyle Türkiye'nin uğradığı zararların tazminini isteme hakkı olacaktır.

Herkesçe bilindiği gibi, AB hukuku tüm milli hukuklardan üstündür; dolayısıyla bu anlaşmaların şartlarının milli hukuka uyuşmadığı gerekçesiyle geçersiz kılınamaz. Birlik hukuku ile milli hukuk arasında herhangi bir uyumsuzluk varsa, ilgili üye ülke kendi kanunlarını AB hukukuna uyacak şekilde düzenlemek durumundadır.

Bunların hepsi bir yana, 2006 yılında Fransa, Türkiye'ye ihracat yapan ülkeler arasında 6'ncı sırayı alırken, Türkiye'den ithalat yapan ülkeler Türkiye, Fransa'nın ithalat yaptığı ülkeler arasında 2 milyar 808 milyon euro ile 19. sırada bulunuyor. 1990 ile 2006 yılları arasında Türkiye'nin Fransa'ya ihracatı 30 milyar doları aşmıştır. Gene aynı yıllarda Fransa'dan Türkiye'ye yapılan ithalat ise neredeyse 53 milyar dolardır.¹ Türkiye'de faaliyet gösteren 524 Fransız şirketi bulunmaktadır. Örneğin, dünya çapındaki şirketlerden Renault 1969'dan beri Türkiye'dedir. Fransız petrol şirketi Total'in Türkiye genelinde 500 istasyonu bulunmaktadır. Fransız süper market zinciri Carrefour ise Türkiye'de her yıl 125 milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir. İki ülke arasındaki dostluk ise, 1475'te imzalanan ve Fransa'ya Osmanlı'nın verdiği imtiyazlarla, kapitülasyonlara dayanmaktadır.

Fransa için bu kadar yararlı bir ekonomik ilişki karşısında neden Sayın Sarkozy imtiyazlı ortaklık savunucusudur? Bu sorunun cevabı tezlimiz çerçevesinde ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Ancak bu konuda kısaca şu sonuca varmanın doğru olduğuna inanıyorum: İmtiyazlı ortaklık söylemi AB'nde sadece Amerikancı siyaset üretmeleriyle bilinen Sayın Sarkozy ve Sayın Merkel gibi politikacılar tarafından dile getirilmektedir. Öyleyse imtiyazlı ortaklık düşüncesinin bir AB projesi olmaktan ziyade, Ortadoğu'da Amerikan – İsrail projesine daha yakın olduğunu kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olabilir. Türkiye'nin Ankara Anlaşması'ndaki temel formatından çıkıp, ilişkinin imtiyazlı ortaklık şekline dönüşmesi halinde; Ortadoğu ve bölge politikaları açısından bir dudağı yerde bir dudağı gökte mısallı ülkemizin bir koluyla Amerikan politikalarını tutarken, diğer koluyla da AB politikalarına entegre olması demektir.

Oysa bu düşünce AB ile imzalanan anlaşmaların temeline aykırıdır. Özellikle Türkiye ve Rusya'yı hiçbir şekilde AB'nin dışında planlamayan AB'nin amacına ve derin devletin² planlarına aykırıdır. Ortadoğu'da Ankara Anlaşması çizgisinden

¹ Fransız'da Fuarlara Katılan Kazanıyor, <http://www.kobitfinans.com.tr/tr/dls_pazar/041702/6130>, (22 Eylül 2008).

² "Derin Devlet" İbaresi Shuman ile başlayan ve Jean Monnet ile somutlaşan AB sürecinde AB'nin kuruluş temelini oluşturan ortak aklın ve stratejinin sonucu olan teşkilatlanma ifade edilmektedir. Bunun temelinde ekonomik entegrasyon yolu ile başın tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Bu ortak aklın ve kuruluş nedenleri zamanla bu amaca aykırı düşen tavırları değişime uğratmaktadır. Örneğin sayın Merkel ve Sarkozy'nin Türkiye lehine olan görüşlerinin zaman içinde değişmesi gibi.

uzaklaştırılmış ve imtiyazlı ortağa dönüştürülmüş Türkiye'nin, ABD'nin savaşa ve güç kullanmaya dayalı Ortadoğu ve Asya planlarının yürüncesinden çıkamayacağı kuşkusuzdur. Teskerenin reddinde olduğu gibi, bu politikalarından görelli uzaklaşmalar da sonuca etkili olamaz.

Ankara Anlaşmasını imtiyazlı ortaklığa dönüştürme söylemlerinde; "AB'nin Ankara Anlaşmasıyla Türkiye'ye taahhüt ettiği ekonomik desteği vermemiş olması, mali yardımları Yunanistan'ın 1978 yılında Türkiye'ye zarar verici işlemde bulunmayacağına dair taahhüdüne rağmen veto etmesi, Kopenhag Kriterleri'nin 2'nci maddesindeki ekonomik haklardan ziyade, insan haklarıyla ilgili dayatmalarda bulunması" gibi baskaların önemli etkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Ama bu ilişkide esaslı hata Türkiye tarafından yapılmış ve AB'nin Türkiye'ye zarar vermesine adeta izin verilmiştir, şöyle ki:

1. Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerinde önemli hatalarından biri 1976 yılında gerçekleşmiştir. AB Katma Protokol uyarınca 1973 yılından itibaren Türkiye'ye tanıdığı, Topuluğa 22 yıl boyunca gümrüksüz sanayi ürünü ihracına başlamışken, (Türkiye çıkışlı tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde) birkaç yıl sonra tek yanlı olarak Avrupa Birliği rekabete dayanamamış ve kota uygulamaya başlamıştır. Türkiye bu yanlıya esaslı tepki göstermek, itiraz etmek, hukuk yollarına başvurmak gibi çağdaş ve hukuki yöntemleri kullanmak yerine, sırf tekstil sektörünü kurtarmak için, Dışişleri Bakanlığının uyarısına rağmen³, 1976'da kendi kendini sınırlayan bir kota uygulamasına geçmiştir. Oysa aynı AB'nin fiyatı aynı talebiyle 1973 yılında karşı karşıya kalan Yunanistan, konuyu Türkiye gibi ele almamış ve "OHİ" (hayır) diyerek, Avrupa Adalet Divanı'na konuyu götürmüştü ve sonuçta "HAEGEMAN Kararı" ile 1974 de söz konusu AB kotasını kaldırmıştır.

Görüldüğü gibi, AB'de dava hakkını kullandığı halde, Yunanistan dışlanmamıştır. Aksine hala desteklenmektedir. Bu da Avrupalı bilincinde dava açmanın dostluğu bozmadığını ve sanayicilerimizin yasal haklarını korumak için AB mahkemelerinde dava açmaktan korkmamaları gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2. Ayrıca, 01.12.1964'te yürürlüğe giren Birinci Mali Protokol'ün başlangıç bölümünde; Türkiye'nin aşamalı olarak kurulacak bir Gümrük Birliği'nden (GB) dolayı ilerde doğacak yükümlülüklerini yerine getirilebilmesi için "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasının teşvik edilmesi" öngörülmüştü. Ancak ne yazık ki, zaman içinde AB ile Gümrük Birliği Anlaşması da dâhil tüm anlaşmalar "ver ama alma" politikasına dönüşmüştür. Zira Türkiye, 133 no'lu komiteye alınmayarak AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı Gümrük Birliği Anlaşmaları'na müdahale edememiştir. Bunun sonucu, üçüncü ülkelerin Türkiye'nin katılımı olmadan "kendi lehlerine ve Türkiye

³ Emrin şifrinin 7/12463 esas no. yazılı soru önergesine karşılık olarak verilen cevap

aleyhine Türk pazarına girmeleri", yani Türk pazarını Çin, Hint, Uzakdoğu mallarının saldınsına açık bırakılmasıdır.

AB'nin bir ülkeye yardım yapabilmesi için "mali yardım anlaşması" gereği vardır. Türkiye ile bu anlaşma 1999-2000 yılına kadar imzalanmamıştır. Neden bu kadar geç kalındığı da anlaşılammaktadır⁴. Ankara Anlaşması ile kurucu üyeler Türkiye'nin ekonomik gelişmesine destek vermeyi açıkca taahhüt etmişlerdir. Bu taahhütlerin yerine getirilmemesi karşısında Türkiye sessiz kalmıştır. YEDAŞ davasının açılmasının nedenini de bu tutum oluşturmaktadır. GB Anlaşmasında, daha teknik deyimle 1/95 sayılı Karar'da bile, reel sektörün "yeni rekabetçi duruma adapte edilmesi"nden söz etmektedir.

Tüm bu husulann yanı sıra Yunanistan; Komisyon'un, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin Türkiye'ye "özel yardım" yapılması amacıyla almış olduğu 2/ 80 sayılı Kararını dava etmiştir⁵. Anılan davada ise ATAD, Yunanistan'ı haksız bularak; "Türkiye/AET Ortaklık Anlaşması'na göre; Ortaklık Konseyi kararlarının uygulanması ile ilgili önlemlerin alınması akit taraflara düşen bir yükümlülük olduğundan, Topluluk tarafında Komisyon'un, adı geçen yardımın uygulanmaya konulmasında tek yetkili organ olduğu ve dolayısıyla Komisyonun, yardımın yapılması için Topluluklar Konseyi'nden oybirliği ile ayrı bir karar almasına da gerek olmadığı" sonucuna varmıştır.

3. Gümrük Birliği Kararında rekabette zorlanan Türk sanayicilerin AB'den artan mal ithalatı karşısında "Koruma Önlemleri" alınmaları hakkında düzenlemeler de yer almaktadır. Koruma önlemlerine başvurma usulü hakkında, 1/95 sayılı Karar, (örneğin 63'üncü madde), tarafların Katma Protokol'ün 60'inci maddesinde öngörülen koruma önlemleri mekanizmaları ve yöntemlerinin geçerliliğini koruduğunu teyit etmekte; buna mukabil, 64'üncü maddede ise, "Taraflardan birinin aldığı bir koruma veya hımaye önemi, bu karardan doğan hak ve yükümlülükler arasında dengesizliğe yol açtığı takdirde, diğer taraf, önlem alan tarafa karşı dengeleyici başka önlemler alabilir. Ancak bu gibi durumlarda GB'nin işleyişini en az aksatacak önlemlere öncelik tanınacağı" ifade edilmektedir. Maalesef, bu maddenin Türkiye tarafından AB'ye karşı olan kullanımı çok az olmuştur.

Bunun yanında, "standart dışı malların Türkiye'ye ihraç edilmesi" de son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Kararın 8'inci maddesi gereğince standardizasyon, kalite, akreditasyon, test ve belgelendirme gibi önlemler Türkiye ve AB tarafından işbirliği içinde gerçekleştirilmelidir. Özellikle AB firmalarının "standart dışı ürünleri, Tek Avrupa Pazarı'nın bir parçası haline gelme gayreti içerisinde olan Türkiye'ye ihraç etmeleri, Türkiye ekonomisi açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

⁴ Patrick Holden Lecturer in International Relations Law and Social Science Plymouth University, <<http://www.edpsg.org/index.pl>>, (27 Eylül 2008).

⁵ Devlet Planlama Teşkilatı (2001), *Türkiye- Avrupa Topluluğu Ortaklığı Kararları 1964-2000* (Cilt1, Ankara): 147.

Örneğin, kendiliğinden yapışkanlı etiket üreten sanayi AB'nin bu standardizasyon önlemlerini ihlal etmiş olduğu için çok ciddi kayıplara uğramıştır. Yakasan Yapışkan Kağıt sanayi A.Ş., 2005 yılında Gümrük Müsteşarlığı'na yaptığı başvurular ile ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere, Gümrük Birliği Anlaşması nedeniyle, AB ülkelerinde aynı koşullarda satılması mümkün olmayan "B" kalite etiketlerin Türkiye'ye girişinin "kırmızı çizgiye" alınarak ithalatı Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın iznine bağlanmasını sağlamıştır.⁶

Kendiliğinden yapışkanlı etiket sanayiinde GB' den önce sektörün %14'ünü üreten, ancak günümüzde GB uygulamaları nedeniyle büyük üretim kaybına uğrayarak sektörde üretimi %8'e gerileyen Yakasan firması, Türkiye'nin AB'ye üye ülkeler kısmen de bazı üçüncü ülkeler çıkışlı kendinden yapışkan etiket ve benzeri eşya ithalatında, standart dışı, "kötü kalite" ürünlerin giderek daha fazla yoğunluk kazanmaya başladığı, bu gelişmenin ise, iç ve dış ticarete ciddi rekabet sorununa yol açarak kurulu etiket sanayiine zarar vermeyi sürdürdüğü iddiasıyla Gümrük Müsteşarlığı'na bu tür ithalatın durdurulması için "kırmızı çizgi" gözetimine alınması başvurusunda bulunmuştur.

Yakasan şirketinin başvurusu Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı tarafından değerlendirilmeye alınarak, risk analizi çalışması yapılmış, bu teknik çalışma ve araştırmalar sonucu Yakasan firmasının talepleri yerinde görülerek; etiket ithalatında "alıcı firma, gönderen firma, ithalat birim kaymeti" gibi kriterler yönünden gerekli önlemlerin alınmaya başlanmıştır.

4. Ankara Anlaşması'nın temeli ve ruhu olmasına karşın, Türkiye bu konuda ciddi hiç bir adım atmamıştır. Türkiye'nin 6. Çerçeve Programı'na⁷ (ÇP) katılım için ödeyeceği katkı payının TÜBİTAK tarafından yapılan hesaplamada 228-235 milyon avro seviyesinde olacağı ve ulusal kaynaklarından karşılanacak miktarın 175-180 milyon avro düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Türkiye, 6.ÇP için toplam 138,9 milyon avro ödeme yapmış, bunun 99,4 milyon avrosu milli bütçeden, geri kalanı ise AB hibelerinden karşılanmıştır. Böylece Türkiye, GSMH oranına göre toplam 290 milyon avro ödeme yapmıştır. Bunun akabinde, başlangıçta %10,5 olan ülkemiz kuruluşlarının yer aldığı proje konsorsiyumlarının kabul oranı, son iki yılda %20,6'a çıkmıştır. Ancak, 6. ÇP'ye katılım için katkı payı, miktarın tamamına yakının ödemesine karşın, Türkiye program dâhilindeki toplamlara katılmamıştır.

⁶ Bu konuda Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı'nın dilekçemize verdiği cevap olarak bkz: EK-1

⁷ Altan Küçükçınar (2003), 6.Çerçeve Programı,

<2003http://bilgilekonomisi.googlepages.com/AB6.EREVEPROGRAMI.ppt>, (21 Eylül 2008).

Türkiye bu AB hukukuna aykırı haksızlıklara karşı pasif bir duruş sergilerken, bir gurbetçi olan "Savaş allesi" İngiltere'ye turist olarak vize zorunluluğu bulunmayan dönemde yasal olarak girmiş, daha sonra işyeri açtıklarında, AB ülkelerinin sonradan koydukları vize kararı ile karşı karşıya kalması sonucu sessiz kalmamış, hukuki haklarını kullanarak sorunu Avrupa Adalet Divanı'na götürmüştür. Adalet Divanı ise "AB üye ülkelerinin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan işverenlerin ve serbest meslek sahibi kişilerin Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1973 tarihinden itibaren haklarına kısıtlama yasağı getirmelerini Antlaşmaya aykırı bulmuş", yani Türkiye'nin kazanılmış haklarının çiğnenemeyeceğine, Savaş allesinin haklı olduğuna karar vermiştir.⁸

Burada iki sorunun cevabı son derece önemlidir: Böyle bir hak vardı da Türkiye neden Abdülnasır Savaş gibi yürekli birinin ortaya çıkmasını 22 yıl bekledi? Bu konuda TOBB, İKV, UND, İstanbul ve Ankara Sanayi Odaları'nın Türk sanayisinin önündeki bu en büyük ticari hareket engelini ortadan kaldırılması için "susma hakkı" nı kullanmaları nasıl mümkün olabilir?

Bizce cevap şudur: AB Hukuku Türkiye'de hiç kullanılmamaktadır. Söz gelimi son dönemde AB Komisyonu Türkiye Delegasyonu Başkanı olarak Ankara'da görev yapan Hans-Jörg Kretschmer'in, kendi görev tanımı çerçevesinde "Türkiye'deki siyasi, ekonomik ve müktesebata ilişkin gelişmeleri takip ederek ve raporlayarak ikili ilişkilerin gelişimine katkıda bulunma; Türkiye ve Topluluk arasındaki mali işbirliğinin programlanmasına katkıda bulunma ve merkezi olmayan program ve projelerin idaresini garanti etme" işlerini görmesi gerekirken; kendisi bu tanımın dışında her türlü iç politikaya ilişkin açıklama yapmanın zevkini alabildiğince çıkarabilmiştir. Hiçbir kurum, görevdeyken Kretschmer'e bu kanun dışılığını hatırlatmayı düşünmemiştir. Bu konuda AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barosso'ya yazdığımız yazıya cevaben Türk basınında çıkan haberlerin gerek sayın Kretschmer'in ve gerekse AB Komisyonu'nun "gerçek görüşlerini yansıtmadığını" söylemiştir.⁹

5. AB Anlaşması'nın 295. maddesi uyarınca, Anlaşma'nın düzenlenme amacı, kamuoyunda bilinenin aksine, üye ülkelerde uygulanan mülkiyet rejimini belirleyen sisteme zarar vermek değildir. Bu sebeple, üye ülkelerdeki kamu tüzel kişilikleri için kendi ticari işletme ve hisselerin satılması hususunda hiçbir yükümlülük öngörülmemiştir. Böylece, Komisyonun AB mevzuatını yorumlanması ışığında, üye ülkelerin kamu tüzel kişiliğine sahip banka ve diğer finans kurumlarındaki tam mülkiyet

⁸ ATAD,C-37/98 numaralı, 11.05.2000 tarihli kararı/biz: İKV no:214 (2007), *Türkiye-AT Ortaklık Hukuku ve ATAD Kararları Çerçevesinde Katma Protokol'ün 41/1. Maddesinde Düzenlenen Standartlı Hükümün Kapsamı ve Yorumu* (Ankara): s.6.

⁹ "Manuel Barosso Türk Basınına Suçladı", *Bugün Gazetesi*, 12 Ocak 2007.

ve çoğunluk hisselerini elinde tutma gücüne sahip olduklarını fark etmeleri gerekmektedir. AB hukukuna uygun olarak, kamu tüzel kişileri ve teşebbüslerinin özelleştirilmesi zorunlu olmadığı halde, yasa gerekçelerinde dahi milli kuruluşların alılabildiğince satışlarında "AB uyumu"nun gösterilmesi, Türkiye'nin "kendisine haksızlık yapılmasına izin veren" ortama sürükleyenlerin, yönetmeyi/p idare edenlerin rantı olsa gerektir.

6. Kamuoyunda, kamu bankalarının verimsiz, hantal ve hatta çağdaşı olduğu söylemleri yayılarak kamu bankalarının da satılmalı, özelleştirilmeleri gerektiği savunulmaktadır. Kamu bankalarının özelleştirilmesine ilişkin kanunların gerekçelerine bakıldığında; özelleştirme nedeni AB ile gerçekleşecek üyelik öncesinde sistemin bütünüyle kuvvetlenmesi olarak görülmektedir.¹⁰ Hâlbuki durum bu şekilde değildir.¹¹

Türkiye ve Türk sanayicisi demokratik haklarını talep etmezken, Ankara Anlaşması'nın temel hükümleri çerçevesinde AB mahkemeleri nezdinde hukuki haklarını kullanmazken, AB Komisyonu, adeta bu "hak aramama kültürüyle" dalga geçmesine Avrupa Topluluğu Mahkemesi'nde Türk renkli TV üreticileri Vestel, Cihan, Beko firmaları aleyhine gümrük indirimlerine ilişkin soruşturma açmış ve bu hukuki girişiminde başarılı olmuştur. Davanın konusu, Türk renkli TV üreticilerinin üçüncü ülkelerden ithal ettikleri ara maddelere GB'ye aykırı olarak vergi farkı ödemediği AB'ye ihraç etmeleri nedeniyle bunun haksız rekabet olduğu iddiasıdır.¹² Dava 1963 tarihli Ankara Anlaşması uyarınca imzalanan 1970 tarihli Katma Protokol'e göre bu sanayi ürünlerinden AB ülkelerine girişte gümrük alınmaması koşuluna dayalı idi.

Bu örneklerden yola çıkarak baktığımızda, AB-Türkiye ilişkilerinde, "bastırılmış, sindirilmiş ve depolitize edilmiş bir Türkiye resmi" çizmek daha doğru olur. AB Türkiye için etkili hiç azalmayan bir "askerî darbe" baskısı yapagelmektedir. Zira AB Türkiye'de sözleri tartışılmaz, muttaka uyulması zorunlu kurallara sahip, dokunulmaz, aleyhine yazılmaz- çizilemez bir tabu niteliğine sahip kabul edilmiştir.

Örnek olayımızda, Alman Şansöyesi Angela Merkel'e; "imtiyazlı ortaklıktan" bahsedebilmek için öncelikle Almanya'nın imzaladığı ve Roma Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olan Ankara Anlaşması'na Almanya adına koyulan imzayı kaldırması gerektiğini, bunu yapabilmesi için de Alman Anayasası'na

¹⁰ Bankacılık Sektörü AB'ye Hazır mı?, 19 11 2007. <<http://www.emakale.com/articles/26/1/BankacAAK-SektArA-AB039ye-HazAr-mA/Sayfa1.html>>. (23 Eylül 2008).

¹¹ Kamu bankalarının özelleştirilmesi konusunda Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın hükümlerine göre AB hukukunda böyle bir uygulamanın öngörülüp görülmeliğine ilişkin AB Komisyonu tarafından tarafımıza verilen cevap için bkz: EK-2

¹² Non- Preferential Origin Colour Television Receivers Turkey. 1 Haziran 2008 <<http://eccustoms.blogspot.com/2008/06/non-preferential-origin-colour.html>>. (23 Eylül 2008).

göre parlamentoda 2/3 çoğunluğa sahip olmasının zorunlu olduğunu hatırlatarak, ayrıca 2/3 çoğunluğu bulsa bile, bu durumda Alman halkının Türkiye'ye tazminat ödemek durumunda kalacağını, Almanya'nun anlatıp anlatmadığını soran bir yazı yazmışım. Bu yazı, Almanya Eski Başbakanı Sayın Gerhard Schröder ile Almanya Başbakanı Sayın Angela Merkel'in 5 TV'de 5 Eylül 2005'deki açık oturumundan bir gün önce Sayın Merkel'in partisi CDU'nun gazetesi Die Welt'te birinci sayfadan yayınlandı.¹³

AB'yi anlamak için, yalnızca bu olaya bakmak yeter: Sayın Merkel'i destekleyen gazete, Merkel'den en kritik gün hesap soran yazıyı yayınlıyor ve Merkel'i sorguluyor. Türkiye ise lehine olan bu sorgulamayı "REM uykusuna"¹⁴ kurban ediyor, resmi ve özel basında hiç bir şekilde yayınlanmıyor. Bu tam anlamıyla teslimiyetçi yaklaşım değil de nedir?

Burada sözünü ettiğim "REM uykusu" sistematiktir. AB fonları öncelikle üniversiteler, AR-GE, sanayi hakları gibi ayağı daha fazla yere basan konuların araştırılması için kullanılacak yerde; kaynaklar insan hakları, çocuk, kadın hakları gibi alanlarda yoğunlaştırılarak, AB ile ilgili ekonomik rekabette ilgili alanlardan bilimsel bilgiden uzaklaşma, yabancılaşma sağlandı. Uygulama öyle bir noktaya geldi ki, biz AB üyesi olma koşulunu sadece insan hakları olarak bildik. Oysa bu bir aldatmaca idi ve sistematik olarak toplumu hipnotize etti ve "REM uykusu"na yatırdı.

Gümrük, vergi ve resim gelirlerinden GB sonucu mahrum kalan hükümetlerin, tanımladığımız korkunun etkisinde, AB nezdinde kayıplarını sorgulamak yerine, İçerde vergilere zam yaparak işçi maliyetlerini artırmayı tercih etmeleri ise, yararın daha da derinleşmesine yol açtı. Zira 1/95 sayılı Karar sonucunda gümrüklerin alabildiğince ve AB rekabetine hazır hale getirilmeden indirilmesi sonucu iki olumsuz gelişme doğal olarak ortaya çıkmıştır.

Bunlardan ilki; 1/95 sayılı Karar'ın da dâhil olduğu pek çok nedenden dolayı gelir kaybına uğrayan devletin, Hazine bonoları yoluyla bankalara açılması sonucu, AB ile rekabet edebilecek sanayi için gerekli yatırımlara para bulamayan sanayicinin banka sahibi olmaya yönelmesi ve bu durumun da bankaların boşaltılması ile sonuçlanmasıdır.

İkinci olumsuz sonuç ise, AB sanayii ile rekabet etmekte zorlanan Türk sanayiiinde "kayıt dışı ekonominin" yaygınlaşarak geniş boyutlara ulaşmasıdır.

¹³ Von Boris Kalnoky, "Der Ton Verscharft Sich", Die Welt Gazetesi, 03.09.05.

¹⁴ Yavaş dalga uykunun 2. fazında, uyku; uyku derinliği ve vücut fonksiyonlarında değişiklik görülür. Uyku derinliğine bağlı olarak kas tonüsü azalır, hızlı göz hareketleri başlar (Rapid Eye Movements). İngilizce bu kelimelerin baş harflerinden oluşan REM, bir uyku fazı olarak ele alınmıştır. REM fazı veya REM uykusu, yavaş dalga uykunun 2. fazında meydana gelir. Bu fazda kişi, derin uyku fazı uyanıcıları ile ancak uyandırılabilir. EEG özellikleri de 2. faza benzer. Bu benzerlik, 2. faz yavaş dalga uyku ile ilişkilidir. Bu ilişkidir dolayı REM uykusuna, paradoksal veya desinroni-ze uyku denir. Diğer bütün uyku fazları da non REM olarak belirlenmiştir.

İşte böylesine elverişsiz bir toplumsal yapı içinde, tezimlizin de içertğini ve ana fikrini oluşturan, ruhan sanayinde 40 seneden beri var olan ve gümrük birliğı kararlaryla %86'larda seyreden gümrük vergisinin aniden %26'ya düşürülmesi ile ekonomik sarsıntı geçiren ve zarara uğrayan Türk firması YEDAŞ AB mahkemesine (bilinen ilk Türkiye kaynaklı) uğradığı zararları talep başvurusu yapma cesaretini gösterdi. Ankara Anlaşması'nın 6, 22, 23, 24, 25 ve 27'inci maddeleri ile Roma Anlaşması'nın 2'nci maddesindeki; GB rekabet kurallarına, Kopenhag kriterlerinin koşullarına AB'nin uymaması ve bu maddeler uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmemesi gerekçelerine dayandırılan bu dava başvurusunun mahkemece kabulü, Türkiye'nin AB üyeliğinin zimnen kabulü anlamını taşımaktadır. Kural olarak Mahkemeye, sadece AB'ye üye ülke vatandaşlarının başvuruda bulunabileceğı, Türkiye'deki AB genel öğretisinde yer almaktadır. Ancak, YEDAŞ davası ile bu batıl hukuki inanç yıkılmıştır. YEDAŞ davası ile Türkiye'de AB'nin sorgulanabileceğı, yargılanabileceğı ve Türk şirketlerinin hak arama özgürlüklerinin bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Dava açarak Avrupa ailesinin hak arama kültürüne ortak olmak, AB ile oluşan yabancılaşmayı gidermekte, bizl AB'ye yakınlaştırmaktadır. Kuşkusuz Avrupalı olmanın yolu, ulusal ve uluslararası hukuku, haklı olduğunuz anlarda kullanmaktan, tüketmekten geçmektedir. Hükümetin, uluslararası politik baskılar sonucu anlaşmalardan kaynaklanan ulusal hakları yeterince kullanamıyor olması karşısında "sivil inisiyatif" adına bu dava cesaret vericidir. Avrupalı olmanın ölçülerini hak arama kültüründe aramanın doğruluğunu anlatmaktadır. Bu çerçevede tezin esası da YEDAŞ davası üzerinde odaklanmaktadır.

Kanımcı, AB ile ilişkilerimizdeki yukarıdaki hataları belki de Batıyı İy anlamadığımız için yapıyoruz.

Batı bir yanda sanatsal değer yüksek, insanın yaşamını anlamlandırmaya çalıştığı Avrupa İken, bu muhteşem uygarlığın dayandığı "emperyalist Avrupa" özelliğini de muhafaza etmektedir.

Batının bu yüzü, birçok bilim adamı ve halkımızın önemli bir kesimi tarafından güvenilmezlik ile eşdeğer tutulur. Bu doğru değildir. Unutulmamalıdır ki, Batının aynı coğrafya içinde kendi kavgaları binlerce yıl sürmüştür. İngiliz, Alman, Fransız, İtalya, İspanya, Portekiz'in birbirleriyle kanlı kavgaları çok vahşi dönemler geçirmiştir. Bu savaş dönemleri sonunda AB üzerinden ilişkilerinde bu emperyalist gelişime uygun olarak ekonomik oyun kuralları geliştirmişlerdir. Bu kapitalist düzen oyununun kuralı çok açıkça, "hakını zamanında kullanmazsan, bana yakınamazsın, hakını zamanında arasaydın" der. Avrupalı sanayiciler ve borsadaki hisse senedi sahipleri, son derece bilinçli bir şekilde, Türk sanayisindeki gelişmelerin kendi ülkelerindeki sanayi gelişimini

ve hisse değerlerini yakinen ilgilendirdiğini bilirler. Bu açıdan da bu olayları izlerler. Çünkü Türkiye'nin bu sanayi kavgasında zarara ilişkin vermediği her kavga kendi hisse senetlerinde artışa dönüşmektedir. Sonuçta aynı GB ülkelerinin oluşturduğu ortak bir pazarda yer almaktadırlar. Bu pazardaki her ihmali ve kullanılmayan hakkın karşı taraf için ekonomik değeri vardır ve bu fiyatları ile piyasayı etkiler.

Yukarıda yapılan açıklamalar kapsamında, tezin birinci bölümünde Türkiye-AB Ortaklık ilişkisinin niteliği ele alınarak, anlaşmanın geçiş dönemi esaslarını belirleyen Katma Protokol ve uygulamaları ile uygulamada karşılaşılan temel sorunlar ele alınmıştır. Bu kapsamda tezin ikinci ve üçüncü bölümünde ise, Gümrük Birliği Kararının Türkiye ekonomisine olan etkileri ve Gümrük Birliği'nin uygulanması incelenmiştir.

Bu kapsamda söz konusu bölümlerde 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı öncesi ve sonrasında Türk ekonomisinde alınan stratejik ekonomik kararlar değerlendirilmiştir. Bu konuda YEDAŞ davasının ilgili olduğu 1/95 sayılı Karar'dan önceki ve sonraki 5 yıl içinde, AB ile olan ticaret dengeleri esas alınarak; 5 yıllık dönemde doğrudan zararın 56 milyar dolar iken, gümrük birliği öncesindeki 5 yıllık dönemde bu zararın 17 milyar dolar olduğu tespitinden yola çıkılmıştır. Ancak Türkiye gibi kaynakları açısından avantajlı olan bir ülkenin, dış ticaret dengesinin fazla vermesi gerekirken, neden bu denli açık verdiği irdelenerek, eski DPT uzmanı ve Merkez Bankası eski Başkan yardımcısı Aykut EKZEN ile eski Maliye Bakanlığı Müsteşarı ve AB Uzmanı Talat SARAL'a ve 1/95 sayılı Karar'ın hazırlayıcılarından ve o dönem İthalat Genel Müdürü olan Volkan Savaş'ın görüş ve değerlendirmelerine başvurulmuştur. Bu kapsamda, "ekonomik güvenlik" tehlikeye düşüren bu açık çerçevesinde, Dünya Bankası uzmanları Anne KRUGER ve Kemal DERVİŞ tarafından kurgulanan kalkınma planı da gözönünde bulundurulurken, Dünya Bankası düşünce ve planlarını yansıtan yayınları 1973'ten günümüze kadar incelenmiştir. Bu inceleme çerçevesinde, 1/95 sayılı Kararın, Türkiye'nin ekonomik güvenlik eksenini ne denli bozduğu ve dış ticaret açığını nasıl beslediği irdelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise, Ankara Anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin izin verdiği / göz yumduğu haksızlıklar ele alınarak, AB hukuku çerçevesinde, ruhsan sanayii üreticisi olan YEDAŞ firmasının hak arama süreci aşama aşama ele alınmıştır. Aynı zamanda, Ankara Anlaşması'nın uluslararası ilişkiler açısından "imtiyazlı ortaklığı" neden dönüşürmek istendiği irdelenmiştir.

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAŞ DAVASI

Özetle tezin amacı, ATAD kararlarında da zımnen belirtildiği üzere, bu ilişkiden neden zarar görüldüğünü, bu zararın ekonomik, uluslararası ilişkiler yönünden bizi ne denli olumsuz etkilediğini ve Türk sanayicisinin AB hukuku kapsamında hak arama mücadelesini, YEDAŞ ekseninde bir laboratuvar incelemesi şeklinde ele almaktır. Sonuçta, AB'nin Türkiye'ye haksızlık yapmasına nasıl izin verilmeyeceği; ekonomik, siyasi ve uluslararası ilişkiler ekseninde hakların nasıl kullanılabilceği anlatılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK İLİŞKİSİ

I. TÜRKİYE İLE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU ARASINDA BİR ORTAKLIK OLUŞTURAN ANKARA ANLAŞMASI

A) Genel Olarak:

Savaş sonrası hemen izleyen yıllarda derin ekonomik bütünleşmenin siyasal kaçınılmaz sonuçları olacağı düşünülüyordu. Bu, 1950lerde yaratılan üç topluluktan birincisinin kurulmasıyla açık bir resim haline gelmişti. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu bu düşünce ile 1951'de Paris Anlaşmasıyla ortaya çıkmış ve 1952 de yürürlüğe girmiştir. Bu Anlaşma ile Avrupa ekonomisi içinde kömür ve çelik sanayileri daha verimli gelişme ortamı buldu. Ancak bundan daha da önemlisi bu sanayilerin fonksiyonuydu. O dönem itibarıyla bu sanayiler savaş üreten sanayilerdi. Burada yatan asıl düşünce, ekonomik bir birlik içinde kontrol sağlayarak artık Fransa ile Almanya arasındaki bir savaşın kıta Avrupası'nı mahvetmesine engel olmaktı.¹⁵

Bu tür çabaların sonucu, AKÇT'ye taraf olan ülkeler tarafından 25 Mart 1957'de; bir Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu, diğer de bu anlaşmalar içinde tarihsel olarak en önemlisi olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu ortaya çıkaran, Roma Antlaşmaları imzalandı. 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşmaları da, 1952 Paris Antlaşması'na paralel olarak, yeni yapının geliştirilmesi için bağımsız organlar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, ortaya çıkan yeni sistem, başlangıçtan itibaren, "uluslararası" bir kurum olmanın ötesinde, zamanla devredilen yetkilerle "uluslar-üstü" bir nitelik kazanmıştır.¹⁶

Bu kapsamda "Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratıcı Anlaşma", 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara'da imzalanmış, 4 Şubat 1964 tarih ve 397 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunmuş, 22 Ekim 1964 tarih ve 6/3820 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmış, 20 Kasım 1964 tarih ve 6/3930 sayılı

¹⁵ Stephen Weatherill (1996), *Law and Integration in the European Union* (New York: Clarendon): s. 7.

¹⁶ Enver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş (Kasım 2004) *AB Hukuku*, (2. Baskı, Ankara: Baran Ofset):s.17

Bakanlar Kurulu Kararı ile 1 Aralık 1964'den itibaren yürürlüğe girmiştir.¹⁷

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Antlaşmanın (Roma Antlaşması) 1958 yılında yürürlüğe girmesinin hemen ertesinde, 15 Temmuz 1959'da Yunanistan, 31 Temmuz 1959'da da Türkiye, Topluluğa tam üye olarak katılmak üzere müracaatta bulunmuşlardır. Türkiye'nin bu tercihinin gerekçesinde, Batı Avrupa'da kurulabilecek bir siyasal birliğin dışında kalmayı istememek; ayrıca GB çerçevesinde, örneğin, Yunanistan'a sağlanabilecek olanlar gibi, ticari nitelikteki tavizlerden de yoksun kalmamak şeklinde özetlenebilecek nedenlerin bulunduğu belirtilmiştir.¹⁸

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın¹⁹ (GATT)'nin XXIV. maddesinin âkit tarafları tanıdığı ve "en çok kayırlan ülke" (MFN) kavramından "sapma"(derogasyon)²⁰ imkanının kullanılması yoluyla geliştirilebilecek entegrasyon modellerini, "serbest ticaret alanı / bölgesi", "gümrük birliği", "ortak pazar" ve "ekonomik birlik" olarak ifade etmek mümkündür.²¹ Bunlardan, örneğin, ortak pazar, bu pazara dâhil olmuş ülkeler arasındaki ticarete; özette gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, üçüncü ülkeler dışındaki ithalata uygulanmak üzere bir ortak gümrük tarifesi (OGT) belirlenip benimsendiği, ayrıca bu pazarda, üretim faktörlerinin serbest dolaşımının da sağlandığı bir model olarak değerlendirilmektedir. Değinilen bu sisteme, AB örneğinden de hatırlanacağı üzere, ortak kurum ve politikaların eklenmesi suretiyle daha da geliştirilen model ise, "ekonomik birlik" olarak tanımlanmaktadır.

¹⁷ T.C. ABGS, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi (1959-2008), <http://www.abgs.gov.tr/files/AB_ilişkileri/turkiye_-_ab_kronoloji.pdf>, (23 Eylül 2008).

¹⁸ Radvan Karlık (2005), **AB ve Türkiye**, (İstanbul: Beta Basım): s.660

¹⁹ İkinci dünya savaşı galpleri, dünya ekonomisini üç temel kurum üzerinde inşa etmeyi planlamışlardır:

a-Uluslararası Para Fonu

b-Dünya Bankası,

c-Uluslararası ticareti geliştirecek üçüncü bir kurum,

İkinci kurum kısa sürede oluşturulabilmiş; üçüncüsü daha uzun bir süreli gerektirmiştir.

Savaş sonrasında, küreselleşmenin kurumsal ortamı, 1995 başına kadar birbirini izleyen "çok-taraflı müzakereler" yolu ile şekillendirilmiştir.

1947'nin Nisan ve Ekim ayları arasında yapılan bir dizi ek müzakere neticesinde, GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) 30 Ekim 1947'de Cenevre'de imzalanmıştır. Türkiye, GATT'a 17 Ekim 1951'de taraf olmuştur.

Aslında, serbest ticaret sisteminin geliştirilmesi için oluşturulmuş olan GATT, zaman içinde yeni işlevler de kazanmıştır. GATT, ticareti serbestleştirilmenin ötesinde, uluslararası ekonomik hukukun alt yapısının tamamlanmasını sağlayarak, mal ticareti ile birlikte, sermayenin uluslararası nitelik kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. GATT - 1947, "ad hoc" ve geçici bir anlaşmadır. Âkit tarafların ulusal parlamentolarınca resmî yasalara mutlaka dahil edilmiştir; organizasyon kurulmasıyla ilgili herhangi bir madde de içermemiştir. bkz: Meredith A. Crowley, **An Introduction to WTO and GATT** <http://www.deu.edu.tr/userweb/muge.tuncer/dosyalar/Introduction_GATT.pdf>, (25 Eylül 2008).

²⁰ Derogasyon/Derogasyon Şartı: Uluslararası hukukta anlaşma taraflarına belli hükümlerden muhaf olabilmeye hakları veren şart. Brayn A., Garner (2004), **Black's Law Dictionary** (8. Baskı, U.S.A: Thomson West): s.476.

²¹ Şener Büyükoşkan (1997), **Dünya Ticaret Sistemi**, (Ankara: Esbank): s.143-144

Gümrük Birliği'nin, serbest ticaret alanından temel farkı şudur: Serbest ticaret anlaşmasında (STA), taraflar arasında anlaşma konusu olan ticari malların dolaşımına kural olarak sınırlama getirilmez ve gümrük konulmaz. Ancak, 3. ülkelere karşı taraflar kendi ticaret ve gümrük politikalarını uygulamada serbesttir. Gümrük Birliğinde ise, taraflar 3. ülkelere karşı da anlaşma kapsamındaki ticari mallara esas olarak Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygular. Gümrük Birliği'nin ortak pazardan/iç pazardan temel farkı ise şudur: Daha ileri bir aşama olan iç pazarda, tarım ürünleri dahil, tüm ticari mallar yanında, hizmet ticareti de anlaşma kapsamına alınır. Ayrıca sermaye yanında, kişilerin de (yalnızca işgücününün değil) serbest dolaşımı hedeflenir.²²

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun 2007 yılı verilerine göre AB-25, 495 milyonluk nüfusu ile yaklaşık 6,670 milyar olarak hesaplanan dünya nüfusunun %7'ye yakın bir bölümünü temsil etmektedir.²³ Topluluğa, Bulgaristan, Romanya'nın yanı sıra, Hırvatistan ve Türkiye'nin hemen katılmış olmalarını varsayarak yapılan bir değerlendirmeye göre ise, toplam nüfus 560,5 milyonu aşacak, böylece, AB, dünya nüfusunun % 8,9'unu temsil eden bir görünüm sergileyecektir. Bu rakam, piyasa büyüklüğü açısından ve hacmi bakımından kayda değer görülmektedir.

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) 2007 yılı verilerine göre, AB-25'in kişi başına düşen ortalama geliri GSYH olarak 33.482 dolar olarak hesaplanmaktadır. Ancak, bu değerin, seçilmiş üye ülkeler bakımından, örneğin, Lüksemburg için 104.673, İrlanda için 59.924, Danimarka için 57.261, İsveç için 49.655, Hollanda için 46.261, Avusturya için 45.181, İngiltere için 45.575, Almanya için 40.415, Kıbrıs Rum Yönetimi için 27.327, Yunanistan için 28.273 dolarlık bir düzeyde bulunduğu da bilinmektedir. Türkiye için hesaplanmış değer ise, 9.629 dolardır.²⁴

Bu noktada AB ile diğer bölgesel ekonomik entegrasyonların etkinliği açısından bir karşılaştırma yapmak için APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği), ASEAN (Güney Doğu Asya Uluslar Birliği), FTAA (Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), LAIA (Latin Amerika Entegrasyon Birliği), MERCOSUR (Güney Ortak Pazar) ve NAFTA'nın (Latin Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) 2007 yılı ihracat değerlerine bakabiliriz.

²² Talat Saral (Mayıs 2006), 10. Yılında Yeni Kapitalizasyonlar, Gümrük Birliği, (Ankara : Jeopolitik Dergisi)

²³ Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, Demokratik, Sosyal ve Ekonomik Göstergeler, <http://www.unfpa.org/swp/2007/english/notes/indicators/e_indicator2.pdf> (20.06.2008)

²⁴ IMF, World Economic and Financial Surveys, <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/weodata/index.aspx>> (20.06.2008)

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAS DAVASI**

Tablo No:1 Ekonomik Entegrasyonlar Ticari Veriler:

Ticaret Grupları	2007 İhracat Değerleri (Mallar) milyon dolar	2007 İhracat Payları oran	2007 İhracattaki Yıllık Büyüme Hızları oran	2007 İç Ticaret Hacimleri milyon dolar	2007 İhracat Değerleri (Hizmetler) milyon dolar	2006 Yabancı Doğrudan Yatırım Miktarları milyon dolar
APEC	6 220 182	44.97	13.9	3 763 818	1 237 296	504 644
ASEAN	865 778	6.26	13.1	194 321	157 303	51 480
FTAA	2 336 475	16.89	11.1	1 239 932	641 254	318 325
LAIA	712 956	5.15	12.9	91 651	78 868	63 631
MERCOSUR	224 124	1.62	17.8	25 775	35 831	25 096
NAFTA	1 851 499	13.38	10.3	902 086	559 331	263 490
EU	5 283 852	38.20	15.1	3 087 605	1 549 802	547 542

UNCTAD'ın verilerine dayanarak²⁵ hazırladığımız yukarıdaki tabloya göre önemli birkaç saptamada bulunmak gerekirse AB'nin kendi nüfus ve yüzölçümüne göre en başarılı ve ekonomik açıdan da en güçlü entegrasyon olduğunu görürüz. Özellikle küresel pazardan aldığı pay ve buna eklenen kendi iç ticaret hacminin büyüklüğü dikkate değerdir. Bu noktada AB'nin başarısı hem üye devletlerin ekonomik niteliği (gelişmişlik düzeyi ve üretim biçimi) hem de oluşturduğu ekonomik entegrasyonun biçiminden ve regülasyonundan kaynaklanmaktadır.

AB ekonomik nitelik olarak gelişmiş ülke ekonomilerinin entegrasyonundan oluşmaktadır. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin oluşturduğu entegrasyonlara göre bu açıdan avantajlıdır:

Gelişmekte olan ülkeler arasında kurulan ekonomik entegrasyonlar temelde emek-yoğun mallar üreten benzer ekonomik yapılar arasında olacağı için, dış ticarete konu olan mallar da benzerlik gösterecek, dolayısıyla, üçüncü ülkelerin ihracatları başlangıçta fazla etkilenmeyecektir. Başka deyişle, entegrasyona dahil ülkelerin hiçbir sanayi malı üreticisi değilse, bu ülkelerde yatırımların aksanması ve büyümenin sürdürülebilmesi için gerekli mallar yine sanayileşmiş ülkelere sağlanacaktır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerarası ekonomik entegrasyonlar ile gelişmekte olan ülkelerarası ekonomik entegrasyonlar arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan AB'nin ekonomik ticari ortaklığın ötesinde üretim, tüketim, finansman, yatırım ve para politikaları konusunda ekonomik ortak kurumsal alt yapısı ve bunu destekleyen siyasi, hukuki üst yapısı vardır. AB bu hal ile nicel ekonomik üstünlüğünün yanında ekonomik istikrar ve güven bakımından da başarılıdır. Bu

²⁵ The UNCTAD Handbook of Statistics (2008), Tablolar no 1.1.3, 1.2.3, 1.4, 5.1.3 7.3.3
<http://www.unctad.org/en/docs/tfst08_en.pdf> (20.06.2008)

²⁶ Hasan Sabır (Temmuz 2002), Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği (Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 25).

noktada Türkiye'yi AB'ye entegre etme amacı taşıyan Ankara Anlaşması ile kazınılan ticari hak ve üstlenilen yükümlülüklerin ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

B) Anlaşmanın Amacı ve Kapsamı:

Ortaklık Anlaşması, imzalandığı yer nedeniyle, Ankara Anlaşması olarak da anılmaktadır.

İlişkilere temel teşkil eden Ortaklık Anlaşması (Ankara Anlaşması), bu Anlaşmanın geçiş dönemi esaslarını belirleyen Katma Protokol, Topluluğun genişlemeleri nedeniyle, ilişkilerin çerçevesini yeni üyelere teşmil eden Tamamlayıcı Protokol ve Uyum Anlaşmaları, Topluluğun Ortak Ticaret Politikası'na uyum nedeniyle akdedilmiş Serbest Ticaret Anlaşmaları, TBMM'nin değerlendirilmesine sunulmuş ve onayı da alınmıştır.²⁷

Ankara Anlaşması'nın temel amacı, "Türk ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama" gibi önemli bir gereği de gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki "ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmek" olarak belirlenmiştir.²⁸

Nitekim Anlaşmanın giriş bölümünde de, Türk halkına ve AET içinde bir araya gelmiş halklara özellikle atıf yapılarak, bunlar arasında daha sıkı bağlar kurmaya azimli bulunulduğu kaydedilmektedir.

Giriş bölümünde ayrıca, tarafların, Türkiye'deki ve AET'deki yaşam şartlarının hızlandırılmış bir ekonomik gelişme ve ahenkli bir dış ticaret ilişkisi çerçevesinde devamlı olarak iyileştirilmesinin sağlanmasına, böylece Türkiye ile Topluluk üyesi ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkın azaltılması için çaba harcanmasına kararlı oldukları ifade edilerek, Türk ekonomisinin kalkınmasının gündeme getirebileceği özel sorunların aşılabilmesi amacıyla, belli bir sürede, Türkiye'ye ekonomik yardım yapılması gerektiğinin gözönüne alındığı kaydedilmiştir. Türk halkının yaşam seviyesini iyileştirme çabasına AET'nin getireceği desteğin, ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağı kabul edilmişliği anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Anlaşmanın yine giriş bölümünde, AET'yi kuran Anlaşmanın ilgili maddesine de atıf yapılarak, Türkiye ile AET arasında bir "ortaklık akd"nin gerçekleştirilmesinin kararlaştırıldığı belirtilirken, bunun kurucu Anlaşmanın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve özgürlük güvencesini pekiştirmeye dönük bir "azme" bağlı bulunduğu da kaydedilmiştir.

²⁷ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (Kasım 2002), **AB ve Türkiye**, (Ankara: Doğuşum Matbaacılık) s.312

²⁸ Bkz. 2. Madde

Özellikle Ankara Anlaşması'nın 2/2. maddesinde açıklanan amaç "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gerçeğini tümüyle gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri sürekli ve dengeli olarak geliştirmeyi sağlamak" olarak belirtilmiştir.

Ortaklık Anlaşması; "İlkeler", "Geçiş Döneminin Uygulamaya Konulması", "Genel ve Son Hükümler" başlıklarını taşıyan üç kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısımda, "Ortaklığın Kurulması", "Ortaklığın Dönemleri" gibi konular kapsayan ayrıntılara; İkinci kısımda, "Gümrük Birliği", "Tarım Sektörü" ve "Ekonomik Nitelikteki Diğer Konular" ele alınmış; üçüncü kısımda ise, usule ilişkin açıklamalar yanında, bazı kavram ve tanım ayrıntılarına yer verilmiştir.

İlkeleri açıklayan birinci kısım hükümleri çerçevesinde, Anlaşma, yukarıda da değinilen 2/1. maddede belirtilen amaçların gerçekleştirilebilmesi için, ortaklığın "hazırlık", "geçiş" ve "son dönem" olarak belirlenmiş üç aşamadan geçerek ilerletilmesini öngörmüştür.

Buna göre, hazırlık döneminde Türkiye, geçiş dönemi ve son dönem boyunca, kendi üzerine düşecek mükellefiyetleri üstlenebilmek için, ekonomisini, Topuluğun yardımı ile güçlendirecektir.²⁹ Nitekim anlaşmaya eklenen Geçici Protokol ve Mali Protokol ile hazırlık döneminin nasıl uygulanması gerektiğine dönük usul belirlenmiş, yardım şekli de bir disipline bağlanmıştır.³⁰ Hazırlık döneminin süresi, değinilen Geçici Protokol'de öngörülen kriterlere uygun uzatmalar dışında, beş yıla sınırlandırılmıştır. Keza, geçiş dönemine, Geçici Protokol'de öngörülen şartlara ve usule uyularak geçileceği kaydedilmiştir.

Anlaşmaya ekli Geçici Protokol'ün 1. maddesi uyarınca ve Anlaşmanın 4. maddesinde gözetilen "geçiş dönemi"nin "gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri ile ilgili hükümleri"ni tespit etmek üzere, 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanmış olan "Katma Protokol ve Ekleri", "Mali Protokol", "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Yetki Alanına Giren Maddelerde İlgili Anlaşma" ve "Nilhal Senet" in onaylanması; 22 Temmuz 1971 tarih ve 1448 sayılı Kanuna uygun bulunmuş ve 1 Ocak 1973 tarihinden itibaren yürürlüğe konulması da, 31 Mayıs 1963 tarihli ve 244 sayılı Kanun'un 2 ve 3'ncü maddeleri uyarınca, Bakanlar Kurulu tarafından, 21 Aralık 1973 tarihinde kararlaştırılmıştır.³¹

²⁹ Bkz. 3. Madde, 1. fıkrası.

³⁰ Bkz. 3. Madde, 2. Fıkra.

³¹ Hacı Can, Çınar Özen (2005), *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*, (Ankara: Gazl Kitapevi) s.38

Ortaklık Antlaşması'nın 12 Eylül 1963'de imzalanarak 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiş bulunduğu noktasından hareketle yapılan hesaplama, hazırlık döneminin normal koşullardaki uygulanma süresinin 1 Aralık 1969'da sona ermiş olması gerektiğini akla getirmektedir. Bununla birlikte, ortaklığın geçiş dönemi kurallarını belirleyen Katma Protokol'ün 23 Kasım 1970'de imzalanması ve 1 Ocak 1973 de yürürlüğe girmesi, geçiş döneminin, dört yıla yakın bir gecikmeyle başlatılabildiğine işaret etmektedir.

C. Kurucu Antlaşmalar (AET, AKÇT ve EURATOM) Bakımından Özet Bir Değerlendirme:

Kurucu Antlaşmalar'dan en önemli olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kuran Roma Antlaşması'nın, Türkiye-AB ilişkileri bakımından taşıdığı önemin, Ortaklık Antlaşması hükümlerine de yansıtılmış yönleri dikkate alındığında; öncelikle bu antlaşmanın temelinde "barış"olan bir ekonomik entegrasyonu öngördüğü söylenebilir.

Gerçekten, "Topluluk" fikrinin temelinde de, II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) ortaya koyduğu olumsuzlukları aşabilme, muhtemel yeni savaşlardan arınabilme çabası yatmaktadır.

Birlik olmak ve ihtilaflardan kaçınmak ihtiyacı özellikle Avrupa'da 20. yüzyılda belirgin bir şekilde mevcuttu, tarihteki en şiddetli yüzyıl, şiddetin en çok Avrupa'da yaşandığı zaman, Avrupa milletleri ilk ortak düşmanla karşı karşıya kaldılar: Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu dış tehdit ve bir iç tehdit olarak Avrupa'da savaşa ve istikrarsızlığa sebep olan bölünmelere ve çatışmalara geri dönüş. Barışçıl bir birliklilik kurmak Avrupa için zaruri, bunun yanında tarihin yükü ve nasyonalizmin milletleri ayrı düşürmesi ve birbirilerinden şüphe etmeye başlamaları yüzünden zordu.³²

Bu bağlamda, örneğin, Kuzey Atlantik Paktı'nın (NATO) 4 Nisan 1949'da oluşturulmasının arkasından, Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schumann, Batı Avrupa'daki demir-çelik üretiminin silah sanayinin gelişimini teşvik etmesini durdurabilmek, üretimin barışçıl amaçlara hasredilmesini sağlayabilmek maksadıyla, bu sektörde bir "Montan Union (Ortak Pazar)" oluşturulması fikrini ortaya atmış (Mayıs 1950); bu fikir, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın da temelini teşkil etmiştir.

³² David N. Baldwin, Michael Veseth (2001), *International Political Economy*, (2. Baskı New Jersey: Prentice Hall): sf. 232

Topluluğun çerçevesi, dönemin Fransa Planlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet'in katkılarıyla çizilmiştir. Avrupalı altı ülke (müteakiben, kurucu Antlaşmalar akdeden ülkeler) tarafından da benimsenmiş olan "Schuman Planı" kapsamında, Avrupa'nın, "tek bir plan"a göre yapılandırılması, kıtanın "gerçek birliği" sağlayacak somut faaliyetlerle yeniden inşa edilmesi, Fransa ve Almanya arasındaki düşmanlığın sona erdirilmesi, girişimlerin aynı idealleri paylaşan Avrupalı ülkelere açık tutulması, özellikle, Fransa ve Almanya'daki kömür çelik üretiminin, bir "Yüksek Otorite"nin kontrolünde tutulması ve güçlü ekonomik menfaatlerin kollanması yoluyla da, halkların yaşam standardının yükseltilmesi, böylelikle bir "Avrupa Topluluğu"nun oluşturulması için yapılan çalışmalar belirleyici olmuştur.³³

Aslında, bugünkü "Konsey"i'nüvesini oluşturan "Yüksek Otorite" düşüncesi, alınan kararların bütün üye ülkeleri bağlayıcı olmasının sağlanmasına dönük bir adımdır. Nitekim, bu maksatla, değinilen otoritenin üyelerinin bağımsız kişilerden oluşturulması, eşit temsilin sağlanması, kararların da uygulanabilir bir mahiyette geliştirilmesi öngörülmüştür.

Düşünceler, "yönetim" ve "denetim" kavram ve tanımlarının da iyi yapılması ihtiyacını ortaya koymuş; Topluluğun görevlerinin, her birinin tüzel kişiliği bulunan, Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi, Ortak Meclis, Adalet Divanı ve Sayıştay gibi organlar eliyle yürütülmesi öngörülmüştür.

Özetle ifade etmek gerekirse; savaş kaygılarından, savaşa karşı koyma isteklerinden hareketle geliştirilmiş ve Serbest Ticaret Anlaşması'na dayalı model olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (1951), (Gümrük Birliği'ne dayalı model olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (1957) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (1957) kurmuş bulunan antlaşmalar, başlıca projeksi olmalarının ötesinde, ticaretin geliştirilmesini, ekonomi politikalarının koordinasyonunu özendiren ve daha da önemlisi, bireyin refahını öne çıkartan yönleriyle dikkat çeken mekanizmaları ortaya koymuşlardır.

Topluluğun temelinde ekonomik bir bütünleşmeyi hedeflediği gözönünde bulundurulduğunda, sistemin işleyişine ve etkileri ile ilgili olarak "Uluslararası ekonomik entegrasyon, ticareti engelleyici unsurları ortadan kaldırarak ekonomik büyümeyi kolaylaştırmaktır" denilmektedir.³⁴

³³ Erver Bozkurt, Mehmet Özcan, Arif Köktaş (2004), *AB Hukuku*, (Ankara: Asil Yayın Dağıtım): s.4-5

³⁴ Hasan Sabir (Temmuz 2002), *Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği*, (Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 25).

Ortaklık Anlaşması'nın, "İlkeler", "geçiş döneminin uygulamaya konulması", "gümrük birliği", "tarım", "ekonomik nitelikteki sair hükümler" ve "genel ve son hükümler" başlıklarını taşıyan içeriği ile kurucu Anlaşmanın idealleri arasındaki paralellliği görebiliriz. Anlaşmanın geçiş dönemi prensiplerini belirleyen Katma Protokol'ün ve hatta Gümrük Birliği kararının içeriği, hükümleri dikkate alınarak bir karşılaştırma yapılır ise bu kurgu daha görünür hale gelir.

Gümrük Birliği Kararı temel olarak sanayi ürünlerinin taraflar arasındaki serbest dolaşımını öngörmektedir. Bu karar çerçevesinde malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası ile ilgili hükümler, tarım ürünü dışında kalan, Türkiye ya da Toplulukta üretilen ya da üçüncü ülke kaynaklı olup serbest dolaşıma konu olan ürünlere uygulanmaktadır. Görüldüğü üzere, tarım ürünleri gümrük birliği kapsamının dışında bırakılmıştır. "Tarım ürünleri" deyimiyile kastedilen, Ankara Anlaşması'nın 11. maddesinde atıf yapıldığı üzere, Roma Anlaşması'nın "ortak tarım politikası" çerçevesinde değerlendirilen ürünlerdir. Zira tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikası'na uyumu ertesinde mümkün olabilecektir. Ancak, "endüstriyel ve işlenmiş tarım ürünleri" anılan karar kapsamında yer almaktadır. Benzer şekilde hizmet sektörü de gümrük birliğinin kapsamı içinde yer almamaktadır.³⁵

D. Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT-1947) Kuralları Bakımından Genel Bir Değerlendirme:

Ortaklık Anlaşması'nın 5. ve 28. maddeleri, Anlaşmanın Türkiye bakımından öngörülen hihâl hedefine (tam üye sıfatıyla katılma) ulaştırılabilmesi için, Türkiye ve Topluluk arasında bir Gümrük Birliği'nin tedricen (22 yıllık geçiş dönemi) oluşturulmasını öngörmüştür.

AB ile oluşturulmuş Gümrük Birliği ve üçüncü ülkelerle imzalanmış Serbest Ticaret Anlaşmaları, teknik açıdan, sadece tarafların kullandığı, inisiyatiflere veya özel yaklaşımlara göre değil, GATT'ın XXIV.maddesinin sağladığı bir "derogasyon"³⁶ imkânının kullanılmasına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.³⁷

³⁵ Rıdvan Karlık, *op.cit.*, s.697-698

³⁶ Bilindiği gibi GATT anlaşmasının amacı "küresel ticaret" serbestleştirilme'dir. Bu noktada gümrük birlikleri ya da serbest ticaret bölgeleri "küresel" değil "bölgesel" oluşumlardır. Bu sebeple anlaşmanın XXIV. maddesi bu tip bölgesel oluşumlara serbest ticaret bölgesi halinde tarafların ticaretinin eskkiye göre nitel ve nicel olarak önemli ölçüde serbestleşmesi, gümrük birliği halinde ise uygulanacak ortak gümrük tarifelerinin taraf devletlerin eski gümrük vergilerinin ortalamasından daha düşük olması halinde izin vermektedir. The General Agreement On Tariffs And Trade <http://www.ucc.ie/ocod/appsoc/tmp_store/miq/library/history/capitalism/gatt/ch24.htm>, (22 Eylül 2008).

³⁷ Büyükaşkın, *op.cit.*, s.149

Dünyanın en liberal tarifeleri arasında sayılan Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum, üçüncü ülkeler bakımından da, bir anlamda "karşılıksız kazanılmış taviz" anlamını taşımış (Uruguay Round müzakere turuna da bir katkı olarak takdim edilmiş); Ortak Ticaret Politikası'na uyum nedeniyle imzalanan bir dizi Serbest Ticaret Anlaşması ise liberalizasyondaki gidişi hızlandırmıştır. Söz konusu saptamalar doğru olmakla birlikte, tamamiyle bir tercihin (Anlaşma ile üstlenilmiş mükellefiyetlerin) neticeleridir.

Türkiye, GATT 1995'ten itibaren taraftır; onun yerini alan Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) de üyedir. Bu bağlamda ilk önce şunu ifade etmek gerekmektedir: AB ile oluşturulmuş Gümrük Birliği ve üçüncü ülkelerle imzalanmış Serbest Ticaret Anlaşmaları, teknik açıdan, sadece tarafların kullandığı inisiyatiflere veya özel yaklaşımlara göre değil, GATT'ın XXIV. maddesinin sağladığı bir "derogasyon" imkânının kullanılmasına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir.

Türkiye, GATT ve DTÖ ile mevcut ilişkileri çerçevesinde, dünya ticaretinin daha da liberal hale getirilmesi yönündeki çalışmalara katılmakta; hatta bunlara katkı sağlamaktadır. AB ile olan akdî münasebetleri, DTÖ platformlarında da (DOHA/Kalkınma Turu Müzakereleri gibi)³⁸ AB ile aynı olan ticaret politikası tercihlerini kullanmasını zorunlu kılmıştır. Örneğin, DOHA Turu, sadece vergi indirimlerini değil, ticaretin kolaylaştırılmasını, iç desteklerin azaltılmasını öngörenler dâhil, çok çeşitli başlıklar altında sürdürülmektedir. Zira sonuçlandırılabilmesi halinde, DOHA, gündeme bugünkünden de liberal bir dış ticaret ortamını taşıyacaktır.

Bu itibarla, Türk dış ticaret sisteminin (ithalat rejiminin) liberal yapısının (niteliğinin), DTÖ/GATT boyutu kapsamında uygulanan ekonomi politikalarının göz ardı edilmesi suretiyle sadece Gümrük Birliği ile izah edilmesi mümkün değildir.

Türkiye'nin tercihlerine (iki veya çok taraflı anlaşmalarına) bağlı olarak belirlenmiş bulunan bu liberal dış ticaret rejimi, "freni ve direksiyonu olmayan" bir görünüm de sergilememektedir. Örneğin, ithalatta haksız rekabete karşı koymayı öngören hemen bütün enstrümanlar (yeni ticaret politikası araçları), GATT kurallarına uygun olarak, dış ticaret mevzuatımıza yansıtılmıştır. Bu bakımdan, liberalizasyondan, haksız rekabete uğradıkları, zarar gördükleri veya zarar tehdidi altında buldukları düşüncesiyle rahatsızlıkları bulunan işletmelerin, iç hukukumuzun imkanlarından yararlanarak, öncelikle güçlüklerini, idari makamlarımıza "şikayet" olarak duyurmayı amaçlayan girişimler başlatmaları mümkündür. Ancak, çoğu sanayicinin bu hakkın varlığından bile haberdar olmadıkları düşünülmektedir.

³⁸ Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde, 2001 yılının Kasım ayında başlatılan, Doha Kalkınma Gündemi olarak adlandırılan yeni bir çok taraflı müzakere turudur. Özellikle gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelerin kalkınma hedeflerine öncelik verilmektedir.
Türkiye Dış Ticaret Derneği,
<http://www.turktrade.org.tr/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=95>, (23 Eylül 2008).

II. ANKARA ANLAŞMASI'NIN GEÇİŞ DÖNEMİ ESASLARINI BELİRLEYEN KATMA PROTOKOL

A) Katma Protokolün Amaç ve Kapsamı:

Ankara Anlaşması ile onun ayrılmaz parçası olan Katma Protokol, Türkiye'nin tam üyelik hedefini sarsıntısız gerçekleştirebileceği ayrıcalıklı ve öncelikli bir model olma anlayışı üzerine bina edilmiş ve aşağıda açıklandığı üzere buna uygun bir programa oturtulmuştur.³⁹

Filen 1971, hukuken 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol, geçiş dönemi süresince (1973-1995 dönemi),

- Taraflar arasında, karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerin esas olması;
- Türkiye ile Topluluk arasında endüstriyel mal dolaşımının serbestleştirilmesi,
- İşgücünün, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımının serbestleştirilmesi,

İlkelerine göre birliğin gerçekleştirileceğini belirlemiştir. Bu protokol ile Türkiye'nin ekonomi politikasının Topluluğun politikasına yakınlaştırılmasına ilişkin kriterler de belirlenmiştir.

01 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Katma Protokol, Topluluğun Türkiye'den ithal edilen sanayiî mamüllerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte sıfıra indirilmesini öngörmektedir. Ancak gümrük vergilerinin kaldırılmasına ilişkin olarak dört konuda istisna getirilmiştir. Bunlar; bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk lıplığı, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün ya da ince hayvan kılından yapılan makina halılarıdır.

Türkiye ise, Topluluk dışı sanayiî mallarına karşı uyguladığı gümrükleri, 1973 yılından başlamak üzere, geçiş döneminde dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen üretim dallarında 12 yıl, daha uzun bir süre sonunda dış rekabete açılacak sektörlerde ise 22 yıl sonunda Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi ile aynı düzeye indirmekle yükümlüdür.⁴⁰

1) Sanayi Ürünleri:

Bilindiği üzere, Gümrük Birliği, temelde sanayi ürünlerini ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır.

Bu nedenle, örneğin "işlenmiş tarım ürünlerine" ilişkin koruma mekanizması, müktesebattan da kaynaklanan bir gerek olarak, ithalde alınan vergilerin, "sanayi payı" ve "tarım payı" şeklinde iki ayrı vektöre göre hesaplanmasını gerekli kılmaktadır.

³⁹ Münir Nuri Yetkin, Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Değerlendirilmesi, AB Genel Müdürü, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmi/n/upload/EAD/TaritimKoordinasyonDb/turk-abozsay.doc>>.. (25 Eylül 2008)

⁴⁰ Hacı Can, Çınar Özen, *op.cit*, s.44

Bu çerçevede, Gümrük Birliği bağlamındaki ticaret bakımından sağlanması öngörülmüş İthalat vergisi muafiyeti, İşlenmiş tarım ürünlerinin bünyesindeki sanayi ürünleri nedeniyle, sanayi payı açısından uygulanabilmekte; tarım payı ise mamulün bünyesindeki tarım ürünlerini yansıttığı gerekçesiyle vergi tahsilâtının, tarafların tarifelerine göre sürdürülmesine imkân tanımaktadır.

2) Tarım Ürünleri:

Ortaklık Anlaşması ve Katma Protokol, aslında tarım ürünleri (İşlenmiş olanların dışında kalan geleneksel tarım ürünleri) ticaretini kapsayan hükümler de ihtiva etmektedir. Örneğin müktesebatin da gereği olarak, tarım sektöründeki serbest dolaşımın; Türkiye'nin Topluluğun "Ortak Tarım Politikası"na uyumu suretiyle gerçekleştirilmesi öngörülmüş; ancak sektör Gümrük Birliğine dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte, karşılıklı ticaret Katma Protokol'ün ilgili hükümleri çerçevesinde, Ortaklık Konseyi kararlarıyla belirlenmiş, sürüm kolaylıklarına (gümrük vergisi İndirimlerine) dayandırılmış, bir "Geçici Rejim" kapsamında devam ettirilmiştir. (Bkz: Katma Protokol, 6 sayılı Ek, md. 17). Sistem, hâlen de bu yapısıyla İşletilmektedir.

Türkiye ile Topluluk arasında tarım ticaretine dönük İlişkilerin, 22 yıllık geçiş dönemi içerisinde nasıl geliştirileceği, Ortak Tarım Politikası'na uyumun nasıl sağlanacağı, bu amaç gerçekleştirilinceye kadar, karşılıklı sürüm kolaylıklarına dönük "Geçici Rejim"ın nasıl İşletileceği gibi konulara, Katma Protokol'ün 32-35. maddelerinde yer verilmiştir.

Buna rağmen, taraflar, Türk tarım politikasının, Topluluğun tarım politikasına yaklaştırılmasını (uyumlaştırılmasını) sağlayacak uğraşlar vermiş olduklarından; Katma Protokol'de değinilen "gözden geçirme" çalışmalarının takvimlere uyularak yapabildiğinden bahsedilmesi mümkün değildir. Nitekim konunun kapsamı ve güçlükleri dikkate alınarak, Gümrük Birliği Kararı'nın 24-27'nci maddelerinde, Katma Protokol'ün, yukarıda değinilen hükümlerini teyit eden İfadelerin tekrar edilmesiyle yetinmeye çalışılmış; Katma Protokol'ün aksine, Ortak Tarım Politikası'na uyum süreci için bir tarih veya takvim zikredilmesinden İmtina edilmiştir. Bu bakımdan, örneğin halen sürdürülür görülen katılım/tam üyelik müzakerelerinin en çetin geçeceği konu başlıklarından birinin, tarım sektörü olacağı düşünülmektedir.

B) Tarafların Yükümlülükleri:

1) AET'nin Yükümlülükleri

AET sanayi malları ile ilgili olarak, Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'den İthal edilen sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını bütünüyle kaldırmış ve bunu Türkiye lehine konsolide etme yükümlülüğünü üstlenmiştir. Yalnızca pamuk iplikleri, diğer pamuklu dokumalar ve

yünden veya ince kırdan mamul makine halılan itibarıyla tarife kontenjanlar belirlenmiş ve bu kontenjanlar tamamlayıcı protokol yanında, genel tercihler sistemiyle de çeşitli artırımlara uğramış ve 1 Ocak 1985 tarihinde tamamen kaldırılmış bulunmaktadır.

Tarım ürünlerine ilişkin olarak, geçiş dönemi süresince tarım ürünlerindeki serbest dolaşımın nasıl gerçekleşeceği açıklanmamış, ancak Türkiye, Topluluktan tarım kesiminde bazı ürünler elde etmişti. AET'nin Ortak Tarım Politikası sisteminin, sanayi mallarına uygulanan sistemden ayrı olması, bu sektörün farklı değerlendirilmesine yol açmıştır.

Bu hususların yanı sıra AET, Türk İşgücünün Topluluk İçinde serbest dolaşımının, 1976-1986 yılları arasında gerçekleştirilmesini kabul etmiştir; ne var ki uygulama bu şekilde olmamıştır.

2) 1973-1995 Döneminde Türkiye'nin Yükümlülükleri

1973 yılında Avrupa Topluluğu ile imzalanan Katma Protokol'ün 60. maddesine göre Türkiye gümrük indirimli yükümlülüğüne girer. Bu yükümlülük dönemin siyasi şartları sebebi ile o zaman için ertelendi, nihetkim 70'li yıllarda AT üyeliği Türkiye için en önemli konu değildi. 80'li yıllarda 24 Ocak Kararı ile Türk ekonomisinin ithal ikameci sanayi modelinden ihrac ekonomisi modeline geçmeye başlaması ve özellikle neoliberal politikaları benimsemiş olan Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesi ile "AB" sürecinde Türkiye yeni bir dönemece girer. Bu siyasi iktidar döneminde şimdi de olduğu gibi AB üyeliği (o zaman için AT) Türk dış politikasının en önemli hedefi haline gelir. Türkiye 14 Nisan 1987'de AB'ye üyelik başvurusunda bulundu. Bu politikalar çerçevesinde 1992'den itibaren AB ile tek vergi rejimi ile birlikte uyum hızlandırıldı. Bu bağlamda sanayi mamüllerine ilişkin Türkiye'nin Katma Protokol çerçevesinde ve öngörülen geçiş dönemi boyunca yerine getirmeyi üstlendiği OGT'ye uyum, belirli takvimler çerçevesinde (12 ve 22 yıllık listeler itibarıyla farklı zaman dilimlerinde) gümrük vergilerindeki kademeli indirim, miktar kısıtlamalarının kademeli olarak kaldırılması ve ithalatta AET lehine liberalizasyon gibi yükümlülükler çok kısa bir süre içinde gerekli özen ve dikkatten yoksun olarak yerine getirilmeye çalışıldı. Bu çerçevede Türkiye 1.1.1996 tarihi itibarıyla, gümrük tarifesi indirimlerinde 12 yıllık listede kümülatif olarak %95, 22 yıllık listede ise %90 oranında indirim yapılmış, Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumda ise 12 yıllık listede %90, 22 yıllık listede %85 uyum sağlamış bulunmaktadır. Gümrük indirimlerinde 12 yıllık listede %5, 22 yıllık listede %10, Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyumda ise 12 yıllık listede %10, 22 listede %15 oranında kalmış olan bakiyelerin 2010 yılı sonunda sıfırlanmış olması öngörülmüştür.

Bu noktada söz konusu süreç için bir değerlendirmede bulunacak olursak, Katma Protokol ile öngörülen yükümlülüğün AB'nin finansal desteği ile ve devlet tarafından hazırlanacak bir program ile yerli sanayinin ve pazarın belirli bir planlama,

organizasyon, destek çerçevesinde ve gerekli sürede söz konusu gümrük indirimine uyumlanması ve tüm ekonomik alt yapının buna uygun hale getirilmesi ile yapılması gerekli idi. Nitekim İspanya ve Yunanistan'ın Avrupa Topluluğuna katılım sürecinde ekonomik uyumlanma AT'nin finansal desteği ile bu şekilde gerçekleşmiştir. Çünkü ekonomik açıdan Türkiye, Yunanistan ve İspanya'nın '80 öncesi uyguladığı lıthal İkametli sanayi ile '80 sonrası uygulamaya geçilen neoliberal ekonomik model farklı üretim – tüketim ve sanayi organizasyon modellerini gerektirmektedir. Bu noktada Türkiye gereken ekonomik dönüşümü yanlış bir yöntemle, hatta yöntemsiz bir şekilde ve AB lehine tek taraflı olarak gerçekleştirmiştir. Bu şartlar altında devlet korumacılığına karşı serbest piyasa rekabetini öngören neoliberal ekonomik ortamda dünyanın en gelişmiş ekonomilerinden biri olan Batı Avrupa'ya göre az gelişmiş bir ekonomiye sahip olan Türkiye'nin zarara uğraması şaşırıcı değildir. Bu zarar özellikle cari açık ve dış borçlanma olarak kendini göstererek Türkiye'yi bugün de içinde bulunduğu sorunlu ekonomik duruma getirmiştir.

III. AVRUPA KÖMÜR DEMİR VE ÇELİK TOPLULUĞU'NUN YETKİ ALANINA GİREN ÜRÜNLERE İLİŞKİN ANLAŞMA

Demir çelik ürünlerinin karşılıklı ticareti, Katma Protokol ile birlikte imzalanmış AKÇT ürünlerine dönük uygulamaların çerçevesini çizen, bir diğer anlaşmaya (1973); 1 Ağustos 1996'da yürürlüğe konulmuş bir "Serbest Ticaret Alanı Anlaşması"na göre sürdürülmektedir.

Keza, "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu Kuran Antlaşmanın Yetki Alanına Giren Maddeler" de Gümrük Birliği kapsamında değildir. Demir-çelik sektörü, aslında, gündemde yer alan sorunlu konular arasında bulunmaktadır. Nitekim Türkiye ile Topluluk arasında AKÇT ürünlerindeki mal alışverişini düzenlemek üzere akdedilmiş ve 1 Ağustos 1996 tarihinden beri yürürlükte olan Serbest Ticaret Anlaşması'nın belirlediği rejimin, Gümrük Birliği uygulamalarının kapsamına alınması gibi bir ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bu ihtiyaç, öncelikle, 50 yıllık uygulama süresi Temmuz 2002'de sona ermiş bulunan "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Antlaşmanın Yetki Alanına Giren Maddeler" bakımından geçerli Topluluk rejiminin, "Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma"nın öngördüğü rejime entegre edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Demir-çelik sektöründeki yeniden yapılanma ihtiyacına yönelik Topluluk ve Türkiye öncelikleri de gözönünde bulundurularak revize edilmesi, yeni yeniden müzakere edilmesi gereken Türkiye-AB AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması, katılma müzakerelerinin gündem maddeleri arasında, ciddi bir konu olma özelliğini koruyacaktır.⁴¹

⁴¹ Haluk Kabaalçoğlu (1996), *A'dan Z'ye Gümrük Birliği*, (Toprakbank): s.23 (bu makale mi kitap mı?)

IV. 14 NİSAN 1987 TARİHLİ TAM ÜYELİK MÜRACAATI

Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu kuran Antlaşmaların "katılmaya imkân veren hükümlerine dayanarak", Ortaklık Anlaşması'nın öngördüğü modelin ve bunun takvimlerinin işletilmesini hızlandırmayı, bir diğer deyişle, katılma imkânını öne çekmeyi hedefleyen ve entegrasyonun boyutunu da genişleten bir yaklaşımla, "tam üyelik müracaatını", Topluluk nezdinde bildirmiştir. Bu çerçevede Türkiye, 14 Nisan 1987'de AB'ye tam üyelik müracaatında bulunmuştur.⁴²

AB Komisyonu tam üyelik müracaatımıza 1989 yılında verdiği yanıtta, Türkiye'nin AB'e üyelik konusundaki "ehliyetini" kabul etmekle birlikte, Topluluğun kendi içindeki derinleşme sürecinin tamamlanmasına ve gelecek genişlemesine kadar beklenmesini ve bu arada Türkiye ile Gümrük Birliği sürecinin tamamlanmasını önermiştir. Komisyonun önerisinde özetle;

- Tam bir evrim aşamasında buluna Topluluğun, yeni katılma müzakerelerine girmesinin uygun olmadığı,

- Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumun katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli bulunmadığı,

- Topluluğun Türkiye ile işbirliğini sürdürmesinin gerekliliği ve "Türkiye ile ilişkilerinin derinleştirmekte" ve Türkiye'nin sosyal ve ekonomik modernleşme sürecini en kısa sürede tamamlamasına yardım etmede temel bir çıkarı bulunduğunu ve Türkiye'nin Topluluğa katılmaya "ehil" olduğunu belirtmiştir.⁴³

Tam üyelik başvurusunun ardından, Komisyon tarafından 6 Haziran 1990 tarihinde Konseye bir işbirliği programı sunulmuştur. Anılan program "Matutes Paketi" olarak da bilinmektedir.⁴⁴ İşbirliği programı çerçevesinde Türkiye'nin 1995 sonuna kadar Gümrük Birliği'ni gerçekleştirmesi öngörülmüştür.

Belirtilen gelişmeler çerçevesinde Gümrük Birliği'nin Katılma Protokolde öngörüldüğü şekilde 1995 yılında tamamlanması için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. İlk yıl süren müzakereler sonunda 5 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar uyarınca Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, aşağıda detaylı olarak açıklandığı üzere 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁴² İnan Tekeli ve Selim İkin (2000), *Türkiye ve AB* (Ankara:Ümit yay.);71-93.

⁴³ *Ibid.*, s.159-162.

⁴⁴ T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>>, (22 Eylül 2008).

V. TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK KONSEYİNİN GÜMRÜK BİRLİĞİNİN OLUŞTURULMASINA İLİŞKİN 1/95 SAYILI KARARI

A) Kararın Amaç ve Kapsamı:

Gümrük Birliği ilişkilerde nihai bir hedef değil, tam üyelik yolundan önemli bir kilometre taşıdır. Ancak ne var ki, Gümrük Birliğinde tam üyelik için herhangi bir süre öngörülmemiştir, yeni üyeler ve STA'lar için bir sınırlama/opsiyon da öngörülmemiştir. Kararın en önemli eksiklikleri bunlardır.

Gümrük Birliği Kararı elbette ki taraflara, bir "mütemmim cüz" olarak mükellefiyetler de yüklemektedir.⁴⁵ Karar, hem Ortaklık Anlaşması'nın bir gereği olarak, hem de GATT kurallarını gözeterek, Türkiye'nin, bir Gümrük Birliği ilişkisi içerisinde olan ülkeler veya bir ülke grubu ile (AB üleriyle) yeni bir Gümrük Birliği ilişkisi tesis etmesine ve bunu tamamlamasına zemin hazırlamaktadır. Kararın başlığında da anlaşılacağı üzere, metin, "Gümrük Birliği'nin son aşamasına ilişkin kurallar" ihtiva etmektedir. Bu nedenle, örneğin, mükellefiyetlerin üstlenilebilmesi amacıyla, Türkiye'ye çeşitli geçiş dönemleri de tanımaktadır (beş yıllık gibi). Bu geçiş dönemleriyle hedeflenen, Türkiye'nin, Kararın tarif ettiği tüm mükellefiyetleri yerine getirip, "Tek Avrupa Pazarı'nın bünyesinde işletilen yeknesak rekabet ve ticaret kurallarını uygulayabilir hale getirmesidir. Bu bakımdan, taraflar arasındaki Gümrük Birliği'nin, vergi indirimleri ve OGT'ye uyum sağlama gibi unsurlar hariç (dar kapsamlı Gümrük Birliği), hâlihazırda tüm yönleri açısından tamamlanmış bulunduğundan bahsetmek mümkün değildir.

Nitekim, Kararın 44 ile 47. maddeleri hükümleri, işin bu cephesi bakımından çok ilgi çekicidir. Buna göre, taraflar, Gümrük Birliği ortamında, birbirlerine karşı anti-dumping önlemleri gibi, yeni ticaret politikası araçlarını uygulayabilmektedir. Gümrük Birliği sisteminde, bu tür önlemlere başvurulmaması gerektiği bilinmektedir. Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 13. yılını idrak ediyor olmasına rağmen taraflar, birbirlerinden yaptıkları ithalatta, şartlar gerektiriyor ise, anti-dumping, anti-sübvansiyon, gözetim vb. gibi, haksız rekabete karşı koyma araçlarını kullanabilmektedir.⁴⁶

⁴⁵ Türkiye ile AT arasında Gümrük Birliği'ni kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı herhangi bir ortaklık konseyi kararından farklı olarak 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nın bütünüyleci parçası (mütemmim cüzü) olarak düşünülmelidir. Bu konuda ek-1'deki T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından tarafımıza gönderilen belgeye bakınız.

⁴⁶ Rıdvan Karlık (1997), *Gümrük Birliği Döneminde Türkiye*, (Ankara: Turhan Kitabevi): s.214

Türkiye'nin, Topluluğun Ortak Ticaret Politikası'na uyumunu gerekli kılan ve bu bağlamda, dış ticaret mevzuatını, Topluluk mevzuatının çeşitli enstrümanlarıyla donatmasının zorunlu olduğunu belirten hükümler, Gümrük Birliği Kararının 12 ve 16. maddelerinde yer almaktadır. Esasen, Kararın 12. maddesi, ticaret politikası araçları (anti-damping, anti-sübvansiyon, gözetim, tarife kontenjanı, kota uygulaması rejimleri vb.) dahil, çeşitli koruma mekanizmalarının uyumlaştırılması ihtiyacına; 16'ncı maddeye ilişkin 10 sayılı Ek ise, Türkiye'nin, hangi ülkelerde "otonom" veya "tercihli" anlaşmalar (Serbest Ticaret Anlaşmaları vb.) yapması gerektiğine işaret etmektedir.

Öte yandan, tarafların ticaret politikalarının koordinasyonu ihtiyacına dönük hükümler, Katma Protokol'ün 53-56. maddelerinde de yer almaktadır. Burada dikkat çekici olan husus, konu kapsamındaki "karşılıklı bilgilendirmelerin ve danışmaların" Ortaklık Konseyi'nde yapılması gereğidir. Keza, 54'üncü madde, Topluluğun üçüncü ülkelerle tarife indirimi öngören anlaşmalar akdetmesi halinde, durumun ayrıntılarını Türkiye'ye izah etmesi gerektiğini dile getirmekte; 56'ncı madde ise, Topluluğa yeni katılan devletlerle olan ilişkilerin, Ortaklık Anlaşması'nda belirtilen, Türkiye ile Topluluğun ortak çıkarlarını zedelememesi için, uygun "danışmalar" yapılması gerekeceğini kaydetmektedir.

Ancak, danışma ve koordinasyona dönük ihtiyacın karşılanması için öngörülmüş mekanizmanın iyi işletilmemiş olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Türkiye, tam üye olmadığı gerekçesiyle, karşılıklı görüş alışverişinin yapıldığı 113 (yeni adıyla 133) Komite'nin çalışmalarını izleyememiş ve dolayısıyla Topluluğun üçüncü ülkelerle akdettiği anlaşmaların veya ticaret politikası alanında yapmayı planladığı değişikliklerin sadece uymak zorunda kaldığı sonuçlarını görebilmiştir. Zira bu sıkıntılı durumu iyileştirebilmek için, Gümrük Birliğinden sonra bile önemli sayılabilecek ilerlemelerin kaydedilmediği, bu alanda esas platform niteliğini taşıyan Ortaklık Konseyi'nin kayda değer bir performans sergileyemediği bilinmektedir.

Ortaklık Anlaşması'nın iyi işletilmesi ve ilettilmesiyle ilgili çeşitli çalışmalar, "Ortaklık Komitesi, Gümrük İşbirliği Komitesi, Gümrük Birliği Ortak Komitesi" gibi, ortaklık organlarında incelenmekte; neticeleri gereken hallerde, karara bağlanmak üzere, Ortaklık Konseyi'ne de sunulmaktadır. Ortaklık organlarında geliştirilip sonuca bağlanan Kararlar, Ortaklık Anlaşması'nın tamamlayıcı bir parçası haline gelmektedir. İşte 1/95 sayılı Karar da (Gümrük Birliği Kararı), Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin bir "müşterek" kararıdır.

⁴⁷ Ibid, s.214

Taraflar, Ankara Anlaşması ile tesis etmiş buldukları ortaklık ilişkisinin sürdürülmesini, bir serbest ticaret anlaşması modeli dikkate alınarak geliştirilmiş bulunduğu bilinen "Avrupa Kömür, Demir ve Çelik Topluluğu"nu (AKÇT) kuran Antlaşmada gördüğü gibi (elli yıl), önceden tanımlanmış bir süre ile sınırlandırmamışlar; bir diğer deyişle, uygulamanın başarısını veya başarısızlığını bu manada bir "takvime" endeksleyerek ölçmeyi veya değerlendirmeyi öngörmemişlerdir. Bununla birlikte, bu yaklaşım, ilişkilerin her aşamasında korunamamış; bir diğer deyişle, örneğin Gümrük Birliği Kararı, yürürlüğe giriş süreci öncesinde çok daha "ihtiyatlı" bir biçimde ele alınarak, ilerlemenin yeterince sağlanmış olup olmadığının ölçülmesi, bir tarihe (takvime) endekslenmiştir. Nitekim, bu ihtiyatlı tutum, muhtemelen Topluluk eğilimlerinin (güvensizliğin) bir neticesi olarak, Gümrük Birliği Kararının 65/3, 5. madde hükümlerine de yansımıştır.

Ulaşılan aşamadaki gözlemler, aynı mahiyetteki "kararsız bazı yaklaşımların", tek taraflı (Türkiye tarafından imza edilmemiş) bir nitelliği bulunan, yani doğrudan Toplulukça hazırlanmış bir belge olan "Müzakere Çerçevesi Belgesine (MÇB)" de yansımış bulunduğu işaret etmektedir. Gerçekten, değinilen bu MÇB, içerik açısından, adaylıkları daha önce onaylanmış ve katılma müzakerelerini tamamlamış bulunan ülkeler için aranmış kriterlere göre Türkiye'ye, her noktada eşit bir muamelenin yapıldığına işaret etmektedir. Nitekim Ortaklık Anlaşması'nın hükümleri uyarınca tesis edilmiş ilişkilerin iyi işletilmesini sağlamak, bunları ilerletmek görevi / mesuliyeti, aslında, "Türkiye-AB Ortaklık Konseyi"ne verilmiştir bulunmaktadır.⁴⁸ Ortaklık Anlaşması'nın tarafları, aynı zamanda bu konseyin de üyesi olarak, Anlaşmanın iyi işletilememiş yönleri bakımından da bir müşterek mesuliyeti paylaşmak durumundadır. Ancak, bilindiği kadarıyla, taraflardan hiçbirisi, Ortaklık Anlaşması'nın iyi işletilemediği, bu bakımdan, bir "revizyona (yeniden müzakereye)" veya bir "model değişikliğine" ihtiyaç gösterdiği, gündemde uyuşmazlıkların bulunduğu, bunların çözülmesi gerektiği yönündeki bir ciddi teklifi, inceleyip karara bağlanmak üzere, Ortaklık Konseyi'ne getirmemiştir.

Ortaklık Konseyi'nin, prensipte, yılda iki kez veya gereken hallerde zorunlu olarak toplanması öngörülmüştür. Ancak, Türkiye'deki bazı siyasi gelişmelere de bağlı olarak (özellikle, askeri müdahale dönemleri), Konseyin, uzun süre toplanmadığına, işlevlerini yerine getiremediğine de tanık olunmuştur.

⁴⁸ Hacı Can, Çınar Özen, *op.cit.*, s.87

Türkiye'nin, 2005 yılına ait olanlar dahil, dış ticaret istatistiklerinin (özellikle ihracatın) sergilediği görünüm, performansının, GB'ye bağlı olarak, düşüş gösterdiğine dönük bir gelişmeye işaret etmektedir. Bu hususun, aşağıdaki Tablo'dan da izlenmesi mümkündür. İthalattaki artışın, sistemin sağladığı tarife kolaylıklarının yanı sıra, izlenen ekonomi politikası ile sağlanan düşük kur rejimine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Düşük kur rejimli ithalat politikası doğal olarak dış borçlanmayı da arttırmıştır. Türkiye'nin bu süreç sonunda dış borcu 213,4⁴⁹ milyar dolara çıkmıştır. Dış borcun artması konusunda artan enerji ve hammadde fiyatları ile Türkiye'nin enerji açısından dışa bağımlı olması da tabii ki etkili olmuştur. Fakat bu noktada özellikle dikkat edilmesi gereken şey şudur ki, Türkiye enerji açısından her zaman dışa bağımlı bir ülkedir. Ne vakti, bu dış borcun ve cari açığın söz konusu dönemde neden bu kadar arttığını açıklamamaktadır. Öte yandan enerji açısından tamamen dışa bağımlı Uzakdoğu ekonomileri Türkiye'ninkine benzer dış borç ve cari işlem açığı sorunları yaşamamaktadırlar. Buradan çıkarılacak ilk sonuç Türkiye'nin ekonomik sorunlarının tamamen yanlış ekonomik politikalar ve tercihlerden kaynaklandığıdır.

⁴⁹ Dış Borç Stoku, 213,4 Milyar Dolar Oldu, Milliyet Gazetesi, 29 Haziran 2007

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMAMIŞ ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAŞ DAVASI**

Tablo No-2 : Dış Ticaret İstatistikleri⁵⁰

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ VE AB'NİN PAYI

(Milyar \$)

Yıl	Genel						AB						AB'nin Payı (%)				
	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	Hacim	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	Hacim	Değ (%)	İhracat	İthalat	Hacim	
1993	15,4	—	29,4	—	52,2	44,7	7,6	—	13,8	—	54,8	21,5	—	49,5	47,1	46,0	
1994	18,1	18,8	23,2	-20,9	77,8	41,4	-7,6	8,6	13,6	18,9	-21,3	79,1	19,5	-9,0	47,7	46,9	47,3
1995	21,6	19,5	35,7	53,4	68,6	57,3	38,6	11,8	28,3	16,8	54,5	65,7	27,9	42,9	51,2	47,2	48,7
1996	23,2	7,3	43,6	22,2	53,2	66,8	16,6	11,3	4,3	23,1	37,2	49,9	34,7	24,2	49,7	53,0	53,9
1997	26,2	13,1	48,5	11,3	54,1	74,8	11,9	12,2	6,1	24,9	7,5	49,2	37,1	7,0	46,6	51,2	49,6
1998	26,9	2,7	45,9	-5,4	58,7	72,8	-2,6	13,5	10,2	24,0	-3,2	56,1	37,6	1,2	50,0	52,4	51,5
1999	26,5	-1,4	40,6	-11,4	65,4	67,3	-7,7	14,3	6,3	21,4	-11,1	67,0	38,7	-4,9	54,0	52,6	53,2
2000	27,7	4,5	54,5	34,0	51,0	82,3	22,3	14,5	1,1	26,6	24,3	54,5	41,1	15,0	52,2	48,8	50,0
2001	31,3	12,8	41,4	-24,8	75,7	72,7	-11,6	16,1	11,1	18,3	-31,3	88,2	34,4	-16,3	51,4	44,2	47,3
2002	36,8	15,1	51,5	24,5	69,9	87,6	20,4	18,4	14,5	23,3	27,6	79,2	41,8	21,5	51,2	45,2	47,7
2003	47,2	31,8	69,3	34,5	68,1	116,6	33,1	24,4	32,6	31,7	35,9	77,2	56,1	34,5	51,8	45,7	48,2
2004	63,1	33,6	97,5	40,7	64,7	160,7	37,8	34,4	40,7	45,4	43,3	75,8	79,9	42,2	54,6	46,6	49,7
2005	73,4	16,4	116,8	19,7	62,9	190,3	18,4	38,4	11,4	49,2	8,3	78,0	87,6	9,7	52,3	42,1	46,1
2006	85,5	16,4	139,6	19,5	61,3	225,1	18,3	44,8	14,6	55,0	11,9	79,9	99,0	13,1	51,5	39,5	44,0
2007	107,2	25,3	169,9	21,8	63,0	277,1	23,1	60,4	37,3	68,6	24,6	88,1	128,9	38,2	56,4	40,3	46,5
2007/6*	49,6	-	77,3	-	64,2	126,9	-	28,4	-	31,9	-	89,0	68,3	-	57,3	41,3	47,5
2008/6*	68,8	38,7	105,8	36,9	65,0	174,6	37,6	34,8	22,7	48,7	27,6	85,6	75,7	25,3	50,6	38,3	43,3

* ocak-haziran

Yukarıdaki tabloya göre; 1993-2007 (13 yıl) döneminde,

- Türkiye'nin genel ihracatı 7,2 kat (yaklaşık 5 kat) artmıştır,
- Türkiye'nin genel ithalatı da 5,8 kat artış kaydetmiştir,
- Türkiye'nin AB ülkelerine yönelik ihracatı 8 kat artış göstermiştir,
- AB'den yapılan ithalat 5 kat artmıştır,
- İhracatın ithalat karşılama oranı (Genel) ortalaması % 62,5 tur,
- İhracatın ithalat karşılama oranı (AB) ortalaması % 69,5 dir,
- Türkiye, 1993 yılında 14,081 milyar dolar, 2007 yılında ise 62,883 milyar dolar toplam dış ticaret açığı vermiştir.
- GB'nin yarattığı liberalizasyonun, dış ticaret üzerinde elbette etkili vardır. Ancak, ithalat performansı üzerinde, izlenen İktisat-maliye-para politikasının da etkileri bulunduğunu dikkate almak gerekmektedir.

Dış ticaret rejimlerinin liberal yapısı dikkate alınarak, Katma Protokol'ün 60. maddesi; Türkiye veya Topluluğun, korunma önlemlerine (safe-guard) başvurma gibi bir enstrümanın kullanılması, elbette mümkündür. 1/95 sayılı Kararın 44/1. maddesi,

⁵⁰

Dış Ticaret Müsteşarlığı Resmi Web Sitesi,
<<http://www.dtm.gov.tr/dtmadainiv/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/genel.xls>>, (25 Eylül 2008).
Verilerine dayanarak hazırlanmıştır.

GB'nin, tek Avrupa pazarının öngördüğü rekabet koşullarına ulaştırılmış olması halinde bile, "safe-guard" imkânının kullanılabilirliğine işaret etmektedir. DTÖ/GATT kuralları, "safe-guard"ın uygulanış usulünün de bir mevzuata bağlı kılınmasını gerekli görmüştür. Nitekim Türkiye'nin de, bu bağlamda ve AB mevzuatından esinlenerek yürürlüğe konulmuş mekanizmaları vardır. Bu mevzuat, mekanizmaların işletilebilmesi için, şikâyet eden firmanın (işletmenin), idareye usulüne uygun bir müracaatta bulunmasını gerektirmektedir.

B) Kararın Uygulanması:

GB Müzakereleri sırasında Türkiye ilk günden başlayarak Toplulukla arasında bir GB kurulmasını istemiştir. Türkiye'nin önerisine göre 10 yıllık bir hazırlık dönemini, 12 ya da 15 yıl süreli bir geçiş dönemi izleyecekti. Türkiye hazırlık döneminde Topluluk ithalatına %10 oranında gümrük indirimi uygulayacak, OCEEnin ötekil ülkelere tanıdığı liberasyon oranından daha yüksek bir oranı Topluluğa tanıyacaktı. Karşılık olarak da Topluluktan GB alanında Topluluk içi rejimi, on yıl süreli bir mali ve teknik yardım ile yabancı sermaye akımının kolaylaştırılmasını istiyordu. Topluluk ise, 10 yıl süreli bir hazırlık dönemini kabul ediyor, ancak Türkiye bu dönemde tek taraflı olarak alacağı yardımlarla ekonomisini güçlendirdikten sonra GB'nin başlayabileceğini ileri sürüyordu.

Neticede, 1/95 sayılı OKK hükümleri doğrultusunda, Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri 1 Ocak 1996 itibarıyla sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı, AB'nin kendi bağımsız tarifemizden çok daha düşük olan Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) uygulamaya başlamıştır. Bunun bir anlamı da, Türkiye'nin hiçbir karşılık olmadan kendi pazarını üçüncü ülkelere açması, Çin örneğinde olduğu gibi, onların haksız rekabetine maruz kalması idi.

Öte yandan, GB bir kısım çevre tarafından çok büyük bir zafer olarak değerlendirilirken, bir diğer kısım için ise, özelliği yönünden tam bir ekonomik çöküntü olmuştur. Bu kapsamda örneğin Metin Aydoğan Gümrük Birliğini şu şekilde açıklamıştır.

Gümrük Birliği Protokolünün koşulları Türkiye açısından gerçekten çok ağır ve yıkıcıydı. Avrupalılar, bu denli ağır ve tek yanlı bir anlaşmayı Türkiye'ye bu denli kolay kabul ettirmenin mutlu şanslılığına uğramışlardı. Avrupa Parlamentosundaki görüşmeler sırasında söz alan bir parlamenter şunları söylemişti: "Türkiye'yi çok ucuza satın alıyoruz. Bu bizim yararımıza olmayacaktır". Fransa'nın Ankara Eski Büyükelçisi Eric Routeau'nun Protokolle ilgili sözleri bir büyükelçiden beklenmeyecek kadar açık ve netti: "Türkiye, büyük ödünler verdiği çok haksız bir anlaşmaya imza attı. Bu anlaşma yeniden düzenlenmezse, Türkiye'nin ekonomisi açısından bir felaket olur. Avrupa Pazarı istiyordu, istediğini fazlasıyla elde etti". Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel'in sözleri ise acı gerçeğin belki de en somut ifadesiydi: "Türkiye bizim Cezayirimizdir."

⁵¹ İstanbul Üniv. Huk. Fak (1973)., *Avrupa Ekonomik Topluluğu, Çeşitli Hukuki Sorunlar Üzerine Konferanslar* (İstanbul: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını No.9.):.51 .

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Başkanı Alman Leni Fisher'in, Türkiye'nin GB'ne değil Avrupa'nın Türkiye'ye gereksinimli olduğunu kabul etmek, gerçeği anlatan somut bir saptamadır. Avrupalılar o günlerde arka arkaya açık sözlü açıklamalarda bulundular. Avrupa Parlamentosu sosyalist grup sözcüsü Anne Van Lancker; "GB, Türkiye'de orta ve küçük işletmeler düzeyinde iş kaybına neden olacak ve Türkiye kısa vadede sıkıntı yaşayacaktır". AP'nun Yunanlı üyesi Yannis Karamanolis; "GB, ekonomi ve ticarete Türkiye'nin değil, Avrupa'nın yararına işleyecektir". AP Üyesi Daniel John Bendit; "GB Türkiye için kötü bir hediyedir. Ekonomik alanda güçlük çekecek olan Türkiye, politik birliğin nimetlerinden de yararlanamayacaktır". Türk hükümeti, ülkesini açık pazar haline getiriyor ve bunu "bayram" gibi kutluyor; bu pazardan yarar sağlayacak olan Avrupalılar ise Türkiye açısından ortaya çıkacak zararları irtediyorlardı. Bu işte gerçekten çok garip bir durumdu.⁵²

Burada özellikle şu hususu da belirtmekte yarar vardır: AB'de temel kural tam üyelikle birlikte Gümrük Birliği'dir. Ekonomisi zayıf yeni üyelere kolaylık niteliğinde uygulanan istisnai kural ise, tam üyelikten bir süre sonra Gümrük Birliği'nin başlamasıdır. Örneğin Yunanistan 1981'de tam üye olduğu halde, Gümrük Birliği'ne 1986'da girmiştir. İspanya ve Portekiz ise 1986'da tam üye oldukları halde, GB'ye 7 yıl sonra yani 1993'te girmişlerdir. AB tarihinde önce Gümrük Birliği sonra tam üyelik hiç olmamıştır. Şu halde, bu konuda tek istisna Türkiye'dir.⁵³ Bu kapsamda AB tarihinin alanında tek istisnası olan Gümrük Birliği ile üçüncü ülkelere karşı kendi bağımsız tarifemimizle uygulamaktan vazgeçilmekte, bunun yerine AB'nin OGT'sinin uygulanması kabul edilmekte, AB'nin ortak dış ticaret politikalarına uyma (yani, bu alanla ilgili egemenlik haklarımızın Brüksel'e devri) zorunluluğu getirilmekte idi.⁵⁴

Sayın Saral'ın bu görüşüne destek David N. Balaam ve Michael Veseth'den gelmektedir. Gümrük Birliği politik ve ekonomik bütünleşme için oldukça önemli bir aşama. İlgili ülkeler egemenliklerinden ve politik otoritelerinden bir ölçüde vazgeçerler ve ekonomik ortaklarına danışmadan kendi ticaret engellerini oluşturamazlar.⁵⁵

Bu kapsamda, ikinci ve üçüncü bölümlerde ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, Türkiye'ye getirilen vize uygulaması, kararlaştırılan mali yardımların Yunanistan vetosu nedeniyle verilmemesi gibi Gümrük Birliği'nin yalınış uygulanması dolayısıyla Türkiye telafisi güç zararlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemekte yarar vardır.

⁵³ Talat Saral (Mayıs 2006), "10. Yılında Yeni Kapitalizasyonlar, Gümrük Birliği", *Jeopolitik Dergisi*.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 1

⁵⁵ David N. Balaam, Michael Veseth (2001), *International Political Economy*, (2. Baskı New Jersey: Prentice Hall): s. 233

İKİNCİ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRK EKONOMİSİ

I. EKONOMİ PENCERESİNDEN TÜRKİYE

A) Küresel Politikaların Değerlendirilmesinde IMF Beşlisi⁵⁶ ABD-AB İlişkiler ve BRHÇ⁵⁷'in Ekonomik Geleceği

Türkiye-AB ve 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ilişkilerini anlamlandırabilmek için, küresel boyutta oluşan uluslararası gelişmeleri değerlendirmenin gerekli olduğunda kuşku yoktur. Bu inceleme sırasında, Gümrük Birliği Kararlarıyla birlikte 1978'den beri Türkiye'de uygulanan Dünya Bankası ekonomi politikalarının yanlışlığı ve IMF'nin müdahalede gecikme yoluyla yaptığı hataların yalnızca Türkiye ile sınırlı olmadığını tespit ediyoruz. Nitekim IMF' in en çok borç verdiği "IMF Beşlisi" diye tanımlayabileceğimiz ve gelişmede umut vaat eden ülkeler olarak ilan edilen Brezilya, Rusya, Endonezya, Türkiye ve Arjantin'in aynı ekonomik kaderi paylaştığını görüyoruz.⁵⁸

Kötü yönetimler sonucu IMF'ye adeta tutsak edilen bu beşlinin ekonomik kaderine göz atmak, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. IMF'ye en çok borçlu ülke olan Arjantin, Türkiye, Brezilya, Rusya ve Endonezya'nın genel ekonomik göstergelerine baktığımızda ülkelerin neden borçlandığını anlamamız kolaylaşmaktadır.

Bu ülkelerin ortak yönleri; ekonomik olmaktan çok, stratejik olarak önemli olmaları, önemli jeopolitik konumda bulunmaları ve her şeyden önemlisi sanayiye/üretim dönüşürülebilir büyük kaynaklarıyla ilerle millî gelirlerini çok yükseklere taşıyabilme potansiyelleri. IMF Beşlisi'nin toplam Gayri Safı Millî Hasılası (GSMH)

⁵⁶ Brezilya, Rusya, Endonezya, Türkiye ve Arjantin

⁵⁷ Brezilya (B), Rusya(R), Hindistan(H), Çin(Ç)

⁵⁸ Y. Selim Sanıbrahimoğlu (2002), *Ülkelerin Kaderine IMF'yi Ortak Edenler*, (Ankara: Beyda Ofset): s. 17

1.554 milyar dolar iken, toplam ihracatı 277 milyar dolar ve ithalatı ise 220 milyar dolardır.⁵⁹ Buna karşılık AB'nin toplam GSMH'si 8.656 milyar dolar, ABD'nin GSMH'si ise 9.873 milyar dolardır.⁶⁰ (2003)

Gerçek anlamda ekonomik göstergeler olması nedeniyle bu rakamlar bize ABD ve AB arasındaki ekonomik yarışta nasıl bir rekabetin oluştuğunu açıkça gösteriyor. IMF Beşlisi'nin ekonomik anlamda kendi ekonomisi ile birlikte yol alması demek; ABD ekonomisine neredeyse GSMH itibarıyla bir Almanya (1.865 milyar dolar) ya da bir Fransa(1.438 milyar dolar) ve bir Finlandiya(134 milyar dolar) katması anlamına gelmektedir. Bu ise ABD'ye özellikle dolara avro karşısında daha fazla yaygın ve kullanılabilir güç eklemek demektir.⁶¹

AB ülkelerine baktığımızda, 1997'de GSMH'sini arttıran tek ülke Danimarka'dır. Diğer ülkeler ise gerileme içindedir. ABD'de ise GSMH 1997'de 8.318 milyar dolardan 9.873 milyon dolara yükselmiştir. Ancak anlaşılıyor ki ABD'de GSMH yönünden artık doyuma ve yeterli büyüklüğe ulaşmıştır ve daha büyük Amerikan rüyaları yaratabilecek kapasitesiz görünürde bulunmamaktadır. AB ise genişleme süreci ile ABD ile arasındaki GSMH farkını yakalayabilecek hatta geçebilecek şansa sahiptir.

Öte yandan, bu kıyaslamada IMF Beşlisi'nin toplam GSMH'sine baktığımızda, 1997'de önemli bir gerileme olduğu görülmektedir. Nitekim, 1.958 milyar USD' den 1.544 milyar USD'ye düşüş olmuştur. Ancak işin en can alıcı yönü, bu ülkelerin henüz gerçek kapasitelerinin çok azını kullandıkları ve mevcut GSMH'nin birkaç mlsine yalnızca "good governance" (iyi yönetim) yolu ile ulaşabilecekleri gerçeğidir.⁶² Ayrıca ABD' den ve AB' ülkelerinden başka ülkeler de bulunduğu için, bu IMF Beşlisi'nin borçlandırılması hususuna yoğunlaşılmıştır. Zira bu şekildeki bir borçlandırma ile; gelecekte Arjantin'in neredeyse Türkiye büyüklüğünde Pampa ovası eti, GAP pirinci, Amazon yemişi, Sibirya petrolü ve diğer hammaddeler olarak borç geri ödemesinde kullanılacaktır.

⁵⁹ *Ibid.*, s.17

⁶⁰ *Ibid.*, s.18

⁶¹ *Ibid.*, s.18

⁶² *Ibid.*, s.21

Bu kapsamda geleceğin yeryüzü ekonomisinde mevcut üretiminin birkaç misline çıkarılabilecek çok az sayıda kaynaklardan olan IMF Beşlisi, geleceğine konan bu olağanüstü borçluluğunu çözmek zorundadır. Bunun için en pratik çözüm IMF Beşlisi ülkelerinin borçluluk ve ekonomik işbirliği açısından ortak politika üretmeleridir. Bu ortak politika da kabul edilebilir ekonomi mantığına uygun çözümler olmalıdır. Bulunan ortak çözümler daha sonra IMF ile tartışılmalıdır. Sonuçta IMF de bu olayda kendi payına düşen sorumluluğunu da çözüme katmak durumundadır. Borcun geri ödenmesinde IMF Beşlisi'nin toparlanması ve üretimlerini artırmaları için nefes alma anlamına gelen ödemesiz dönemler, faiz indirimleri gibi önlemler vakit geçirilmeksizin gündeme taşınmalıdır. Bu düşünce tarzının gerçeğe dönüşmesi, dünya barışına da önemli bir katkıda bulunacaktır.

IMF Beşlisi'ne özellikle yüzölçümü açısından bakıldığında, bu ülkelerin 31 milyon km² ile ABD'nin üç mislinden daha fazla bir alanı kapladığı, sadece Brezilya'nın AB'nden daha geniş alana sahip olduğu görülür. Nüfus olarak son derece gençtir ve yaklaşık 63,8 milyon genç nüfusu ile ABD'nin iki katı satın alma potansiyelini bizlere hatırlatmaktadır. AB'nin ekonomik ve sosyal potansiyeli bile bu rakamların yanında çok küçük kalmaktadır. Yüksek faizlerle çoğalan borçlandırma stratejisi sürecine (girdabına) IMF Beşlisi'nin sokulmasının nedeninin de bu potansiyelin gelecekteki gücünü kontrol etme çabasının olduğu açıktır.

IMF Beşlisi ideolojik bir bütünlük değildir. Bu konuda ortak payda IMF borçluluğudur. Çözüm için bütünlük ancak siyasi ideoloji, geri kalmışlık, kalkınma modeli ve tercihleri, bölgesel ve sosyolojik ortaklıkları bir araya gelmeye sağlanabilir ve AB ile ABD karşısında geçmişte olduğu gibi sol ya da üçüncü dünya bloğu olarak yer almakla mümkün olabilir. Bu ülkeler çok geniş bir üretim potansiyeli ile karşımızda bütün çıplaklığı ile durmaktadır. Bu muhteşem rakamlara Türkiye'nin gelecekte petrol ve doğalgaz zenginliği diğer Türki devletleri ve komşularının uyumu ile oluşturacağı bölgesel gücü de katarak düşünürseniz; eski IMF direktörünün ifadesi ile, "Neden yıkılana kadar arsasında maden bulunan fakir sarhoşa sürekli içki verilirdiği" çok daha iyi anlaşılır. IMF Beşlisi'nin gücü; Çin, Hong-Hong, Singapur, Tayvan dördüsünün toplam 1.651 milyar USD GSMH' sı ile 711 milyar USD ihracat ve 661 milyar USD ithalat rakamlarıyla da çok kolay rekabet edilebilir niteliktedir. İleri bir zamanda; bu borçlanmalar IMF' in büyük ortağı stratejisi ile ABD' yi dünya GSMH' sınırından fazlasını ulaştırabilir ve kontrol edebilir hale getirecektir.⁶³

IMF Beşlisi'nin Asya, Avrupa ve Amerika kıtasına yayılmış olmasının, küresel politikaların derinden etkilemesi sonucunda olduğu da açıktır.

⁶³ Y. Selim Sanlıbrahimoğlu (2002), *Ülkelerin Kaderine İMFI Ortak Edenler* (Ankara: Beyda Ofset): 14.

"IMF" politikalarının yanı sıra, küresel anlamda AB-ABD ilişkileri ile BRHÇ' de önümüzdeki 20-30 sene içindeki dünya ölçeğinde ekonomik gelişmelerin, Türkiye'nin bölgedeki konumunda belirleyici olacağı gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Dünyanın en büyük yatırım bankalarından Goldman Sachs'ın, özellikle Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ekonomilerini ele alarak 2050 yılına yönelik yaptığı projeksiyondaki ekonomik analizler doğru çıkarsa, Brezilya önümüzdeki yıllar içinde ortalama % 3,6 GSMH artışı ile ekonomik açıdan 2025 yılında İtalya'yı, 2031'de Fransa'yı, 2036'da ise İngiltere ve Almanya'yı yakalayabilecektir. Yine aynı çalışmada Çin'in 2041'de Dünyanın en büyük ekonomisi olacağı, Hindistan'ın 2032'de Japonya'nın GSMH'sini geçeceği ve kişi başına düşen geliri 2050'ye kadar 35 misli artıracığı öngörülmektedir. Rusya ekonomisinin ise İtalya'yı 2018, Fransa'yı 2024, İngiltere'yi 2027'de Almanya'yı 2028'de yakalayacağı öngörülmektedir.⁶⁴

Çalışmada, gelişmekte olan G. Kore ve Çin gibi Asya ekonomisinin birer parçası olan bu ülkelerin, gelişmiş ülkeleri yakalayabilmek için gerekli daha yüksek büyüme hızını yakalama şansları olduğu, bunun da iki nedene bağlı bulunduğu belirtilmektedir. Birincisi, gelişmekte olan ülkeler işçi başına daha az sermayeye ihtiyaç duyarlar ve bu nedenle yapılan yatırımlardaki sermaye dönüşü daha yüksek olacaktır; ikincisi ise gelişmekte olan ülkelerin, birçok emek ve araştırma ile elde edilen yeni teknolojileri doğrudan temin ederek üretim yapabilmeleridir.⁶⁵

Aşağıda yer alan tablolarda da görüleceği gibi, bu ekonomik gelişme hesaplarının özellikle kişi başına düşen gelirden 2050'de Brezilya'nın 26.592 ve Rusya'nın 49.646 dolara yükselmesi; gelecekteki dünya ekonomik stratejilerinin bir hayli değişeceğini göstermektedir. Hele hele dev nüfuslarıyla Çin'in 31.357 ve Hindistan'ın 17.366 dolarlık kişi başına gelire ulaşması, en azından dünya turizm dengelerini de temellenden değiştireceği açıktır.

Bütün bu ekonomik hesaplara dayanan öngörüler ise, AB'nin neden kurulduğunu da açıklamaktadır. Zira New York Times'ın yazarlarından T.R. Reid, "Yeni Süper Güç Amerikan Süper Gücünün Sonu" adlı 2005 yılında yayımlanan kitabında, AB-ABD ilişkilerine dikkat çekici analizlerle yaklaşmaktadır. Reid'e göre, artık "Dolar" ve "Avro" olarak iki kutuplu bir dünya ile karşı karşıya kalınmıştır.

⁶⁴ Dominic Wilson ve Roopa Purushothaman (2003), *Global Economics Paper No:99, Dreaming with the BRIC's: The Path to 2050*, (Goldman Sachs) s.4-7

⁶⁵ Wilson, *ibid.* s.13

Reid, Churchill'in deyimiyile "Yeni Avrupa Birleşik Devletleri ABD'nin askeri gücüne ulaşmasa da, yeni Avrupa'nın ABD'den daha çok nüfusu olmakla birlikte, zenginliği ve uluslararası kuruluşlarda etkinliği daha fazladır"⁶⁶ görüşüne katılarak; ABD'nin, Avrupa Birleşik Devletleri'nin bu ikinci süper güç oluşunu, yani tarihi transformasyonu gerçekleştirenken, olayı yeterince kavrayamadığını iddia eder. Buna örnek olarak da, 1999'da eski ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in "Avro'nun hiç bir zaman Avrupalılarca kabul edilmeyeceğini söylemesinden hemen üç yıl sonra,⁶⁷ "Avro" nun 2002 yılında 12 Avrupa ülkesi tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmesinin bu görüşünü kanıtladığını söylemektedir.⁶⁸

Devamında, bu olaydan iki yıl sonra ABD Başkanı Bush Türkiye'nin AB'ye alınması için AB başbakanlarını aramış ve baskı yapmalarını istemiştir. Ancak bu lobi faaliyeti geri tepmiş ve AB liderlerini kızdırmıştır. Bunlar, "Nasıl oluyor da 'Beyaz Saray' AB'ye kimin alınacağı konusunda rolü alabileceğini düşünüyor" mantığını öne çıkarmıştır.⁶⁹

Yazar ayrıca, 1949'da Fransız devlet adamı ve AB'nin otantik mimarı Monnet'in⁷⁰ gündeme taşıdığı Avrupa Parlamentosu, Avrupa yargı sistemi, ortak para, sınırların kaldırılması, serbest ticaret gibi kavramları, ABD'nin zamanında algılamadığını öne sürmüştür. Nitekim aynı dönemde AB'nin kurucu babası sayılan Schuman, Monnet'in fikirlerinden esinlenerek ve Almanya'nın savaş sonrası gelişen kömür çelik üretiminin yeniden bir savaş sanayiine dönüşmesinin önüne geçilebilmesi için Alman ve Fransız Kömür ve Çelik Birliği'nin kurulmasını öneriyordu.⁷¹ Sonuçta bu birlik 1950 yılında kurulmuştur ve Monnet'de bu birliğin ilk başkanı olmuştur.⁷²

Halbuki, ABD'nin gelecekteki gücünü göremediği AB bugün 500 milyonluk nüfusu ve 11 trilyon dolarlık GSMH ile dünyanın büyük ekonomik gücüdür.⁷³

⁶⁶ T. R. Reid (2004), *The United States of Europe: The New Superpower and the End of American Supremacy*, (London: Penguin Books): s.1

⁶⁷ *Ibid.*, s. 4

⁶⁸ *Ibid.*, s. 5

⁶⁹ *Ibid.*, s. 23-24

⁷⁰ Rodney Leach (2000), *Concise Encyclopedia of the European Union: From Aachen to Zollverein*, (Chicago: Fitzroy Dearborn Publisher).

⁷¹ Reid, *Ibid.*, s. 42

⁷² Leach, *Ibid.*

⁷³ Reid, *op. cit.*, s. 56

Ancak, şunu da göz ardı etmemek gerekir ki, dünyada en başarılı ekonomik birlik, şayet bunu aynı devletlerin bir ittifakı olarak farzederseniz, ABD'dir. Şöyle ki; mallar, hizmet, insan ve sermaye bir ülkeden diğerine serbestçe hareket edebilmektedir. Bu muazzam tek pazar fark edilir şekilde esnek ve dinamik, diğer gelişmiş ülkelere örnek olacak bir modeldir. Buna rağmen böyle bir sistemin içinde bulunan siyasal karşılığı da göz önünde bulundurmak gerekir. Dikkatle hazırlanmış bir sistem olan ekonomik ve politik federalizm Birleşmiş Devletlerin politik ekonomisini karakterize etmektedir. Bu sistem otonom ulus devletlerin arasındaki ve içindeki tipik ilişkiden çok farklıdır. Ekonomik bütünleşme bu sebeple ekonomik olmakla birlikte politiktir.⁷⁴

Avrupa'nın %15'i olan Türkiye ile yine AB'nin yaklaşık %28'i olan Rusya'yı da içine aldığı AB, ABD'nin üç misli nüfusa ve çok daha büyük bir coğrafya ile ekonomiye sahip olacaktır.⁷⁵ Reid ayrıca, büyük şirket satın alma ve birleşmelerinde artık ABD'nin tek başına hareket edemediğini, özellikle şirket birleşmeleri ve küresel rekabet düzenlemelerinde AB'nin koyduğu kurallara uymak zorunda olduğunu belirtmiştir. ABD, Avrupa'ya mal satarken AB'nin koyduğu dünya ölçeğinde genel kabul görebilen kurallara uyması gerektiğini artık anlamıştır.⁷⁶

Amerikan Ticaret Dairesi'nin 2000 yılına dayalı olarak verdiği rakamlar, ABD'nin AB'ye olan doğrudan yatırımının 650 milyar dolara, AB'nin ise ABD'ye olan yatırımının 900 milyar dolara ulaşmış olması AB ve ABD arasındaki ilişkiyi ve rekabeti anlatmaktadır. Bu rakamlara bakıldığında, AB'nin ABD'nin uluslararası açığını kapamasında yardımcı olduğunu (250 milyar USD) da görülmektedir.⁷⁷

Ancak bu durum, AB ülkeleri tarafından ABD'li Boeing'in tekeli kırma ve rekabette ön alma için tipik İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Kömür-Demir-Çelik Birliği gibi Airbus'un kurulmasını,⁷⁸ ya da her yeni üye geldiğinde, ABD gibi bayrağa bir yıldız eklenmesini, Jean Monnet'in dediği gibi Avrupa Birleşik Devletleri'nin büyük bir "sivil güç" olmasını engellemektedir.⁷⁹

Oysa, ABD giderek pekışen askeri bir güç olmayı sürdürmekte, "sivil güç" olma ve bu noktada bir an önce savaş sanayisini ileri teknoloji ve uzay çalışmalarını dışında barış sanayisine dönüştürme konusunda adım atmamayı düşünmemektedir.

⁷⁴David N. Balaam, Michael Veseth (2001), *International Political Economy*, (Second Edition, New Jersey: Prentice Hall): sf 234.

⁷⁵Reid, *op.cit.*, s. 85

⁷⁶Reid, *ibid.*, s. 243

⁷⁷Reid, *ibid.*, s. 120

⁷⁸Reid *ibid.*, s. 133

⁷⁹Reid *ibid.*, s. 189

Bu küresel tablo bize, son zamanlarda bazı Avrupalı liderlerce sık sık gündeme taşınan "İmtiyazlı ortaklık" kavramının da nedenleri hakkında ipucu vermektedir. Yukarıda değindiğimiz "IMF Beşlisi" arasında bulunması ve ABD'nin savaş sanayisine dayalı Ortadoğu politikasının doğal sonucu olarak Türkiye bütünüyle AB karar alma sürecine dahil olmamalı, aksine, ABD'nin Irak ve İran politikasında yanında yer almalıdır. "İmtiyazlı ortaklığın" savunucularının genelde Avrupa'da, Amerikancı politikalar ürettikleri bilinen Sarkozy ya da Merkel gibi politikacılar olması tesadüf değildir.

Kuşku yoktur ki, "İmtiyazlı ortaklık" AB'nin kuruluş amaçlarına uygun değildir. Tam üyelik halinde Türkiye her halükarda AB'nin "savaş karşıtı" barışçı bölgesel politikalarına uygun hareket edecektir. Nitekim ABD askerlerinin Irak'a Türkiye üzerinden girmelerine izin veren 1 Mart 2003 tarihli "tezkere"nin reddinin, Türkiye'nin AB nezdinde görünümünü olumlu yönde artırdığı bilinmektedir. ABD'nin son zamanlarda, Türkiye'nin AB'ye alınması yönündeki tepki yaratan baskısı ise bu değerlendirmemize yönelik bir çelişki değildir. ABD bu yolla, Türk ekonomisinin üyelik yoluyla AB bütçesinden önemli bir pay ayrılarak çoğalacak yükünün AB üzerinde kalmasını sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca, AB üyesi Türkiye, genelde alacakları ABD 'li şirket ve kuruluşlar olan IMF borçlarını daha kolay ödeyebileceklerdir. Ancak bu çabaların "kırmızı hattı" mutlaka "İmtiyazlı ortaklık" olmalıdır.

Bu noktada, Avrupa'da henüz güçlü bir karşı siyasal ses yükselmemektedir. Bunun nedeni ekonomik uyumlaşmada gerçekten küresel çapta başarıyı yakalayan AB'nin, sosyal ve siyasal yapıda aynı düzeyi yakalayamamış olması ve bunun sonucu AB'de bu küresel gücü kavrayacak ve şekil verecek siyasal bilinç ve liderliğin henüz yeterliince olgunlaşmamış olmasıdır.

Ancak, işin siyasal boyutunun yanı sıra, gözden kaçırılan hukuki boyutu da önemlidir. Öncelikle 1963 Ankara Antlaşması, Roma Antlaşması'nın, böylelikle AB hukukunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu anlaşmanın altı kurucu üyesi vardır, özellikle Almanya ve Fransa bu Antlaşma'nın taraflıdır.

Bu durumda üç parçalı bir hukuki sorunla karşı karşıya kalınmaktadır: Birincisi, Alman Şansöyesi Merkel, Almanya'nın iç hukuku açısından konuyu incelediğinde Ankara Antlaşması'nın bir uluslararası anlaşma niteliğinde olduğunu ve bu nedenle

Alman Anayasası uyarınca bu anlaşmayı ortadan kaldırmak için 2/3 gıblı bir çoğunluğa parlamentoda sahip olması gerektiğini bilmesidir. İkincisi, oy birliğı ile kabul edilen Ankara Anlaşması'nın aynı zamanda yine oy birliğı ile üye ülkelerce kabulünün AB hukukunun bir gereğı olmasıdır. Bu ilk aşamayı da tamamlamayı başardığında, üçüncüsü ise, Türkiye'nin bu anlaşma koşullarını yerine getirmesi nedeniyle uğradığı zararların da ödenmesi gerektiğidir.⁸⁰

B) Türkiye -AB İlişkilerinde 1978'deki Kırılma Noktası

AB ile ilişkilerde ve ekonomik güvenlik tarihimize çok önemli bir dönüm noktası olarak 1978 yılı karşımıza çıkar. 1978 yılı, dönemin Başbakanı Ecevit'in Brüksel'e ve AB'ne yaptığı önemli bir ziyaretin yılıdır. Bilindiğı üzere Türkiye'ye 1978'de Dönemin Belçika Dışişleri Bakanı Tindemans tarafından AB üyeliğı teklif edilmiştir.⁸¹ Bu teklif, ilk önemli nedene dayanmaktadır. Birincisi, o dönemde İspanya, Portekiz ve Yunanistan AB'nin barış ekonomisine dayalı birliğini tehdit eder durumdaydı. Türkiye'nin üyeliğı bu anlamda diktatörlüklere bir gözdağı niteliğinde idi. İkincisi ise, özellikle 1950-1978 tarihleri arasında Türkiye, özellikle 1960'tan sonra planlı ithal ikamesine dayalı sanayileşme sürecinin eriştiğı olumlu düzey, yüzde sekiz civarında büyüme hızı ve o günün düşük enflasyonu ile görece olarak Avrupa'nın (her ne kadar 70 Cent'e muhtaç olduğu dönemde dilendirmişse de) iyi ekonomilerinden idi.

Türkiye'ye yapılan bu AB teklifi "Onlar Ortak Bir Pazar" montaja dayalı sanayicilerin de desteğindeki sloganlarının gölgesinde Ecevit Hükümeti'nce olumlu karşılanmadı.

Bu teklif karşısında, yine aynı yıl, Dünya Bankası'nın, Kemal Derviş ve Sherman Robinson imzalı, Kasım 1978'de yayımlanan ve Hükümete 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na alternatif bir ekonomik program olarak empoze edilen raporu, adeta bir hastalık reçetesi olarak sunulmuştur. Raporda, Derviş'in ünlü "sürdürülebilir borç dinamiğı" fikri savunulmakta ve rapor Türkiye için "sürekli devalüasyonu öngören" bir ekonomik program önermektedir. Raporda Derviş, 1978'e kadar Türkiye'nin uyguladığı ithal ikamesi politikasına karşı çıkmakta ve özellikle ağır sanayinin geliştirilmesini zaman kaybı olarak tanımlamaktadır. Türkiye için KOBİ'lerin artırılması ve birinci ve ikinci dereceli ürünlerin ihrac edilmesi önerilmektedir. Bu rapora göre,

⁸⁰ Von Boris Kainoky, "Der Ton verscharf sich", *Die Welt*, 03.09.05, 1. sf.

⁸¹ Yrd. Doç. Dr. Hakkı Uyar (20 Aralık 2004), "Ecevit AET Üyeliğini Reddedti mi?", *Cumhuriyet Strateji*, (sayı 25).

Türkiye ancak 4. planda öngörülen ve yaklaşık değeri 8 milyar dolar olan ağır sanayi yatırımlarından vazgeçerek bu programı kabul ettiği takdirde IMF ve Dünya Bankası'nın mali desteğini alabilecektir.⁸²

Raporda ayrıca: "Ülke dışı dönük politikalar izlediği ve döviz kurunun konvertibilitesini hem cari işlemler hem de sermaye işlemlerinde sağladığı sürece yabancı sermaye girişimlerinden faydalanabilecektir" önerisi yer almaktaydı. İçer dönük politikalar izleyen ve sermaye girişlerini sınırlandıran bir ülke yabancı sermaye girişimlerinden faydalanmayabilir.⁸³ Gümrük vergileri belirli bir takvim içerisinde kademe kademe indirilmeli, izne bağlı ithal malları listesinin kapsamı giderek daraltılmalıdır. Orta dönemde yabancı sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi ve konvertibiliteye gidilmesi gerekecektir. Ancak bu adımlar atılmadan önce yurt içi para-kredi piyasalarının ve bu piyasalardaki aracı kurumların dış dünyadaki kurumlara rekabet edebilecek düzeye getirilmeleri gerekmektedir".⁸⁴

Derviş ve Robinson'un programı, aynı yıl The Economist Dergisi tarafından da "Türkiye bölgesinin manavı, kasabı, sütçüsü olursa çok daha iyi olur" şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁵

İlhan Selçuk ise 24 Ağustos 1978 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde bu durumu "Sana açtığım kredinin ikinci dilimini vereceğim ama sürekli devalüasyonu benimseyeceksin" ve Türkiye sürekli devalüasyonu benimser; yani görünüşte parasını dalgalanmaya bırakır. Böylece yeni sömürgeciliğin enflasyon - devalüasyon yöntemi bütünleştirilir" şeklinde açıklamıştır.⁸⁶

Yalçın Doğan'ın, Cumhuriyet Gazetesinde 22 Ağustos 1978'de yayımlanan yazısında ise rapor şöyle eleştirilmektedir: "Raporda 4. kalkınma planı döneminde sanayileşmenin ertelenmesi ve ihracatın gelişmesi için de sürekli devalüasyonlara başvurulmasının zorunlu olduğu bildirilmiştir. Ağır sanayide gelişme beklemek gerçekçi değildir. Kaynaklar, ihracata yönelik hafif sanayi dallarına kaydırılmalıdır. Tek bir devalüasyon yapmak çare değildir. İhracatı gerçekleştirebilmek ve gerçek kuru sağlayabilmek gerekmektedir."⁸⁷

⁸² Ravan Karlık (2005), *Alt ve Türkiye* (8. Baskı, İstanbul: Beta A.Ş.), s. 664

⁸³ Hasan Olgun, Sübidey Togan (1984), *Türk Ekonomisinin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu*, (İstanbul: ENKA Vakfı): s. 103

⁸⁴ *Ibid.*, s. 24

⁸⁵ "Dünya Bankası Sürekli Devalüasyon Öneriyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, 27 Ağustos 1978.

⁸⁶ İlhan Selçuk, "Yanıtı Kendin Bul", *Cumhuriyet Gazetesi*, 24 Ağustos 1978.

⁸⁷ Yalçın Doğan, *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Ağustos 1978.

Ecevit Hükümeti, gerçekte bu raporun ABD'nin son derece etkili olduğu IMF ve Dünya Bankası yoluyla AB'nin Türkiye'yi içine alma girişimine karşı bir teklif olduğunun farkındadır. Hükümet, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki hedeflerinden ve sanayileşme tutkusundan vazgeçmek istememektedir. Türkiye, 1978 yılında tüm döviz sıkıntısına karşın sanayileşmenin ülkenin ekonomik güvenliği ve özgürleşmesi açısından dönüm noktasında olduğunu bilmektedir.

Bu sıkıntıyı aşabilmek niyetiyle, Bülent Ecevit Hükümeti, 9 Ekim 1978'de AB ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi amacıyla Topluluktan bazı isteklerde bulunur. Bu kez AB'ye üyelik yerine, Türkiye'nin yükümlülüklerini tek taraflı olarak 5 yıl için dondurulan bir başlıkları dönemine geçilmesi ve 12-22 yıllık listelerde değişiklikler yapılması; Türkiye'nin sınıai ve tarımsal ihrac ürünlerine uygulanan kısıtlamaların kaldırılması, Akdeniz ve diğer ülkelere genel tercihler sistemi ile verilen ödümlerin Türkiye'ye de verilmesi, Türkiye'nin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince ihtiyaç duyduğu 8 milyar doların yarısının yeni bir mali protokol ile, diğer yarısının ise Topluluk için özel finans kaynaklarından sağlanması talep edilmiştir.⁸⁸

Topluluk, 6 ay sonra verdiği cevapta, 5 yıllık başlıkları dönemini kabul etmiş fakat kredi yardımı ile ödün taleplerini reddetmiştir. Böylece Türkiye, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine denk gelen bir "askıya alma" kararını yürürlüğe koymuştur.⁸⁹

Sonuçta sanayileşme sürecini tamamlamış bir Türkiye, AB'nin o dönem bilinen patronları Almanya ve Fransa ile daha eşit koşullarda AB'de saf tutma şansına sahip olacaktı; ancak, kanımca Türkiye tarafından bu reddedilmiş AB üzerinde etkili olmuştur. Bu durumu "AB tezkeresinin reddi" olarak tanımlamak çok yanlış olmayacaktır. AB ile ilişkilerimizde zaman içinde 1978 yılının olumsuz tavı (AB yardımlarının vetosunda olduğu gibi) etkili olmuştur.

Öte yandan 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı, önceki 3 kalkınma planı ve ekonomi politikalarından çok farklı bir temele dayanmaktadır. Bu plan, Türkiye'yi bir sanayi ülkesine dönüştürmeyi öngörüyordu. Planda 8 Milyar \$ değerinde sanayi yatırımı öngörülüyordu. Bu da planda, dış kaynağın özel yabancı sermaye proje kredisi ve bedelsiz dışalım yolu ile karşılanacağı umulan kısımları sırasıyla 1, 4, 5,5 ve 0,3 milyar dolar çevresindedir. Dolayısıyla 4. planın orta ve uzun vadeli program kredisi

⁸⁸ AB-Türkiye İlişkileri, 29 Ekim 2006, <<http://www.tezitesi.com/index.php?topic=1035.0>>, (23 Eylül 2008).

⁸⁹ Rıdvan Karlık (2005), *AB ve Türkiye* (8. Baskı, İstanbul: Beta A.Ş.), s. 664.

İhtiyacı 8 milyar \$'a yakındır. Önemli bir gelişme potansiyeline sahip olan ve borçlanma kabiliyetini sürdüren bir ülke olarak Türkiye'nin, bilinçli bir borçlanma politikası izleme koşulu ile, bu miktarda dış kaynak sağlanması olasılığı yüksek görünmektedir.⁹⁰ 8 milyar dolar kaynak, ödemeler dengesi tablosunun Sermaye Hareketleri Dengesi kaleminde 1979 yılı için 1 milyar 590 milyon dolar; 1980 için 1 milyar 735 milyon dolar, 1982 için 1 milyar 740 milyon dolar, 1982 için 1 milyar 650 milyon dolar ve 1983 için 1 milyar 430 milyon dolar olmak üzere öngörülmüştür.⁹¹

Ancak, burada ABD'nin o dönemde, kendisi için çok büyük önem taşıyan Türkiye'nin AB'nin ekonomik alanı ve üyeliği çerçevesinde kalmasından rahatsızlık duymasının doğal olduğu ve bu yönde AB'ye, Türkiye'nin talep ettiği 8 milyar USD'nin verilmemesi baskısı yapmış olduğu da ihtimal dışı tutulmamalıdır. Nitekim daha önceki bölümde de anlattığımız üzere, aynı dönemde üyeliğe alınan İspanya, Portekiz ve Yunanistan'a yaklaşık 400 milyar EUR yardım ve kredi verilmiş olması aslında Türkiye'nin hazine kayıtlarında yer alan 8 milyar dolarlık talebine neden karşılık verilmemişliğini de açıklamaktadır.⁹²

Sonuçta, Türkiye, sanayileşme eşiğindeki 1978 yılı ekonomisinin de kırılma noktasında, 4. planda yer alan 8 milyar USD'lik yatırımlardan ve planlı büyüme stratejilerinden geri adım atmış, Kemal Derviş-Sherman-Krueger çizgisindeki Dünya Bankası ekonomik stratejisine teslim olarak, hafif sanayileşmiş, dış borçlarla obezleştirilmiş bir ekonomik büyüme stratejisini benimsemek zorunda kalmıştır. Bu dönüşüm ise, kolay olmamış, kamuoyunun "Özal politikaları" olarak bildiği ancak senaryosu Dünya Bankası'nca Washington'da yazılan bu programın yürürlüğe konması için Ecevit ve Demirel hükümetlerinin devrilmesi gerekmiştir. Aslında Yunanistan'ın, 1974'te Kıbrıs Barış Harekati üzerine ayıldığı NATO'ya dönüşü için de bu gerekliydi. Çünkü her iki lider de Kıbrıs sorunu çözülmeden Yunanistan'ın bu talebine "evet" demiyorlardı; ABD ise bu konuda çok aceleliydi.

Esasen ekonomide bu tür eksen değişiminin yapılablmesi için 1983'de Özal'da olduğu gibi esaslı bir yönetim değişikliği zaten gerekli idi.⁹³ Nitekim mevcut siyasilere konan politik yasaklar da Türkiye'nin ekonomik güvenliğini tehdit eden bu yeni nesil kötü ekonomik programın uygulamasını kolaylaştırdı.

⁹⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1982*. (Ankara: Yayın No. DPT 1664): s.96-101

⁹¹ *Ibid.*

⁹² Tırcıvan Karıkk (2005), *AB ve Türkiye* (8. Baskı, İstanbul: Beta A.Ş.), s. 664-665

⁹³ John Williamson (1994), *The Political Economy of Policy Reform*, (Washington DC: Institute for International Economics): s. 594

II. TÜRKİYE VE DÜNYA BANKASI

A) 1978 Öncesi Ekonomik Politikaların Dünya Bankası Gözüyle Değerlendirmesi

Yukarıda değinilen Dünya Bankası'nın 1978 yılı raporu incelendiğinde, raporda yer alan Türkiye ekonomisinin 1950'li yıllardan bugüne kadar analizinden ve yapılan referanslardan, Türkiye ekonomisinin eksenini kaydırmayı amaçlayan Dünya Bankası çalışmasının temellerinin büyük ölçüde 1973 yılında Dünya Bankası'nın Türkiye uzmanı Anne Krueger tarafından atıldığını görülmektedir.

1973 ve 1978 yıllarında ortaya çıkan bu Türkiye çalışmaları Krueger'ler tarafından daha sonra 1982, 1984, 1987, 1992, 1994 ve 2005 yıllarında da çeşitli yayınlarda sürdürülmüştür, halende ısrarla takip edilmektedir.

1978 yılında Kemal Derviş ve Sherman Robinson tarafından önerilen, temelleri Anne Krueger tarafından atılan ve 1980 yılından itibaren Özal tarafından uygulamaya konulan bu programın ayrıntılarına geçmeden önce, yukarıda sıraladığımız Dünya Bankası Türkiye çalışmalarını yapan ekibin 1950 den 1978'e kadar uygulanan ekonomik politika ile ilgili saptamalarına göz atmak gerekmektedir.

Anne Krueger'in 1973'te hazırladığı raporda yaptığı saptamalara baktığımızda Türkiye'nin genel görünümünü hakkındaki değerlendirmelerini şöyle sıralamak mümkündür:

1- Lozan: Bu Antlaşma ile Türkiye, 1929'a kadar kapitülasyonların uygulanmasına izin vermek ve Osmanlı borçlarının 129 milyon TL'lik bir bölümünü ödemek durumundaydı. (Bu tutar 1923 yılının ihracat kazancı olan 85 milyon TL ile karşılaştırılabilir) 1920'ler boyunca yeni hükümet kendini kitlesel borçlara ve zorunluluklara bağımlı buldu, ancak bu zorunluluklar (aşma) konusunda çok az kontrolü vardı. 1920'ler ve 1930'ların başı boyunca Osmanlı borçları her aşamada Hükümet için hüsrana sonuçlansa da tekrar müzakere edilmiştir. Türk Hükümeti için dış borçlar, varlığı boyunca problem teşkil etmeye devam etmiştir. Kapitülasyonların anıları ve Osmanlı borçlarının yönetimi hiç kuşkusuz Türk dış ticaret politikası üzerinde çok etkili olmuştur.⁹⁴

⁹⁴ Anne O., Krueger (1974), *Foreign Trade Regimes & Economic Development, A Special Conference Series Volume I: Turkey*, (New York: Columbia University Press): s.5

2- KİT'ler: Menderes, KİT'lerin çoğunun satılmasını öngören bir platform üzerine seçim kampanyasını sürdürüyordu. Ama böyle bir satış gerçekleşmedi, Kar edenlerin satışına karşı çok büyük direniş vardı ve kar etmeyen KİT'lere de alıcı çıkmıyordu. Aslında, KİT'ler sayılarını ve endüstriyel aktivite paylarını 1950'lerde arttırmıştı. 1950 yılında Menderes'in güçlendiği ve devletçiliğin teorik olarak bittiği yıl, Türk endüstrisinde katma değerın yüzde 63'ü özel şirketlerden ve yüzde 37'si ise KİT'lerden kaynaklanıyordu. 1960'ta Menderes Hükümeti düştüğünde, endüstriyel katma değerın yüzde 52'si özel sektörden yüzde 48'i ise kamu sektöründen gelmekteydi.⁹⁵

3- Kalkınma: Türkiye'nin hızlı büyümesi yapısal değişiklikle beraber olmuş ve tarımsal üretimin önemi giderek azalmıştır, bu halen büyük bir faktördür. İmalattaki büyüme nispeten anl olmuş, ithal ikamesi yoluyla teşvik edilmiştir.⁹⁶

4-Döviz Rezervleri: Döviz rezervleri Temmuz 1970'deki 218 milyon dolara aksine bahar 1972 itibarıyla 900 milyon dolar arttı.⁹⁷

5-Tarım: Ekilebilir alanlar 1950'de 4,5 milyon hektardan 1955'te 7 milyon hektara yükselmiştir. Üretim de fark edilebilecek düzeyde yükselmiştir. 1950'de Türkiye buğday üretimi 3,9 milyon ton iken, 189 bin ton da ithal edilmişti. Bereketli mahsul yılı olan 1953'te ise buğday üretimi iki katından daha fazla artmış ve bu da 601 bin ton ihracat fazlası ve TMO stoklarında belirgin bir artışla sonuçlanmıştır.⁹⁸

6-Kamu Açıkları ve Devaluasyon : KİT'lerin bütçe açıklarının tasfiye edilmesi ve 1958-1959'da KİT'lerin fiyatlandırma politikalarındaki düzenlemeler Türkiye'nin devaluasyon paketinin önemli unsurlarının arasında yer alıyordu.⁹⁹

7-Dünya Bankası'nın Türkiye Mısyonu: Örneğin, Dünya Bankası 1954 enflasyonunu hükümetle tartışmış ve talep edilen kredileri vermeyi reddetmiştir. Hükümetin cevabı ise mısyonun işlerini etkilediği (enflasyon tehlikeli kastediliyor) nedenine dayanılarak Dünya Bankası mısyonunun feshedilmesini talep etmek olmuştur.¹⁰⁰

⁹⁵ Ibid, s.7

⁹⁶ Ibid, s.14

⁹⁷ Ibid, s.25

⁹⁸ Ibid, s.43

⁹⁹ Ibid, s.45

¹⁰⁰ Ibid, s.69

8-Dış Yardımlar: 1955 yılından bu yana ABD, 1955 öncesi Türkiye'nin hemen hemen tek yardım kaynağı idi. Ancak, ek kredilerin geliştirilmesi konusunda gittikçe isteksiz olmaya başladı. Türkler, Washington'a çok sayıda delegasyon gönderip 300 milyon dolar gibi büyük bir Amerikan kredisini güvenceye almaya çalıştılar. Ancak Amerikan Hükümeti tekrarlanan ricalar üzerine hareket etmedi. Nakden yapılan fihli Amerikan yardımı (PL 480 sevkiyatı hariç) 1956-1958 yıllarında sırasıyla 68, 84 ve %300 devaluasyon sonrasında 39 milyon dolardı. İcazet ve ödemelerdeki gecikmeler (ve Ağustos 1958'deki büyük Amerikan kredisi) gözönüne alındığında, aslında Amerikan desteği 1956 ve 1957'de esirgenmiş veya en azından azaltılmıştı.

Türkiye'ye yapılan yardımları etkileyen politik ve askerî faktörlerin varlığı konusunda ise hiç şüphe yoktu. 1958'in başlarında Türk yönetimi Moskova'ya bir delegasyon gönderip Sovyet yardımı alma konusunda rapor bildirdi. Öyle ya da böyle, bunun Batı güçlerinden yardım alma yönünde bir girişim olduğu tartışılmazdı. Bunun ardından Moskova müzakerelerinin çöküntüye uğradığı da ilan edilmişti. The Economist dergisi de şu yorumu yaptı: "Türkler, evlerini yoluna sokmadıkları sürece yardım alamayacaklarını anlamaya başlıyor olabllirler."¹⁰¹

9-Enflasyon ve İstikrar Programı: Muhtemelen 1959-1962 döneminin en çarpıcı faktörü, 1959 baharından sonra Türk lirası seviyesinin 1961'e kadar sabit kalmasıydı. 1960'lar boyunca fiyat artışları nispeten düşük olmuştur. Dolayısıyla istikrar programı, Türkiye'de programın resmen başladığı güne kadar var olan enflasyon spirallini kırmakta başarılı olmuştur.¹⁰²

10- Yeni Hükümet ve İstikrar: Yeni hükümet, hiç şüphe yok ki istikrar programının işlemlerini sağlamak zorundaydı. Aslında bu hükümetin iktidarı ele geçirmesinin başka bir sebebi de istikrar programının işlemlerini Menderes Hükümeti'ne nazaran daha iyi sağlayacak olmalıydı. Büyük ihtimalle Menderes Hükümeti, istikrar programının hedeflerini tam olarak kabul etmemişti.¹⁰³

11- Planlı Yeni Dönem: Devlet Planlama Teşkilatı (DTP) bu dönemde Anayasa dahilinde planlama organı olarak kuruldu (Anayasa Madde 129) der ki: "Bu nedenle kalkınma planları 1960'larda devlet ekonomik politikasının merkezinde yer almaya başladı."¹⁰⁴

¹⁰¹ *Ibid.*, s.70

¹⁰² *Ibid.*, s.87

¹⁰³ *Ibid.*, s.109

¹⁰⁴ *Ibid.*, s.115

12- Starteji: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı öncesinde, takip eden 15 yıl içinde erşilmesi planlanan hedefleri ortaya koyan "Plan Hedefleri ve Strateji" adında bir belge hazırlandı. Bu belge sayısal detaylar konusunda kıt olsa da, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da temel olarak kalan 2 hedefi ortaya koymuştu. Birincisi, yıllık yüzde 7 büyüme hedefi, ikincisi en geç 1977'ye kadar hiçbir dış yardım alınmadan yüzde 7'lik oranda devamlı büyüme sağlanmasıydı. Bu çerçevede şu düşünce hakimdi: "Türkiye bir seviyeye 15 yıl bitmeden erşebilir ve bu da muhtemelen ikinci beş yılın sonunda, Türkiye yabancı yardım gibi istisnai dış finansa ihtiyaç duymadan kendi kalkınma çabalarına devam etmesiyle olur." 15 yıllık dönemin ilk yıllarında, yatırım ve tasarrufların arasında kalan boşluğun doldurulması için yabancı yardıma güveniliyordu.¹⁰⁶

Yukarıda da bahsedildiği gibi o yıllarda, en önemli hedeflerden biri, kendi kendine yeterliliğin sağlanması ve 1977'ye kadar yabancı yardımların net gelirleri olmaksızın yüzde 7'lik devamlı büyümenin sağlanmasıydı. Bu hedefe 15 yıllık dönemin ilk yıllarında yüksek seviyede yardımlar sayesinde ulaşılabilecekti; bunun da marjinal ve ortalama yerli tasarrufları teşvik etmesi bekleniyordu. Yardım, ilk yıllarda sadece yatırım-tasarruf açığını kapatmak için değil, aynı zaman Türkiye'nin ağır borç servisi yükümlülükleri nedeniyle de zorunlu kabul ediliyordu.¹⁰⁶

1950'lerdeki hızlı büyüme periyodunda, ağır sanayi programı kısmen hükümet borçlarıyla karşılanıyordu. Bu da Türk ekonomisi üzerinde enflasyonist bir etki yapıyordu.¹⁰⁷ 1960'larda DPT kalkınma politikalarının dizaynıyla sorumluydu. DPT sanayi teşvik için ithal ikamesi politikasını uyguluyordu. Birinci planda, sadece iç üretimin ihtiyacı karşılanmaması halinde ithalata izin veriliyordu.¹⁰⁸ 1950'den sonraki 3 dönemde Türkiye'de tasarruflar ve yatırımlar ciddi bir şekilde artmıştır. 1950'de GSMH'nin yüzde 6,6'sıyla başlayan özel yatırım yüzdesi, 1965'te bu 6,9 olmuş, 1976'da ise GSMH'nin yüzde 12,2'sine ulaşmıştır. Kamu yatırımları ise 1950'de GSMH'nin yüzde 4,4'ü iken 1977'de yüzde 12,3'e ulaşmıştır. Türkiye'nin ekonomik yapısının en dikkate değer özelliği kamu sektörünün rolüdür.¹⁰⁹

¹⁰⁶ *Ibid.*, s.121

¹⁰⁶ *Ibid.*, s.133

¹⁰⁷ Okan H. Aktan, ve Anne O. Krueger (1992), *Swimming Against the Tide Turkish Trade Reform in the 1980s.* (San Francisco ve California: International Center for Economic Growth); s. 1

¹⁰⁸ *Ibid.*, s.2

¹⁰⁹ *Ibid.*, s.2

1950 ve 1960'larda gelişmekte olan ülkelerdeki hükümetlerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye'de de sanayi desteklenerek gelişme sağlanmaya çalışılıyordu. Özellikle ilk yıllık planda, yurtdışı üretim için ihtiyaca kafi ise ithalata izin verilmiyordu.¹¹⁰

Anne Krueger tarafından 1973'te yapılan bu incelemeden sonra, 1978 yılında Kemal Derviş ve Sherman Robinson tarafından yazılan kitapta, Türkiye'nin 1947-1977 döneminde ortalama yüzde 6,5 büyüme hızı, Krueger ve takipçileri tarafından etkileyici bulunmuştu. Oysa, yaygın olan diğer bir ekonomik bakış açısından ise bu büyüme hızı düşük bulunmuştur. Ancak bu rakam kalkınma çabasında olan bir ülke için mütevazıdır.

Bu görece yüksek gelişme hızı, petrol gibi önemli bir gelir olmamasına ve çok sınırlı bir yabancı yardım alınarak ve temelde demokratik siyasi müesseselerin işlerliği çerçevesinde elde edilmişti.¹¹¹ 1973'de Türkiye ihracat artışında dünya şampiyonu olurken, 1974'de de bütçe fazlası verilmişti. Kıbrıs harekâtının bu yıla denk gelmesi ekonomik gelişme açısından ilginç bir tesadüf olmadığı görüşündeyim. Bütçe fazlası veren bir ekonomi planlı büyüme stratejisi içinde sanayileşme sürecini tam anlayabilme ve ekonomik güvenliği geleceğe taşıma potansiyeli yaratır.

Türkiye'nin bölgede güçlü bir ekonomi ile görece bağımsız bir politika izlemesi ise, büyük güçlerin özellikle ABD'nin küresel ve bölgesel bölgesel çıkarlarına aykırı idi.

Kıbrıs Barış Harekâtında Türkiye'nin askeri başarısı, ekonomik bir buhrana mal olmuştur, bedelli ağır olmuştur.

1982'de Derviş, Melo ve Sherman'la birlikte yazdığı raporda,¹¹² eleştirildiği ve yüzde 8 oranında büyüme hızına ulaşılan 1977 yılında petrol ithalatının ihracat mallarının tamamına eşit değerde olduğunu söylemektedir. Ayrıca,¹¹³ 1973 sonrasında Türkiye'nin rezervlerinin ithalata oranla dünyada en yüksek olduğunu da belirtmekteydi.

1978 yılı öncesinin tasarruf, hatta zorunlu tasarruf ve sanayileşmeyi içeren ve Kıbrıs Harekâtı'nın ağır maliyetine eklenen ambargo, petrol fiyatlarının dayanılmaz yükselişi, Kore Savaşı, soğuk savaş yıllarının ekonomik etkisi ve ASALA katliamlarına karşın, %7 oranında kalkınma hızına ulaşan bu planlı büyüme programının neden

¹¹⁰ Okan H Aktan, ve Anne O. Krueger, *op.cit.* s.22

¹¹¹ Kemal Derviş, Sherman Robinson (1978), *The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey: 1973-1983*, (Washington World Bank Staff Working Paper No. 306): s.4

¹¹² Kemal, Derviş, Jaime De Melo, Sherman Robinson (1982), *General Equilibrium Models for Development Policy*, (Cambridge: Cambridge University Press): s. 321-322.

¹¹³ *Ibid.* s.322

terk edilmesi gerektiğine yukarıda belirttiğimiz Dünya Bankası ekibinin getirdiği açıklama ise gerçekten incelenmeye değerdir.

Kemal Derviş ve arkadaşlarının 1978 yılında yayınladıkları raporda, Üçüncü 3. planın döneminin ilk yıllarının çok başarılı geçtiği yorumu yapılmıştır. İstatistikî verilerin bu düşünceyi doğrular nitelikte olduğu belirtilmiştir.¹¹⁴ 1972 ve 1973 yıllarında ödeme dengesi fazlaları kamu harcamalarının ve yatırımlarının artmasına ve kamu teşvikiyle özel yatırım ve harcamaların da yükselmesine neden olarak görülmüştür. Yatırımın GSYİH'deki payı 1973 yılında %18,1 iken, bu oran 1977'e varıldığında %25'e ulaşmıştır.¹¹⁵

Bütün bu yorum katmadan verdiğimiz değerlendirmelerle, Kemal Derviş ve Anne Krueger kendilerinin 1980'de değiştirdikleri önceki ekonomik performansın ıllığını bu suretle açıkça tespit etmektedirler. Planlı ekonomi, ithal-karame kaynaklı stratejisi ile büyümeyi, Kıbrıs savaşı ve ambargosuna karşın ortalama %6-7 olarak 1978 yılına kadar sürdüren Türkiye'nin 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki sanayi yatırımlarını tamamlaması halinde, bölgede önemli bir ekonomik ve askerî güç haline geleceği kaçınılmazdır. Nitekim, 1960'larda ABD Başkanı Johnson'un uyarısına rağmen Kıbrıs'a çıkmak isteyen, ancak yeterince çıkarma gemisi olmadığı için bunu gerçekleştiremeyen Türkiye, yeterli sayıda çıkarma gemisini üretmeyi başardığında "Kıbrıs Barış Harekâtı"nın yapabileceğini 1974'de göstermiştir. Fazla veren bütçesiyle Kıbrıs harekâtının ekonomik yükünden etkilenmemiştir.

Ekonomik stratejiler açısından olaya bakıldığında, tek çare (I) Türk askerini yakın bir gelecekte "çuvala" sokabilecek bir ekonomik planın benimsenmesini sağlamaktan doğal ne olabilir? Üstelik, ülkede bu amacın gerçekleştirilmesini sağlayacak kadar da "yeniler" dönüşmeye hazır bekliyorken...

B) Krueger Ve Arkadaşlarının 1978'e Kadar Olan Ekonomi Politikalarına Eleştirileri

Ekonomi politikasını yapanlar ve belli bir yaklaşımı seçenler, mutlaka ekonominin esnekliğine dair tüm bilgileri toplamak durumundadırlar. Bu çalışmalarında Dünya Bankası'nın teorisyenleri Türkiye'ye açık ekonomi modeli çerçevesinde "General Equilibrium Models for Development Policy" kitabının

¹¹⁴ Kemal Derviş ve Sherman Robinson (1978), *The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey: 1973-1983*. (Washington: World Bank Staff Working Paper No. 306): s.7

¹¹⁵ *Ibid.* s.8

501'nci sayfasında kalkınmada hesaplanabilir genel denge teorisini sunmaktadır. Bu teoriye göre fazl, kur ve para gibi değişkenler hareketleriyle yatırım, tüketim, üretim ve dış denge bir ahenk içinde sürdürülebileceği inancını taşımaktadır. Bu ekonomi düşüncelerinin temelinde de sermaye transferi ve dış yardım ve krediler yer almaktadır.¹¹⁶

Anne Krueger tarafından da üzerinde durulan KİT'lerin, bu önemli büyümede etkili olduğu söylenmektedir.¹¹⁷

Bu politikanın sonucu, ödemeler dengesinin 1972'de sıfır iken, daha sonra 1973'te ise 484 milyon dolara fazla verildiği, yabancı döviz rezervlerinin 1973 sonunda 2 milyar dolara yükseldiği tespit yapılmaktadır. Ödemeler dengesindeki bu artışın 1974 yılında, 1 milyar 426 milyon dolara yükselen işçi dövizlerinden kaynaklandığı sonucuna varılmaktadır. Ancak aynı zamanda toplam ihracat gelirlerinin, 1972'de yüzde 31, 1973'te yüzde 49 arttığı tespit yapılmaktadır. Sanayi ürünleri ihracatı ise aynı dönemde yıllık yüzde 40 büyümektedir. 1970-1976 yılları arasında, GSYİH yıllık yüzde 7,7 büyümüştür. Türkiye'de genel anlayış, 1978 yılında başlayacak olan 4. plandan yıllık yüzde 8 büyümenin hedeflenmiş olmasıydı.^{118/119} 1971'de yüksek devalüasyon nedeniyle kurun getirdiği avantajla ihracat artmıştır. Bu artış sanayileşme veya iktisat politikaları sonucunda gerçekleşmemiştir. Yüzde 8 büyüme hızı Türkiye gibi bir ülke için hedeflenmesi gereken ıddalalı bir büyüme rakamı iken, Derviş ve ekibinin raporuyla bu hedef düşürülmüştür.

Türkiye'nin 1978'e kadar uyguladığı modelin Derviş ve ekibi arkadaşları, tasarruf güdümlü olarak belirtmektedirler. Finans sisteminin bu tasarrufları, yatırım malları almak için sanayi kuruluşlarına dağıtmak üzere örgütlenmişti.¹²⁰ Bu yapı, Derviş modeli ve onu takiben 1980'de IMF ve Dünya Bankası tarafından uygulanan programlarla, "yapısal reform" adı altında, iç tüketimi hızandıran, yabancı tasarruflarla yatırıma zorlayan bir model getirilerek kırılmış, sıcak paraya dönük dış kaynak kullanımı süreci başlamıştır. Ancak bu yatırımların para basımı ve dış borçlanma sayesinde yapıldığı sonucunun da enflasyon olduğu açıktır, yaşanmış gerçektir.

¹¹⁶ Kemal, Derviş, Jaime De Melo, Sherman Robinson (1982), *General Equilibrium Models for Development Policy*. (Cambridge: Cambridge University Press): s.503

¹¹⁷ Kemal Derviş ve Sherman Robinson (1978), *The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey: 1973-1983*. (Washington: World Bank Staff Working Paper No. 306): s. 11

¹¹⁸ *Ibid.* s.11

¹¹⁹ Derviş, De Melo, Robinson, *op.cit* s.501

¹²⁰ Derviş, Robinson, *op.cit*, s.501

Kemal Derviş raporunda, 1973–1977 arasındaki dönemli analiz ederek, 1977 krizinin kaynağını da araştırmış ve şu yorumu yapmıştır: 1977 krizi öncelleri, 1958 ve 1970 gibi, öncelikli olarak bir döviz krizi gibi görünüyor. 1977'nin sonu itibarıyla, Türkiye'nin, 5,8 milyar dolar ithalat faturasıyla yalnızca 1,7 milyar dolar ihracatı vardı. İşçi dövizleri de 3 milyar dolarlık açık bırakarak, 1 milyar daha getiri sağlıyorlardı. 1976'da da benzer boyutlarda olan bu açık, kitlesel kısa dönemli dış borçlanma ve döviz rezervlerinin tümden eritilmesiyle kapanmıştı. 1977'nin sonu itibarıyla durum şiddetli bir ekonomik kriz halini aldı, yabancı borç vericiler daha fazla kredi vermeyi reddediyor, ticari borçlar 2 milyar dolara yaklaşıyor ve ekonomi ithalat olmadan büyüyemiyordu ki bu da artık finansal olarak karşılanamıyordu.¹²¹ Dış borcun GSMH'ya olan oranı düşük kaldığı için ve borçların vadeleri uzun olduğu için bu borçlanmanın yararlı olabileceği de düşünülmüş olmalı.

Zamanın, Türkiye ekonomisi açısından en fazla önemli olan olaylardan biri de Birinci Petrol Krizi'dir (1974). Krizin ve döviz rezervlerinin hızla erimesinin en önemli nedeni 1973'ten itibaren başlayarak petrol varil fiyatının yaklaşık 3 USD'den 12-13 USD'ye kademeli çıkmasına yol açan petrol krizine Türkiye de hazırlıksız yakalanmıştı. Döviz rezervleri zorunlu olarak petrol alımına ayrılmaya başlandı. 1977'de ise bu durum en şiddetli halini aldı. Döviz yetiştirilemeyince üretim, taşıma ve benzeri faaliyetler aksadı ve çözümü çok zor olan bu kriz ortaya çıktı. Petrolün varil fiyatı kısa bir sürede dört katına ulaşınca, tüm dünya devletleri bundan etkilenmiş bu da 4. planda dille getirilmiş. Bu artışın etkilerinin doğrudan yaşandığı, petrol ithalatı için ödenen fiyatın giderek yükselerek, dış ticaret dengesini olumsuz etkilediği belirtilmiştir.¹²² Ancak gerçek neden yalnız bununla sınırlı değildir, ihracat düşüşü ve ithalat fiyatlarındaki artış da önemli etkenler arasındadır.

Petrol harcamaları yükselen Avrupa devletlerinde gelir düzeyi düşmeye başlamış ve bunun sonucunda Türkiye'ye gelen dövizler de (gurbetçi döviz kastediliyor) azalma yaşamıştır.

Başka bir etki ise raporda şöyle açıklanmıştır: Dünya devletleri petrol ithal edebilmek için başka ithalattlarını, harcamalarını kesmişler, bu da Türkiye'nin ihracatını olumsuz etkilemiş. Tüm bunların dolaylı etkisi ise kimileri tarafından olumlu, kimileri tarafından olumsuz olarak nitelenmiştir. Petrol ihraç eden ülkelerin ellerinde yüksek miktarda nakit para fazlası oluşmuş, neredeyse bir "Money Surplus"

¹²¹ *Ibid.*, s. 14

¹²² *Ibid.*, s. 16

ve bu paraların büyük kısmı Avrupa bankalarında değerlendirilmiştir. İşte bu noktada fazlası da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere kredi olarak geri dönmüş. Tabii, bu durum birçok uzman tarafından "çıkış kapısı" olarak tanımlanmıştır. Ancak bu yanlış borçlanma stratejileri, Türkiye'ye avantaj olmak yerine yük olmuştur. Zira o dönem yaşanan, Türk ekonomisi tarihi açısından çok önemli bir diğer olay ise "Kıbrıs Harekâtı"dır. En başta zaten böyle bir askeri hareketin maliyeti başlı başına bir problemdir. Bunun üzerine uygulanan ambargonun da Türkiye'yi zor durumlara sokmuş olduğu kuşkusuzdur.¹²³

Yine Dünya siyasetindeki ve ekonomisindeki bu değişikliklere Türkiye gerekli şekilde uyum sağlayamadığı gibi; üstüne üstlük bir de yanlış uygulamalar durumu daha da kötüye sürüklemiştir. Girilen ekonomik zorluk karşısında çok sıkı önlemler alınması, dikkatli ekonomi politikaları uygulanması gerekirken, anlamsız bir şekilde tam tersi uygulamalara gidilmiştir. Devlet, borç alarak kamu harcamaları yapmaya devam etmiştir. Doğal olarak iç piyasada para bolluğu olması, faizleri de düşük tutmuştur. Enflasyon %25-30 seviyelerini bulmuştur. Tüm bunlara ek olarak bir de devlet petrol fiyatlarına sübvansiyon koymuş, Tüm bu kararlar üzerine yatırım patlamaları yaşanınca, tahminen pembe bir tablo oluşmuştur. Yatırımlar fazla olunca, her şey çok iyi gidiyormuş gibi bir hava oluşmuştur. Ancak bu sırada, tasarruflar hızla düşüyor harcamalar da yatırımla birlikte artış seyrine giriyordu. Bu talep artışı fiyatların yükselmesine sebep oldu, buna bir de TL'nin aşırı değerli olduğu bir durumdaki sabit kambiyo kuru da eklenince, ithalat talebi üzerinde büyük bir baskı oluştu. Buna karşın ihracatımız çok sınırlı bir seviyede kalmış ve bu nedenle 1973'te fazla veren ödemeler dengesi tekrar açık vermeye başlamıştır. Bu çark her dönüşünde devletin sırtındaki borç yükü artmış ve Türkiye borç batağına biraz daha saplanmıştır. Daha da vahim, alınan borçların vadeli giderek kısalırken faiz hadlerinin de giderek yükselmesidir. 1973'te 3,3 milyar dolar olan dış borcumuz 1977'de 11,3 milyara ulaşırken kısa vadedeli borçların oranı da %82,3 gibi yüksek bir seviyeye vanyordu.¹²⁴

1975'te Dünya Bankası Türkiye'yi "ödemeleri moratoryum durumundaki ülkeler" arasına sokarken, ertesi yıl IMF Türkiye'ye devalüasyon yapmasını ve işçi ücretlerini dondurmasını tavsiye etti. Bu önerileri dikkate almayan hükümetin aldığı tedbirler olayın derinliğini ve önemini anlamaktan uzaktı. Etiket mecburiyeti gibi bir

¹²³ *Ibid.* s.17

¹²⁴ *Ibid.* s.18

takım sunî tedbirler sorunu çözmede çok yetersiz kalmıştır.¹²⁶

1975-77 arasında yaşanan kısa vâdell borçlanma ve borç bulma sıkıntısı karşısında devlet Dövize Çevrilebilir Mevduat (DÇM) adıyla yeni bir uygulamayı yürürlüğe koydu. DÇM esas olarak özel kesimin dış borçlanmasına devletin kur güvencesi vermesiydi ve bu sayede Türkiye'ye yaklaşık olarak 2,3 milyar dolar sermaye transferi oldu. Lâkin TL'nin aşırı değeri olduğu ve yıllık enflasyonun %20-25 düzeyinde olduğu bir dönemde yapılan bu yeni düzenleme, varılacak sonun biraz daha erkene alınmasına neden oldu. Kur garantisi ile alınan borçlar genellikle düşük faiz isteyen fakat güçlü paralar olan Alman Markı ve İsviçre Frangına yönelmişti ki, bu yöneliş ülkeye yüklenen yükü artırmıştı. (Merih Celâsın ve Dani Rodrik yapmış oldukları hesaplamalarda 2,3 milyar dolar sermaye girişi'nin üzerindeki gerçek faiz yükünün %16-21 gibi yüksek bir seviyede olduğunu belirtirken bu yükün özel kesimin değil, ona kur garantisi veren devletin sırtına bindiğine de değinmişlerdir).

1977'nin ortalarına gelindiğinde, İflasın eşliğine gelmiş olan Türkiye'de yeni önlem ve düzenlemelerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi gerekliliği kaçınılmaz bir hâl almıştı. Enflasyon %50'lere tımanırken, dış ödemeler açığı da GSMH'nin %7'sine yükselmışti. Benzin karnesi ile dağıtılırken, yurt dışındaki görevlilere maaşlarını ödemek zorlaşıyor, devlet dairelerindeki yakacak kıtlığından dolayı memurlar paltolarla çalışıyorlardı. Dış borç batağının içinde olan Türkiye'nin yeni borç bulması çok zordu. Bu nedenle 1978 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ile bir "stand-by" anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayı 1979 yılındaki ikinci "stand-by" anlaşması izledi. Bu anlaşmalar Türkiye'yi içinde bulunduğu zor durumdan çıkarmakta yetersiz kalmış ve şartlar gidderek ağırlaşmaya başlamıştı. 1979 yılında yürürlüğe konulan 4.Beş Yıllık Kalkınma Planı, yıllık %8 büyüme gibi Türkiye'nin gerçeklerinden uzak hedefler içermekteydi. Ecevit Hükümeti 79 yılının Temmuz ayında IMF ile istikrar anlaşmasına varırken **264 yabancı banka ile de borç erteleme anlaşmalarına imza koyuyordu.** Bu önlemler her ne kadar başarılı ise de yeterli değildi ve nihayetinde 24 Ocak 1980 tarihinde Demirel başkanlığındaki hükümet, "24 Ocak Kararları" olarak tarihe geçecek olan yeni önlemler paketini açıkladı. Buna göre %100 yakın bir oranında devalüasyon yapılıyor, kamu mal ve hizmetleri zamlanıyor ve bütçe sıkı denetim altına alınıyordu.¹²⁶

¹²⁶ Ibid. s.19

¹²⁶ Ibid. s.20

C) 1990'lara Gelindiğinde, Dünya Bankası Ekibinin, 1980'den Beri Uygulamaya Konan Politikalara Hakkındaki Değerlendirmeleri

Bu kararların ardından 1980 Haziranında IMF ile imzalanan yeni bir "stand-by" anlaşmasını OECD ülkeleri ile mutabık kalınan borç erteleme protokolleri izlemiştir.

Tüm bu önlemleri 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koyması takip etti. Silahlı Kuvvetler'in yönetime 50 ve 60'lı yılların sonunda olduğu gibi, krizden çıkma sürecinde müdahale etmesi, Oktay Yenal gibi bazı iktisatçıların ve yazarların eleştirisi oklarına maruz kalmıştır.¹²⁷ Askeri müdahalenin yalnızca iktisadi boyutlu olmadığını da gözönüne almakla birlikte, bu noktayı gözden kaçırmamakta fayda olduğu inancındayım. Bu darbe sonucunda Türkiye'de bir dönem daha yasaklılarıyla, hatalarıyla ve sevaplarıyla sona ermiştir.

Başta gelen hükümetlerin yaptığı karşılıksız harcamalar ve alınan borçlar devleti kısa süreli atılım hamlelerinin içine soktuysa da, sonunda hep felâkette karşılaştı. Tüm bunları incelerken siyasi olayları da gözardı etmemek gerekir. Sovyetler Birliği'nin tehditleri, ABD ile yakınlaşma, Kore Savaşı, Petrol Krizi, Kıbrıs Başı Harekâtı, ASALA örgütünün katliamları, Soğuk Savaş yılları ve benzeri diğer olaylar. Tüm bunların ve perde arkasında yaşananların ülkelerin ekonomilerini etkilemediğini ve aldıkları kararlardaki bağımsızlıklarına gölge düşürmediklerini söylemek çok zor olacaktır.

Türk ekonomisi, 1970 devalüasyonuna rağmen, yoğun ve ciddi bir şekilde, ithalat-ikamesine doğru yönelmiş bulunmakta idi. Geleneksel olmayan ihracatlara ilişkin teşvikler artış göstermişti, ancak ithalat-ikame üretimi ile ilgili teşviklerden hala önemli derecede aşağıda bulunmakta idi. Bu yasaklanmış liste, yeni ithalat-ikamesine dayalı sanayileri teşvik etmek için yüksek oranda koruyucu bir enstrüman olarak kalmaya devam etmekte ve şimdiye kadar, sanayiler tesis edilirken, korumanın tedrici azalmasıyla ilgili hiçbir mekanizma mevcut bulunmamaktadır.

Öte yandan, petrole ağır biçimde bağımlı olması nedeniyle, petrol krizi Türkiye'nin ekonomik büyümesini yavaşlatan etki yaratmıştır.¹²⁸

¹²⁷ Oktay Yenal. (2003) *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*. (Ankara: Homer):s.

¹²⁸ Derviş, De Melo, Robinson, *op.cit*, s.358

Büyüyen ithalat faturası, durağan ihracat gelirleri ve azalan işçi dövizleri sonucu 1973 yılında 484 milyon dolar fazla veren cari işlemler dengesi, 1977 yılında 3,233 milyar dolarlık (GSYİH'nin %6,7 sı) açık vermiştir. Bu dönemdeki açıklar dış borçlanma ve döviz rezervlerinin eritilmesi ile finanse edilmiştir. Dövizrezervlerindeki erime o denli süratli olmuştur ki, 1977 yılının sonlarına doğru Merkez Bankası tüm döviz transferlerini durdurmak zorunda kalmıştır.¹²⁹ Krizin sebepleri nelerdir? Krizi "döviz krizi" ile özleştiren Derviş, de Melo ve Robinson'a¹³⁰ göre kriz "kötü yönetime" (mismanagement) atfedilebilir. Bu analiz, Türk ekonomisinin temel tercihlerini değiştirmek için yapılmış, amaçlı, "bugün gelinen büyük resim" tartışmalarına kadar varan ve hatta Sovyetler Birliği'ne uygulanan ideolojik çökertme planının benzeri bir stratejidir. "Kötü Yönetim" bu stratejinin anahtar kelimesi, kod adıdır. O zamanki "kötü yönetim" daha sonraki ekonomik politikaların değişimini ve strateji değişikliklerini gerçekleştiren ve sonrasında gelen yönetim sorumluları ile aynı kişiler ve siyasi akımlardır. Açık ki, iç ve dış şoklar karşısında gerekli önlemlerin zamanında alınmamış olması dengesizliklerin giderek birikmesine ve durumun daha da kötüleşmesine neden olmuştur. Kuşkusuz ki gerekli önlemlerin zamanında alınmamış olması ekonomiyi zarar vermiştir. Türkiye'nin dış borçlarının artması ve dünya ihracat pazarlarında payının düşmesi yanında politika önlemlerinin alınmasındaki gecikme, ekonomideki dengesizliklerin büyümesi, azalan yurt içi tasarruf eğilimi ve artan enflasyonist baskılar ile sonuçlanmıştır. 1974-78 dış şokları karşısında Türkiye sadece dış finansmanı artırmakla yetinmiş ve dünya ihracat pazarlarındaki payını artırmaya, büyümeden fedakarlık etmeye ve ithal ikamesinin etkenliğini artırmaya çalışmamıştır. Türkiye'nin kullanılmış dış borçları 1977 yılında önemsiz boyutta iken Eylül 1981'de 11 milyar 203 milyon dolara ulaşmıştır.¹³¹

D) Kruger Ve Ekibinin Hükümet Programındaki Ekonomik Güvenliğin Tehdit Eden Stratejisi

Tüm bu gelişmelerin ardından 1990'lı yıllara gelindiğinde Derviş ve ekibinin programının yanlışlığı kısmen anlaşılır. Yeni çözümler aranmaya başlanır. O zamanın koalisyon Hükümeti, Doğru Yol Partisi (DYP) ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) arasında imzalanan ortak Hükümet Protokolü ile Türk ekonomisinin ayağa kaldırılması için formüller ortaya koymuştur.

¹²⁹ Olgun, Toğan, *op.cit.*, s.15

¹³⁰ Derviş, De Melo, Robinson, *op.cit.*, s.361

¹³¹ Olgun, Toğan, *op.cit.*, s.17

Protokolde, Türkiye'nin ancak serbest piyasa ekonomisi kurallarının sosyal devlet ve dengeli kalkınma anlayışının ciddi ve tutarlı uygulamalarıyla gelişmişliğe erişebileceği açıkça ifade edilir.¹³² Bu protokolle yeni bir kalkınma programı belirlenir. Bu programı aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

1- Türkiye ekonomisine yeni bir hız verebilmek için ilk aşamada enflasyonu azaltacak ve ekonomik dengelemeyi (stabilizasyonu) sağlayacak bir Onarım Programı'nın uygulanması şarttır. Ekonominin istikrara kavuşturulmasını öngören böyle bir program, aynı zamanda ekonomiyi iyileştirmek için de gerekli önlemlerin alındığı bir süreç olacaktır. Bu süreçte Türkiye ekonomisine yeni bir yön verecek Sanayileşme ve Atılım Programının hazırlıkları da eş zamanlı başlatılarak uygulama için gerekli şartların hazırlanması amaçlanmaktadır.¹³³ Programın kur politikaları ise bütçe, para politikaları ve enflasyon hedefleri ile birleştirilerek ele alınacaktır.¹³⁴

2- Yeniden yapılanma, özleştirme yanında özelleştirmeyi de kapsayacaktır. Ancak, özleştirme bir amaç değil bir araç olarak kullanılacaktır. Yani "her ne pahasına olursa olsun özleştirme" veya bütçeye gelir sağlamak değil, ekonomide verimin ve rekabetin artırılması temel amaç olacaktır. Özleştirme, özerk kurumlar tarafından önceden saptanmış hazır modeller yerine, her kuruluşun imkan ve ihtiyaçlarına uyan yöntemlerle uygulanacaktır.¹³⁵

1960 ve 1970'li yıllarda sanayileşmenin kritik eşliğine gelmiş olan Türkiye, 1980'li yıllarda sanayileşmede derinlik ve yoğunluk kazandıracak olan ara ve yatırım malları projelerinden vazgeçerek hem sanayileşme eşliğini hem de ekonomik bunalımı aşma becerisini gösterememiştir.¹³⁶

Hâlbuki aynı dönemde Türkiye ile benzer konumda olan Güney Kore; krizle karşılaştığı noktada bunu daha hızlı sanayileşme kararları ile aşabilmiştir. Aynı şekilde, 1970'li yıllarda krize giren İtalya da ekonomisini kısa sürede büyümeye geçilerek bu krizi aşmıştır. Son yıllarda bu örnekler dışında, sanayileşmeden vazgeçerek krizi aşan hiçbir ülke yoktur.¹³⁷

Bütün bu nedenlerle 1990'lı yılların başında gellinen ortam; Türk ekonomisinin yeni bir yön kazandıracak, yeni bir ufuk verecek ve bir atılım sağlayacak sanayileşme stratejisini gerektirmektedir. Türkiye'yi 2000'li yıllarda sadece böyle bir sanayileşme stratejisi taşıyabilir.¹³⁸

¹³² Okan H Aktan, ve Anne O. Krueger (1992), *Swimming Against the Tide Turkish Trade Reform In the 1980s*. (San Francisco ve California: International Center for Economic Growth): s.3

¹³³ *Ibid.* s.37

¹³⁴ *Ibid.* s.39

¹³⁵ *Ibid.* s.40

¹³⁶ *Ibid.* s.40

¹³⁷ *Ibid.* s.41

¹³⁸ *Ibid.* s.41

Oysa bir hatırlatma yapmak gerekirse Derviş ve Dünya Bankası kaynaklı ve 80'li yıllara damgasını vuran Türkiye'nin bütün ekonomik göstergelerini olumsuzlaştıran eski politika ile, 25 Kasım 1991 tarihli hükümet programında "1980'li yıllarda, Türkiye'de sanayileşme stratejisinden vazgeçilerek, sanayi politikaları ekonominin ana eksenini oluşturmaktan çıkarılmıştır"¹³⁹ saptamasıyla "görünür" ve "tehlikelerine" işaret edilir hale gelmiştir.

Türkiye'nin ekonomik güvenlik tarihinde çok önemli saydığım bu "uyanış" yine aynı programda;"1990'lı yılların başına gelen ortam, Türk ekonomisine yeni bir yön kazandıracak, yeni bir bakış verecek bir atılımı sağlayacak sanayileşme stratejisini gerektirmektedir."¹⁴⁰

3- Yeni sanayi stratejisi sadece üretimle sınırlı olmayacaktır. Teknolojik değişim, ticarete açık mallara yatırım, rekabet, bölüşüm, çalışma yaşamı, kurumsallaşma ve sosyal alandaki değişim politikaları ve çözümlerini de kapsayacaktır.¹⁴¹ İhracat için yalnızca bir sanayileşme stratejisine sahip olmak yetmemekte, sanayileşmenin doğru yönde ve doğru zamanlama ile yapılması gerekmektedir. Türkiye'nin ekonomik gelişmesine esas olan, üretim ve ithalat yoluyla bazı yeni mallara sahip olmak ve bunları ihraç edebilmek değil, dünya pazarlarında sürekli yer tutabilmektir.¹⁴² Türkiye'nin sanayi coğrafyası değiştirilmelidir.

Yeni sanayi atılım stratejisi Avrupa Topluluğu ile bütünleşmenin de sağlanmasını amaçlamaktadır.¹⁴³

Ne var ki, son on yıllık ve Türkiye'nin zararına çalışan , "dış borca dayalı ve ithalata bağımlı sahte refah dönemi" yaşatan bu ekonomik sistem toplum üzerinde o kadar etkili olmuştur ki, 1991 yılının ekonomi yapıcıları bu programda adeta 1980'li yılların ekonomi sistemi ile kendilerini Katolik nikahı ile bağlı olduklarını yine de vurgulamak durumunda kalmışlardır. Aynı programda,"Geçmişten çok farklı şartlarla karşı karşıya olan ve üçüncü sanayi devrimini aşamadığı global gelişmeyle yaşanan Türkiye için 'ihracat' ya da 'ithal ikamesine' dayalı büyüme stratejisi çelişkisi yerine, bu iki stratejinin de zaman boyunca birbirini tamamlayan bir yapı içinde 'geleceğin dinamik karşılaştırmalı üstünlüklerine' bugünden yatırım yapacak bir "esnek sektör yapılaşması" öngörülmektedir."¹⁴⁴

¹³⁹ Hükümet Programı, 25 Kasım 1991.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Ibid.

1991 yılı Hükümet Programının ardından 80'li yılların ekonomik zararlarını giderme çabaları,1993 yılında DYP ile SHP arasında imzalanan ortak Hükümet Protokolü ve eklerinde de yer almış ve baştan beri söylediğimiz değerlendirme, bu programın 50. sayfasında açıkça yer almıştır.

Şöyle ki: "1960 ve 1970'li yıllarda sanayileşmenin kritik eşliğine gelmiş olan Türkiye, 1980'li yıllarda sanayileşmede derinlik ve yoğunluk kazandıracak olan ara ve yatırım malları projelerinden vazgeçerek, hem sanayileşme eşliğini hem de ekonomik bunalımı aşma becerisini gösterememiştir.¹⁴⁵

Türkiye'nin ekonomik güvenlik boyutunda itildiği olumsuz ekonomik programa karşı 10 yıllık uykudan devletin resmi gözlemleri açığının kanıtı olan bu belirleme sonucunda çözümün 1978 yılı öncesi politikalara dönüşle olabileceği yine aynı programda,"uyanış manifestosu "gibi resmen ilan edilmiştir; "Bütün bu nedenlerle 1990'lı yılların başında gelinen ortam Türk ekonomisinin yeni bir yön kazandıracak, yeni bir ufuk verecek, bir atılım sağlayacak sanayileşme stratejisini gerektirmektedir. Türkiye'yi 2000'li yıllarda sadece böyle bir sanayileşme stratejisi taşıyabilir."¹⁴⁶ Kur politikaları ise bütçe, para politikaları ve enflasyon hedefleri ile birleştirilerek ele alınacaktır.¹⁴⁷ Özelleştirmeden sağlanacak kaynaklarla öncelikte sanayileşme teşvik edilecek.¹⁴⁸

1980'li yıllarda bozulan ekonomik eksenin düzeltme çabalarının en anlamlısı ise, 30 Haziran 1993 yılındaki hükümet programına yansıtılarak,1960'li yıllarda başarıyla görev yapan Devlet Planlama Teşkilatının yeniden göreve ağırlığını koymasıdır. Hükümet programı, kısaca; "Devletin ekonomik rolünün değişmesine paralel olarak planlamanın yapısında ve planlama yaklaşımında değişiklik yapılacaktır. Buna göre, Devlet Planlama Teşkilatı, bilgi ve beyin merkezi haline dönüştürülecek, uluslararası kuruluşlarla iletişim içinde çalışacak; ileriye dönük stratejileri oluşturarak, geniş ufuklu politikalar belirtenmesinde öncülük edecektir. Uygulamayı yönlendiren dinamik bir yapıya kavuşturulacağını"¹⁴⁹ müjdelemiştir.

Esasen aşağıdaki "yıllar itibarıyla Türkiye'nin dış ticaretinin seyri"ne ilişkin tabloyu incelediğimizde de bu "resmi uyanışın" ne kadar haklı olduğunu görüyoruz.

¹⁴⁵ Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri , 19 Kasım 1991. s.50.

¹⁴⁶ *Ibid.* s.51

¹⁴⁷ *Ibid.* s.52

¹⁴⁸ *Ibid.* s.52

¹⁴⁹ *Ibid.* s.53

Tablo No-3 Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Dış Ticareti¹⁶⁰
(Milyon ABD Doları)

Yıl	İhracat	İthalat	2001	31.334	41.399
1950	263	286	2002	36.059	51.554
1960	321	468	2003	47.253	39.340
1970	588	948	2004	62.774	97.161
1980	2.910	7.909	2005	73.476	116.477
1990	12.959	22.302	2006	85.534	139.576
2000	27.775	54.503	2007	107.215	170.957

Bu tabloya göre,

A) 1950 yılında ihracat 263 milyon dolar iken ithalat 286 milyon dolar,

B) 1960 " " 321 " " 468 " "

C) 1970 " " 588 " " 948 " "

İken yani ithalat ihracat arasındaki fark hiç bir zaman çok büyük ölçüde (%62 'den daha fazla) açılmamış ve gerek işçi dövizleri ve gerekse turizm ve liman gelirleriyle fark kapatılabilir iken,

D) 1980 yılında ihracat 2,910 milyar dolar iken ithalat 7,909 milyar dolara ulaşarak aradaki fark neredeyse üç misline çıkmıştır. Tablodan da görüleceği üzere uygulanan politikalar nedeniyle bu rakam sürekli olarak aynı hastalıklı görünümü sürdürmektedir.¹⁶¹

¹⁶⁰ Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Dış Ticareti
<http://www.oke.gov.tr/TURKISH/SONIST/DISTICIST/SORDST2005_kitap.pdf>, (20 Eylül 2008)

¹⁶¹ Bu kapsamda Türkiye'nin ekonomik verilerine bakalım olursak; Türkiye İstatistik Kurumu'nun (DİE) verilerine göre, Türkiye, örneğin 2007 yılında 127.212.010 dolarlık ihracata karşılık 170.057.279 dolarlık ithalat yapmıştır. Buna göre yaklaşık 43 milyar dolarlık bir dış ticaret açığından bahsetmek mümkündür. Türkiye'nin dış ticaretinde, ihracatın ithalat karşılama oranı, örneğin, 1994'te % 77,8, 1995'de % 60,6, 1996'da % 53,2, 1997'de % 54,1, 1998'de % 58,7, 1999'da % 65,4, 2000'de % 51,0, 2001'de % 75,7, 2002'de % 69,9, 2003'de % 68,1, 2004'de % 64,8, 2005'de ise, % 63,0, 2006'da %61,7, 2007'de ise %63 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, son 14 yıllık ortalamanın %63,35 olduğu belirlenmiştir. Dış ticaret açığında petrol ithalatının ve özellikle 2001 yılından itibaren daha fazla gelen fiyat artışlarının etkisi olduğu da düşünülmektedir. Ham petrolün, toplam ithalat içerisindeki payı, örneğin, 1996'da % 7,8, 1997'de % 6,5, 1998'de % 4,5, 1999'da % 6,7, 2000'de % 7,7, 2001'de % 9,3, 2002'de % 7,9, 2003'de % 6,8, 2004'de % 6,2, 2005'te % 7,4, 2006'da 7,7'lik, 2007'de ise %6,9'luk bir seyr izlemiştir. Buna göre de son 11 yıllık 12 yıllık ortalamanın 7.1 olduğu kaydedilebilir. 2007 yılı DPT İstatistikleri Türkiye'nin ihracatının %56,9'unun (60,3 milyar dolar) AB ülkelerine, %2,7'sinin (2,9 milyar dolar) Serbest Bölgelerimize, % 40,8'inin (34,6 milyar dolar) ise, diğer ülkelere yönelik olduğuna işaret etmektedir. Diğer ülkelere yönelik ihracatın ayrıntılı dağılımı şu şekildedir: AB dışındaki kalan Avrupa ülkeleri %10; Afrika ülkeleri %5; Amerika ülkeleri %5,2; Asya ülkeleri % 14,5; Avustralya-Yeni Zelanda % 0,3; diğerleri %0,7'dir. Diğer taraftan, 2007 yılı verileri Türkiye'nin ithalatının % 40,4'ünün (68.590 milyon dolar) AB Üyesi Ülkelerden, % 0,7'sinin (1.22 milyar dolar) Serbest Bölgelerimizden, % 56,7'sinin (100 milyar dolar)

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAS DAVASI

İşin ilginç yanı, gerek Anne Krueger'in gerekse arkadaşlarının 1990'dan sonra kitaplarında yaptıkları tespitlerde, bu 1980 sonrası ekonomik politikanın hastalıklarını satır aralarında itiraf etmiş olmalarıdır. 1980 sonrası tavsiye ettikleri liberal ekonomik programın büyük bir ihracat artışına yol açtığını iddia eden Anne Krueger 1992 yılındaki yayınında şu hususları söylemektedir:

Rodrik'in sonuçları 1970'lerin sonundaki hayali faturalandırılmaların yıllık %4,2 olduğunu gösterir. 1980'ler için Rodrik 1981 yılında ihracatın %1,9'unun faturalandırılmadığını, 1982 yılında %11, 1983 yılında %13, 1984 yılında %28 olduğunu saptamıştır. Rodrik'in hesapladığı rakamlar daha sonra hızla düşerek 1985 yılında %8,3 oranına gerilemiş ve 1986 yılında %5,8 oranında hayali faturalandırma olduğunu göstermektedir. Mayıs 1987 üzerinden 1981 dönemi için, Rodrik'in hesaplamaları %11,4 birleşmiş hayali faturalandırmayı önerir.¹⁵²

Bu açıklamadan başarı olarak sayılan ihracatın en az %10'unun gerçekte hiç olmayan hayali bir ihracatın sonucu olduğu anlaşılmaktadır ve bu iddia Anne Krueger tarafından ciddiye alınmıştır. Dünya Bankası uzmanlarının ihracatla ilgili ikinci tespitleri ise;

1980'den 1987'ye kadar bu ihracat artışında İran ve Irak'ta yapılan ihracat (savaş nedeniyle) bu ihracat artışının önemli bir nedenidir.¹⁵³ Bu arada bu tespitlerine esas olarak verilen tabloda 1980 yılından 1987 yılına kadar AB'ye yapılan toplam ihracat 7 milyar 513 milyon dolar olarak gösterilmektedir. Ortadoğu'ya yapılan ihracat ise 18 milyar 534 milyon dolardır.¹⁵⁴

Şunu belirtmek gerekir ki, Ortadoğu'ya yapılan ihracat tamamıyla İran-İrak savaşının sonucu olup, geçici bir durumdur ve hiçbir şekilde 24 Ocak 1980 Kararları'nın bir başarısı olarak hesabın içine katılamaz. Esasen bu söylediğimiz doğrulayıcı en önemli gerçek, savaş sonrası Ortadoğu ihracatının bıçakla kesilmiş gibi bitmesidir. Esasen kendileri de bu tespiti yapmaktadırlar.¹⁵⁵ 1980'lerde değişen

ise, diğer ülkelerden yapıldığını göstermektedir. Diğer ülkelerden yapılan ihracatın ayrıntılı dağılımı şu şekildedir: AB dışı Avrupa Ülkeleri (%20); Afrika Ülkeleri (%3.9); Amerika Ülkeleri (%7.1); Asya Ülkeleri (%27); Avustralya-Yeni Zelanda (%0.3); diğerleri ise % 0.05'dir.

DPT İstatistikleri çerçevesinde "Geniş Ekonomik Gruplar" sınıflandırmasına göre, Türkiye'nin 2007 yılındaki ihracatı, şu şekilde bir yapıyı yansıtmaktadır: Sermaye malları (yatırım malları) %12, 13.7 milyar dolar; ara malları (ham maddeler) %46 (49.3 milyar dolar); tüketim malları %40.7 (43.6 milyar dolar); diğerleri %0.3, 0.4 milyar dolardır.

İthalat bakımından 2007 yılındaki durum ise, şu şekildedir: Sermaye malları (yatırım malları) %15.9, 27 milyar dolar; ara malları (ham maddeler) (%72.7) 123.6 milyar dolar; tüketim malları %11, 18.6 milyar dolar; diğerleri % 0.4, 0.6 milyar dolardır. Söz konusu dönemde ara mali ve yatırım mallarının toplamı, İthalatımızın %88,6'sını oluşturmaktadır

¹⁵² Okan H Aktan, ve Anne O. Krueger (1992), *Swimming Against the Tide Turkish Trade Reform in the 1980s*. (San Francisco ve California: International Center for Economic Growth): s. 160

¹⁵³ Sübidey Togan, Hasan Olgun, Hakkı Akder, *Report On Developments In External Economic Relations Of Turkey*, (Türkiye Dış Ticaret Demeği, Turtrade, Foreign Association Of Turkey, Publication No:1987/1, First Publication: September 1987, Second Publication: September 1988) Chapter – II

¹⁵⁴ *Ibid.* Chapter VI.

¹⁵⁵ *Ibid.* Chapter VI.

ödemeler dengesi, ihracattaki dinamik gelişmeler sonucu elde edilmiştir. İhracat 1980'de 2,9 milyar dolar iken 1987'de 10,2 milyar dolara yükselmiştir. Bu gelişmenin çoğu, Türkiye'nin İran ve Irak'a ihracatını arttırmayı başardığı, Ortadoğu ile yapılan ticareten kaynaklanıyordu.¹⁵⁶

Tablo No-4. Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Dış Ticaret (milyon \$)¹⁵⁷

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
I. İhracat	33270	4703	5746	5728	7133	7958	7457	10190
II. İthalat	7909	8933	8843	9235	10757	11343	11105	14163
III. Dış Ticaret Açığı	4999	45017	3097	3507	3624	3386	3648	3973

Tablo No-5: Dış Ticaretin Coğrafi Dağılımı (milyon \$)¹⁵⁸

	Exports (fob)			Imports (cif)		
	Toplam	Toplam	Toplamın yüzde olarak değeri	Toplam 1980	Toplam 1987	Toplamın yüzde olarak değeri
	1980	1987	1980 1987	1987	1980 1987	
II. Ortadoğu Ülkeleri ve Kuzey Afrika	650	3083.6	22.3 30.3	3219	3152.1	40.7 22.3

Bu tablodan görüleceği üzere Dünya Bankası uzmanlarının blzzat saptamalarıyla ortaya çıkmıştır ki (hayali ihracatta birlikte) Ortadoğu'daki savaşın sonucu olarak ihracat artmıştır. Aynı dönemde Ortadoğu'ya ihracat AB'ye yapılan ihracatın 2,5 misli civarındadır.

Yine Anne Krueger ve ekibinin saptamalarıyla İthalata baktığımızda; 1980 yılı boyunca Türkiye'nin İthalattaki performansı daha az dikkate değer ve ihracat gelişmelerinden çok daha az analiz gerektirir. 1980 yılındaki 7,9 milyar dolar oranındaki

¹⁵⁶ Ibid. Chapter II.

¹⁵⁷ Devlet Planlama Teşkilatı, Turkey : Main Economic Indicators (Ankara)

¹⁵⁸ Ibid.

İthalat, 1989 yılında 15,8 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁵⁹ 1980'de toplam borç yaklaşık 19,0 milyar dolar, 1988'de 38,7 olmuştur ve aynı tabloda İhracatın toplam borca oranının İhracat aleyhine azaldığı görülmektedir.¹⁶⁰

Bu çalışmaları izledikten sonra ve bizzat kendi açıklamalarına baktığımızda çok net şunu tespit edebiliyoruz: 1980 sonrası Anne Krueger ve ekibinin önerdiği liberal politika borçlanma yoluyla İthalatı artırma sonucunu vermiştir. Böylece Krueger politikalarının sahip çıktığı 1980 sonrası ekonomi politikasında İhracat artışı, hayali İhracat ve savaşın kanaklanan suni İhracat artışı yanında TL'nin sürekli değer kaybetmesine (ve bu yolla enflasyonun kronikleşmesine) dayanmaktadır. İthalat artışı ise dış borçla sübvansé edilmiş, Üretim katkısı çok sınırlı kalmıştır. Krueger programının böylelikle, İthalat artışına, Türkiye'nin borçluluğunu artırmaya ve ödemeler dengesinin alabildiğine İthalat lehine bozulması sonucunu bir an için hedeflemediğini düşünsek bile ulaştığını göstermektedir.

Türkiye'de, sanayileşme amaçlı politikaların yaşama geçirilmesine yönelik çabaların arttığı bu dönemde, Türkiye'nin ekonomik güvenliğini bozan, 1980'li politikaların azmettiricilerinden Bayan Krueger, 1993'te Hazine'nin yatırımları teşvik mevzuatı hazırlanırken sonrasında yine iş başındadır. 1973'te yazdığı kitabında savunduğu düşünceler açısından Türkiye'nin ekonomik özgürlüğünü elde edebilmesi için gerekli olan sanayileşme ve bu amaçlarla yatırımlara desteğini engellemek için aynı şahsın yine devrede bulunmasının bir tesadüf olduğunu düşünmüyoruz. Şimdilerde Bayan Krueger'i Dünya Bankası Başkan Yardımcısı olarak görülmektedir. Yakın bir gelecekte belki de kendisine verilen "ekonomi sistemlerini dönüştürme ve değiştirme" görevlerini aynı başarıyla sürdürmesi halinde, Dünya küresel güç dengelerinin istekleri doğrultusunda ileride bu kuruluşa başkan olacağını öngörebiliriz.

"Türk ekonomisine, sosyal ve tarihsel yaşamına en çok zarar verenlerin ödüllendirildiği bir yaşam formu" nun devreye gelmesiyle birlikte, yeniden Krueger'in danışmanlığındaki düşünsel katkı ile, Türkiye izlediği yatırım politikası ile adeta yatırım yapanı cezalandırır bir sürece girmiştir. Bunun sonucu da yatırımcı üretimden vazgeçip para piyasalarına yöneltilmiştir. Yine bilindik Krueger görüşleri doğrultusunda, yapısal reform adıyla sistemi daha da bozan kurullar (Tütün, Şeker Üst kurulu gibi) kurtarıcı ve piyasa ekonomisinin olmazsa olmazları olarak takdim edilmiştir.

¹⁵⁹ Okan H Aktan, ve Anne O. Krueger (1992), *Swimming Against the Tide Turkish Trade Reform In the 1980s*. (San Francisco ve California: International Center for Economic Growth):s. 168

¹⁶⁰ *Ibid.* s.171

İki kurumun görevleri ayrıken bu dönemde faaliyetleri gittikçe daha çok birbirli içine girmeye başladı. 1980'lerde, Dünya Bankası sadece projelere (yol, baraj projeleri gibi) kredi vermekten öteye geçti ve "yapısal uyum kredileri" adı altında daha geniş kapsamlı destek sağlamaya başladı. Ama bunu yalnızca IMF onay verince yapıyordu, tabii bu onayla birlikte IMF'nin ülkeye dayattığı şartlar geliyordu. IMF'nin krizler üzerine yoğunlaşması gerekiyordu, ama gelişmekte olan ülkelerin her zaman yardıma ihtiyacı oluyordu; dolayısıyla IMF, gelişmekte olan ülkelerin yaşamlarının kalıcı bir parçası haline gelmişti.¹⁶¹

Oysa, Türkiye'de yatırımların durmasıyla, vergi gelirlerinin ve ihracatın artmayacağını, işsizliğin çoğalacağını, küçülmenin başlayacağını, millî gelirden bir azalma meydana geleceğini, artan nüfusla beraber düşündüğümüzde bu yolla fakirleşeceğimizi söylemek için Dünya Bankası ekibinin yaptığı gibi ayrıntılı istatistik çalışmalara da ihtiyaç yoktu.

Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya da dahil olmak üzere gelişmiş sanayi ülkelerinin çoğu, sanayilerinin bir bölümünü, yabancı şirketlerle rekabet edebilecek kadar güçlenene dek akıllı ve seçici bir tavırla koruyarak ekonomilerini geliştirdiler.¹⁶²

Türkiye'nin kurtuluş reçetesi olarak sunulan 1980'lerin ekonomi politikaları sonucu 1978'de yalnızca 24,28 TL olan doların 1990'da 2.608 TL'ye yükseldiği ve yaklaşık 107 kez arttığını istatistikî tabloyla anlatan Krueger ve Aktan; sistemlerinin, ekonomik zarara yol açan, kendi içindeki çelişkinsini adeta yok sayarak anlatma ihtiyacını duymaması da, aslında kuramlarının yüksek güvenilirliği olmadığı hususunun kendilerinin de farkında olduğunu göstermektedir. Önerilen politikalar Türkiye lehine sonuç vermemiş ve bir onarılmaz ekonomik çöküşe ve sarmala neden olmuştur.¹⁶³ Ne var ki, bu geleceğe yönelik başarısızlığı ve zararları deneyimle bilinen bu kurgunun içine bu kez Gümrük Birliği eksenini de dahil edilerek yeniden ekonomi gündemine taşındı. Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli aşama olan Gümrük Birliği Kararı, 23 Mart 1995 tarihli DYP-CHP Hükümeti'nin uygulama programına, "Gümrük Birliğine uyum için değişmesi gereken Gümrük Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, ve benzeri kanunların değiştirilmesi için gerekli hazırlıklar tamamlanacak ve bu değişiklikler Gümrük Birliği Anlaşması yürürlüğe girmeden mutlaka gerçekleştirilecektir."¹⁶⁴ aceleliliği içinde dahil edildi.

¹⁶¹ Joseph E. Stiglitz (2002), *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıcılığı* (çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, 2. Baskı, İstanbul: Palm B.), s. 35

¹⁶² *Ibid.*, s.38

¹⁶³ Okan H Aktan, ve Anne O. Krueger (1992), *Swimming Against the Tide Turkish Trade Reform in the 1980s*. (San Francisco ve California: International Center for Economic Growth), s. 22

¹⁶⁴ DYP-CHP Hükümet Uygulama Programı, 23 Mart 1995

Bu programda ne Gümrük Birliği'nin ekonomik külfet ve hazırlıkları ne de AB tarafından yerine getirilmesi gereken mali yardımlar yer almaktadır. Krueger ve arkadaşları tarafından önerilen ekonomik program sonucu Nobel ödüllü bilim adamı Dr. Stiglitz'in "bir ülkenin ihracatı diğer ülkenin ithalatı ve zararlıdır" düşüncesinden hareketle zarara uğrayan ve adeta 1978'deki ekseni değiştirilen Türkiye ekonomisi anlaşılan 1991'de hükümet programlarıyla farkına vardığı bu politikanın etkilerinden kurtulmak için kendisini "can havliyle" ve hiç bir ekonomik olguyu (başta rekabet olmak üzere) değerlendirmeye katmadan, AB'nin kendisine kollarını açacağını hesap ederken, bu kez de Gümrük Birliği açmazına düşmüştür.

Bu açmazı ve IMF politikası ile birlikte nasıl 2001 krizine neden olduğunu irdelemeden önce, Dünya Bankası ekibinin AB ile ilişkiler konusunu nasıl değerlendirdikleri hususu da önemlidir. Türkiye ekonomisi kurmaylarının aldığı 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı ve AB ile ilişkiler konusunda şu değerlendirmeler göze çarpmaktadır:

1. AB'de karar almada güçlerin dağıtımında Türkiye'nin gelişiminin etkileri büyük olacak. Türkiye AB29'un en güçlü ikinci ülkesi olacak. Örneğin İngiltere'den daha güçlü olacak. Bu nedenle Türkiye'nin üyeliği olumsuz etkilenebilir.¹⁶⁵

2. Kanaatimizce halk Türkiye'de GB'nin etkileri hakkında yeterli bilgi sahibi değildi.¹⁶⁶ Örneğin AB ile ilgili, Türk sanayinin korumacılık düzeyinin karşılaşacağı değişiklikler doğru olarak tahmin edebilirsiniz. Etkileri doğrudan ve açık, dolaylı etkiler ise aynı şekilde büyük olacağı öngörülmektedir. Örneğin Gümrük Tarifeleri İndirildiğinde Türk firmaları çok artmış bir rekabette karşılaşacaklar. Diğer bazı ülkelerde ise bazı firmalar bu çelişiklere karşın faaliyetlerini yeniden yapılandırarak büyük ölçüde bu gelişmeye ayak uydurabiliyorlardı.¹⁶⁷

Toplu konut fonu, AB'den gelen ithalata karşı Türk firmalarını koruyordu. GB kararıyla birlikte bu tür fonlar ortadan kalkınca Türk sanayi bu korumanın azaltılması karşısında orantılı olarak etkilenecektir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Bernard Hoekman and Sübidey Togan (2005), *Turkey Economic Reform And Accession To The European Union*, (Editors A copublication of the World Bank and the Centre for Economic Policy Research The International Bank for Reconstruction and Development /The World Bank): s.12

¹⁶⁶ Anne O. Krueger, Okan Aktan, Çağlar Özden, John Whalley (1994), *Industrial And Fiscal Effect Impact On Turkey Of Customs Union With The European Union*, (Ankara: Republic of Turkey Prime Ministry Undersecretariat of Treasury): s.21

¹⁶⁷ *Ibid.* s.21

¹⁶⁸ *Ibid.* s.22

Oto montajcılar bu durumda ek bir süre verilmezse rekabet edemeyecekleri yolundaki endişelerini belirttiler.¹⁶⁹

Kamu gelirleri ve potansiyel mallı etkiler konusunda AB'den yapılan ithalattan kaynaklanan gelir azalmasını doğrudan tahmin etmek mümkün. Ama diğer devlet kaynaklarına ne gibi etki olacağını bilmek daha doğrudur. GB'ye giriş nedeniyle ekonomik büyüme oranının artması veya istikrar programının başarılı olması (daha yararlı bir makro ekonomik denge için) halinde vergi gelirleri artacaktır.¹⁷⁰

3. AB-Türkiye İlişkileri tarihi incelendiğinde Türkiye'nin yükümlülüklerini tek taraflı olarak yerine getirdiği gerçeği ile yüzleşiriz. Roma Antlaşması'nın 310. maddesinde uyarınca akdedilen ve Türkiye ile AB arasında ortaklık kuran 1963 tarihli Ankara Antlaşması'nın 2. maddesine göre;¹⁷¹

"Anlaşmanın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir."

Bu amacın gerçekleştirilmesi için 1964 tarihinde yürürlüğe giren 1. Mali Protokolün giriş kısmında Türk ekonomisinin GB'den doğan yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için "*Türk Ekonomisinin Hızlandırılmış Teşviki*" kabul edilmiştir. Bu amaçla mallı protokoller aracılığıyla Türkiye'ye kredi ve hibe verme taahhüdünde bulunulmuştur. Ancak 1981'de Yunanistan'ın vetosu sebebiyle 4. Mali Protokol'den beklenen 375 ECU'sü hibe olan 690 ECU tutarındaki yardım ise, tahhüt edildiği halde verilmemiştir. Oysaki aynı yıl Yunanistan, Türkiye'ye verecek yardımları AB'ye sunduğu bir deklarasyonla veto etmeyeceğini taahhüt etmişti. (Bu yardım bugün itibarıyla yıllık %7 oranındaki faizle 4 milyar USD'ye tekabül etmektedir.) Yunanistan, verdiği taahhüdün arkasında durmamıştır ve AB'nin bu haksız fiil karşısındaki sorumluluğu da tartışmasızdır.¹⁷²

Yine aynı veto nedeniyle 5. ve 6. Mali Protokoller 1995 yılına kadar gündeme bile alınmamıştır. (1988 itibarıyla Ankara Antlaşması'nın 60. maddesi gözönüne alınarak), Türkiye, AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmasına rağmen tek

¹⁶⁹ Ibid. s.24

¹⁷⁰ Ibid. s.24

¹⁷¹ Ankara Antlaşması <<http://www.abgs.gov.tr/Index.php?p=117&l=1>>. [20.06.2008].

¹⁷² T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (2002), *AB ve Türkiye* (5. Baskı, Ankara: Doğuşurum Matbaacılık Ltd. Şti.): s.444-453.

tarafı olarak ve ilerleyen bir şekilde iç pazarı açmıştır ve bu uygulama da Türkiye ekonomisini çok ciddi ve olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

4- 4. Mali Protokol'de "... Türk ekonomisinin verimliliğini artırmaya yardımcı, Anlaşmanın amaçlarının gerçekleştirilmesine faydalı olan ve Türk kalkınma planı çerçevesinde yer alan yatırım projeleri için finansman işlemleri, Türk Devleti ile Türk teşebbüsleri tarafından, Avrupa Yatırımlar Bankası'na ..." sunulabileceğinden söz ediyordu ...ve "...Banka, bunların tabii tutulacağı işlemde müracaat sahiplerine bilgi verir ..." ve "...olumlu bir sonuca bağlanan istemler ödünçler vasıtasıyla finanse edilir..." demekte idi. Türkiye'nin, 14 Nisan 1987 tarihinde yazılı olarak yapmış olduğu, Topluluğa katılma başvurusuna ise, Topluluk, 18 Aralık 1989'da cevap niteliğinde Komisyon'un hazırlanmış olduğu görüşü Konsey'de 5 Şubat 1990 tarihinde kabul edilerek; Türkiye'nin Topluluğa katılması için, yaşadığı ekonomik, siyasi ve sosyal engelleri ortadan kaldırması gerektiği yolundaki Ankara Anlaşması'nın hükümlerine yeniden hatırlatmada bulunulur.

Buna bağlı olarak da, Gümrük Birliği'nin tamamlanması, mali işbirliğinin yeniden başlatılması ve yoğunlaştırılması, endüstriyel ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi, politik ve kültürel bağların güçlendirilmesi, Türkiye'nin AB üyeliği için şart koşulur.

Sonuçta, Türkiye ve Topluluk arasındaki ekonomik dengesizliklerin kalkması için gereken işlemlerin yapılmasına karar verilmiştir. Bütün bu gelişmeler, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle birlikte hemen mali yardımdan vazgeçilmesinin AB hukukuna aykırı olduğunun kabulü anlamındadır. "... 4.. Mali Protokol'un kaynakları serbest bırakılarak mali işbirliği canlandırılmalıdır..." ve "...Topluluk hem Türkiye'yi hem de Topluluğu ilgilendiren altyapı projelerinin finanse edilmesi için AYB Tüzüğü'nün 18.maddesi çerçevesinde tek tarafı olarak krediler verme imkanına..." sahip olması öngörülmüştür. Bu nedenle, Türkiye'nin anlaşmadan doğan hakkının bir üye ülkenin vetosu nedeniyle yok sayılması hukuksuzdur.

Ancak Türkiye bu hukuksuzluğa zamanında karşı çıkmayarak adeta kendisine "haksızlık" yapılmasına izin vermiştir.

Türkiye ekonomisinin ilkkate değer bir atılım yapmış olduğu ve ekonomik altyapıda kesin bir iyileşme olduğu kanaatinde olan Topluluk, altyapının daha da gelişmesi gerektiğini de belirlemiştir. Bu durumda, Topluluk niye tek tarafı olarak kredi verme hakkını kullanıp ve çok önem verdiği altyapıyı geliştirmiyor? sorusunun cevabı da önem kazanıyor. Buradan Topluluğun aslında Yunanistan'ı sadece engellerine araç olarak kullandığını anlıyoruz.

Yunanistan AB'ye üye olmadan önce böyle bir danışmaya katılmış ve Türkiye'nin onayını alabilmek için, kendi AB-üyelüğünden Türkiye'ye hiç bir zararın doğmayacağını ve Türkiye'nin haklarının kısıtlanmayacağını beyan etmiştir.

Bu deklarasyon, mallı yardım konusunda tamamen göz ardı edilmiş ve böylece Krueger ve arkadaşları tarafından 1980'den itibaren ekseni kaydırılan Türk ekonomisi yine aynı tarihlere AB'nin anlaşmadan kaynaklanan mallı yardım taahhütlerini de yerine getirmemesi nedeniyle Türk reel sektörünün bu ikili baskı altındaki zararını kaçınamaz hale getirilmiştir.

Burada deklarasyonun göz ardı edilmesi Katma Protokol'ün 56. maddesinin ihlali demektir ve böylece Ankara Anlaşması'nın ve aynı zamanda AB hukukunun ayrılmaz bir parçası olan maddenin de ihlali demektir. Bu maddeye dayanarak yapılan deklarasyonlar, AB hukukunun maddelerine dayanarak yapılmış deklarasyonlar sayılır ve böylece "sadece tek taraflı veya "önemsiz" diye göz ardı edilemez. Çünkü hem önemli hem de karşılık için yapılmış bir deklarasyondur. Böylece, Topluluk tarafından uygulanması gereken, geçerlilik taşıyan ve yükümlülük veren bir deklarasyon söz konusu olduğu hususu, inkâr edilemez. Gene aynı veto nedeniyle 5. ve 6. Mallı Protokoller 1995 yılına kadar gündeme alınmamıştır. (1988 itibarıyla Ankara Anlaşması'nın 60. maddesi gözönüne alınarak), Türkiye, AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmasına rağmen tek taraflı olarak ve ilerleyen bir şekilde iç pazarı açmıştır ve bu uygulama da Türkiye ekonomisini çok ciddi ve olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu arada, bu vetoların gerçek etkisi, AB'nin Türkiye'ye "güvensizliği" olarak değerlendirilmesi nedeniyle AYB kredilerinin ve buna bağlı yabancı yatırımların Türkiye'ye akışının durdurulmuş olmasıdır.

Beklenen yabancı yatırım akışı gerçekleşmeyince, AB menşeli firmalar Türkiye'de yatırım yapmak yerine 1/95 sayılı hiçbir gümrük engelleyle karşılaşmadan Türkiye'ye İHRACAT yapmayı ve doğrudan yatırım yapmamayı tercih etmiştir.

AB, Türkiye'ye 1996-1999 yılları arasındaki dönemde verilmek üzere 768 milyon avro hibe taahhüt etmiş olmasına rağmen, verilen miktar sadece 52 milyon € olmuştur. Taahhüt edilen kredi miktarı da 1,507 milyar avro iken verilen miktar da sadece 550 milyon avro olmuştur.¹⁷³

1996-1999 yılları arasında taahhüt edilen kredi ve hibe toplamı ise 2,275 milyar avro iken Türkiye'ye verilen miktar 609 milyon avro olmuştur. Böylece taahhüt

¹⁷³ Katılım Öncesi Mallı Yardımlar, <<http://www.abas.gov.tr/index.php?p=5&l=1>>, (23 Eylül 2006), Ayrıca bkz: 7/14745 esas nolu **Soru Önergesi**, 16.06.2006, Resmî Gazete.

edilip de Türkiye'ye verilmeyen malların miktarı ise 1,699 milyar avro olmaktadır. Bu miktara, 1963-1995 yılları arasında beklenen ancak yapılmayan taahhütlerin eklenmesiyle Türkiye'ye verilmeyen mali yardım miktarı 2,266 milyar avroya çıkmaktadır.¹⁷⁴

Bu kredi ve hibelerin öncelikli amacı Türkiye bütçesinin gümrük ve tarife kaybını telafi etmek ve ikinci olarak da Türkiye'yi, ekonomisi ve sanayisini GB'den doğan yükümlülüklerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için desteklemektir. Ancak Türkiye, artan dış ticaret açıkları ve ana para ve faizle beraber dış borçlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu borç miktarları arttıkça Türkiye IMF'den daha fazla borç almak zorunda kalarak, ekonomisini adeta hızlı bir tasfiye sürecine sokmuş, 2001 krizinin şartlarını hazırlamıştır.

AB-Türkiye ilişkileri tarihine dikkatlice bakıldığında Türkiye'nin yükümlülüklerinin sürekli tek taraflı uygulandığı ve bunun taraflarca ilişkilerde benimsenen bir kültür haline geldiği anlaşılmaktadır. Çoğu konunun uzmanları bu durumu "AB bize haksızlık ediyor" şeklinde değerlendirilirken, tarafımızdan bu durum "AB'nin haksızlık etmesine biz izin veriyoruz" biçiminde değerlendirilmektedir.

III. BANKACILIK SEKTÖRÜ

Gümrüklerin aşağı çekilmesi ile AB ülkeleri esasen kendi ürettiklerini rahatça Türkiye'de satabilecek ekonomik rekabeti yakalamışlardır. Artık gümrük duvarları yoktur. Bundan faydalanarak Türkiye'nin gelişimini olumsuz yönde etkileyen AB, aslında kendi koymuş olduğu kurallarla (Kopenhag Kriteri ile) çelişkiye düşmüştür. Bu noktada AB, ilgili kurallarla getirdiği "rekabet baskıları ve piyasa güçleri ile başa çıkabilme yeteneği" şartının (Kopenhag Kriteri) Türkiye'de oluşumuna izin vermemiş, aksine Türkiye ile olan ilişkilerinde bu şartın gerçekleşebileceği bir ortamı yok etmiştir. Özellikle küçük işletmeleri ayakta tutabilecek bir rekabet ortamının varlığını şart koşarken, sadece küçük işletmeleri değil, neredeyse tüm ekonominin rekabet şansını yok etmiş ve sonuçta ihlal etmiş olduğu kurallarla çok açık olarak kendi lehine ve Türkiye aleyhine bir durum yaratmıştır. 1980'li yıllardan beri süren, sermaye israfına yol açan rantta dayalı ekonomik yapı, sırf sıcak paranın ülkeye girişini amaçlayan sürekli faizleri yükselten bu enflasyonist politika, devletin özel bankalar üzerinden halka açılarak hazine kâğıtlarıyla borç alması sonucu reel sektör bu dayanılmaz faiz yükü

¹⁷⁴ Kallim Öncesi Mali Yardımlar, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5&i=1>>, (23 Eylül 2006).
Ayrıca bkz: 7/14745 esas no.lu **Soru Önergesi**, 16.06.2006, Resmî Gazete

aitinde, GB kararları sonucu gümrüklerin de indirilmesinin de etkisiyle AB sanayii ile rekabet edebilecek kaynak bulmakta güçlük çekince, 1990'lı yıllardan itibaren banka sahibi olmaya yöneldi. O dönemde bankacılığı yönetenlerin ise, para verme ihtiyacı içinde olanlar yerine, para alma ihtiyacı içinde olanlara banka kurma izni vermesi ve kredi verilirken batır gerçeğini göz ardı eden yönetimin, uygulamayı kontrol etmeyerek zarara uğramasına izin vermesi ve bankalara el koyma sırasında da zamanında ve yumuşak müdahaleler yerine sert ve bankacılığı olumsuzluğa iten hatalar yapması sonucu, finans sistemi ve reel sektör inanılmaz ölçüde zarara uğradı, bunun sonucu olarak 2001 krizi yaşandı.

Sonrasında bankacılığı yönetmek yerine idare etmeyi tercih eden bu kurumlar kendi yarattıkları bozuk düzenin sonucu bankalara zamanında el koymamaları sonun başlangıcı oldu: Adeta kendi hatalarını örtmek istercesine bu anlayış, bankaları sistem içinde tutmayı amaçlayan yumuşak müdahaleler yerine, sert müdahale yöntemlerini gündeme taşımıştır. AB'nin bankacılıkta şeffaflık ilkeleri çerçevesinde el konulan bankalarla ilgili tüm belge ve bilgilerin açıkça tartışılması, bütün iddialar hakkında bilgi ve fikir alışverişi gibi yöntemler yeterince gözetilmedi.

Oysa Türkiye'nin genelde izlediği, İngiliz bankacılık sisteminde (bölüm 207/1 ve 387/1 gereğince) FSA bir tedbir almak gerektiğinde, ilgili bankaya tüm detayları açıklamak ve karşılığında da ihtar yollanan kişiliğe de kendisini ifade edebilme imkanı tanınmaktadır. Avrupa bankacılığı bir bankayı yaşatmada, kapatılmasından daha üstün kamu yararı olduğunu bilmektedir.

Bir bankanın kapatılması, diğer kapatılmayan bankalarla birlikte verilen teminatlar krediler yönünden olumsuz zincirleme reaksiyona yol açarak ekonomik yararın derinleşmesine yol açmaktadır. Buna örnek olarak, Güney Kore, Türkiye'nin aksine sıkıntılara göğüs gererek bankaların sermayelerini güçlendirmiş ve bunda da görell bir başarı elde etmiştir.¹⁷⁵

Bankaların fona alınmalarının gerekçesi mali durumlarının iyileştirilmesi amacını gütmektedir. Fakat bugüne kadar fona devredilen bankaların hemen hemen hiç birinde bu amaca uygun biçimde rehabilitasyon edilerek sisteme kazandırılmış tek bir bankaya rastlanılmamıştır.

¹⁷⁵ Bank Of England Act 1998 (London: Blackstone Press Limited); s. 147.

Kanımda, bunun en önemli nedenlerinden biri; maliyecler, hazinedarlar ya da Merkez Bankası'ndan ve devlet memuru niteliğini uzun süre muhafaza etmiş, kendilerinin alanında kıymetli ancak bankacılık ve ticari işletmeyi yönetme tecrübesi yeterli olmadığı düşünülen kişilerle bu işlerin yürütülmesi önemli bir problem olarak görülmektedir. Oysa, Batıda bu tür bankalar el koyma ve iyileştirme, profesyonel bankacıların işi olarak görülmektedir. Profesyonel bankacıdan ve bankacılıktan kast özellikle bankaların kredilerden sorumlu ve başarılı krediler vererek bankacılığa yükselmiş, kişilerle bu faaliyetin sürdürülmesidir. Özellikle mali açıdan zor dönemlerde tanımladığımız gibi vasıflı iş gücüne, güvene ve işin riskine uygun yüksek ücretin bu kişilere verilmesi doğrudur.

Türkiye'de 1994 yılından beri el konan bankaların yönetim kurullarına hazinedar bürokratlara belli bir bankanın eski yöneticileri atandı. Genel devlet memuru olan bu atamalarla bankacılığı idare edenler banka işletmeye çalıştı. Bir anlamda devlet memurları banka işletmeye soyundular. Bu bankacılık alanında hataların başlangıcıydı. Küreselleşen dünya özelleştirmeye giderken Türkiye'de süratle bankalar, devlet memuru yönetim kurulu atamaları ve el koymalarla hızla devletleştirildi. Nihayetinde bankalar daha çok zarar etti. Bankacılığı yönetenler bu uygulamayla zararın büyümesini hızlandırdılar.

Öte yandan, ülkenin bu hale gelmesindeki sebepler araştırılırken, yalnız Türk halkının kötü idaresi sebebine bağlı kalmayıp adeta ihanet izleri gözlenmektedir. Gerek ekonomik meseleler de, gerekse hukuki meselelerde kendi kurallarına göre işlemleri gerekirken, bunları otorite sahipleri ve siyasetçiler el uzatmanın ve kanşmanın zevkini almışlar, bir bakıma uluslararası norm ve kuralları terk ederek kendi norm, kaide ve düşüncelerini hakim kılmaya çalışmışlardır. Bunları "idarenin takdir yetkisi" ile açıklamak da düşünülemez. Şöyle ki: idarenin takdir yetkisi sınırsız değildir. Takdir yetkisi, idarenin tüm faaliyet alanlarının özenli olarak düzenlenmemesinden doğan bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıkmıştır. Ancak takdir yetkisinin kullanılmasının sınırı da yine yasalarla çizilmiştir. Bu konuda Danıştay'ın 12. Dalresi tarafından verilmiş bir karara göre, idare takdir yetkisini "Nesnel (objektif) ölçüler içinde yasal amaca ve kamu hizmetinin gereklerine uygun biçimde" kullanılabilecektir. İdarenin takdir yetkisi yargı denetiminin de tabiidir.¹⁷⁶ İdare burada takdir yetkisini kullanırken objektif bazı verilere dayanmalıdır, keyfi olarak işlem tesis edemez. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, objektif bir kriter olup teknik bir rapor olan Bankalar Yeminli Murakıpları raporları bulunmadıkça, banka hakkında dava konusu işlemi tesis etmek için davacı olmak idarenin ne gibi kriterlere dayanmış olduğu da merak konusudur.

¹⁷⁶ Danıştay 12.D.24.4.1978, E.977/1349, K978/955-P, Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük, Prof. Dr. Turgut Tan (1998), *İdare Hukuku Genel Esaslar*, (cilt 1, Ankara: Turan Kitabevi).

IMF'nin geliştirmekte olan ülkelere sunduğu programlarda bankacılık sektörüne ilişkin genel uygulaması "sağlıksız bankaların sistem dışına alınması ve tasfiyesi" yönündedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu sürece bakılırsa sağlıklı banka tanımının yapılamadığı görülecektir. Kirz ortamında piyasaya büyük bir güvensizlik hakimdir. Yatırımlar durmuş, varolan işletmeler de faaliyetlerine son vermektedir. Temel işlevleri kredi vermek olan bankalar bu işlevlerini ekonomideki durgunluk ve güvensizlik nedeniyle yerine getirememektedir. Bankaların bir diğer işlevi olan mevduat toplama işlevi de, bireylerdeki güvensizlik nedeniyle tasarruflarını elde tutmalarından dolayı yüzde azalmış ve bankaların aktifvitelelerinde de bir durgunluk ortaya çıkmıştır. İşte böyle bir dönemde sağlıklı bankanın tanımı belirsizleşmektedir.

Bu çerçevede, esasında sağlıklı bir banka olan Türkbank'ın kapatılması, IMF programının ülke gerçekleri gözettirmeden uygulanmış olduğunun göstergesidir.

Unutulmamalıdır ki; bankalar, yasak çerçevesinde hükümet tarafından imtiyaz suretiyle verilmiş bir faaliyeti icra etmektedirler. İmtiyaz suretiyle icra edilen faaliyet mevduat toplama faaliyettir. Bu ülkenin emeklisi, dulü, yetimli, işçisi ve birikiminin enflasyon karşısında erimesinden korkan insanı hükümetin imtiyazen yetkili kıldığı kuruma güvenerek geleceğini teslim etmektedir. İşte mevduat toplamak bu kadar önemli bir faaliyettir. Bu suretle bankalar bir kamu hizmeti vermekte ve bu hizmetin gerçek sahibi de kamu otoritesi olmaktadır. Bankaların ekonomik durumunun ülkelerin ekonomik politik gündemlerini belirlemesinin nedeni burada yatmaktadır. Yakın tarihlerde örneklerine rastladığımız gibi, söz konusu hangi ülke olursa olsun bankacılık sektöründeki dalgalanmalar politik çalkantıları doğurmaktadır. Çünkü bankalar yüzbinlerce insanın geleceğini teslim ettiği bir kurumdur.

BDDK işi devraldığı anda bankacılığın geçmişine ilişkin sorunlarla başa çıkabilmek için gerekli kurumsal hafızaya sahip değildi. Oysa, BDDK kurulurken ve kurulduktan sonra bankacılığı gereğince yönetemeyen ve sadece idare ederek durumu kurtarmaya çalışan Hazine ve Merkez Bankası, kuruluşunda IMF ve Kemal Derviş politikaları destekli BDDK'ya, bu kurumun bankacılığı tek başına yönetecek hale gelinceye kadar gerçek anlamda desteğini sürdürmeliydi. Bu durumda her iki kuruluş geçmiş sorumluluklarını da gündemden silmemiş olacakları için BDDK'ya gerçek anlamda destek vereceklerdi. Böylelikle BDDK'nın bir kültür haline gelmesi ve bankacılıkla ilgili sorunların büyümesi önlenebilirdi.

Bu etkileşim sadece BDDK kararlarıyla değil, hükümet ve hatta toplum düzeyinde çalışmalarla sağlanabilecektir. Öncelikli sorun, Türkiye'de üretim sektörü, yani reel sektörle bankacılık nasıl barıştırılacaktır sorusudur. Bankacılığın bu ülkede

reel sektörün emrine nasıl verileceğinin çözümünü bulmak durumundayız. Bunun için gerçekten ulusal ekonomik mutabakat gerekmektedir. Ulusal ekonomi güvenliğini tehdit eden bu durumun çözümü yalnızca hükümetin çabalarıyla çözülemez. Tüm siyasi partilerin, sivil kuruluşların, sanayi ve ticaret odalarının ortak çabası ancak çözüme bizi ulaştırabilir. Kısaca, ekonomik olaylara tedbir, yine ekonomik kurallar, kurumlar ve usuller aracılığı ile alınmalıdır.

Ancak, bankalar uygulamanın kontrol edilmemesi sonucu bu hale gelmiştir. Sonuçta bankalar ekonomi içindir. Bankalar bankacılık yapar. Önemli olan bir bankayı yaşatmaktır. Bir bankayı yaşatmada, kapatılmasından daha üstün ekonomik kamu yararı vardır. Öte yandan, yukarıda tanımladığım profesyonel bankacılara ve onun üzerindeki üst kurul yöneticilerine kararlarını uygulama cesareti verecek siyasi ortofeye de ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkenin mali yapısı bir orkestra gibi düşünülerek düzenlenmek durumundadır.

Üst kurulların siyasi baskıdan uzak ve ancak kendilerine verilen yetkileri doğru biçimde kullanabilecekleri kültüre ulaşmalarına yardımcı olmamız gerekir.

Bankaların zarara uğratılması sonucunda TMSF'nin para tahsilatında çektiği güçlüğü en önemli nedeni, offshore'lar yoluyla yurtdışına aktarılan paraların yeterince araştırılmamasıdır. Paranın yurtdışı iz sürülmediği sürece doğru bir tahsilatın yapılabilmesi mümkün değildir. Para asla kaybolmaz. Bu kaçan paralar uluslararası bankacılık sisteminin içindedir. Bu paralar, bizi Avrupalı toplum yapmak amacıyla toplanmasını sağlayacak siyasi iradeyle beklenmektedir.

Öte yandan, bankaların içinin boşaltılmasına paralel olarak oluşan ve ekonomik güvenliğe ciddi tehdit olan 130 milyar dolara ulaşan yanlış yatırım zararına bir faktör olarak kısaca değinmeyi uygun buluyoruz. Türkiye'de İktidara gelenin her istediğini yapabileceğini sandığı kayıt dışı ekonomi ikliminde siyasal karar alma mekanizmaları oluşmuştur. Sayıştay'ın 2000 yılı raporuna göre, Türkiye'de 556 adet yarım kalmış yatırım olduğu ve bunlara harcanan paranın 130 milyar USD'ye ulaştığı bildirilmektedir. Bazı havaalanlarına yapılan ilave pistlerin uluslararası normlara uygun ikinci pist işlevini yapabilmesi için aralarında teknik olarak belirli bir mesafe gözetilmeden ya da havaalanının uçakların inmesine elverişli olmayan seçim bölgelerinde inşa edilmesi gibi yanlış yatırımlar olayın boyutu hakkında bilgi vermektedir.

Dünya Bankasının da Türkiye dışında aktarılan kayıt dışı paraların Türkiye'ye ladesi için uluslararası bankacılık sistemindeki gücünü kullanarak katkıda bulunması gerekmektedir. Ülke dışına kaçırılan bu paraların bulunması ve geri tahsil için de ülkede bu paraların tahsil iradesini yaratacak siyasal demokrasinin bir an önce kurulması gerekmektedir.

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

Bu bölümde özellikle bankacılık ve daha sonra da üretimin en önemli kalemi olan enerji alanındaki önemli ekonomik sapma ve dengesizliklere yer vermemin nedeni, her iki alanında ülke ekonomisinin güvenliğinin temel taşları olmasıdır.

Her iki alanı da değerlendirme, gerçekleri saptama her şeyden önce bir bilgi sorunudur. Bu çalışmamızda elde ettiğimiz bilgiler sonucu da, bu toplumun özgür olmayı ve bunun ne demek olduğunu unuttuğunu anlıyoruz. Sürekli zarar görmeye izin veren bir yapı oluşmuş, toplum depolitize olmuş. Bunun sonucunda, kişi, ülke ve insanlık olarak kendimize koyduğumuz amaçları değer bakımından gözden geçirmek, şu anda en önemli ihtiyaç olarak görünmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM GÜMRÜK BİRLİĞİNİN UYGULANMASI

I. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN UYGULANMASI¹⁷⁷

A) GENEL OLARAK

Bir ekonomik birlik, ekonomik ve siyasi bütünleşmenin son aşamasıdır. Ekonomik birliktе gümrük tarifesi dışı engeller, gümrük engelleriyle bertaraf edilerek çok daha fazla bütünleşmiş bir pazar oluşturuluyor. Her ne kadar bir ekonomik birliktе bütünleşmenin derecesi daha fazla olsa da, böyle bir ekonomik bir birliktе üye devletler şu dört hareket serbestisini kabul ederler; mal, hizmet, insan ve sermaye. Bu dört serbesti ulusal egemenliğin kısıtlanmasına ilişkin etkili sınırlamaları, bunun dışında ekonomik faaliyetlere de önemli etkide bulunmaktadır. AB'nin yürürlükteki planları tamamen uygulanırsa bir ekonomik birlik haline gelecektir.

Malların serbest dolaşımı, gümrüklerdeki elemelerden ötürü görüldüğünden daha karmaşıktır. Malların serbestisi devletçe sağlanan birtakım sağlık, güvenlik ve başka standartlar ile kuralların uyumlaşmasını gerektirir, ki en azından teoride, ekonomik birliktе satılabilen bir mal, aslında birliğin her tarafında satılabilen (indirim sağlayabilecek bariz teknik engellerin yanısıra, örneğin milletler arasında fark eden, elektronik sistemlerdeki farklılıklar ya da soldan direksiyonlu otomobil sistemleri)

Hizmetin serbest dolaşımı da görüldüğünden daha komplikedir. Uluslararası ticarete ilişkin servis sektörü birçok endüstriyi içinde barındırır. Örneğin; geleneksel olarak ağır tüzüklere tabi olan bankacılık ve finans gibi.. İnsanların serbest dolaşımı için birleşmiş bir geçiş politikası ihtiyacı vardır; çünkü ekonomik birliğe üye bir devlette serbestçe dolaşma ve çalışma hakkına sahip olan bir kimse aslında aynı zamanda o bölgede istediği yerde yaşayabilme ve çalışabilme özgürlüğüne de sahip olacaktır. Sonuçta, sermayenin serbest dolaşımı da bireysel olarak devletlerin yatırımları, sermayenin girişi ve çıkışını düzenlemek özelliğinden vazgeçer. Çoğu ülkeler geleneksel olarak oluşturdukları sermaye kontrollerini, bu yatırımları teşvik ettirmek, mali istikrarı arttırmak ya da kambiyo değişiklikleri yapmak için kullanırlar. Bu kontroller birleşmiş bir ekonomide elimine edilmemiştir, ama uyumlaştırılması gerekmektedir ki ulusal düzenlemeler yeterince benzer olsun ve ekonomik faaliyetlere engel oluşturmasin.¹⁷⁸

¹⁷⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı Türkiye AB İlişkileri, Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay& yayinID=211 &icerikID=313&dil=TR>> , (20.06.2008).

¹⁷⁸ David N. Baldwin ve Michael Veseth (2001), *International Political Economy*, (2. Baskı, New Jersey: Prentice Hall): 234.

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri doğrultusunda, Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri 1 Ocak 1996 itibarıyla sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaya başlamıştır. Bu durumun tek istisnası, 1996 yılında başlayan ve 2000 yılı sonuna kadar süren beş yıllık geçiş döneminde otomobiller, ayakkabılar, deriden mamuller ve mobilyalar gibi kısıtlı sayıda hassas ürün için üçüncü ülkelere karşı OGT hadlerinden daha yüksek gümrük vergileri tatbik edilmesi olmuştur. Ancak 2001 yılı ithalat rejiminin yürürlüğe konulması ile bu konudaki geçiş süreci de sona ermiş ve tüm sanayi ürünleri itibarıyla OGT oranlarına uyum sağlanmıştır.¹⁷⁹

1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren İthalat Rejimi¹⁸⁰ de aynı çerçevede ve Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerimizin yanı sıra, DİÖ taahhütlerimiz ve üçüncü ülkelerle imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının hükümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

İşlenmiş tarım ürünleri ithalatında, Topluluk sistemi ile uyumlu hale getirilen yeni mevzuat çerçevesinde, Toplu Konut Fonu (diğer bir ifadeyle tarım payı) bütün ülkeler kaynaklı ürünler için uygulanırken, gümrük vergisi oranı (diğer bir ifadeyle sanayi payı) sadece üçüncü ülkeler menşeli ürünlerde uygulanmaya başlanmıştır.¹⁸¹

Buna karşılık, Topluluk da ülkemize karşı sanayi paylarındaki korumayı kaldırmıştır. İşlenmiş tarım ürünlerindeki sanayi paylarının AB ve EFTA'ya karşı sıfırlanarak hedef tarım payına ulaşılmasına yönelik indirimler, belirlenen üç ayrı liste ve takvim çerçevesinde gerçekleştirilmiş olup, 1999 yılı İthalat Rejimi ile tamamlanmıştır.¹⁸²

Gümrük Birliği'ne dahil olmayan temel tarım ürünlerinde, Topluluk Ortak Tarım Politikası'nın Türkiye tarafından üstlenilmesine kadar geçecek sürede tarafların birbirlerine pazara giriş kolaylığına tanınmaları öngörülmüştür. Bu çerçevede, 1/98 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca, Topluluk ve Türkiye karşılıklı olarak, bazı tarım ürünlerinde miktar kısıtlaması olmaksızın veya bir kontenjan dahilinde vergi muafiyeti ya da indirim sağlanmıştır.

Gümrük Birliği kapsamı dışında bırakılan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Anlaşması ekinde yer alan kömür ve çelik ürünleri ise, 25 Temmuz 1996 tarihinde imzalanan Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması hükümlerine tabi kılınmıştır.¹⁸³ Söz konusu Anlaşma gereğince, AB, Anlaşmanın yürürlüğe girmesi ile birlikte Türkiye'ye karşı gümrük vergilerini sıfırlamıştır.

¹⁷⁹ ODTU AB Ofisi, Türkiye'nin Gümrük Birliği Alanında AB'ye Uyumu,

<http://abofisi.metu.edu.tr/ab_politikalar.htm>, (25 Eylül 2008).

¹⁸⁰ DİÖ anlaşması taraf devletlere 1 Ocak 2005 tarihi ile tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde İthalat kotalarını kaldırma yükümlülüğü yüklemiştir bkz: **Agreement on Textiles and Clothing**, 1986 — 1994 Uruguay Round, <http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#Agreement>, (24 Eylül 2008).

¹⁸¹ Ankara Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Genel Müdürlüğü, Kasım 1997, <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebioglu/tarim.pdf>>, (24 Eylül 2008).

¹⁸² T.C. AB Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği Ticaret Müşavirliği, AB'nin Kota Dağıtım Sistemi Hakkında Not, <http://64.233.183.104/search?aq=cache:0Xc71w6Fl_wj:www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TarimSerbestTicaret/Do/ab/ab_kota_dagitim_not.doc+T.C.+AB+Nezdinde+T%C3%BCrkiye+Daimi+Temsilcilik%C4%9Ffi+Ticaret+M%C3%BC%C5%9Favirlik%C4%9Fhi=tr&ct=clnk&cd=4&gl=tr&client=firefox-a>, (20.06.2008).

¹⁸³ Resmî Gazete, 1 Ağustos 1996

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAS DAVASI

Türkiye İse, AB'ye karşı gümrük vergilerini üç yıllık bir takvim çerçevesinde indirerek 1999 yılında sıfırlamıştır. AKÇT Anlaşması'nın 50 yıllık yürürlük süresinin 23 Temmuz 2002 tarihinde dolmasını müteakip, AB, 2002/595/EC sayılı Konsey Kararı¹⁸⁴ ile AKÇT ile üçüncü ülkeler arasında yapılmış olan anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri 24 Temmuz 2002 tarihinden itibaren AT/AB'ye devretme kararı almıştır. Bu bağlamda Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması'nın yeni muhatabı AT/AB olmuştur.

1/95 sayılı OKK ile, malların serbest dolaşımının teminat altına alınması için ticaret politikasının yanı sıra rekabet, fikri mülkiyet, standartlar ve teknik mevzuat uyumu gibi ticareti doğrudan veya dolaylı etkileyen tüm alanlarda 2 ila 5 yıllık geçiş süreleri çerçevesinde AB mevzuatına uyum sağlanması zorunlu kılınmıştır.¹⁸⁵ Bu mevzuatın büyük bir kısmı ile ilgili uyum çalışmaları tamamlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Türkiye'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyum alanında başka bir yükümlülüğü de, AB'nin üçüncü ülkelere karşı uyguladığı ikili ve otonom tercihli ticaret rejimlerinin üstlenilmesi olmuştur. EFTA ülkeleri ile 1992 yılında tamamlanan serbest ticaret anlaşmasının (STA), ardından bu yöndeki çalışmalar Gümrük Birliği ile ivme kazanmış ve 1996 yılından itibaren İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Estonya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya, Polonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin ve Tunus ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanarak yürürlüğe konulmuştur. Bununla birlikte, Macaristan, Litvanya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Estonya, Letonya, Slovenya ve Polonya'nın 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olmaları nedeniyle, ülkemiz ile anılan ülkeler arasındaki STA'lar 30 Nisan 2004 itibarıyla feshedilmiş ve bu ülkelerle olan ticaret Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirilmeye başlanmıştır.¹⁸⁶

Öte yandan, Gümrük Birliği demek, "Malların tek bir gümrük alanı içinde olduğu gibi serbestçe dolaşabilmeleri ve tarafların üçüncü ülkelere gelen ithalat için aynı dış tarifeyi ve aynı ticaret politikasını uygulamaları" demek olduğundan; Türkiye'nin üye devlet olmadan Gümrük Birliği'ne girmesi, yukarıdan beri açıkladığımız ve IMF ve Dünya Bankası politikaları ile daha da ağırlaşan ve kronikleşen Krueger ve ekibinin 1980 sonrası ekonomik programda olumsuz sarpma lmesinin artmasına önemli etkisi olmuştur.

Türkiye AB sürecinde serbest ticaret ve tekstil anlaşmaları imzalayarak AB ticaret politikası için önemli bir gelişme sağlamış, ancak bu aynı zamanda Türkiye için bazı zorunluklar doğurmuştur. Buna göre Gümrük Birliği'nin getirmiş olduğu yenilikler iç hukuka eklenmiştir. Sonuçta İki İthalat rejiminin tam olarak uyumlaştırılması sürecine geçilmiştir. Esasen bu süreç Ankara Anlaşması ile taahhüt edilen mall

¹⁸⁴ Decision of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, 19 Temmuz 2002,

<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?url=CELEX:42002D0595:EN:HTML>>, (24 Eylül 2008)

¹⁸⁵ Türkiye İstatistik Kurumu Türkiye-AT İlişkileri, <<http://www.die.gov.tr/PROJECTS/GUMRUK/ek.html>>, (24 Eylül 2008).

¹⁸⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Ticaret Politikasına Uyum, 13 Ağustos 2007, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&ayrind=321&icerikid=420&dil=TR>>, (24 Eylül 2004).

yardımların yapılmadığı Türk sanayinin bankacılık ve finans kaynaklarının AB ile rekabete hazır hale getirilmediği, gerekli ekonomik delegasyonların (istisnaların) öne konmadığı bir politik tercihle seyretmiş olması nedeniyle, Türkiye sürekli ithalatı artıran bir zarar üretme ekonomisine dönüşmüştür.

Dolayısıyla gerçekleştirilen tüm bu aşamalara karşın, AB tarafından bazı yükümlülükler Ankara Anlaşması ve Ek Protokoller çerçevesinde yerine getirilmemiş ve aşağıdaki başlıklar altında incelendiği üzere Gümrük Birliğinin uygulanmasından sorunlar ve zorluklar ortaya çıkmıştır.

B) YANLIŞ UYGULAMALAR

1- Vize Uygulamasından Kaynaklanan Güçlükler:

Bilindiği üzere malların, hizmetin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı AB'nin dört temel ilkesidir. Bu kapsamda ekonomik entegrasyon kapsamında iş piyasasında gerekli olan düzenli nüfusun ekonomik canlılığı olduğundan, Bu amaç, çalışanların serbest dolaşımı, bağımsız işçilerin serbest dolaşımı orijinal sözleşmede kurumsallaştırılmıştır.¹⁸⁷

İşçilere verilen serbest dolaşım hakkı, Adalet Divanı tarafından yorumlandığı gibi, sadece Anlaşma'nın 39/3 ve 39/4. madde (eski 48/3) ve 48/4 madde) AT'de bulunan hükümlerce kısıtlanmadıkça, geniş bir haktır. Aynı kısıtlamalar yetiştirme yönelik 45 ve 46/2 (eski 55 ve 56/2 ve servise yönelik 55. maddelere de (eski 66. madde) uygulanabilir. Kişilerin serbest dolaşımına ilişkin kuralın istisnaları başından beri mahkeme tarafından dar yorumlanmaktadır. Bir devlet, vatandaşlarına karşı ciddi tehlike oluşturduğu, ulusal güvenliğe tehdit oluşturduğu, devletin düzeninde gerçek bir yıkıma yol açması muhtemel olduğu veya vatandaşlarının sağlığına tehdit oluşturduğu kabul edilenlerden kendisini koruyabilmelidir. Diğer taraftan, bir devlet bu istisnaları, gerçekten kendisi veya ülkesinin yararı için hareket arayışında olan ve gerçek bir risk meydana getirmeyen kişilere karşı, girmesine izin vermemek veya ayrımcılık yapmak şeklinde kullanmamalıdır.¹⁸⁸

Ankara Anlaşması'nın 12. maddesi uyarınca akit taraflar birbirleri arasında işçilerin serbest dolaşımını sağlama amacıyla Roma Antlaşması'nın işçilerin serbest dolaşımıyla ilgili 48, 49 ve 50. (şimdiki 39, 40, 41) maddelerine uyma konusunda mutabakata varmışlardır. Serbest dolaşımın anlamı, milletin göre ayırım olmayacağı ve iş aramanın kurumsallaştırılmasıdır. Böylece başka bir üye devlete çalışma amacıyla giden kişi, hastalandığı veya emekli olduğunda orada

¹⁸⁷ Margot Horspool (2000), *European Union Law*, (London: Butterworths): s. 345

¹⁸⁸ *Ibid.*, s. 381.

kalabilmelidir.¹⁸⁹ Ankara Anlaşması'na ek olarak Katma Protokol'ün 36.¹⁹⁰ maddesiyle de, işçilerin serbest dolaşımının Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 22 yıl içinde en geç 1986 yılına kadar kademeli olarak gerçekleştirileceği ve 41.¹⁹¹ maddesiyle de tarafların hizmetlerin serbest edimini ve yerleşim hakkıyla ilgili yeni kısıtlamalar koymayacakları kararlaştırılmıştır.

Benzer şekilde, işçilerin serbest dolaşımının yanı sıra, çalışanlar için de buna benzer kuralların sağlanması ihtiyacı gündeme gelmiştir. Zira Avrupa Topluluğu Sözleşmesi'nin 43-48 maddeleri bağımsız işçiler için yerleşim özgürlüğünü kapsar. Bu kapsamda söz konusu maddeler aynı zamanda tüzel kişileri, şirketleri veya firmaları ve kar sağlama girişimlerini de içerir. Nitelikli uzmanlık veya ticaretin icra edilmesi özgürlüğü Topluluğun esas amacıdır. Teknik bilginin aktarımı ve emek gibi birtakım temel üretim faktörleriyle ilgili engeller varsa, bunların giderilmesi gerekmektedir.¹⁹²

Katma Protokol'de ve Ankara Anlaşması'nda yer alan bu açık hükme rağmen, AB tarafından, AB sınırları içerisinde girme hakkı olan Türk vatandaşlarına gittikçe artan sınırlamalar getirilmiştir. Ankara Anlaşması'nın ve Katma Protokol'ün yürürlüğe girmiş olduğu tarihlerdeki Türk vatandaşlarının serbest dolaşım hakkı ile günümüzdeki şartlar karşılaştırıldığında, aleyhimize olan aradaki büyük fark gözükcektir.

Bu kapsamda benzeri üye ülkelerin uyguladığı vize kısıtlamaları nedeniyle, bilim adamlarımız, ticaret adamlarımız, sanatçılarımız, doktorlarımız vs. vize engeli nedeniyle yurt dışında kurdukları bir çok iş bağlantısını tamamlayamamakta, fuaralarda ürünlerini tanıtamamakta, toplantılara seminerlere katılamamaktadır. Katma Protokol'ün bu açık hükmünün ihlali, Ankara Anlaşması'nın öncelikli amacı olan "Türk ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını sağlamak" amacına da aykırılığı beraberinde getirmektedir. Bu husus aynı zamanda "standstill" kuralı olarak adlandırılan "hakkın kötüye dönüştürülmemesi" kuralına da tamamiyle aykırılık oluşturmaktadır.

¹⁸⁹ *Ibid.*, s.347.

¹⁹⁰ Türkiye ile Topluluk Üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşması'nın 12. maddesinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşma'nın yürürlüğe girmesinden sonraki 12. yılın sonu ile 22. yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir.

¹⁹¹ 1. Akti Taraflar, aralarında, yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan kaçınırlar.

2. Ortaklık Konseyi, Ortaklık Anlaşması'nın 13. ve 14. maddelerinde yer alan ilkelere uygun olarak, Akti Taraflar'ın yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimindeki kısıtlamaları aralarında gittikçe kaldırmalarında uygulanacak sıra, süre ve usulleri tespit eder".

¹⁹² *Ibid.*, s. 363-364.

Öte yandan, kişilerin serbest dolaşımı ile ilgili içtihat hukukunda da yeni gelişmeler olmaktadır. Örneğin Luisi&Carbon davasında, Türk turisti, öğrenci ve hastaların vize durumlarıyla ilgili tartışmaların sonucunda, hizmetlerin serbest dolaşımının hem servis sağlamak için hem de hizmet almak için seyahat özgürlüğünü içerdiğine hükmedilmiştir.¹⁹³ Ayrıca, bir Türk Vatandaşı olan *Abdülnasir Savaş* tarafından AB Adalet Divanı nezdinde görülen dava¹⁹⁴ ile üye devletlerin Anlaşma ve Protokolün amaçlarına ulaşmak için herhangi bir çaba göstermemiş oldukları ve Katma Protokolün 41/1.maddesinin uygulanmasını engelledikleri ortaya çıkmıştır. Kararda ayrıca Katma Protokolün 41. maddesinin "tarafarı bağlayıcı" ve "doğrudan uygulanır" nitelikte olduğu hüküm altına alınmıştır.

Bu çerçevede son yıllarda da bazı gelişmeler olmuştur. Örneğin Türk basınında büyük bir yankı uyandıran "Tum ve Dari Kararı", Pandora'nın kutusunun açılmasını sağlamıştır. Ancak ne şansızlıktır ki ilk davanın ATAD'a ulaşması çok uzun zaman almıştır. Hem avukatlar hem de insanlar bu davalardaki içtihat hukukunun ve onun sonucunda doğacak olan hakların daha çok farkında olmaya başladıkları için, tek beklenti gelecek yıllarda bu alanda olacak gelişmelerde artış olmasıdır.¹⁹⁵

Bu kapsamda serbest dolaşım hakkının kullanılmasına yönelik olarak Ankara Ticaret Odası (ATO) adına Sarıbrahimoğlu Hukuk Bürosu tarafından AB nezdinde bir başvuru yapılmıştır. Söz konusu başvuruya, Konsey tarafından verilen 19.10.2004 tarihli cevapta "kişilere vize uygulamasının tamamen ilgili üye ülkenin yetkisinde" olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁶ Buna karşılık, İspanya Devlet Başkanı ise vermiş olduğu cevapta, "İspanya vize politikasının, bu konuda özellikle hazırlanmış olan AB yönetmeliğinden kaynaklandığını, hiçbir Schengen Devleti'nin bireysel olarak değişiklik yapamayacağını" belirtmiş ve hükümetinin bu konuda her türlü görüşmeye açık olduğunun altını çizmiştir.¹⁹⁷ Almanya Federal Cumhuriyeti ise cevabında "vize uygulamasının bir AB direktifi ile uygulandığı" hususunu yinelemiştir.¹⁹⁸

¹⁹³ Piet Jan Slot, Narin Tezcan (Konferans 16 Haziran 2006), *EEC-Türkiye Birlik Mutabakatına Göre Kişilerin Serbest Dolaşımıyla İlgili İçtihat Hukukundaki Yeni Gelişmeler*: s.3

¹⁹⁴ ATAD, C-37/98, *Savaş Kararı*, (11.05.2001)

¹⁹⁵ Piet Jan Slot, Narin Tezcan, *op.cit.*, .13

¹⁹⁶ Council of the European Union, response SGS4/12023, Brussels, (19.10.2004).

AB Konseyi ve AB Komisyonu tarafından başvurumuza karşılık verilen cevaplar için bkz: EK-3

¹⁹⁷ Presidencia Del Goblemo, Madrid, (09.02.2005).

¹⁹⁸ Bundesministerium des Innern, AZ M 2-125731-1/4, Berlin, (13.12.2004).

Üye ülkeler tarafından verilen bu cevaplardan da açıkça görüleceği gibi Türk vatandaşlarının serbest dolaşım hakkının var olduğu kabul edilmekte, ancak uygulanmadığı itiraf edilmektedir.¹⁹⁹

Yine bu konuyla ilgili olarak örneğin, TÜBİTAK'ın 8 Mart 2006 tarihinde hazırladığı "AB Çerçeve Programları ve Türkiye" konulu değerlendirme raporuna göre; AB'nin bilimsel araştırma ve teknoloji geliştirme kapasitesini artırmak, bu yolla sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla yürüttüğü AB Çerçeve Programlarına Katılımına İlişkin etkin katılımın önündeki en büyük engel, özellikle KOBİ ve sanayi için vize engeli olarak belirtilmiştir. TÜBİTAK, vize engeli nedeni ile, AB Çerçeve Programlarına katılmamıştır.²⁰⁰

Halbuki yukarıda değinildiği üzere, Ankara Anlaşması ve Katma Protokol uyarınca; 1986 yılı itibarıyla iş gücünün serbest dolaşımı hakkının yürürlüğe gimesi gerektiğinden, Avrupa'daki serbest dolaşım hakkı, Türk işgücüne yasal olarak verilmiştir. Ancak ne var ki uygulamada serbest dolaşım hakkı tanınması gerekirken, Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulaması da GB'ye rağmen giderek artmıştır. Nitekim bütünüyle AB müktesebatı olan Schengen Antlaşması'nda vize uygulamasının esaslarını düzenleyen 539/2001 sayılı Tüzük'te Türkiye, vize uygulamasına tabi ülkelerin sıralanmış olduğu Ek-1'de yer almaktadır. Bu çerçevede AB hukukuna aykırı olan söz konusu vize uygulamasının iptali ile ilgili olarak, Türkiye'nin Lüksembourg'daki AB İlk Derece Mahkemesi'nde dava açılmıştır. Söz konusu AB hukukuna aykırı vize uygulamaları dolayısıyla Türkiye'nin vizeye tabi olan ülkelerin sınırlandığı Ek-1'den çıkarılmak, vizeye tabi tutulmayan ülkelerin sınırlandığı Ek-2'ye aktarılması talebiyle açılmıştır. Bu davada aynı zamanda vize uygulamaları dolayısıyla Türkiye'nin uğramış olduğu zararlarının tazmini hakkı da saklı tutulmuştur.²⁰¹

¹⁹⁹ Üye Ülkeler tarafından (İspanya Başbakanı Danışmanı Carlos Casajuana, Fransa İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy ve Federal Almanya İç İşleri Bakanlığı adına Dr. Moar Imzasıyla) konuya ilişkin tarafımıza verdikleri cevaplar için bkz: EK-4.

²⁰⁰ TÜBİTAK'ın ülkemiz kuruluşlarının AB Çerçeve Programlarına Katılımına İlişkin değerlendirme raporuna göre; -Türkiye'nin 6.Çerçeve Programına katılım için ödeyeceği katkı payının TÜBİTAK tarafından yapılan hesaplamada 228-235 milyon EU seviyesinde olacağı ve ulusal kaynaklarından karşılanacak miktarın 175-180 milyon € düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Türkiye, 6.ÇP için toplam 138.9 milyon € ödeme yapmış, bunun 99.4 milyon €'su millî bütçeden, geri kalanı ise 29 Aralık 2005 tarihi itibarıyla AB hibelerinden karşılanmıştır.

-Türkiye, GSMH oranına göre toplam 290 milyon EU ödeme yapmıştır. Bunun akabinde, başlangıçta %10.5 olan ülkemiz kuruluşlarının yer aldığı proje konsorsiyumlarının kabul oranı, son iki yılda %20.6'a çıkmıştır. Ancak, 6. Çerçeve Programına katılım için katkı payı miktarın tamamına yakını ödemesine karşın, Türkiye Program dahilindeki toplantılara katılmamaktadır ve sonuç olarak yeni teknolojilere erişim olanağı, KOBİ'ler için dışı açılması ve teknolojik standartları yakalamak imkanı ortadan kalkmaktadır.

²⁰¹ Söz konusu dava AB İlk Derece Mahkemesi'nde T-220/08 esas nolu dosya ile incelenmektedir.

Görüldüğü üzere, Ankara Anlaşması, Katma Protokol ve bu kapsamda 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı'nın yalnız uygulanması sonuçlarından en önemli bir haksız vize uygulamasıdır. Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde işçilerin serbest dolaşımı en geç 1986 yılı itibarıyla kaldırılmış olması gerekirken, Türk vatandaşlarına karşı vize uygulaması halen devam etmektedir. Bu kapsamda açılan dava çok büyük bir önem teşkil etmekte olup, kanımızca başta **devlet** olmak üzere, tüm ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütlerinin davaya destek vermesi gerekmektedir.

2- Gümrüklerin Sıfırlanması:

Gümrük Birliği Kararı üç ana dönemden oluşmaktadır: "Başlangıç Dönemi" "Geçiş Dönemi" ve "Son Dönem". Katma Protokol'ün imzalanmasının hemen ardından başlayan Geçiş Dönemi'nin amacı, Ankara Anlaşması'nın 4. maddesinde belirtilmiştir:²⁰² "Karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden Gümrük Birliği'nin, gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmak..." Bu dönemin en fazla 12 yıllık bir süreyle kapsaması öngörülmüştür.

Katma Protokol'ün 18. ve devamı maddelere göre, gümrüklerin 22 yıllık bir sürede, yani 1995 sonuna kadar kaldırılması gerekmektedir. Oysaki Gümrük Birliği kararıyla indirilmesi gereken gümrükler Türkiye tarafından kademeli bir şekilde 22 yılda değil, tam 1 sene içinde aniden indirilmiştir. Bu uygulama Ankara Anlaşması'nın ve Gümrük Birliği Kararı'nın amacına tamamen aykırı olmasına rağmen, davalı Konsey ve Komisyon bu konuda, söz hakkı bile olmayan ortakları uyarmamışlardır.

Bu kapsamda Gümrük Birliği'ne girdikten sonra ekonomik göstergeler, kısa süre içinde siyasal istemlerden çok daha kötü bir global haber vermeye başlamıştır. Ucuzlayacak denilen hiçbir ürün ucuzlamadığı gibi, gerçek bir "ithalat patlaması" yaşanmıştır. Türkiye, beyaz eşya, elektrikli ev araçları, otomobil, TV, müzik seti başta olmak üzere, her türlü tüketim malları akınına uğramıştır. Türkiye'nin en iddialı üretim dalı tekstil ve konfeksiyonda bile (haksız kota konulduktan sonra) ihracatı azalmıştır. Üçüncü ülkelerden ucuz hammadde elde etme olanağını yitiren ilaç üretimi hızla ve yüksek fiyat artışlarına uğramış, ağaç işleri, deri sanayi, tarım, mobilyacılık zor duruma düşmüştür.²⁰³

Bu kapsamda Topluluk "adil rekabet" kuralını aynı zamanda şu açıdan da ihlal etmiştir: Ankara Anlaşması'nın amacı "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını teşvik etmek" olmasına rağmen, kurulan bu ilişki Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Halbuki Ankara Anlaşması'nın hedeflerinden biri, Türkiye'deki

²⁰² Ankara Anlaşması, <http://www.cfcu.gov.tr/files/Ankara_Anlasmasi.doc>, (24 Eylül 2008)

²⁰³ Metin Aydoğan, (2002), *AB'nin Neresindeyiz* (İstanbul: Kum Saati Yay.) s.136.

*yaşam koşullarını iyileştirmek ve İki ortak arasındaki ekonomik gelişmişliğin farkını azaltmaktır. Bunun için de belirli bir süre ekonomik yardımda bulunulması gerekmektedir. Amaç bu hedeflere hem hazırlık, hem de geçiş veya son dönemde ulaşmaktır. Oysa indirilmesi gereken gümrükler Türkiye tarafından kademeli bir şekilde 22 yılda değil, tam 1 sene içinde aniden indirilmesi Türkiye ekonomisine büyük zarar vermiştir. Hatta tüm bu zararlar karşısında, Gümrük Müsteşarı Ramazan Uludağ yapmış olduğu açıklamada Gümrük Birliği'nin yeniden masaya yatırılması gerektiğini, Türkiye'nin, Gümrük Birliği nedeniyle AB'ne önemli ölçüde kaynak transfer eder duruma düştüğünü belirtmiştir.*²⁰⁴

3- Danışma Organlarındaki Aksaklıklar:

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği tarihten bu yana, Gümrük Birliği'nin düzenli işletilmesini teminen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri doğrultusunda kurulan Gümrük Birliği Ortak Komitesi ve diğer ortaklık organları bünyesinde yürütülen temaslar, arzu edilen düzeyde etkin ve verimli olamamıştır. AB tarafından alınan tedbirlerin karşılıklı ticarete etkileri ve ortak ticaret politikası alanında AB tarafından geliştirilmekte olan yeni mevzuata ilişkin bilgilendirme eksikliklerinin giderilmesi amacıyla taraflar arasında danışma mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Öte yandan, ülkemizin, başta ortak ticaret politikalarının üstlenilmesi olmak üzere, Gümrük Birliği ile doğrudan ilgili alanlarda, Birliğin en önemli karar alma mekanizması olarak kabul edilen "113 numaralı Ticaret Komitesi" içerisinde yer almaması, söz konusu politikaların üstlenilmesini güçleştirmekte ve ülkemizin üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirilmesini belirli ölçüde engellemektedir. Türkiye'nin farklı statüsü gözönünde tutularak, AB Komisyonu bünyesinde sadece üye ülkelerin katılımına açık tutulan teknik komitelere ve özellikle 113 numaralı Ticaret Komitesi'ne İştirakinin sağlanması, Gümrük Birliği çerçevesindeki danışma mekanizmalarının etkin İşleyiş bakımından önemli bir husustur. Bu yöndeki gelişimlerden şu ana kadar olumlu sonuç alınması mümkün olmamıştır.²⁰⁵

Halbuki 113 no.lu Komite kapsamında gerekli istişarelerde bulunulmaması, pek çok sektördeki sorunları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, kanımızca Topluluğun yürütmekte olduğu serbest ticaret anlaşması müzakerelerinde özellikle tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde Topluluk tarafınca tanınan tavizler konusunda ülkemizle mutlaka istişarede bulunulması gerekliydi. Zira Topluluğun, bu gibi müzakerelerde alacağı pozisyonu belirlerken ticari anlamda Topluluğun bir parçası

²⁰⁴ *Ibid.*, s.136

²⁰⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı (Ocak 2002), **Gümrük Birliği Konusunda Not**, <www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/gum.bl.htm>, (25 Eylül 2008).

olan Türkiye'nin görüşlerini mutlaka değerlendirmesi ve her türlü gelişmeden Türkiye'yi haberdar etmesi gerekmektedir. Komisyon tarafından yürütülmekte olan ticaret müzakerelerinde ve Ortak Ticaret Politikasının belirlenmesinden sorumlu 133 Nolu Komite içinde Türkiye'nin yalnızca gözlemci statüsüyle yer alması²⁰⁶ da sorunun çözümüne yeterli olmamıştır.

4- Koruma Tedbirlerine İlişkin Güçlükler:

Damping, bir ürünün normal değerinin altında, diğer bir anlatımla, ihracatçı ülkede tüketime konu benzer bir ürünün karşılaştırılabilir fiyatından düşük bir fiyatla ihraç edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, ülkeler dampainge konu ürün ithalatının yerli sanayileri üzerinde oluşturduğu zararı önlemek amacıyla dampainge karşı önlemleri uygulamaya koymaktadırlar.

Özellikle "Topluluk içi rekabetin" dengelenmesi için anti dumping oldukça sık kullanılan koruma tedbirlerindedir. Ancak bu anti dumping uygulaması sonucunda, anılan önlemlere maruz kalan ülkelerin ihracatları olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

1/95 sayılı Türkiye-AT Ortaklık Konseyi Kararı'nın 42 - 45. maddelerinde dampainge ilişkin hükümlere yer verilmektedir.²⁰⁷ Anılan Kararın 44/2. maddesinde ise, taraflar arasında 23 Kasım 1970'de imzalanmış bulunan Katma Protokol'ün, dampainge karşı tedbirlerin uygulanmasına ilişkin, "47. madde ile getirilen usuller"²⁰⁸ yürürlükte kalacağı hükme bağlanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁶ Avrupa Topluluktan Komisyonu Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu, 6 Kasım 2004, <http://sam.baskent.edu.tr/ilerleme_raporlari/ilerleme_tr_2005.pdf>, (24 Eylül 2004),

²⁰⁷ Türkiye AB Arasında Gümrük Birliği Tesisi Eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, 13 Şubat 1996, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/1-95.pdf>>, (24 Eylül 2008).

²⁰⁸ Madde 47:

1. Yımniki yıllık bir dönem içinde Ortaklık Konseyi, Aktif Taraflardan birinin istemi üzerine, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerde damping uygulamaları bulunduğunu tespit ederse, dampainge sebep olanlara bu uygulamaya son vermesi amacıyla tavsiyelerde bulunur.

2. Zarar gören Taraf:

a) Ortaklık Konseyi'nin, 1. fıkraya uyanınca, istemin yapıldığı tarihten başlayarak üç aylık bir süre içinde hiçbir karar almaması,

b) 1. fıkrada öngörülen tavsiyelerin yapılmasına rağmen damping uygulamalarının devam etmesi, hallerinde, Ortaklık Konseyi'ne haber verdikten sonra, uygun gördüğü koruma tedbirlerini alabilir.

Ayrıca, zarar gören tarafın çıkarı derhal bir eylemi gerektiyorsa, bu taraf, çıkarını korumak amacıyla, Ortaklık Konseyi'ne haber verdikten sonra, dampainge karşı konulacak vergiler de dahil olmak üzere, koruyucu nitelikte geçici tedbirler alabilir. Bu tedbirlerin uygulama süresi, istemin yapıldığı veya zarar gören tarafın yukarıdaki bendin (b) hükmü uyanınca koruma tedbirlerini aldığı tarihten başlayarak üç ayı geçemez.

3. 2. fıkranın 1. bendinin (a) hükmü veya 2. bendinde belirtilen hallerde koruma tedbirleri alındığı takdirde, Ortaklık Konseyi, 1. fıkrada öngörülen tavsiyeler yapılmıyaya kadar bu koruma tedbirlerinin geriyeye bırakılmasını her an kararlaştırabilir.

Diğer taraftan, 1.1.1996 tarihinden itibaren Gümrük Birliği'ne geçilmiş olması nedeniyle, bundan sonraki süreçte tarafların birbirlerine karşı uygulamak üzere dumpinge karşı vergilere ihtiyaç duymayacakları da varsayılabilir. Zira dumping, bir malın ulusal pazarındaki fiyatı (normal değer) ile ihrac fiyatının farklılaştırılması olarak tanımlanmaktadır. Bütünleşmiş tek bir pazarda, dumping fiyatlı malların "bumerang etkisi" ile geri dönerek (taşıma giderleri dikkate alınmak suretiyle) menşe ülkedeki fiyatları da düşürmesi ve böylece dumping yapana zarar vermesi tehlikeli bulunmaktadır. Bu nedenle, herşeyden önce taraflar arasında dumpinge karşı vergi uygulamasında bulunulmaması gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen hususlar dikkate alınarak, ekonomik bütünleşmelere ilişkin anlaşmalar bir değerlendirilmeye tabi tutulduğunda, özellikle AB ile EFTA ülkelerinin oluşturduğu Avrupa Ekonomik Alanı kapsamında tarafların birbirlerine uyumlu rekabet politikaları sayesinde karşılıklı olarak dumpinge karşı önlemlere başvurulmadığı müşahade edilmektedir. Konuya ilişkin ikinci bir örneği ise Avusturya ile Yeni Zelanda'nın oluşturduğu ekonomik bütünleşme ortaya koymakta olup, bu ülkeler arasında da uyumlu rekabet politikalarının varlığı nedeni ile taraflar arasında dumpinge karşı önlemlere ihtiyaç duyulmadığı saptanmaktadır.

Anti dumpinglerin, maruz kalan ülke için olumsuz etkileri olduğu son derece açıktır. Bunun yanında standart dışı malların Türkiye'ye ihrac edilmesi de son derece olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Gümrük Birliği Kararı'nın 8. maddesi gereğince standardizasyon, kalite, akreditasyon, test ve belgelendirme gibi önlemler Türkiye ve AB tarafında işbirliği içinde gerçekleştirilmelidir.

İthalatta gözetim ve korunma önlemlerinin ne zaman alınacağına ilişkin olarak ise, 30.04.1995 tarih ve 95/6814 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı'nın 1. maddesi şu hükmü getirmiştir: "Bir malın aynı veya doğrudan rakip mallar üreten yerli üreticiler üzerinde ciddi zarar veya ciddi zarar tehdidi yaratacak miktar ve/veya şartlarda ithal edilmesi durumunda...ülke yararının gerektirdiği gözetim ve korunma önlemleri alınabilir. Ancak bu önlemler, 'geçici olmak kaydıyla' ve bu zarar veya zarar

2. fıkranın 1. bendinin (b) hükmünde belirtilen halde korunma tedbirleri alındığı takdirde, Ortaklık Konseyi, bu korunma tedbirlerinin kaldırılmasını veya değiştirilmesini tavsiye edebilir.

4. Aktif Taraflardan biri kaynaklı veya o Aktif Taraf ülkesinde serbest dolaşım durumunda bulunan ve diğer Aktif tarafa ihrac edilen mallar, birinci Aktif Taraf ülkesine tekrar ithal edildiğinde, hiçbir gümrük vergisi, miktar kısıtlaması veya eş etkili tedbir uygulanmaksızın kabul olunur.

Ortaklık Konseyi, bu fıkra hükümlerinin uygulanması amacıyla, bu alanda Topluluğun edindiği tecrübeden esinlenerek, her türlü kararı tavsiyelerde bulunabilir.

Türkiye AB Katma Protokolü, 23 Kasım 1970,

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_kprotokol.html>, (24 Eylül 2008)

²⁰⁹ Türkiye AB Arasında Gümrük Birliği Tesisi Eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, 13 Şubat 1996, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/Upload/AB/ABKurumsalDb/1-95.pdf>>, (24 Eylül 2008).

tehdidiyle sınırlı olmak üzere, uluslararası yükümlülüklerimizde göz önünde tutulmak suretiyle alınacaktır" Bu amaçla bir "İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemlerini Değerlendirme Kurulu" teşkil olunmuştur. Kurul, soruşturma açılıp açılmaması, soruşturmanın sonuçlarını değerlendirerek önlem alınıp alınmaması, önlem alınması halinde ilgili malın ithaline ilişkin esasları belirleyecektir.²¹⁰

5- Özellikle de Yunanistan Vetosu Nedeniyle Mali Yardımlarda Karşılaşılan Güçlükler.

AB'nde mali yardımların geçmişi Topluluğun Kurucu Antlaşmalarına kadar dayanmaktadır. Mali yardımlar, Topluluğun tümünde ekonomik faaliyetlerin uyumlu gelişmesine, sürekli ve dengeli bir biçimde genişlemesine, ekonomik istikrardaki artışa ve yaşam standartlarının yükseltilmesine hizmet eden önemli bir araç olarak görülmüştür.

1963 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ve buna bağlı olarak hazırlanan Mali Protokoller ile Türkiye'nin ekonomisinin kalkandırılması ve Gümrük Birliği şartlarına uyumlu hale getirilmesi olduğu için, Türkiye bir takım mali yardımlar yapılması öngörülmüştür.²¹¹

Nitekim, Roma Antlaşması'nın 310. maddesi uyarınca akdedilen ve Türkiye ile AB arasında ortaklık kuran 1963 tarihli Ankara Antlaşması'nın 2. maddesine göre Antlaşmanın amacı: "Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, Taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir".²¹²

Bu kapsamda mali yardımların amacı, Gümrük Birliğini tamamlayacak olan Türkiye'ye gerekli yapısal değişiklikleri ve uyumu sağlaması için destek vermektir. Bunun gerçekleştirilmemiş olması Brüksel'e hatırlatılması gereken bir noktadır.²¹³

Bu mali yardımlar sistematik bir şekilde inceleme amacıyla adaylık öncesi yardımlar ve adaylık süresindeki yardımlar olarak ayırmakta fayda görüyoruz.

a) Adaylık Öncesi Mali Yardımlar

Türkiye'ye, Ankara Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihinden itibaren Gümrük Birliği'nin gerçekleştiği 1996 yılına kadar üç mali protokol

²¹⁰ Haluk Kabloğlu (1996), *A'dan Z'ye Gümrük Birliği*, (Creative Yayıncılık): s.73.

²¹¹ Bkz Ankara Antlaşması Madde 1, 2, 3, 4, ve **Protokol No 2 Mali Protokol, Ankara Antlaşması**, <http://www.cfcu.gov.tr/files/Ankara_Antlasmasi.doc>, (24 Eylül 2008).

²¹² **Ankara Antlaşması**, <http://www.cfcu.gov.tr/files/Ankara_Antlasmasi.doc>, (24 Eylül 2008).

²¹³ Haluk Kabloğlu (1996), *A'dan Z'ye Gümrük Birliği*, (Creative Yayıncılık): s.19.

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMAMIŞ ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAŞ DAVASI**

çerçevesinde yardım sağlanmıştır. Bu üç mall protokole sağlanan yardımlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir;²¹⁴

Tablo No-6 :Topluluğun Türkiye'ye Yönelik Mall Yardımları

Protokoller	Süresi	Miktar (M İlyon ECU)
Birinci Mall Protokol	1964 - 1969	175 (Düşük faizli Topluluk kredisi)
İkinci Mall Protokol	1973 - 1977	220 (195 Milyon EUR düşük faizli Topluluk kredisi, 25 Milyon EUR AYB kredisi)
Tamamlayıcı Protokol	1973 - 1977	47 (Düşük faizli Topluluk kredisi)
Üçüncü Mall Protokol	1977 - 1981	310 (220 Milyon EUR Topluluk kredisi, 90 Milyon EUR AYB kredisi)
Özel İşbirliği Fonu	1980 - 1982	75
Dördüncü Mall Protokol		600 (Yunanistan vetosu nedeniyle AB Konseyi'nde oybirliği sağlanmadığından yararlanılamamıştır ²¹⁵)

Adaylık öncesi dönemde Türkiye'ye yapılan mall yardımları gösteren bu tablo dikkatlice incelendiğinde, IV. Mali Protokol ile yapılması planlanan yardımın hayata geçirilememiş olduğu görülmektedir. IV. Mali Protokol, bundan önceki ilk 3 Mali Protokol ile yapılmış olan kredi yardımının toplamı kadar bir miktarın yardım olarak Türkiye'ye verilmesini öngörmüş olmasına rağmen, AB Konseyi'nde oybirliği sağlanamadığı için uygulanmamıştır.

AB Konseyi'nde oybirliğinin sağlanamamış olmasının sebebi ise Yunanistan vetosudur. Yunanistan, 1977 yılında AB'ye aday olduğu dönemlerde, adaylığının tamamlanması halinde Türkiye'ye hiçbir zarar gelmeyeceğini ve Türkiye'nin AB'yle olan ilişkilerinde engel teşkil etmeyecekleri yönünde bir deklarasyon yayınlamış olmasına rağmen, bu deklarasyona bağlı hareket etmemiştir. IV.

²¹⁴ AB'nin Türkiye'ye Yönelik Maddi Yardımları. <http://www.cariutso.com/_trk_doc/09-abmallyardim.doc>. (24 Eylül 2008)

²¹⁵ DTM, Türkiye-AB Mall İlişkileri, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TeknikMevzuatDb/TR_AB_Mall_Iliskileri_Tarihli.doc (25 Eylül 2008).

Mall Protokol'un hayata geçirilmesine engel olarak Türkiye'yi zarara sokmuştur. Oysa bir ülke tam üye olurken AB müktesebatını tam olarak üstlenmektedir. Bu müktesebat arasında doğal olarak Ankara Anlaşması ve Katma protokol de vardır. AB'nin söz konusu anlaşmalarına uymayan üye ülkeleri bu anlaşmalara uydurma yükümlülüğü vardır.

Yine aynı veto nedeniyle 5 ve 6. Mall Protokoller 1995 yılına kadar gündeme alınmamıştır. Türkiye, AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmasına rağmen, tek taraflı olarak ve ilerleyen bir şekilde iç pazarını açmıştır ve bu uygulama da Türkiye ekonomisini çok ciddi ve olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Söz konusu mall protokoller sonrasında 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının ekinde, Türk ekonomisinin Gümrük Birliği'ne bağlı olarak geçireceği değişiklik esnasında ihtiyaç duyulacağı mall yardım ve işbirliğinin çevresini belirleyen tek taraflı bir Topluluk Deklerasyonu yayımlanmıştır.²¹⁶ Topluluk Deklerasyonu çerçevesinde kararlaştırılan mali yardımları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- AT Genel Bütçesi kaynaklarından, 01.01.1996 – 31.12.2000 tarihleri arasında 375 Milyon Avro'luk hibe niteliğindeki yardım ve AYB kaynaklarından 750 Milyon ECU'luk yardım.

- 1992-1996 yılları arasında uygulanan Yenileştirilmiş Akdeniz programı (YAP) çerçevesinde 300-400 Milyon Avro'luk mall yardım.

- 1992-1999 dönemlerinde kullanılmak üzere, Akdeniz ülkelerine yönelik olarak ayrılan 5,5 Milyar Avro'luk Akdeniz Fonu'ndan (MEDA I) kesin miktarı belli olmayan bir yardım.

- İdari işbirliği konuları ile ilgili olmak üzere 3 Milyon EUR'luk hibe niteliğindeki mali yardım.

- İhtiyaç halinde ve Türkiye'nin talebi üzerine, uluslararası kuruluşlarla koordinasyon halinde IMF onaylı programların yürütülmesi için verilecek olan makro ekonomik yardım.

Yukarıda sayılan Topluluk Deklarasyonu çerçevesinde taahhüt edilen mali yardımların toplam miktarı 2,5-3 Milyar Avro tutarında olmaktadır; ancak Türkiye taahhüt edilen mali yardımların büyük bir kısmını yine alamamıştır. Örnek vermek gerekirse, AB'nin kobilere ilişkin taahhüdü 100 milyon Avro olmasına rağmen, yalnızca 50 Milyon Avro'luk kredi yardımı sağlanabilmiştir.²¹⁷ Neticede Türkiye, Yenileştirilmiş Akdeniz Politikası çerçevesinde 449,5 Milyon Avro, MEDA I kredileri çerçevesinde

²¹⁶ Nurettin Bilici (2004), *Türkiye-AB İlişkisi*, (Ankara: Seçkin Yayınları): s.93.

²¹⁷ DTM (2002), *AB ve Türkiye*, (Ankara: Doğuşum Matbaacılık): s.448.

200 Milyon Avro ve MEDA I fonlarından hibe niteliğinde 375 Avro olmak üzere toplam sadece 914,5 Milyon Avro mali yardım alabilmiştir.²¹⁸

Burada şu hususu belirtmekte de yarar vardır : Topluluk tarafından yayımlanan Mall İşbirliği Deklarasyonu ile Türkiye'ye 5 yıl içinde 3,2 milyar dolar kredi ve yardım verilmekte, buna karşılık Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesinden dolayı gümrük vergisi ve fonların kalkmasından gelir kaybının yıllık tutarı hemen hemen Topluluğun 5 yılda açtığı kredi tutarına yaklaşmaktadır. Türkiye'nin bu tür gelir kayıplarının yıllık toplamı 3 milyar doları civarında olduğu hesaplanmaktadır.²¹⁹

b) Adaylık Sürecinde Mall Yardımlar

Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi, mall yardımlardan yararlanma olanaklarını bir miktar geliştirmiştir. Söz konusu mall yardımlar esas olarak Türkiye'nin adaylık sürecinde tam üyeliğe hazırlanmasını kolaylaştırmaya yönelik eylemlerde kullanılmak üzere planlanmıştır.

Mall yardımların teknik ve mall yönetimi Türkiye ile AB Komisyonu arasında imzalanan mutabakat zabitanı ile kararlaştırılmıştır. Mutabakatın uygulanmaya konulması amacıyla ise 18 Temmuz 2001 tarihinde Başbakanlık tarafından yayımlanan 2001/41 sayılı Genelge ile Türkiye'nin AB ile mali işbirliğini yürütmek üzere Ulusal Mall Yardım Koordinatörünü, Merkez Finans ve İhale Birimi, Ulusal Fon, Mall Yardım Komitesi ve Ortak İzleme Komitesi olmak üzere beş ayrı birim kurulması kararlaştırılmıştır.²²⁰

Bu hususların yanı sıra, Türkiye aday ülke olarak kabul edildince, AB'nin sağlayacağı mall yardımları tek bir çerçeve içinde bütünleştirme ihtiyacı ortaya çıktığından, 8 Mart 2001 tarihinde Çerçeve Tüzüğü kabul edilmiştir. Çerçeve Tüzüğü'nün arkasından da Tek Çerçeve Yönetmeliği 17 Aralık 2001 tarihinde Konseyce onaylanarak 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Tek Çerçeve, Türkiye'nin halihazırda AB'den hibe yardım aldığı üç kaynağı (MEDA II Programı 2000-2006 dönemi yıllık ortalama 127 milyon Avro, Ekonomik ve Sosyal Kalkınmaya yönelik Avrupa Stratejisi Programı 2001-2003 dönemi için toplam 135 milyon Avro ve Gümrük Birliği'nin Güçlendirilmesine İlişkin Avrupa Stratejisi Programı yıllık 5 milyon Avro) standart prosedürlere dayanan tek bir program çerçevesinde yeniden düzenlemiş ve sağlanacak yardımın yalnızca Katılım Ortaklığı'nda belirtilen öncelikler için kullanılmasını güvence altına almayı amaçlamıştır.²²¹

²¹⁸ AB'nin Türkiye'ye Yönelik Maddi Yardımları, <<http://www.cortutso.com.tr/doc/09-abmalliyarlim.doc>>, (24 Eylül 2008)

²¹⁹ Ahmet Çimen (1996), Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri, (Ankara: MB Yayınları): s.205.

²²⁰ ABGS, 18.07.2001/41 Sayılı Merkez Olmayan Yapılanmanın Oluşturulmasına İlişkin Başbakanlık Genelgesi, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=231&l=1>>, (24 Eylül 2008)

²²¹ DTM, Türkiye-AB Mall İlişkileri, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TeknikMevzuatDb/TR_AB_Mall_Iliskileri_Tarhi.doc>, (25.06.2008)

Gümrük Birliği yardımlarıyla ilgili olarak,²²²

-06/03/1995 tarihinde; Gümrük Birliği özel yardım diye Türkiye-AB Ortaklık Konseyi hibe yardım sağlamak istemiştir, ama AB-Konseyi'nde oybirliği sağlanamadığı için (Yunanistan engeli), yardım gerçekleşmemiştir.(375 milyon Avro)

- 06/03/1995 tarihinde; Özel AYB Kredi Olanacağı diye Türkiye Ekonomisinin rekabetçi hale getirilmesi için kredi yardımı tahsis edilmiş, ama maalesef AYB Yönetim Kurulu'nda oybirliği sağlanamadığı için, (yine Yunanistan engeli), verilmemiştir. (750 milyon avro). Oysa, yukarıda da belirtildiği üzere Yunanistan AB müktesebatını üstlenmişti ve ayrıca aynı Yunanistan'ın GB Kararında imzası vardı ve bu karar bu yardımları içtiyordu.

Öte yandan Türkiye maalesef tahhüt edilen miktarların önemli kısmını yine alamamıştır. Örneğin AB, Türkiye'ye 1996-1999 yılları arasındaki dönemde verilmek üzere 768 milyon avro hibe taahhüt etmiş olmasına rağmen, verilen miktar sadece 52 milyon avro olmuştur. Taahhüt edilen kredi miktarı da 1,507 milyar avro iken verilen miktar da sadece 550 milyon avro olmuştur. 1996-1999 yılları arasında taahhüt edilen kredi ve hibe toplamı ise 2,275 milyar avro iken Türkiye'ye verilen miktar 609 milyon avro olmuştur. Böylece taahhüt edilip de Türkiye'ye verilmeyen mallı yardım miktarı ise 1,699 milyar avro olmaktadır. Bu miktara 1963-1995 yılları arasında beklenen ancak yapılmayan taahhütlerin de eklenmesiyle Türkiye'ye verilmeyen mallı yardım miktarı 2,266 milyar avroya çıkmaktadır.²²³

Sonuç olarak; hibe ve kredi toplamı, 2,275 milyon avro taahhüt edilmiş yardımdan sadece 609 milyon avro kullanılmıştır.²²⁴ Bu demek oluyor ki, Türkiye'ye 1996-1999 süresinde toplam 1,666 milyon avro zarar açılmıştır. Bir de 4. Mallı Protokol'ün öngörmüş olduğu, ama Yunanistan'ın vetosu nedeniyle sağlanmayan 600 milyon avroluk krediyi eklersek, zarar 2,266 milyon avroya yükselmektedir. Bu zararın günümüze kadar faiz ve mahrum kalınan karı ile hesaplanırsa zararın boyutları daha iyi anlaşılabilir.

Tüm bu hususların yanı sıra Türkiye, AB'ye üye olmadan Gümrük Birliği'ne giren ilk ve tek ülkedir. Fakat buna rağmen Gümrük Birliği yardımlarını almamıştır; halbuki Portekiz, Yunanistan ve İspanya, 1995 yılında toplam 361,9 milyon avro mali yardım almışlardır. Bu çerçevede örneğin; Portekiz'e 55,1 milyon avroluk hibe ve 27,2 milyon avroluk kredi, Yunanistan'a 74,3 milyon avroluk hibe ve 14,5 milyon avroluk kredi,

²²² Ibid.

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

İspanya'ya 123,3 milyon avroluk hibe ve 67,5 milyon avroluk kredi sağlamıştır.²²⁵

Ancak burada değinilmesi gereken husulardan biri de şudur: Herhangi bir ülkeye yardım programının başlayabilmesi için bir "mall yardım anlaşmasına" ihtiyaç vardır ve Türkiye nedenleri bilinmeksizin bu anlaşmayı 1999-2000 yılından önce imzalatıramamıştır.²²⁶ Oysa Türkiye'nin AB ilişkileri 1963 tarihine kadar geritye gitmektedir. Bu gerçek dahi, Türkiye'nin AB hukukundan kaynaklanan haklarına sahip çıkmadığında bizde kuşku bırakmamaktadır. Yukarıda vurguladığımız üzere, Türkiye kendisine "haksızlık yapılmasına" izin vermeyi tercih etmiştir. Bu kapsamda şu hususu da belirtmekte fayda vardır ki; Türkiye yeterli mall yardım almadan AB ile Gümrük Birliği'ne giden tek ülkedir

II. GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRME

Bilindiği üzere, Gümrük Birliği Kararı ile Türkiye ve Topluluk arasındaki ekonomik dengesizliklerin kalkması için gereken işlemlerin yapılması ve Türk ekonomisinin kalkandırılması hedeflenmiştir.

Bu kapsamda gerek Ankara Anlaşması ve Ek Protokolleri gerekse Gümrük Birliği Kararı'nın amacı ve hükümleri doğrultusunda Yunanistan'ın vetosu nedeniyle birlikte mall yardımdan vazgeçilmesi AB hukukuna aykırılık teşkil etmektedir. Zira Türkiye'nin Anlaşmadan doğan hakkının bir üye ülkenin vetosu nedeniyle yok sayılması hukuka uygun değildir. Kaldı ki, o üyenin bu kararda imzası vardır...

Halbuki Yunanistan, AB'ne girmeden önce, 1978 yılında, Türkiye'ye hukuki veya fiili yönde hiçbir zarar vermeyeceğine ilişkin bir deklarasyonda bulunmuştur. Türkiye anılan deklarasyon karşılığında, Topluluk ve Yunanistan ile üyelik müzakerelerine başlamıştır. Nitekim bu hususun dayanağı Ek Protokolün 56. maddesinde belirtilmiştir. Anılan maddede; "Bir üçüncü Devletin Topluluğa katılması halinde, Türkiye ve Topluluğun Ortaklık Anlaşmasında belirtilen karşılıklı çıkarlarının dikkate alınmasını sağlamak amacıyla Ortaklık Konseyi'nde duruma uygun danışmalar yapılacaktır" hükmü mevcuttur.²²⁷ Yunanistan tarafından yapılan deklarasyon Topluluk tarafından onaylanmıştır. Topluluk tarafından onaylanan bu deklarasyon bağlayıcıdır ve AB hukukunun bir parçasını oluşturmaktadır. 3 Ekim 2005 2005 tarihli "Müzakerelerin Çerçevesi Direktifi" de bu tür deklarasyonların AB müktesebatına dahil olduğunu teyit etmekte ve tarafları bağlamaktadır.

²²⁵ 7/14745 esas nolu **Soru Önergesi**, 16.06.2006

²²⁶ Rıdvan Karlık, Özgür Tonus, **AB Kapsamında Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002,s.26

²²⁷ ABGS, Katma Protokol, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=119&l=1>>, (24 Eylül 2008).

Aday ülke Türkiye'yi bağlayan, bizzat deklarasyon sahibi Yunanistan'ı nasıl bağlamaz ve çok daha önemlisi, buna nasıl sessiz kalınabilir? Bu kapsamda, mallı yardımların Yunanistan tarafından veto edilmesi, Ankara Anlaşmasının Topluluk Hukuku'nun bir parçası olduğu gözettildiğinde, AB hukukunun açık ve net bir şekilde ihlali anlamına gelmektedir.

Söz konusu deklarasyon, mallı yardım konusunda tamamen gözardı edilmiş ve böylece Krueger ve arkadaşları tarafından 1980'den itibaren ekseni kaydırılan Türk ekonomisi, yine aynı tarihlerde AB'nin anlaşmadan kaynaklanan mallı yardım taahhütlerini de yerine getirmemesi nedeniyle, Türk reel sektörünün bu ikili baskı altındaki zarar kaçınılmaz hale getirilmiştir. Deklarasyonun gözardı edilmesi Katma Protokolün 56. maddesinin ihlali demektir ve böylece Ankara Anlaşması'nın ve aynı zamanda AB hukukunun ayrılmaz bir parçası olan maddenin de ihlali demektir. Bu maddeye dayanarak yapılan deklarasyonlar, AB hukukunun maddelerine dayanarak yapılmış deklarasyonlar sayılır ve böylece 'sadece tek tarafı' veya 'önemsiz' diye gözardı edilemez. Çünkü hem önemli, hem de karşılık için yapılmış bir deklarasyondur. Böylece, Topluluk tarafından uygulanması gereken, geçerlilik taşıyan ve yükümlülük getiren bir deklarasyon söz konusu olduğu hususu inkâr edilemez.

Gene aynı veto nedeniyle 5. ve 6. Mallı Protokoller 1995 yılına kadar gündeme alınmamıştır. (1988 itibarıyla Ankara Anlaşması'nın 60. maddesi gözönüne alınarak), Türkiye, AB'nin yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmasına rağmen, tek tarafı olarak ve ilerleyen bir şekilde kendi iç pazarını AB'ye açmıştır ve bu uygulama da Türkiye ekonomisini çok ciddi ve olumsuz bir şekilde etkilemiştir. YEDAŞ davası ile ilgili olarak, mallı yardım alınmadan girilen Gümrük Birliği'nin sonucu, Türkiye devleti kaynak ihtiyacını karşılamak için yeni vergiler eklemiş ve vergi oranlarını arttırmak zorunda kalmıştır. Böylece YEDAŞ gibi Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ'ler) de, GB dolayısıyla düşen kârlılık ve yükselen vergilerden zarar görmüşlerdir. Bu yetmiyormuş gibi, yukarıda belirtilen ve taahhüt edilmiş yardımlar, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle, Türkiye'ye verilmemiştir.

Bu kapsamda AB'nin, Türkiye'ye 1/95 sayılı OKK uyarınca yapması gereken mallı yardımları durdurması, Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin aleyhine işlemeye başladığının açık bir göstergesidir. Nitekim Fransız Liberation Gazetesinin Türkiye uzmanı Jacques Amaric, 25.10.1996 tarihinde Gazetesinde yazmış olduğu makalesinde öngörüldüğü gibi, Türkiye aleyhine çalışan Gümrük Birliği'nin, Türkiye'nin uğradığı mali kayıpları dengeleyecek yardımları AB'nin engellemesini eleştirmektedir.²²⁸

²²⁸ Rıdvan KARLUK, *Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997, s. 291

Rıdvan Karluk ayrıca yukarıda adı geçen kitabında bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin 16 Ağustos 1838 tarihinde İngiltere ile imzaladığı Ticaret Anlaşması'nı (bilinen ismiyle *Batta Limanı Anlaşması*) bir daha hatırlatmakta fayda olduğunu belirtmek suretiyle aşağıdaki hususları belirtmiştir

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMAMIŞ ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAS DAVASI

Ayrıca, Yunanistan, mallı yardımları veto ederek AB hukukunu ihlal ettiği yetmezmiş gibi, aynı zamanda 1989 yılında Komisyon'un, Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin Türkiye'ye "özel yardım" yapılması amacıyla vermiş olduğu 2/80²²⁹ sayılı kararla ilgili olarak, Türkiye'ye yardım yapılması amacıyla başlattığı girişimi dava etmiştir.²³⁰ Anılan davada ise ATAD, Yunanistan'ı haksız bularak; "Ortaklık Konseyi'nin kararları, bu konuda öngörülen kriterlere uygun olarak uygulamaya konulması bakımından doğrudan doğruya Komisyonu yetkili kılar. Dolayısıyla, Komisyona özel yardım projelerini incelemek ve yardım oranlarını saptamak konusunda tanınan yetki münhasır yetkidir. Bu yetki çerçevesinde Komisyon, gerek Konseye gerekse üye devletlere, yardımın yapılması ve yönetimi ile ilgili görüşlerini sunabilir, uzmanlara danışabilir. Öte yandan Komisyonun bu yetkisi, Akdeniz ülkelerine parasal ve teknik yardım yapılması amacıyla çıkarılan 3973/86 sayılı Tüzüğü'nün bir gereğidir.

Türkiye/AET Ortaklık Anlaşmasına göre; Ortaklık Konseyi Kararlarının uygulanması ile ilgili önlemlerin alınması, aklı taraflara düşen bir yükümlülük olduğundan, Topluluk tarafında Komisyon, adı geçen yardımın uygulanmaya konulmasında tek yetkili ve zorunlu organdır. Dolayısıyla Komisyonun, yardımın yapılması için Topluluklar Konseyinden oybirliği ile ayrı bir karar alınmasına da gerek yoktur. Ortaklık Konseyi ilgili kararında, "Komisyonun yardım projelerini uygulamaya koyması için yeterli hukuksal temelli oluşturur" hükmüne varmıştır. Zira ATAD tarafından 20 Eylül 1990 tarih ve C-192/89 sayılı Sevince kararında da belirtildiği üzere,

"1838 Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması veya Sözleşmesi (Convention of Commerce), geçen yüzyılda tüm ülkeler sanayileşebilmek için gümrük tarifeleri ile yeni sanayilerini korurlarken, Osmanlı Devletini serbest dış ticarete en ileri bir biçimde açmıştır. Bu durumdan çok memnun olan zamanın İngiliz Dışişleri Bakanı Palmerstone 1849 yılında, "Ticari ilişkilerde Osmanlı Devleti, diğer devletlerden daha çok serbest izinlerde bulunmaktadır" diyerek Osmanlı Devletinin dış ticaret politikasını övmekte ve 1838 Anlaşmasını Şahâşer (Capo d'Opera) olarak yorumlamaktadır. Palmerstone, Anlaşmanın imzalanmasından dolayı fazlasıyla memnun olmuş ve böylece İngiliz Dışişleri Bakanının "Türk sanayi muhakkak surette geri bırakılmamıştır" direktifi, Cuhurluğun ilanı ile başlayan sanayileşme hamlesine kadar geçerli olmuştur.

1838 Anlaşmasının maddeleri, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde gerçekleştirilecek Gümrük Birliği ile bir karşılaştırma yapılabilmek amacıyla aşağıda verilmiştir. (sf. 294-295)

-Osmanlı Devletinin bazı mallar için koyduğu ihracat yasağı kaldırılarak İngilizlerin her cins malı satın almaları sağlanacaktır.

-Osmanlı Devleti, bu Anlaşmanın hükümlerini bütün dost devletleri kapsayacak biçimde genişletmeyi taahhüt etmiştir.

-İthal malları bu vergilerin dışında ülkeye serbest bir şekilde girecek ve tüm Osmanlı Devleti sınırları içinde bir yerden diğer bir yere götürülse bile yeni vergi alınmayacaktır.

1838 Anlaşması ile dışı karşı indirilen gümrük duvarlarından sonra, yeni yeni kurulmaya başlayan ve çocukluk döneminde atlatamamış olan Türk sanayi büyük bir çöküş süreci içine girmiştir. (sf. 298)

Anlaşma, bir Osmanlı sanayinin kurulması yolundaki her teşebbüsü önceden engellemiştir. 1812 ile 1841 yılları arasında İskodra ve Timova'da İpek dokuma tezgahlarının sayısı 2000'den 200'e inmiştir. Anadolu'da her çeşit global İpek üretimi 19. yüzyılın ilk yarısında 50 yıl öncekinin onda birine düşmüştür. . s. 294-298

²²⁸ Türkiye - AET Ortaklık Konseyi Kararları, 2/80 nolu karar, <<http://ekutup.daf.gov.tr/ab/okk1.pdf>>, (24 Eylül 2008).

²³⁰ Yunanistan'ın ATAD bünyesinde açtığı dava için: ATAD 30/88, <<http://eur-lex.europa.eu/lexUriServ/lexUriServ.do?uri=CELEX:61988J0030:EN:NOT>>, (24 Eylül 2008).

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

OKK'lar AB hukukunun parçasıdır ve OKK'da yorum gerektirmeyecek kadar açık düzenlemeler doğrudan uygulanabilir.²³¹

Görüldüğü üzere bu dava ile, Yunanistan'ın Türkiye'ye mali yardımların engellenmesi amacıyla başlattığı girişimleri ATAD tarafından kabul görmemiş ve mali yardımların tamamıyla AB hukuku kapsamında yapıldığını açık ve net bir biçimde ortaya koymuştur. Bu çerçevede, anılan karar kapsamında da, Türkiye'ye yönelik mali yardımların veto edilmesi AB hukukunun ihlali anlamına gelmektedir. Aynı kararda aynı zamanda Komisyon'un, adı geçen yardımların uygulanmaya konulmasında tek yetkili organ olduğu da vurgulanmaktadır ki; bu husus da İster İstemez Komisyon'un mali yardımların uygulanmamasından doğacak sonuçlarda kendisini doğrudan sorumlu kılmaktadır.

Nitekim mali yardımların alması dolayısıyla Türkiye'nin uğramış olduğu zararların boyutu yüksektir. Bu kapsamda Gümrük Birliği sonrasında döneme de göz atacak olursak, Türkiye'nin Gümrük Birliği öncesi gibi yine zarara uğradığı ortaya çıkacaktır.

Tablo No-7: Gümrük Birliği Sonrası Mali Dönemde AB Yardımları (1996-1999)²³²

HİBELER:

A) KAYNAK	B) DÖNEM	C) TAAHHÜT (Milyon EUR/ECU)	D) MEVCUDİYET HALİ
Bütçelenmiş orijinal yardım	1996 - 2000	375	Yunanistan vetosu nedeniyle hiçbirşey verilmemiştir.
MEDA I	1995 - 1999	376	35
İdari İşbirliği Fonu	1992 - 2000	3	3
Diğerleri (Uyuşturucuya, AIDS'e Karşı Mücadele, Çevresel, Gönüllü kuruluş projeleri)	1992 - 1999	14	14
TOPLAM		768	52

²³¹ Sevinçe kararıyla ilgili 18 Eylül 2005 tarihli 7/14745 esas no.lu İstanbul milletvekili Emin Şirin'in soru önermesine Dışişleri Bakanlığı'nca verilen yanıt.

²³² AB'nin Türkiye'ye Yönelik Mali Yardımları, <http://64.233.183.104/search?q=cache:0q83ta0pelMJ:www.coiutso.com/_itr/doc/09-abmaliyardim.doc+avrupa+yat%C4%B1r%C4%B1m+bankas%C4%B1+krediler%2B1996-2000&hl=tr&ct=clink&cd=2&gl=tr&client=firefox-a>, (24 Eylül 2008).

Tablo No-8: Avrupa Yatırım Bankası Kredileri²²⁸

Milyon EURO/ECU

E) KAYNAK	F) DÖNEM	G) TAAHHÜT (Milyon EUR/ECU)	H) MEVCUDİYET HALI
Avrupa Yatırım Bankası Kredileri	1996 - 2000	750	Yunanistan vetosu nedeniyle hiçbir şey verilmemiştir.
Yenilenmiş Akdeniz (Bölgesi) Programı	1992 - 1996	340	340
EURO - MED	1997 - 1999	205	205
Makro - ekonomik Yardım	Gerekli ise,	200	Gerek duyulmamıştır.
Risk Sermayesi Promosyonu	1999	12	12
TOPLAM		1.507	557

Yukarıdaki tablolardan görüleceği üzere, Gümrük Birliği Kararı uygulamaları sonucu, hibe ve kredi desteği olmadan Türk kobbileri diğer tüm işletmeler gibi ucuz AB ve Uzak Doğu ürünleriyle rekabet gücünü yitirdiği için kapanma tehdidi ile karşı karşıya gelmiş, Türk sanayisi rekabet gücünü yitirmiş ekonomik çöküntüye sürüklenmiştir. Sanayi üretimindeki düşüşün nedeni büyük ölçüde Gümrük Birliği uygulamalarıyla AB'nin haksız rekabete yol açan uygulamalarına bağlanabilir. Avrupa menşeli ürünler yanında, 3. ülke ürünleri Türkiye'ye gümrük mükellefiyeti olmadan veya düşük OGT tarifesiyle bolca gelmiştir ve bu da zaten zayıf durumdaki Türk sanayisini olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucu olarak da ithalat artıtkça ödemeler dengesi de bozulmuş ve IMF kredilerine mecbur kalınmıştır. Yani bir nevi kısır döngü yaratılmıştır. AB ise, ne Yunan vetosunu ne de onun sonuçlarını kendi taahhütlerine karşın bertaraf edebilmiştir. Bu şekilde sanayide yaşanan düşüş de ister istemez kriz ortamını hızlandırmıştır.

²²⁸ ibid.

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

Tablo No-9: 1988-2003 Döneminde Türkiye'nin Dış Ticareti ve Bunda AB'nin Payı (Milyar Dolar)²³⁴

GLOBAL TİCARET			AB İLE TİCARET			
YILLAR	İHRACAT (USD)	İTHALAT (USD)	AÇIK (USD)	İHRACAT (USD)	İTHALAT (USD)	AÇIK (USD)
<i>Gümrük Birliğinden Önceki beş yıl</i>						
1988	14,3	11,7	-2,6	8,2	7,4	-0,8
1989	15,8	11,6	-4,2	3,9	3,3	-0,6
1990	22,3	13	-9,3	9,4	6,9	-2,5
1991	21,1	13,6	-7,5	9,3	7,1	-2,2
1992	22,9	14,7	-8,2	10	7,6	-2,4
1993	29,4	15,3	-14,1	13	7,3	-5,7
1994	23,3	18,1	-5,2	10,3	8,6	-1,7
1995	35,7	21,6	-14,1	16,9	11,1	-5,8
Toplam	184,8	119,6	-65,2	81	59,3	-21,7
Ortalama	23,1	14,8	-8,2	10,1	7,4	-2,7
<i>Gümrük Birliğinden Sonraki beş yıl</i>						
1996	-43,6	23,2	-10,6	23,1	11,6	-11,5
1997	-48,6	26,3	-15,4	24,9	12,3	-12,6
1998	-45,9	26,9	-14,4	24,1	13,5	-10,6
1999	-40,7	26,6	-10,5	21,4	14,4	-7,1
2000	-54,5	27,8	-19,6	26,6	14,5	-12,1
2001	-41,4	31,3	-4,8	18,3	16,1	-2,2
2002	-50,8	35,1	-9	23,1	18,1	-5,1
2003	68,8	47,1	-21,7	31,5	24,4	-7,1
Toplam	-394,3	244,3	-150	193	124,9	-68,1
Ortalama	49,3	30,5	-18,8	24,1	15,6	-8,5

²³⁴

Türkiye İstatistik Kurumu Yıllara Göre Dış Ticaret,

<http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621>, (26 Eylül 2008).

Dış Ticaret Müsteşarlığı <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/genel.xls>>, (25 Eylül 2008).

Tablo No-10: Dış Ticaret Dengesine Dahil Edilen Yabancı Kredilerin Ana Parası Ve Faizi İle İlgili Geri Ödemeler (1990-2002)²²⁶

<i>Gümrük Birliğinden Önce</i>			
1990	-3,938	-3,264	-7,202
1991	-4,070	-3,430	-7,500
1992	-4,871	-3,439	-8,310
1993	-4,412	-3,574	-7,986
1994	-5,448	-3,923	-9,371
1995	-5,667	-4,303	-9,970
Toplamlar Ortalamalar	-28,406	-21,933	-50,340
	-4,734	-3,655	-8,390
<i>Gümrük Birliğinden Sonra</i>			
1996	-5,685	-4,200	-9,885
1997	-6,095	-4,588	-10,683
1998	-8,174	-4,823	-12,997
1999	-10,560	-5,450	-16,010
2000	-15,498	-6,200	-21,698
2001	-14,347	-7,133	-21,480
2002	-13,444	-6,400	-19,844
Toplamlar Ortalamalar	-73,803	-38,794	-112,597
	-10,543	-5,542	-16,085

Nitekim, Türkiye Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesinden sekiz yıl sonra 150 milyar USD dış ticaret açığına maruz kalmıştır. Oysaki bu rakam Gümrük Birliği öncesi 65,1 milyar USD idi.

AB-Türkiye İthalat İhracat dengesizliğinin, 1996 yılında 9.885 milyar USD olan yabancı borç miktarının %100 den fazla artarak 2000 yılında 21.698 milyar USD olmasında büyük ölçüde etkili olmadığını iddia etmek mümkün değildir. Oysa Gümrük Birliği öncesi 1990-1996 yılları arasındaki bu artış oranı tablodan da görüleceği üzere %20'ler civarında idi. Her iki dönem arasındaki artış hızı dört mislinden fazladır.

²²⁶

Hazine İstatistik Yıllığı 2007,

<<http://www.hazine.gov.tr/ij/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Annual/II-%20Kamu%20Borc%20Yonetimi/kamu%20borc%20yonetimi.xls>>, (28 Eylül 2008).

Maliye Bakanlığı Eski Müsteşarı Sayın Talat SARAL da Gümrük Birliği'ne girildiği 1995 yılından 2004 yılına kadarki olan döneme (9 yıllık dönem) ilişkin olarak şöyle bir değerlendirmeye yapmıştır:

"Resmi verilere göre; 9 yıllık toplam ihracatımız 308 milyar dolar, ithalatımız ise 492 milyar dolar olmuş ve dış ticaret açığımız 184 milyar dolara ulaşmıştır. (Şayet GB anlaşmasını bu kadar aleyhimize yapmamış olsak ve Anayasa'nın 167. maddesinin de gereği olarak, henüz emekleme dönemindeki sanayimiz nedeniyle ithalata yalnızca %5 fark vergi uygulayabilmiş olsak; bunun en az %10 düzeyinde ithalat kısıcı ve iç üretimi/istihdamı koruyucu etkili yanında, yaklaşık 20 milyar dolar da bütçeye gelir etkili olabilecekti.)

Toplam dış ticaret açığımızın yaklaşık yarısı AB ülkeleriyle yaptığımız doğrudan ticaretin sonucudur. Başka bir ifadeyle, GB yoluyla Türkiye'nin AB'ye sağladığı dış ticaret fazlası, yani zenginlere iş ve aş imkânı en az 90 milyar dolardır. Açığın geride kalan kısmı ise üçüncü ülkelerle (örneğin ABD, Çin, Japonya, Rusya vd.) yaptığımız dış ticarettir. Ancak bu açığın da temel nedeni (GB'den pek etkilenmeyen petrol ve silah alımları hariç) yine de GB'dir. Çünkü, GB yüzünden 3. ülkelere karşı çok daha düşük olan AB'nin OGT'ni uygulamak zorundayız.

9 yıllık dönemde doğan rekor düzeydeki dış ticaret açığı önceki 9 yılda (1987-1995 dönemi) yalnızca 69 milyar dolar idi ve bunda da (1988-95 döneminde Katma Protokol gereği) AB'ye yaptığımız yüksek oranlı gümrük indirimlerinin büyük etkisi vardı. Bu duruma göre, GB yüzünden dış ticaret açığımız son 9 yılda %167 (115 milyar dolar) artmış ve ekonomimiz tamamen dışa bağımlı hale gelmiştir. Ayrıca, yerli girdi kullanma glderek azalmış, buna karşı tüketim mali ithalatı rekor düzeyde artmış ve bu nedenlerle pek çok işyeri kapanmıştır. (Yalnızca 2004 yılında tüketim mali ithalatı %85 artarak 14,3 milyar dolara yükselmiştir).

Son 9 yıldaki toplam dış ticaretimizin milli gelire oranı %44'e fırlamıştır. Bu oran önceki 9 yılda %26 idi. Böylece ekonomimiz dış rüzgarlara çok daha duyarlı hale gelmiş, adeta buluttan nem kaparı olmuştur.²³⁶

Bu kapsamda IMF programı çerçevesinde 2000 yılında sabit kura ve GB'ye bağılı olarak Türkiye ithalatı 54,502 milyar USD'ye çıkarken ihracat miktarı 27,774 USD ile sınırlı kalmıştır²³⁷. Buna göre, ödemeler dengesi açığı 1999'da 14 milyar USD iken

²³⁶ Talat, Saral (2005), *Dış Ticaret Açığı, GB Ve Yabancı Sermaye*, Jeopolitik Dergisi, Mart, İstanbul

²³⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı (2006), *Dış Ticaret ve Başlıca Ekonomik Göstergeler*, (Ankara: DTM),

26,727 milyar USD'ye çıkmış ve Türkiye IMF istekleri doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmıştır.²³⁸ Bu miktarlar arasındaki farklılıklar IMF politikaları ve Türkiye'nin tek tarafı GB yükümlülüklerinin bir nevi doğrudan etkisi niteliğindedir.

Aynı ölçümlerle AB ile ticarete açık toplamı ile o dönemler itibarıyla alınan borç oranları ile de karşılaştırdığımızda benzer olumsuz bir tablo ile karşılaşlıyoruz. Buna göre;

1990-1996 yılları arasındaki AB-Türkiye arasındaki ticari açık toplamı 20,3milyar dolardır. Aynı dönemde edinilen toplam dış borç 9,5 milyar dolardır. Yani, AB ile ticari açığın yaklaşık %49'u dış borçla karşılanmıştır.²³⁹

1996-2001 yılları arasında ise açık 56,1 milyar dolar, bu döneme düşen dış borç ise 11,8 milyar dolardır. AB ile ticaret açığının bu yıllarda ancak %21'i dış borçla temin edilebilmektedir. Aradaki kısa sürede oluşan inanılmaz fark, Krueger-Derviş tarafından önerilen ekonomik programın Gümrük Birliği kararlarıyla birleşerek yarattığı "ekonomik yerle bir oluş" ise 2001 krizini doğurmuştur. 2000 yılı krizi boyunca IMF, bankaların aşırı yüklenmesi neticesinde ortaya çıkan TL'nin aşırı değer kazanması nedeniyle, sabit kur uygulamasında ısrar etmiş ve sonuç olarak da Türkiye, yabancı otomobil ve ithal mal deposu haline gelmesini sadece izlemekle yetinmiştir. Bu mallarla Türkiye mevcut kaynaklarının yarısını kaybetmiştir. Ayrıca Türkiye, AB üyesi olmadan GB üyesi olması nedeniyle AB'ye karşı tek tarafı yükümlülük altına girmiş ve bu da yüksek dış borç ve faiz yükü olarak Türkiye'ye geri dönmüştür.²⁴⁰

III. IMF, KRİZ VE SAVAŞ

Bu noktaya kadar Türkiye'nin Gümrük Birliği sebebiyle uğradığı zararları ortaya koymaya çalıştık. Söz konusu zararlar Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı krizde etkili olmuştur. Yalnız şunu da kabul etmeliyiz ki, Türkiye'nin 2001 kriziyle içinde bulunduğu durum yalnızca kendisi aldığı yanlış kararlardan değil, IMF'nin çok hatalı dayatmalarından da kaynaklanmaktadır. Bu açıdan konuyu analiz etmemiz gerekmektedir.

2001 yılından önce Türkiye'ye "sabit kur rejimi" uygulamasını dayatan IMF, daha sonra, sabit kur rejiminin hatalı olduğunu ifade etmiş ve Türkiye'nin "dalgalı kur" rejimi uygulamasını istemiştir.²⁴¹ Oysa, IMF, tüm yükümlülükleri uyarınca Türkiye'nin

²³⁸ Ibid. s.4.

²³⁹ Hazine İstatistik Yılı 2007,

<<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Annual/IL-%20Kamu%20Borc%20Yonetimi/kamu%20borc%20Yonetimi.xls>>, (28 Eylül 2008),

Dış Ticaret Müsteşarlığı. <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/genel.xls>>, (25 Eylül 2008).

²⁴⁰ Bu konuda tablo ve değerlendirmeler için 1. Bölümüne bakınız.

²⁴¹ Joseph E. Stiglitz (Ekim 2002) Küreselleşme, Büyük Hayal Kırıklığı, Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı (çev. Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, 2. Baskı, İstanbul: Palm B.), s. 3.

üstlendiği riskleri belirlemek ve gerekli önlemlerin alınıp alınmadığını yakından takip etmek ve Türkiye'ye araştırmalar ve yukarıda belirtilen çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilecek olası tehlikelere karşı, yapılması gereken doğru hareket biçimini göstermek durumundaydı. Küresel ekonomik istikrarı sağlama görevi IMF'ye verilmişti.²⁴²

Eski bir IMF yöneticisi olan Michael Mussa bu krizin önlenebilir ve en azından etkilerinin daha hafif olabileceğini belirtmektedir. Bu da IMF koşullarının düzenlenmesinde hatalar yapıldığını göstermektedir.

IMF uygulamaları ve programı çerçevesinde Türkiye'nin yüklediği edimler IMF'nin kuruluş amacını belirten, "uluslararası mallı işbirliğinin sağlanması, uluslararası ticaretin 'dengeli' bir şekilde gelişimine yardımcı olmak, çok taraflı ödeme sıkıntısı çeken ülkelere geri ödeme koşuluyla mali yardımda bulunmak, üye ülkelerin ödeme dengesi problemlerini azaltmak" şeklindeki ana sözleşme²⁴³ hükmüyle bağdaşmamaktadır. Eski IMF Hukuk Bölümü Başkanı Joseph Gold tarafından IMF'deki bazı hukuki gelişmelere ilişkin 3. raporda IMF'nin amaçlarının içinde uluslararası ve ulusal başanın da olduğu belirtilmiştir.²⁴⁴

Daha da ötesi, IMF yetkilileri 2001 krizinde hata yaptıklarını basına açık konferanslarda kabul ettiğine göre, bu bir finans hatasının bedelinin önemli bir kısmının hakkaniyet ölçüsünde IMF tarafından üstlenilmesi gerekmekte, en azından hatası oranında IMF borçlarından Türkiye'nin sorumluluğunun indirilmesi bir hukuki gerektir. Bu indirimden kastedilen miktar, faiz indirimi ve süre uzatımıdır.²⁴⁵

IMF başlangıcından bugüne geçen yıllarda gözle görülür bir şekilde değişmiştir. Ülkelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (ekonomiyi canlandırmak için harcamaları artırmak, vergileri azaltmak ya da faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslararası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün IMF, ancak açıkları kapama, vergileri artırma ya da faiz oranlarını yükseltme gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak politikaları benimseyen ülkelere fon sağlamaktadır.²⁴⁶

²⁴² *Ibid.*, s.3

²⁴³ Yale Law School, *Bretton Woods Agreements*, <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decade047.htm>>, (23 Eylül 2008)

²⁴⁴ Y. Selim Sanıbrahimoğlu (2003), *Foreign (Counter Investment Game Drive of Turkey 1990 – 2004* (Ankara: Beyda Ofset): 18.

²⁴⁵ *Ibid.*, 18.

²⁴⁶ Stiglitz, *op.cit.*, s. 3

Türkiye'nin ödemelerinde uygulanan faiz oranı yaklaşık %14'tür ki bu oran da IMF'nin amaçlarına ve kuruluş sözleşmesinden kaynaklanan temel prensiplerine aykırıdır. 1944 tarihli Breton Woods Anlaşması'nın 1. maddesine göre²⁴⁷ IMF'nin amaçları belirtilmiştir.²⁴⁸ Söz konusu kurallardan şu husus anlaşılmalıdır ki; IMF, tüm politika ve kararlarında yukarıdaki maddede belirtilen amaçlar doğrultusunda hareket etmek, dünya para piyasasının doğru organizasyonunu gerçekleştirmek, adil işleyen bir pazarı ve sonuçta ekonomik istikrarı gerçekleştirmek için her türlü engeli ortadan kaldırmak ve çözüm önerileri getirmekle yükümlü kılınmıştır.

IMF'nin kuruluş prensiplerine ve sözleşmenin 1. maddesine göre,²⁴⁹ IMF üyesi ülkeler için mali yardımın ekonomik gelişme ve büyüme prensipleriyle örtüşecek şekilde verilmesi gerekirken; IMF, Türkiye'ye piyasa fiyatlarının da üzerinde kredi vererek, Türkiye ekonomisinin gelişmesine yönelik olumlu bir yaklaşım sergilememiştir. Aynı dönemde, Türkiye'nin neden uluslararası rezervler ve likiditesini gösteren 31 Ocak 2003 tablosunda belirtilen 22 milyar dolar olan düşük faizli uluslararası bankadaki mevduatını kullanmıyor da yüksek faiz içeren IMF kredilerini kullanıyor olması da anlaşılmalıdır.²⁵⁰ Keza, Merkez Bankası'nın Türkiye dışındaki şubelerinde bulunan rezervlerin verimli şekilde kullanılabilmesi için neden öngörülmemiştir? Aynı dönemde, Merkez Bankası'nın Drescher Bank'taki mevduat hesaplarında bulunan düşük faizli yaklaşık 11 milyar Dolar da kullanılamaz mıydı? TCMB'nin muhabiri olan

²⁴⁷ Yale Law School, Bretton Woods Agreements, <<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decade047.htm>>, (23 Eylül 2008).

²⁴⁸ Madde 1: Amaç

(I) Uluslararası parasal sorunlarda işbirliği ve danışma sağlayan daimi bir kuruluş vasıtasıyla uluslararası mali işbirliğinin teşvik edilmesi.

(II)

Uluslararası ticaretin dengeli büyümesi ve yayılmasını kolaylaştırmak, böylece yüksek seviyede istihdam ve reel gelirin teşvik edilmesi ve sürdürülmesiyle tüm üyelerin ekonomik politikalarının temel amacı olan üretim kaynaklarının gelişimine katkı sağlamak.

(III)

Değişim araçlarında istikrarı teşvik etmek, üyeler arasındaki değişim ayarlamalarındaki düzeni devam ettirmek ve rekabetçi değişim amortismanlarından kaçınmak.

(IV)

Dünya ticaretinin gelişimini engelleyen döviz kısıtlamalarının azaltılmasına ve üyeler arasındaki mevcut işlemlerde çok uluslu ödeme sistemlerinin yerleşmesine yardımcı olmak.

(V)

Yeterli koruma önlemleri dahilinde üyelere geçici olarak kaynak yaratılmasının güvencesini vermek ve böylece üyelerin ulusal veya uluslararası refahı yıkıcı önlemlere başvurulmadan ödemeler dengesindeki uyumsuzluğunun giderilmesi imkanı sağlamak.

(VI)

Yukarıda belirtilenlerin ışığında üyelerin ödemelerindeki dengesizliğin derecesini ve süresini kısaltmak.

²⁴⁹ Bakınız 248 dipnot

²⁵⁰ 11 Milyar Marklık Çatışma, Yeni Şafak, 16 Temmuz 2000.

Dresdner Bankta düşük bir meblağ tutulduğu sürece gerisi isteğe göre kullanılabilir. ²⁵¹ Yine, devlet bankaları uluslararası piyasadan daha uygun faiz oranlarıyla borç elde edebilirken neden bu imkanı kullanmadılar? IMF neden kuruluş amacına uygun olarak Türkiye'ye düşük faizli ve uzun vadeli borç bulması için benzeri finansal tavsiyede bulunmamıştır? Bu çelişkili durumun dahi o dönemde IMF nezrinde soruşturulması için gerekli girişimlerde bulunulmaması büyük eksikliklerdir.

Önemle üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise, Fonun 29 Ağustos 1977'de aldığı karardır. ²⁵² Bu kararla Fon, ülkelerin ödemeler dengesi bozulduğu zaman ülkelere uzun vadeye bölünmüş olarak yardım tahsis edileceğini ve ülkelerin borçlarını geri öderlerken daha uzun bir dönem talep edebileceklerini öngörmüş, genel yardım politikası belirlenmiştir. Olağan ödeme koşulları Fon'un kendi doğal kaynakları kullanıldığı zaman mevzu edilebilecektir. Aynı zamanda söz konusu ülkelere yapılacak yardımlar Fonun ek kaynaklarından yapılacaksa kararda belirtildiği gibi; ilave düzenlemeler sağlanıldığı takdirde, süre 1 yılı geçecek ve uygun durumlarda da 3 yıla kadar uzayabilecektir. Bu karar değerlendirildiğimizde Türkiye'ye pazar fiyatlarıyla kredi verilirken uygulanan politikanın ne kadar haksız olduğu belirtenebilecektir. Zira Amerika'dan kaynak sağlanarak borçlar temin edilseye söz konusu kararda belirtilen olağan dışı uygulamanın, Türkiye'ye uygulanması gerekirdi.

Öte yandan, bu dönemde patlak veren Irak'taki "savaş tehlikesi" de, bir mücbir sebep olarak değerlendirilmelidir. Mücbir sebep, tarafların makul derecedeki kontrolünün de ötesinde meydana gelen durumları ifade etmektedir. Şöyle ki: Savaş, savaş girişimi, savaş ilan edilmese dahi düşmanlık, işgal, ordu marifetle saldırı, düşman ordu girişimi gibi. Bölgedeki faaliyet, tarafların kontrolünün de ötesinde umulmayan durumlara yol açmaktadır. Katılım doğrudan veya dolaylı olarak meydana gelmiştir ve Türkiye komşu ülkedeki savaşa adeta tamamen dahil olmuş gibi etkilenmektedir.

İlaveten, mücbir sebep ilkesine göre Türkiye, bu öngörülemeyen ve alışılmadık durumlar nedeniyle, yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine karar verilse anlaşmayı her an sona erdirebilir. Taraflardan biri, bu durumda Türkiye, kendi kontrolünün de ötesinde meydana gelen şartlardan dolayı anlaşmadan doğan yükümlülüğünü yerine getiremez ve bu nedenle yazılı olarak IMF'den ediminin ifasının askıya alınmasını isteyebilir.

²⁵¹ "11 Milyar Marklık Çatışma", *Yeni Şafak*, 16 Temmuz 2000.

²⁵² IMF Review of the 1977 Decision on Surveillance Over Exchange Rate Policies Preliminary Considerations, Background Information, and Summing Up of the Board Meeting, 19 Temmuz 2006 <<http://www.imf.org/external/hp/pp/eng/2006/pc.pdf>>. (25 Eylül 2008)

Bu nedenle Türkiye, Irak savaşı süresince IMF'ye ödemelerini bu öngörülemez ve alışılmadık durumlar nedeniyle yeniden gözden geçirilmesini, dondurmasını, ödemesiz bir dönem öngörülmesini isteme hakkına sahiptir.

Ayrıca, savaşın meydana getirdiği ekonomik zararlar da Türkiye'nin getirdiği ödemelerinde dikkate alınmalıdır. Irak meselesinde savaşın meydana getirdiği zararlar doğrudan veya dolaylı tüm zararları kapsamaktadır. Savaşın zararlarından kaçınmak için yeni uzun vadeli piyasa dışı fiyatların ödeme koşullarının kredi sözleşmesine uyarlanması veya savaş süresince askıya alınması veya dondurulması gereklidir. Bu arada savaş dönemiyle ifade edilmek istenen, savaşın doğrudan veya dolaylı etkilerinin devam ettiği dönemdir. Ayrıca değindiğimiz gibi savaşın yaratan ülke Türkiye olmadığına göre, bu yanlış uygulamanın sorumluluğunu da savaşın yaratan ülkeler almaları ve bu ülkelerin sorumlulukları oranında Türkiye'ye verilen IMF borçları düşürülmelidir.

Bunun da ötesinde IMF, bir ülkenin ödemeler dengesinde bir sorun olduğunda yardım etmek durumundadır. Ancak Türkiye açısından bu sorumluluk yerine getirilmemiştir. Zira IMF Türkiye'ye bütçe ve kredi açığını gidermesi amacıyla borç vermiş bulunmaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun Anlaşma maddelerine göre Fon, üye devletlerin yarar görmesini sağlayan uluslararası ve ulusal başarı ve refah gayesini güder. Türkiye'ye uygulanan programda bu ilke göz ardı edilmiş bulunmaktadır.

IMF Türkiye'de uluslararası bankacılıkta kabul gören bankanın hakim hissedarının kendi iştiraklerinden banka öz kaynaklarına kullanılacağı ve %25 olan kredi oranlarının %75 kadar çıkarılmasına ve kanunda belirlenmesine, Kemal Derviş'in ekonomi yönetiminde nasıl göz yumabilmiştir? Açıkça bilindiği gibi, AB ülkelerinde ve diğer modern bankacılık ve uygulamalarının geliştiği ülkelerde hakim hissedarların kullandığı krediler %20 ile sınırlı kalmaktadır. Ne var ki Türkiye IMF politikası altında bu oranı %75'e çıkartarak yasalaştırabilmiştir. İşbu yanlış belirlenimin sorumluluğu aynı zamanda IMF'e de aittir.²⁵³

Türkiye'nin şart olan hükmü %75'e kadar yükseltilmesi Türkiye'yi nasıl yönlendirdi? Bu uygulama ile Türkiye bankacılık sektörü büyük zarara uğramıştır, adeta bankaların zarara uğratılma oranları yükseltilmiştir. 4389 sayılı Bankalar Kanunu 11. maddesinin 2 fıkrasının a bendi "Bir banka gerçek veya tüzel bir kişiye doğrudan veya dolaylı olarak öz kaynaklarının yüzde yirmi beşinden fazla kredi veremez, aval ve

²⁵³ Y. Selim Sanlıbrahimoğlu (2002), *Ülkelerin Kaderine IMF'i Ortak Edenler* (Ankara: Beyda Ofset): 41.

kefaletlerini kabul edemez...²⁵⁴ şeklindedir. Bu oranda krediyi az oranlı iştiraklerine kullandıran banka sahipleri, kamuoyunda bankaları hortumlayanlar, bize göre zararları uğratanlar olarak tanımlanmaktadır.

4389 sayılı Bankalar Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin 4491 sayılı Kanun'un geçici 1. maddesine göre,²⁵⁵ "4389 sayılı Kanunun 11 inci maddesinin (2) numaralı fıkrasının (a) bendindeki oran, dolaylı krediler yönünden, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 2001 yılına kadar % 75, 2002 yılına kadar % 70, 2003 yılına kadar % 65, 2004 yılına kadar % 55, 2005 yılına kadar % 45, 2006 yılına kadar % 35, 2007 yılına kadar %25 olarak uygulanır."

Bu maddede getirilen değişiklik, bu oranın birçok bankada aşıldığını muhtemelen saptayan ekonomi yönetimi, bankaların hakim hissedarlar tarafından zararları uğratılma oranını %75'e çıkararak, kamuoyuna "bankasının içini boşalttı" şeklinde yansıyan banka sahiplerinin önemli bir çoğunluğunun ekonomik dokunulmazlığını sağlamıştır. Bu yasal düzenleme yapılmadan önce, "back to back" (al gülüm ver gülüm) krediler de dahil, birçok bankanın içini boşaltılmasına neden olan diğer uygulamalarla, bankaların kredi verebileceği oran yüzde 75'e çıkarılmış ve bir geçiş dönemi sağlanmıştır. Madde ile ilgili hükümet gerekçesinde ise "Maddeyle, bankaların dolaylı kredi sınırına ilişkin yeni düzenlemeye intibak süreleri belirlenmiştir" açıklamasında bulunulmuştur.

Oysa 4389 sayılı Kanunda önce %25'lik bir sınır getirilip, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten 6 ay gibi kısa bir süre sonra bu limitin %75 gibi bir sınıra çıkarılıp bankaların geçiş döneminden faydalandırılması, onlara bir intibak süresi tanıdığı şeklinde algılanamaz. Mülgü bankalar yasasında toplam dolaylı kredi limiti, genel kredi sınırlarına uymak şartıyla %75 idi. Bu sayede birçok banka sahibi iştirak edinme yoluyla dolaylı kredi kullanmaları sebebiyle bankalara emanet edilen mevduatları kendi menfaatine kullanmakta idiler. 4389 sayılı yasada, "Basel Tebliğleri"ne uygun olarak dolaylı kredi ve iştiraklere verilen krediler de kredi kapsamına alınarak yeniden değerlendirilmiş ve bankanın hakim ortaklarının banka aktiflerinin en fazla %25 ini kredi olarak kullanabilmesi öngörülmüş ise de, o tarihteki mevcut özel bankaların çoğunun hakim ortaklarının bu oranı aştığı fark edilince, yasaya aykırı durumda kalan banka sahiplerine de yeniden yapılan bir düzenleme ile "intibak süresi" tanınmış, bu şekil ile uygulamayı kontrol etmeyerek bu bankacılık kaosuna neden olan bankacılık sektöründe hizmet veren bürokratlar, kendi yanlışlarını yok saydıkları için konuyu uygun bir biçimde düzenlemeye kavuşturmaya çalışmışlardır.

²⁵⁴ İbid.

²⁵⁵ Türkiye Bankalar Birliği. <http://www.tbib.org.tr/v12/bankacilik_kanunu.htm#>. (25 Eylül 2008).

Bankacılık ve finans sistemi toplumların ekonomiyi yaşamaları, teneffüs etmeleri açısından son derece önemlidir. Kemal Derviş dönemi bankacılık yönetiminin, sistemin açığını bu yasa ile genişletmesi, bankaların içinin boşatılmasını ve zarara uğramasını hızlandırdı. Bu olumsuz sürecin sonunda, doğal olarak reel sektör yatırım yapamaz ve üretemez hale düşerek "oksijen çadırına" alındı.

1990'larda Bayan Krueger'in rehberliğinde, reel sektörde kıtlığa neden olunması sonucu yatırım bankaları çöktü. Bununla beraber, AB ve GB'den kaynaklanan yüksek faizler nedeniyle reel sektörün gelişmesi imkansız olmuştur. Akabinde banka kaynakları da offshore bankalarına transfer edilmiştir.

Bu aşamada, Dünya Bankası Başkanı, Ira Liberman'la devreye girerek İstanbul Yaklaşımıyla reel sektörde rekabetli arttıracak yeni bir oluşum yaratmayı önerdi. Buna bağlı olarak beş kişilik bir kurul bir rapor hazırladı ve 500 milyon USD borç için iki taksit formüle etti. İkinci taksitin de finans piyasasında iç borçların yeniden yapılandırılmasında kullanılacağı belirtildi. İstanbul Yaklaşımı'nın bu amacına ulaşması için Mali Sektöre Olan Borçların Yapılandırılması (4743 sayılı Yasa) yasası kabul edildi. Reel sektör sahiplerinin bu arada "oksijen çadırında" rahatça beklemelerini temin etmek için İstanbul yaklaşımı ile yeniden yapılandırılan "back to back (al gülüm ver gülüm) kredileri" de yapılandırılma nedeniyle suç olmaktan çıkarılarak, beraat kararlarının önü kamuoyunun gözünden gizlenerek açıldı. Ancak ne mevcut durum ne de İstanbul yaklaşımı reel sektörün GB baskısı altında sürdürülebilir bir zor kredi-yüksek faiz rekabet ortamında hayatta kalmasına izin vermediğini biliyoruz. Banka iştirakleri ürünü olan reel sektörün, oksijen çadırındaki koma hali, Arjantin'de daha önce denenen Türkiye'de yeni nesil bir ekonomik yapılandırma gerektiriyordu. 4743 sayılı yasayla öngörülen çözüm olarak takdim edilen Varlık Yönetim Şirketleri, "bankalar, özel finans kurumları ve diğer mali kurumların, sorunlu alacakları ile diğer varlıklarının satın alınması suretiyle, bu kurumların aktiflerine seyyaliyet kazandırmak ve sermaye yapılarını güçlendirmek amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde de örnekleri bulunan aktif yönetim şirketli modelinin ülkemize de kazandırılması"ni amaçladığı iddiası ile ortaya atıldı. Geçmişte denenen ve riskli alacakları büyük indirimlerle satın alan Varlık Yönetim Şirketleri, Güney Kore'de 100 bin USD'lik alacağı 30 bin USD, Slovakya'da ise 7 bin USD'ye alablmışlerdir. Türkiye'deki alacakların tahsil edilme kabiliyetinin, portföyünün çok yüksek olması bile Türk reel sektörünün aynı kaderi paylaşmasını engelleyememiştir. Ekonomik geçirgenlik o hale gelmiştir ki, Radikal Gazetesi yazar Yiğit Bulut'un, daha önce el konulan Interbank'tan 287 milyon USD'nin yurt dışına transfer edilip, off-shore sistemi içinde kayboluşuna katkıda bulunduğunu ve hatta

TMSF'ye borcu olduğunu uyardığı Varlık Yönetim Şirketinin ihaleyi kazanmasını TMSF başarı olarak ilan edebilmiştir.²⁵⁶ Sayın Bulut'un bu uyarısına karşın TMSF Başkanı Ertürk, gelinen bu sonucu ve bankacılık krizini, "IMF dediğimiz iç ve dış güçlerin yanı sıra metafizik güçlerin de rolü olan 'ilahî afet' olarak" değerlendirmekteydi. Bu ilahlı cezayı Türk toplumunun hak ettiğini "AB Eşiğinde Türkiye Ekonomisi" konulu panelde söyleyen Ertürk'ün bu ilahlı yorumu, Türk ekonomisinin tüketilmesi ancak bir "mıstık rasyonalizasyon" olarak değerlendirilebilir.

Oysa, süreç daha bitmemiştir, tamamlanması için bir ileri sayfaya daha ihtiyaç vardır. Bilinen bankacılığın "reel sektör" için var olmasıdır. Buna göre yabancılaşmış reel sektörün ihtiyacı olan yabancılaştırılmış bir bankacılık sisteminin kurulmasına sıra gelmiştir. Türkiye'nin "Arjantinleştirilme süreci içinde" bu gereklidir.²⁵⁷

Görüldüğü üzere, IMF politikasının sağladığı ortamla birlikte henüz hazır olmayan Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi tamamiyle zarara neden olmuştur. Türkiye ekonomisinin dikkate değer bir atılım yapmış olduğu ve ekonomik altyapıda kesin bir iyileşme olduğu kanaatinde olan Topluluk, altyapının daha da gelişmesi gerektiğininde belirtmektedir. Öte yandan, Topluluk tek taraflı olarak kredi verme hakkını kullanıp ve çok önem verdiği altyapıyı geliştirmemektedir. Bu kapsamda "Topluluğun aslında Yunanistan'ı sadece engellerine araç olarak kullandığını" söylemek mümkündür.

Ancak Türkiye bu hukuksuzluğa zamanında karşı çıkmayarak adeta kendisine "haksızlık yapılmasına izin vermiştir. Yunanistan'ın söz konusu hareketlere sessiz kalmasına göz yumarak Türkiye'nin zarara uğramasına yol açtığı için AB Komisyonu'na karşı dava açılmıştır.²⁵⁸ Söz konusu davada, Yunanistan AB'ye girmeden önce, "adaylığının tamamlanması halinde Türkiye'ye hiçbir zarar vermeyeceği ve Türkiye'nin AB'yle olan ilişkilerinde engel teşkil etmeyeceği" yönünde bir taahhütte bulunmuş olmasına karşın; Yunanistan, bu taahhüdüne aykırı hareket ederek Türkiye'ye verilecek AB mali yardımlarını engellemesi dolayısıyla uğranılan zararların tazmini talep edilmiştir.

Topluluk organlarının bu tür haksızlıklara göz yumması Türkiye'yi ciddi bir zarara sokmuştur. Halbuki Topluluk: "... 1980'den bu yana Türkiye dış borçlarını stabilize etmede ve dış ticaret dengesini düzeltmede başarılı olmuşsa da, makro-ekonomik

²⁵⁶ Yiğit Bulut, "Neden Fiaba-Lehman Brothers?", *Radikal Gazetesi*, 18 Ekim 2005

²⁵⁷ Y. Selim Sanıbrahimoğlu; *op.cit* s.18

²⁵⁸ Söz konusu dava AB İik Derece Mahkemesinde T-219/08 esas nolu dosya ile inelenmektedir.

dengeyi sağlamada başarılı olamamıştır...” şeklinde bir tespitte bulunmaktadır²⁵⁹. Oysa söz konusu tespit kanımızca tamamiyle yanlıştır; zira Türkiye ne dış borçlarını stabilize edebilmiş ne de makroekonomik dengesini kurabilmiştir. Üstüne üstlük, bu tespiti yapan Topluluğun, buna karşın Türkiye için öngörmüş olduğu 200 milyon €'luk mali yardımı da düşünürsek, çelişkiler içinde olduğu ve mali yardımlarda Türkiye'yi hukuksuz olarak ihmal ettiği çok açıkça ortadadır. Makro-ekonomik yardım olarak 200 milyon € taahhüt edilmiş ama hiç kullanılmamıştır, halbuki, IV. Mali Protokole dayanarak da bu miktar Türkiye'nin hakkıdır.

Neticede yukarıda belirtilen mali yardımları da alamayan ve Gümrük Birliği Kararının yanlış uygulanması sonucu diğer aksaklıklarla karşı karşıya kalan Türkiye ciddi bir zarar görmüştür. Genel olarak Gümrük Birliği demek, “malların tek bir gümrük alanı içinde olduğu gibi serbestçe dolaşabilmeleri ve tarafların üçüncü ülkelerden gelen ithalat için aynı dış tarifeyi ve aynı ticaret politikasını uygulamaları” demektir. Bu çerçevede söz konusu kredi ve hibelerin öncelikli amacı Türkiye bütçesinin gümrük ve tarife kaybını telafi etmek ve ikinci olarak da Türkiye'yi, ekonomisi ve sanayisini GB'den doğan yükümlülüklerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için desteklemektir. Ancak Türkiye, artan dış ticaret açıkları ve ana para ve faizle beraber dış borçlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin üye devlet olmadan Gümrük Birliği'ne girmesi önceki bölümde açıkladığımız ve IMF ve Dünya Bankası politikaları ile daha da ağırlaşan ve kronikleşen Krueger ve ekibinin 1980 sonrası ekonomik programda olumsuz sapma lımesinin artmasına neden olmuştur. Borç miktarları arttıkça Türkiye IMF'den daha fazla borç almak zorunda kalarak ekonomisini hızlı bir tasfiye sürecine sokmuş, 2001 krizinin şartlarını hazırlamıştır.

Sonuç olarak, Gümrük Birliği'ne girilmesiyle beraber IMF politikalarıyla lıye dışa bağımlı hale gelen Türk ekonomisi giderek zarar görmüş ve neticesinde pek çok şirket de batma aşamasına gelmiştir.

Nitekim Sayın Talat SARAL “10. Yılında Yeni Kapitalizasyonlar, Gümrük Birliği” makalesinde Gümrük Birliği öncesinde dış ticareti yönlendirmede devletin elinde bulunan; başlıca 5 grup aracın ki bunlar; Gümrük, teşvik ve kur politikaları ile kotalar, anti dumping uygulamaları ve tarife dışı engellerdir, Gümrük Birliği sonrasında aleyhimize değişimlerini şu şekilde özetlemiştir:

²⁵⁹ TOBB, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Katılma Başvurusu ile İlgili AT Komisyon Görüşü (18 Aralık 1999), <<http://www.tobb.org.tr/abm/mevzuatvedokumanlar/atkomisyonugorusu.doc>> (25 Eylül 2008).

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

a) Gümrük politikalarını, Anayasamızın 6. 90. ve 167/2. maddelerine aykırı olarak ekonomimizi tek yanlı AB'ye bağlayan GB ile Brüksel'e teslim ettik. Bunun sonucunda örneğin, 3. Ülkelerden yapılan ithalatın üzerine bile ek bir vergi koyamayız, hassas sektörlerimizi koruyucu/tekabete hazırlayıcı önlemler alamayız ve serbest ticaret anlaşmalarını istediğimiz gibi yapamayız.

b) Teşvik ve yardım politikalarımızı kendi ekonomik çıkarlarımıza ve ihtiyaçlarımıza uygun şekilde belirleme imkanı da GB yüzünden kalmamıştır.

c) Kur politikası esasen IMF güdümünde belirlenmektedir.

d) Kotalar/miktar kısıtlamaları konusu, geçiş hükümleri ve istisnal konular dışında GB kapsamına girmeyen tarım ürünleri için geçerlidir. Ancak burada anlaşmanın doğası gereği karşılıklı bağımlılıklar da söz konusudur. İkinci el otaya karşı, AB'nin et satma dayatması, ayrıca rekabet gücü olan İhraç ürünlerimize karşı sıkça yapılan anti dumping soruşturmaları tipik örneklerdir.

e) Tarife dışı engeller konusunda ise, AB ve üyeleri ile ABD bizden çok daha profesyoneldir. Ne yaparsak, ithal malları ve işlemlerinde, özellikle tarım ürünleriyle ilgili standartlarını belirtenmesinde, engeller ve ek maliyetler yaratmak için yarışmada çok zorlanırsınız.²⁶⁰

Ortak gümrük tarifesi ile ilgili olarak ise şöyle bir yorum yapmak mümkündür. Her ülke elbetteki kalkınmak için komşuları ile ticari ilişkiye girmek zorundadır, ancak Gümrük Birliği ile gelen ortak gümrük tarifesi ile bu husus Türkiye'nin elinden alınmış ve belirli sınırlamalara tabi tutulmuştur. Çünkü Gümrük Birliği , AB'nin anlaşma yapmış olduğu 3. Ülkelerle bizim de serbest ticaret anlaşması yapmamıza "imkan" vermekte ancak bu konuda bir "hak" tanımamaktadır.

Başka bir ifadeyle, karşı taraf isterse ancak bu takdirde anlaşma yapabiliyoruz. AB bu konuda sağladığı sözde "imkân"ı karşı tarafa baskı yapmak suretiyle önlemektedir. Bunun tipik örneği Tunus'ta yaşanmıştır. Böylece komşularımızla serbest ticaret anlaşması yapmamız adeta önlenmekte, OGT zorunluluğu nedeniyle Türkiye nerdeyse komşularının açık pazarı haline gelmektedir. Bu yüzden 3. ülke konumundaki komşularımızla ticarete hep açık verdiğimiz görülmektedir.²⁶¹

²⁶⁰ Talat Saral (2006), 10. Yılında Yeni Kapitulasyonlar Gümrük Birliği, Jeopolitik Dergisi, Haziran, İstanbul, s.293

²⁶¹ *Ibid*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI ÇERÇEVESİNDE YEDAŞ DAVASI

Bilindiği üzere Avrupa Toplulukları Adalet (ATAD) Topluluk hukuku çerçevesinde ortaya çıkan uyuşmazlıkları yine Topluluk hukuk normlarını uygulayarak çözmekte yetkilidir. Başlangıçta Topluluk hukukunu yorumlama yetkisi münhasıran ATAD'a aittken, bu münhasır yetki 2000 yılı Nice Anlaşması ile elinden alınmıştır. Nice Anlaşması ile yapılan değişiklikten sonra ATAD bu yetkiyi artık AB'nin İlk Derece Mahkemesi (İDM) ile paylaşmaktadır.²⁶² Yeni düzenleme ile; yani 1950 tarihli Avrupa Topluluğu Antlaşması (ATA)'nın 220. maddesi ile "ATAD ve İlk Derece Mahkemesi'nin kendi yetkileri çerçevesinde, bu anlaşmanın yorumlanması ve uygulanmasında hukuka uyulmasını sağlamaları" öngörülmektedir.

Bu kapsamda aşağıda ayrıntılı olarak incelenecek olan bu bölümün konusunu oluşturan YEDAŞ davası, İlk Derece Mahkemesi'nde açılmış olup, Türkiye adına çok büyük bir önem arz etmektedir. Ancak, söz konusu davanın incelenmesine geçmeden önce, kısaca AB hukukunun özelliklerine değinmekte, daha sonrasında ise, YEDAŞ davasının da türünü oluşturan tazminat davası ile karıştırılan ön karar prosedürüne değinmekte yarar görüyoruz.

1) AB Hukukunun Özellikleri

A) Topluluk Hukukunun Birliği:

Topluluk hukukunun birliği, Topluluk antlaşmalarının ve bunlardan kaynaklanan kuralların birbirinden bağımsız düşünülmemeyeceği anlamına gelmektedir.²⁶³

B) Topluluk Hukukunun Özerkliği:

Topluluk hukukunun özerkliği, Topluluk hukukunun ulusal hukuklardan ayrı ve bağımsız bir hukuk dalı olduğu anlamına gelmektedir. Zira, her ne kadar Birlik hukuku ile ulusal hukuklar arasında çok yakın bir ilişki söz konusu olsa da, Topluluk hukuku ulusal hukuktan tamamiyle bağımsızdır.

²⁶² Bozkurt, Özcan, Köktaş, *op.cit.*, s. 122

²⁶³ Tekinalp, Tekinalp, *op.cit.*, s.119

C) Topluluk Hukukunun Doğrudan Uygulanabilirliği ve Etkinliği:

Topluluk hukuku üye devletlerin kanunlarından bağımsız olarak, bireyler sadece yükümlülük öngörmekle kalmaz, aynı zamanda onlara hukuki statülerinin bir parçası haline gelen haklar da tanımaktadır. Söz konusu haklar sadece Antlaşma tarafından açıkça öngörülen hallerde değil, aynı zamanda Antlaşmanın üye devletler ve Topluluk kurumlarının yanı sıra bireyler için açıkça belirlenmiş yükümlülükler öngörmesi halinde de doğar.²⁶⁴

"Doğrudan uygulanabilirlik", bir Topluluk hukuku normunun üye devlet iç hukukuna dâhil olması ve bu hukuk düzeninde uygulanabilmek bakımından herhangi bir tamamlayıcı ulusal norma ihtiyaç duyulmaması anlamına gelmektedir.

"Doğrudan etkinlik" ise, ulusal hukuka dâhil olan bir Topluluk normunun, özel ve tüzel kişiler lehine haklar doğurması ve bu hakların ulusal yargı organları önünde hak sahipleri tarafından doğrudan ileri sürülebilmesi anlamına gelmektedir.²⁶⁵

Nitekim, ATA'nın 189. (249) maddesi gereği kurallar genel niteliktedir ve üye devletlere doğrudan uygulanır.²⁶⁶ Bu bağlamda örneğin Tüzükler Topluluk hukukunda doğrudan uygulanabilirlik ve doğrudan etkinlik niteliğine sahiptirler.

Nitekim *Leonensio / Ministero dell' Agricoltura e Foreste*²⁶⁷ kararında, süt üretimin fazlalığa yol açmasından dolayı üretimin yapılmaması amacıyla Toplulukta tüzük hükümleri konularak, ödürlenen her inek başına belli bir tazminat alınmasına hükmedilmişti. Ancak, Anayasa'nın 81. maddesi uyarınca bir tazminatın ödenmesi için yasa çıkarılması gerektiği gerekçesiyle tazminat ödenmemişti.

Kararda özetle "... Tüzükte öngörülen süreler içinde ineklerin öldürüldüğü ve ölümler belgelendiğine göre, tüzüğün aradığı ön koşul gerçekleşmiş olmaktadır. Bu durumda bir üye devlet, hak kazanılan ölüme primini ödememek amacıyla kendil anayasa ve idari mevzuatında yer alan hükümlere başvuramaz. Konsey tüzükleri yayınlanmalarıyla birlikte üye devletlerin ulusal hukuk düzenlerinin bir parçası olur ve bu devlet toprakları üzerinde, Antlaşmanın 189 maddesi çerçevesinde doğrudan uygulanır." yorumu yapılmaktadır.

²⁶⁴ Sanem Boykal (2002), *AT Hukukunun Etkili Biçimde Uygulanması ve Bireysel Haklar*, (Ankara: A.Ü. ATAUM Araştırma Dizisi no.14): s. 19

²⁶⁵ Umul Doğu, *AB Hukukunun Doğrudan Uygulanmasının Ulusal Hukuklara Etkisi*, <http://www.akademi.net/KHUKA/2004_eyil/10.htm#_ftn1>, (24 Eylül 2008).

²⁶⁶ I.C. Hartley (1998), *The Foundations of European Community Law* (4. Baskı New York: Oxford University Press): sf. 354.

²⁶⁷ ATAD 93/ 71, *Leonensio / Ministero dell' Agricoltura e Foreste*, ECR 1972; p.287

D) Topluluk Hukukunun Üstünlüğü:

Topluluk hukukunun üstünlüğü, Topluluk ile ulusal hukuk arasında bir çatışma meydana gelmesi durumunda Topluluk hukukunun uygulanacağı anlamına gelmektedir. Nitekim *Coste Enel* davasında²⁶⁸ ATAD İtalya'da elektrik enerjisi üretimini ve dağıtımının kamulaştırılmasını öngören bir iç hukuk yasasının, Topluluğu kuran anlaşmalara uygun olmadığı gerekçesiyle açılan bir davada ATAD "Topluluk hukuku, üye devletler hukuk sisteminde yer alan hukuk subjeleri bakımından hak ve yükümlülükler doğurur ve bu hukuk sistemlerinde öncelikler uygulanır" hükmüne varmıştır.

ATAD, önemli prensiplerin Topluluk içinde yerleşmesi konusunda çok önemli kararlara imza atmıştır. İnsan haklarına ilişkin olarak da "İnsan haklarının genel hukuk prensiplerinin bir parçası olduğu" na karar vermiştir. Bu kapsamda "serbest dolaşım" ile ilgili olarak örneğin; ATAD *Nold KG* kararında²⁶⁹, bütün üye devletlerin Anayasa hükümlerine uygun veya aykırı gelmeyen bir yorumda bulunulması gerektiği yargısına varmıştır. Bir başka karar olan *Roger*'da²⁷⁰ ATAD, bir üye devlet vatandaşının diğer bir üye devlette, o devletin yetkili makamlarının verdiği herhangi bir oturum belgesine ihtiyaç olmaksızın, serbestçe oturabileceğine karar vermiştir. Benzer şekilde, malların serbest dolaşımı konusundaki en temel kararlardan biri olan *Cassis de Dijon* kararında da²⁷¹ ATAD, "...bir üye devlette yasal olarak üretilen ve piyasaya sürülen bir malın, kural olarak, serbestçe diğer üye devlete girebileceği" konusunda karar vererek, serbest ticaretin önündeki en önemli engellerden birini kaldırmıştır.

Topluluk hukukunun anılan özelliklerinden rahatsızlık duyan kimi ülkeler ulusal hukuklarında önemli düzenlemelere gitmektedirler. Örneğin Alman Anayasa Mahkemesi tarafından verilmiş olan *Solange II*- kararına göre; Avrupa Toplulukları, özellikle ATAD kararları üzerinden Topluluk egemenlik tasarruflarına karşı temel hakları genelde etkin olarak, Alman Anayasası'nda öngörülen temel hak himayesine benzer bir şekilde temin ettiği nispette, Alman Anayasa Mahkemesi, Alman mahkemeleri ve mercileri bakımından geçerli olan sekonder Topluluk hukukunu Federal Alman Anayasası'nın temel hak düzenlemeleri muvacehesinde denetleyemeyecektir.²⁷² Bu şekilde AB hukuku ile devletler iç hukuku arasındaki ilişkileri bir düzene sokmuştur.

²⁶⁸ *Costa Enel*, ECR 1964, p.1141

²⁶⁹ ATAD 4/73, *Nold KG*, ECR 1974;p.491

²⁷⁰ ATAD 48/75, *Royer*, ECR 1976; p.497

²⁷¹ ATAD 120/78, *Rewe / Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, ECR 1979, p.679

²⁷² Füsün Arşava (2003), *Nice Anlaşması Sonrasında AB'nin Geleceği*, (Ankara: ATAUM): s.42

II) TAZMİNAT DAVALARI (AKTİ DİŞİ SORUMLULUK)

ATAD'ın baktığı davalar; ihlal davaları, iptal davaları, hareketsizlik davaları, tazminat davaları, personel davaları ve ön karar usulü olmak üzere ayrılmaktadır.

Bu kapsamda tazminat davaları ATA'nın 288/2 ve 235. maddelerinde²⁷³ düzenlenmiştir. Tasarrufların büyük bir çoğunluğu, üye devletlerde uyulması zorunlu olan ve doğrudan etkiler doğuran tasarruflardır. Topluluk kurumlarının veya onların yapısında görev alanlar, gerçek ve tüzel kişilerin haklarını ihlâl edebilirler veya onlara zarar veren tasarruflarda bulunabilirler; bu nedenle ATAD, söz konusu tasarruflar nedeniyle Topluluğun sorumlu kalması gerektiği için, yetkili mahkeme olarak bu tür davalara da bakmaktadır. Avrupa Toplulukları kurumlarının veya ajanlarının haklarını ihlal eden veya menfaatlerine zarar veren tasarruflar tesis etmeleri veya eylemler gerçekleştirmeleri mümkün olabilmektedir. Avrupa Toplulukları kurumlarının veya ajanlarının görevlerini icra ederlerken üçüncü kişilere verdikleri zararlardan dolayı Toplulukların sorumlu olmasına, Toplulukların aktif dışı sorumluluğu denilmektedir.²⁷⁴ ATAD'ın yetkisi ise sınırlıdır ve "münhasır yetki" olarak tanınmaktadır. Sorumluluk doğuran bir durum ortaya çıktığında, "doğrudan ATAD'a başvuru" yapılabilmektedir.

A) Davanın Tarafları

Davacılar esasen her türlü hukuk şahsidir. Bu bağlamda; gerçek ve tüzel kişiler, tüzel kişiliğe sahip olmayan demekler, mahallî idareler (bölgesel kurumlar), üye devletler, AT Antlaşması'nın dışında ikamet eden ve topluluk organları veya memurları tarafından zarara uğratan kişiler bu davayı açma ehliyetine sahiptirler. Bunlar aktif davacılarıdır. Pasif tazminat davası açma hakkı ise, zarara uğratan Topluluk organından sorumlu olan ilgili kuruluşa aittir.

Ancak burada şu hususu belirtmekte yarar vardır: tazminat davası ikincil derecede bulunmaktadır. Bir başka deyişle, davacılar açısından öncelik taşıyan hak arama yolları mevcutsa, tazminat davası için gereken hukukî yarar kaybolmaktadır. Öncelik taşıyan davalar ise, ulusal hak arama yolları, iptal davası veya hareketsizlik

²⁷³ 288. Md.: Topluluğun sözleşmeye dayanan sorumluluğu, söz konusu sözleşmeye uygulanacak hukuka göre belirlenir. Sözleşmeye dayanmayan sorumluluğa ilişkin olarak ise, Topluluk üye devletler hukuklarındaki ortak genel prensiplere uygun olarak, kendi kurumları veya görevlilerinin görevlerini ifa ederken sebep oldukları zararları tazmin etmekte yükümlüdür.

235 Md.: ATAD 288. madde 2. satırbaşında belirtilen zararın tazminine ilişkin uyuşmazlıklara bakmaya yetkilidir.

²⁷⁴ Ortaklık mevzuatı ilbanyla TC uyaruklu Gerçek ve Tüzel kişilerin Avrupa Toplulukları yargısında tam yargı davası açabilmeleri için bkz: Reçber, Kamuran, "Yedaş Davası Örneğine Hukuksal Bir Analiz, (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 62-3): s.271.

davasıdır.²⁷⁵ Uygulamada tazminat davasının ikincil niteliğine ilişkin davalar bulunmaktadır. Örneğin *KROHN & others vs. Komisyon* kararında²⁷⁶ ATAD, tazminatın ikinci derecede bulunduğunu vurgulamış ve iptal veya hareketsizlik davalarının tazminat istemini engellemeyeceğini belirtmiştir.

B) Süre

ATAD'nın Statüsü Üzerine Protokolün 46. maddesi uyarınca, Topluluğun akit dışı sorumluluğuna karşı açılacak davaların süresi beş yıldır. Sürenin başlangıç tarihi zarara neden olan olayın ortaya çıktığı ve mesuliyetin şartlarının hepsinin yerine getirilmiş olduğu tarihtir. ATAD bu koşulları re'sen doğrudan incelemelidir.²⁷⁷ ATAD süre konusunda olan tedirginlikleri sona erdirmek için, 1982 yılında vermiş olduğu *Birra WÜHRER* kararında²⁷⁸ Sürenin başlangıcı zarara neden olan eylemin meydana geldiği an veya tesis edilen işlemin hukuki sonuç doğurduğu zaman kabul edilmektedir.²⁷⁹

Anılan 5 yıllık sürenin kesilebilmesi mümkündür. Zira *ANGELO* kararında²⁸⁰ ATAD, kendisine gelmeden önce ilgili Topuluk organına başvuru yapılması halinde, sürenin durdurulabileceğini hükme bağlamıştır. Ancak bu durumda ATAD'a başvurma hakkı kaybolmamaktadır. İlgili organın yapılan başvuruyu geri çevirmesi halinde, süre yeniden işlemeye başlamaktadır. Ancak bu durumda da, ATAD'a başvurma süresi değişmektedir, çünkü Topuluk kurumunun zararın karşılanmayacağını söyleyen kararına karşı, zarar gören taraf "iki aylık süre" içinde ATAD'a dava açabilmektedir. Bir başka deyişle, bu iki aylık süre "hak düşürücü süre" dir.²⁸¹

C) Davanın Unsurları

a) Kusur

Tazminat davasının gündeme gelebilmesi için, herşeyden önce bir kusurun bulunması gerekmektedir. Bu kusur hizmet kusuru olabileceği gibi, kişisel kusur da

²⁷⁵ *Regierung Von Schwaben, op.cit.*, s. 72

²⁷⁶ ATAD 175/ 84; *Krahn / Commission*, ECR 1986, p.753

²⁷⁷ STREINZ, *op.cit.*, No: 628, s. 228

²⁷⁸ ATAD 256/ 80, *Birra WÜHRER*, ECR 1982, p.85

²⁷⁹ Ortaklık mevzuatı ilibanyla TC uyruklu Gerçek ve Tüzel kişilerin Avrupa Toplulukları yargısında tam yargı davası açabilmeleri: YEDAŞ DAVASI ÖRNEĞİNE HUKUKSAL BİR ANALİZ- Kamuran Reçber- Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 62-3, s.272 ,*op.cit.*, s. 320

²⁸⁰ *ANGELO*, ECR 1984, p.3643

²⁸¹ Günüçür, *op.cit.*, s. 320

olabilir. ATAD'ın "hizmet kusuru" olarak gördükleri aşağıda sunulmuştur.²⁸²

- Hizmetlerin kötü organizasyonu
- Kişi ya da kuruluşlara yanlış bilgiler verilmesi
- Kişi ya da kuruluşlara süresi içinde bilgi verilmemesi
- Üçüncü ülkelerden ithal edilen mallara karşı usulüne uygun olmayan biçimde Topluluk tarafından '**korunma önlemlerinin**' uygulanması
- Gözetim ve kontrolün iyi yapılmaması
- Yönetimde ihmâl

Toplulukta çalışanların görevlerini yerine getirirken neden oldukları "*kişisel kusurlar*" da tazminat davası konusu olabilmektedir. Ancak Topluluk, sadece *görev sırasında doğan zarar kusurlu bir davranıştan kaynaklandığı* zaman bu tür zararlardan sorumlu olur.²⁸³ Doğan zarar görevin dışında meydana gelmişse, Topluluk zarardan sorumlu olmayacak ve *ilgili kişi aleyhine* ulusal mahkemede *tazminat davası açılması* gerekecektir.²⁸⁴ Zira SAYAG davasında²⁸⁵ ATAD, *kusurlu davranışın görev sırasında* olmuş olması gerektiğini vurgulamıştır. Görevli çalışanların kişisel kusurlarından dolayı ortaya çıkan zarardan sorumlu tutulamazlar. Yine SAYAG II davasında ATAD²⁸⁶ '*.. görev sırasında..*' ifadesinin ne anlama geldiğini yorumlamış ve bu bağlamda bir mühendisin, Topluluğa bağlı işyerine kendi arabası ile giderken, bir kazaya kusurlu olarak neden olmasında Topluluğun zarardan sorumlu olmayacağı kararına varmıştır.

Yukarıda bahsedilen "kusurlu sorumluluk" dışında "kusursuz sorumluluğa" ilişkin davalar da ATAD önüne getirilebilmektedir. Bu bağlamda üye ülkelerin hukuk sistemlerinde '*devletin kusursuz sorumluluğu*' bulunmaktadır. AT Anlaşmasının 215. maddesi kapsamında kusursuz sorumluluğun söz konusu olduğu hallerde Topluluk kendi kurumlarının ve görevli çalışanlarının görevleri sırasında sebep olduğu zarardan sorumludur.²⁸⁷ Örneğin ATAD *Milch-/Fett-/Eier-Kontor* kararında,²⁸⁸ Topluluğu yüksek bir ihtimal ile ortaya çıkarılabilecek zarar için sorumlu bulmuştur. İhracat mallarıyla

²⁸² Günüşur, *op.cit.*, s.322

²⁸³ Günüşur, *op.cit.*, s.324

²⁸⁴ Günüşur, *op.cit.*, s.325

²⁸⁵ ATAD, C- 59/ 68, *Soyag*, ECR 1968, p. 590

²⁸⁶ ATAD, C- 9/ 69; *Soyag II*, ECR 1969, p. 329

²⁸⁷ AT ANLAŞMASI MADDE 215, *op.cit.*, s. 326

²⁸⁸ ATAD, C-44/ 76; *MILCH-/FETT-/EIER-KONTOR*, ECR 1977, p.393

yaşanan olaylardan doğan zararlarda, Topluluk, sadece söz konusu mallar serbest dolaşım için üretilmişlerse, sorumlu tutulabilecektir.

Kusurla ilgili değerlendirilmesi gereken son bir husus da "ortak kusurdan sorumluluk"tur. Zira Ortaya çıkan zararda bir üye devlet ve Topluluk aynı zamanda sorumlu olabilirler. Bunun altını *Kampffmeyer* kararı²⁸⁹ çizmektedir. Anılan kararda Alman hükümeti yasal olmayan "korunma önlemleri" almış ve Komisyon bunu onaylamıştır. Ortaya çıkan zarar ise, ortak kusur ve sorumluluk altında olduğu için her ikisine de hükmedilmiştir.

b) Zarar

Zararın "gerçek ve kesin" olması gerekmektedir; ancak tamamen "hipoteze dayanan ve kesin olmayan zararlar" ya da muhtemel zararlar da ATAD tarafından kabul edilmemektedir.²⁹⁰ *Societe Anonyme Metallurgique Hainaut-Sambre* kararında²⁹¹ ATAD, hurda malları tazminat ödeme kaydına geçirebilenin bir yolunu göstermediği ve zarara yol açtığı gerekçesiyle, Yüksek Otorite'ye karşı açılmış olan davayı, "böyle bir zararın aslı ve ispatı olmadığı" için kabul etmemiştir. Benzer şekilde ATAD, *Mirossevich* kararında²⁹² stajyer olarak çalışan bir kişinin, eğitim süresi bitmeden farklı bir pozisyona tayin edilmesi ve bu nedenle staj zamanını tamamlayamaması durumunda, herhangi bir zarar doğmayacağını hükme bağlamıştır. Bu kararda ATAD ayrıca, "eğer staj zamanı yaşanan değişiklikler yeni bir kariyere yol açmışsa, maddi zarar doğmayacaktır ve maddi olmayan bir zarar da tazminat sebebi olamayacaktır" hükmüne varmıştır.

Öte yandan ATAD, zarar gören tarafın da, zarar doğmadan önce "gerekli önlemleri alıp almadığı"na da bakmakta ve bu olgu ile zarar arasında nedensellik bağı kurmaktadır. Söz konusu önlemler alınmamışsa, tazminat davası reddedilmekte ya da zararın bir bölümü karşılanmaktadır.

Compagnie Continentale France davasında²⁹³; Konseyin ortak pazar nedeniyle çıkardığı karamenede, yakında yürürlüğe koymak istediği tüzüğün içindekilerinin gereken biçimde açıklaması gerektiği; aksi takdirde eksik bir açıklama söz konusu olacağı ve bunun da tazminat davalarına yol açtığı belirtilmiştir.

²⁸⁹ *Kampffmeyer*, 14.07.1967 EJC 1967 p.317

²⁹⁰ *Günuşur*, *öpcit*, s.328

²⁹¹ ATAD, C- 4/ 65; *Societe Anonyme Metallurgique Hainaut-Sambre*, ECR 1965, p.1448

²⁹² ATAD C- 10/ 55; *Miranda MİROSSEVİCH*, ECR 1955, p. 381

²⁹³ ATAD, C- 169/ 73; *Compagnie Continentale France*, ECR 1975, p.117

c) İlliyet Bağı

Topluluğa karşı tazminat davası açılabilmesi için Topluluğun kusurlu davranışı ile ortaya çıkan zarar arasında bir "İlliyet bağı"nın olması gerekmektedir. Aksi takdirde Topluluğun oluşan zararının tazmininden söz edilmesi mümkün değildir. İlliyet bağı konusu İleriki bölümlerde ayrıntılı olarak açıklandığından, burada daha fazla bir açıklamaya yer verilmeyecektir.

YEDAŞ Davası bu anlamda aşağıda detaylı olarak açıklanacağı üzere "bir ilk" olup, söz konusu dava ile ilk defa bir Türk Şirketi AT İlk Derece Mahkemelerinde tazminat davası açmıştır. Burada şu hususu önemle vurgulamak istiyoruz: Tazminat davası ön karar usulünden farklı olup, tamamiyle farklı bir davadır. Günümüzde Türk vatandaşları ile ilgili olarak gerek basında yer alan gerekse akademik ortamlarda tartışılan davalar, İlk Derece Mahkemesi ya da ATAD'ın önüne ön karar usulü ile gelmiş olan davalar olup, YEDAŞ davası da Türkiye'de bir ilk teşkil etmektedir. Bu kapsamda konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla ön karar usulü ile ilgili olarak da kısa bir bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

III) ÖN KARAR PROSEDÜRÜ

Ön karar prosedürü ATA Antlaşması'nın 234. maddesinde²⁹⁴ düzenlenmiştir. Anılan prosedür ile Topluluk hukuk düzeni ile ulusal hukuklar arasında sıkı bir bağlantı kurulmaktadır. Zira ön karar prosedürünün amacı, Topluluk hukukunun bütün üye devletlerde yeknesak bir biçimde uygulanmasını sağlamaktadır. Ön karar prosedürünü amacıyla yapılan başvuru için ulusal düzeyde, bütün yollar tüketilmiş olmalıdır. Bu şekilde bir anlamda başka yoldan yargısal denetim sağlanmış olacaktır.²⁹⁵ Zira günümüz itibariye Topluluk hukukunun esasını oluşturan temel ilkelerin büyük bir çoğunluğu ön karar prosedürü kapsamında ATAD'ın önüne gelen davalarda şekillenmiştir.²⁹⁶

²⁹⁴ 234. Md. "ATAD a) İşbu antlaşmanın yorumu üzerine, b) Topluluk kurumları ve Avrupa Merkez Bankası tarafından yapılan tasarrufların geçerliliği ve yorumu üzerine, c) Konseyin bir tasarrufu ile kurulan kurumların statüleri öngörüldüğünde, bu statülerin yorumu üzerine önyargı yoluyla karar vermeye yetkilidir. Böyle bir sorun üye devletlerden birinin yargı organı önünde ortaya atılırsa bu yargı organı, kendi hükmünü verebilmek için o konuda bir kararın gerekli olduğu kanısına varırsa, bu sorun üzerine karar vermesi için ATADna başvurabilir. Böyle bir sorun, iç hukuk bakımından yargı yoluna başvurulması olanağı bulunmayan bir ulusal yargı organı önünde devam eden bir davada ortaya atılırsa, bu yargı organı ATADna başvurmak zorundadır."

²⁹⁵ Prof. Dr. Martin Trybus, *European Court of Justice, (Birmingham Law School):s. 358.*

²⁹⁶ Füsün Arsova (1989), *Roma Antlaşmasında Öncelik Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar*, (Ankara: ATAUM):s.13

Yukarıda adı geçen 234. madde çerçevesinde ATAD, Topluluk kurumlarınca yapılan tasarıfların geçerliliği ve yorumu üzerine, Konseyin bir tasarıfıyla kurulan kurumların statüleri öngörüldüğünde, bu statülerin yorumu üzerine ön karar prosedürüyle karar vermeye yetkilidir.

ATAD normalde AB hukukunun yorumu konusunda yetkilidir; zira ulusal hukuktan kaynaklanan normların yorumu konusunda hiç yetkisi bulunmamaktadır. Nitekim ATAD, 1964 tarihli *UNGER* kararında²⁹⁷ bahsedilen yetkisizliğin altını çizerek, 'işçi' tanımı ile sigortada kayıt olmuş kişilerin kastedildiğini, bu kişilerin bağımsız sigortalara üye olma hakkına sahip olduklarını, çünkü bu kişilerin yeniden bir iş bulup ve işçi olarak çalışma ihtimallerinin olduğunu, öte yandan işsiz birisinin sigorta olmak istemesinin iç hukuka ilişkin bir sorun olduğunu, bu çerçevede ATADın söz konusu kişinin 'işçi' tanımı ile ilgili bir karara varamayacağını hükme bağlamıştır.

A) ATAD'ın Yorum Yetkisi

Avrupa Toplulukları Antlaşması (ATA)'nın 234. maddesi uyarınca ATAD;

- ATA'nın yorumunda,
- Topluluk kurumları ve Avrupa Merkez Bankası tarafından yapılan tasarıfların geçerliliği tespit ve yorumunda,
- Esas sözleşmede öngörülmüş olması koşulu ile Konseyin bir tasarıfı ile kurulan kurumların statüleri öngörüldüğünde, bu statülerin yorumunda yetkilidir.

Burada şu hususu da vurgulamak istiyoruz ki; ATA'dan kastedilen aynı zamanda anılan antlaşmaya bağlı ve onu değiştiren bütün antlaşmalar, ekler ve protokollerdir. Bunların yanı sıra, ATA'nın 300²⁹⁸ ve 310. maddeleri çerçevesinde Topluluğun üçüncü ülkelerle yapmış bulunduğu anlaşma hükümlerinin yorumu konusunda da ATAD yetkilidir. Nitekim *HAEGEMAN* kararında²⁹⁹ (Tribunal de Premier Instance de Bruxelles) ATAD'a ön karar yoluyla bir soru sormuştur. Bu bağlamda Üçüncü ülkelerle yapılan antlaşmalar AB hukukunun ayrılmaz parçası olarak sayılmış ve eşitlik/ayrımca yasağı gibi ilkeler kapsamında, ATADın bu tür antlaşmalarda yorum yetkisinin var olduğu belirtilmiştir.

²⁹⁷ ATAD, C- 75/63, *Unger / Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten*, ECR 1964, p.347

²⁹⁸ 300 Md. "İşbu antlaşma hükümleri Topluluk ile bir veya birden çok devletin veya uluslararası örgütün antlaşması sonucunu öngördüğü takdirde, Komisyon kendisine gereken görüşmeleri başlatmasına izin verecek olan Konseye tavsiyeler sunar. Bu görüşmeler, Konseyin kendisine bu görevinde yardımcı olması için atanmış olduğu özel komitelerin danışmanlığında ve Konseyin kendisine yönetebileceği talimatlar doğrultusunda, Komisyon tarafından yürütülür. İşbu paragraf ile kendisine verilen yetkileri kullanırken Konsey, 2. paragraf ilk satırbaşının Konseyin oybirliği ile karar vermesi gerektiğini öngördüğü durumlar dışında nitelikli çoğunlukla karar verir. 2. Bu alanda Komisyona tanınan yetkiler saklı kalmak kaydıyla, yürürlüğe girmesinden önce bir uygulama kararının imzalaması işlemi ile antlaşmaların sonucuna Komisyonun önerisi üzerine,

B) Prosedür

ATAD, "Ulusal yargı organları" deyimini geniş biçimde yorumlamaktadır. Bu yoruma göre; Üye devletlerin en yüksek idari ve adli mahkemeleri, ve hatta ilk derece mahkemeleri ATAD'dan yorum isteyebileceklerdir³⁰⁰. Sorulan soru ulusal mahkemenin verecek olduğu karara etki edebilecek nitelikte olmaktadır.³⁰¹ Örneğin; *Hoffman-La Roche* kararında³⁰² davacı taraf İsviçreli ana şirket La-Roche Konzern'in, bir yavru şirketi olan ve VALIUM ile ROCHE tabletlerden üreten bir Alman şirkettir. Playda isimli diğer bir İngiltereli yavru şirket ise aynı tabletleri daha ucuza üretmektedir, çünkü fiyatlar devlet tarafından kontrol edilmektedir. İngiltereli yavru şirketten mallarını ithal eden Hollandalı yavru şirket ise, Alman yavru şirketin paket örneğine göre tabletleri orijinal paketlerinden çıkartıp yeniden paketlenmiş ve "Centrafarm" adıyla pazarlanmıştır. Bunun üzerine Alman yavru şirket, bu şirketi, kendii markasının üçüncü bir kişi tarafından yanlış ve yetkisiz olarak kullanıldığı gerekçesi ile dava etmiş ve haklı bulunmuştur. Bu karar verilmeden önce, Freiburg eyalet mahkemesinde dava açılmış ve Centrafarm'ın ticaret alanında Valium/ Roche ismini kullanmaması için, bir ihtiyarî tedbir elde edilmiştir. Bu tedbir sadece geçiçi olduğu için, ana duruşma/ mahkeme açıldıktan sonra, eyalet mahkemesi ATADA ön karar yoluyla bu soruyu yorumlanması için sunmuştur.

nitelikli oy çöktüğü ile Konsey tarafından verilmektedir. Konsey, anlaşmanın iç kuralları onaylanması için oybirliğinin gerektiği alana ilişkin olduğu haller 310. maddede hedeflenen anlaşmalardan olması halinde oybirliği ile karar verir. 3. paragraftaki kurallardan farklı olarak, bir anlaşmanın uygulanmasının askıya alınmasına karar vermek amacıyla olduğu karar, anlaşma ile kurulan ve anlaşmanın kurumsal boyutunu tamamlayan veya değiştiren kararlar farklı tutulmak kaydıyla, hukuksal etkiye sahip kararların alınacağı bir yargı organında, Topluluk adına kabul edilecek tutumların oluşturulması için aynı yöntemler uygulanır. İşbu paragraf çerçevesinde alınan anlaşmaların askıya alınması veya geçici uygulanmasına ilişkin kararlardan veya anlaşma tarafından kurulan bir yargı organında oluşturulan Topluluk tutumundan Avrupa Parlamentosu (vedil biçiminde ve bütünüyle bilgilendirilir. 3. Konsey, 133. maddenin 3. paragrafında belirtilen haller dışında, iç hukuk kurallarının kabulü için 251 veya 252. maddelerde öngörülen yöntemlerin uygulanması gerektiği haller de dâhil olmak üzere, anlaşmaların Avrupa Parlamentosuna danıştıktan sonra akdedilir. Avrupa Parlamentosu, İvedillğine göre Konseyin belirleyebileceği bir süre içerisinde görüşünü ortaya koyar. Bu süre içerisinde herhangi bir görüş belirtilmezse, Konsey kararını verebilir. Konsey ve Avrupa Parlamentosu, acil durumlarda uygun görüş için belli bir süre saptayabilirler. 4. Bir anlaşmanın akdedilmesi halinde bu anlaşma değişikliklerinin basit bir yöntemle veya İşbu anlaşma ile kurulan bir merci tarafından kabul edilmesi gerektiğini öngörüyorsa, Konsey 2. paragraftan farklı olarak, Komisyona değişiklikleri Topluluk adına onaylama yetkisi verebilir. Konsey bu yetkilendirmeye bir takım belirli koşullar koyabilir. 5. Konsey İşbu anlaşmayı değiştirecek bir anlaşma akdetmeyi tasarlıyorsa, değişiklikler öncelikle Avrupa Topluluğu anlaşmasının 48. maddesinde öngörülmuş olan yöntemle kabul edilmelidir. 6. Avrupa Parlamentosu, Konsey, Komisyon veya bir üye devlet yapılıması tasarlanan bir anlaşmanın İşbu sözleşme hükümlerine uygunluğu konusunda ATAD'nın görüşünü alabilir. ATAD'nın olumsuz görüşü belirli bir anlaşma sadece AB Anlaşmasının 48. maddesine uygun olarak yürürlüğe sokulabilir. 7. İşbu maddede belirtilen koşullar dâhilinde akdedilmiş anlaşmalar Topluluk kurumları ile üye devletleri bağlar."

²⁹⁹ ATAD 181/73; *HAEGEMAN*, ECR 1974, p.449

³⁰⁰ *Knul Büsching- sayfa 9, op.cit, s.364*

³⁰¹ *Strenz, op.cit, No: 635, s. 230*

³⁰² ATAD 102/77; *Hoffman-La Roche*; ECR 1977, p. 1139

Neticede ulusal mahkemeler hem ön karar davası prosedürünün başlatılabilmesi açısından zorunlu unsur olmaları, hem de Adalet ATADının verdiği kararların yargısal anlamda tek icra mercii olmaları sebebiyle, Topluluk hukukunun tanıdığı bireysel hakların korunabileceği, Topluluk hukukuna aykırı ulusal mevzuatın gündeme getirilebileceği ve hukuki denetime tabi tutulabileceği, dolayısıyla Topluluk hukukunun etkili uygulanmasının temin edilebileceği tek makam niteliğine sahiptir.³⁰³

a) Öncelikli Prosedürüne Başvurulmasının Takdir Yetkisine Tabi Olduğu Durumlar

Kural olarak ulusal mahkemeler, görülmekte olan bir davada ortaya çıkan Topluluk hukukunu, yorumlanması için ATAD'a yollama konusunda takdir yetkisine sahiptirler. Ulusal mahkeme re'sen karar verip ATAD'a gidebileceği gibi, tarafların bu yöndeki istemin ciddi bulması üzerine de ATAD'a ön karar için başvurabilirler. Nitekim *Sevince* davasında Hollanda'da çalışan bir Türk işçisi 22/02/1979 tarihinde Hollanda'da çalışma izni almış; ama Hollanda Adalet Bakanlığı oturma izninin uzatılması için yapılan başvuruyu geri çevirmiştir. Bu kararın düzeltilmesi için yeniden yapılan başvuru da reddedilmiştir. Adalet Bakanlığının ikinci kere başvuruyu geri çevirmesi üzerine, *Sevince* yeniden idare mahkemeye dava açmıştır ve bu kere, uygulanacak hukusal normunun Hollanda iç hukuk normu değil, Hollanda'nın üyesi olduğu AT ile Türkiye arasında yapılan Ankara Anlaşması ile kurulan yetkili organ "Ortaklık Konseyi" nin almış olduğu kararlar olduğu savını ileri sürmüştür. *Sevince*'nin Ortaklık Konseyi kararları Topluluk hukukunun bir parçasıdır ve üye devletlerde "doğrudan doğruya uygulanır" görüşü neticesinde idare mahkemesi bu soruyu Lüksemburg'daki ATAD'a göndermiştir. ATAD'ın yapmış olduğu inceleme çerçevesinde sonuç olarak:

- Ortak Konseyi'nin söz konusu olan kararları ATA'nın 234.maddesi uygulama alanı içindedir,

- Bu kararlar doğrudan etkilere sahiptir,

- Bu kararlar Topluluk hukukunda önemli bir kaynak oluşturmaktadır.³⁰⁴ kararı alınmıştır.

³⁰³ Baykal; *op.cit.*, s. 155

³⁰⁴ Günöğür, *op.cit.*, sayfa 240-247

b) Önkara Prosedürüne Başvurulmasının Zorunlu Olduğu Durumlar

Ulusal mahkemelerin kararlarına karşı kanun yolu bulunmuyorsa, yani kararlar temyiz edilemiyorsa, ATAD'dan görüş alma zorunluluğu bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, sorun ATAD'ın daha önceki kararında veya kararlarında çözülmüşse, mahkemenin yollama zorunluluğunun bulunmadığını belirtmiştir.³⁰⁵

c) Önkara usulü yöntemi

Ön karar isteminin mahkeme önüne gelmesi durumunda mahkeme bunu başkatsibi aracılığıyla davanın taraflarına (üye ülke, Komisyon ...) göndermektedir. Taraflar iki ay içerisinde, ilgili görüşlerini yazılı olarak ATAD'a belirtmektedirler. Dosyaya ilgilenecek bir raporör yargıç görevlendirilmekte ve raporör ayrıntılı bir dosya incelemesinden sonra raporunu hazırlamaktadır. Daha sonra 'sözlü aşamaya' geçilmektedir: Sözlü aşamada sadece yazılı olarak bildirilmiş görüş tekrarlanmalıdır. Yeni unsurlar katılamaz. ATAD sadece Topluluk hukukunu yorumlamakla yetkilidir: Aksi takdirde "yorumu yapılamaz" bir hukuk olduğu gerekçesi ile davayı geri göndermektedir.³⁰⁶ Örneğin; *Jacob Adlerblum Caisse National D'assurance Vieillesse Des Travailleurs Salaries* kararında³⁰⁷ Alman tazminat kanununa göre ödenmiş olan bir para miktarının, Fransa Sosyal Sigortalar Kanunu'nda hangi nitelikte olduğuna ATAD yetkisiz olduğu gerekçesi ile cevap veremeyeceğini belirtmiştir.

Neticede, önkara usulü ile ATA'nın 234. maddesinde düzenlenen ön karar süreci sayesinde, Adalet ATAD'ı da Topluluk hukukunun ulusal mahkemelerde ne şekilde uygulandığı konusunda belli ölçüde bir denetim gerçekleştirme imkânı bulmaktadır.³⁰⁸

Açıklamalardan da görüleceği üzere, önkara usulü tamamıyla farklı olup, YEDAŞ davasında ulusal mahkemelerde herhangi bir dava açılmamıştır ve dava doğrudan AB ilk derece mahkemelerinde görülmüştür.

IV) YEDAŞ DAVASI

Avrupa Topluluğu'nu kuran anlaşmalarda belirlenen hedeflere ulaşılması için, öngörülen politikalara, hem Topluluk organları hem de AB üyesi devletler harfiyen uymak ve bu politikaları uygulamak zorundadırlar. Bu uygulamanın etkinliğini

³⁰⁵ Örneğin bkz. ATAD, C-28-30/62, *Da Costa en Schaakke*, ECR 1963, p.61

³⁰⁶ Günüşür, *op.cit.*, s. 372

³⁰⁷ ATAD, C- 93/ 75; *Jacob Adlerblum Caisse National D'assurance Vieillesse Des Travailleurs Salaries*; ECR 1975, p. 2147

³⁰⁸ Sanem Baykal (2002), *AT Hukukunun Etkil Biçimde Uygulanması ve Bireysel Haklar*, (Ankara :A .Ü.ATAUM Araştırma Dizisi No :14) : s 22- 23.

tek yolu ise "hukukî denetimdir." Nitekim, Topluluk amaçları doğrultusunda Topluluğun kendi bünyesinde bağımsız bir yargı teşkilatının kurulmasının uygun görülmesi sonucu nitekim Avrupa Toplulukları ATAD kurulmuştur.

ATAD ve İlk Derece Mahkemesi çerçevesinde söz konusu olan YEDAŞ davası, ruhlman üreticisi olan YEDAŞ firması adına açılmıştır. İlgili hukuk bürosu, Türkiye için, İlk olan bir davaya imza atmış ve müvekkili YEDAŞ şirketi adına, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Ortaklık Konseyi karar çerçevesinde yürütülen "Gümrük Birliği" uygulamaları nedeniyle uğranılan zararların tazmini için, Lüksemburg'daki AB İlk derece mahkemesinde dava açmıştır. Bu davanın temel nedeni, "AB'nin Türkiye ekonomisinin kalkınmasına ve güçlü AB ekonomileriyle rekabet gücü edinmesine yönelik edimleri yerine getirmemesi" anlamında, Türkiye'de Gümrük Birliği'nin uygulamasıdır. Bu dava ile ilk kez bir Türk şirketi Gümrük Birliği'ne karşı dava açabilmiştir. Mahkeme, YEDAŞ davasında AB Komisyonu ve Konsey'inin "davanın kabul edilemeyeceği" yolundaki ön itirazını reddederek, Türk şirketinin, Türkiye'nin AB'ye üye olmadığı gerekçesi ile bu davanın açılmayacağı yolundaki talepleri de dikkate almamış ve YEDAŞ şirketini AB Mahkemesi'nde taraf kabul etmiştir. Nitekim Yedaş davası açılırken "Topluluğun üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmaların topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu, topluluk hukukunun gerçek bir kaynağı olarak da görüldüğü" yolundaki kuraldan hareket edilmiştir.³⁰⁹ Zira YEDAŞ'ın Türkiye için bir İlk olduğunu, Türk Dışişleri Bakanlığı 18.09.2008 ve 7/14745 esas nolu soru önermesine vermiş olduğu cevabında aşağıdaki saptamayla değerlendirmiştir:

" YEDAŞ A.Ş. tarafından açılan dava, bir Türk Şirketi tarafından AB Adalet Divanı nezdinde doğrudan açılan İlk davadır."

A) TARAFLARIN İDDİALARI:

YEDAŞ Davası, 02.12.2003 tarihli dava dilekçesi ile açılmıştır. Söz konusu dava dilekçesinde yer alan husular özetle şu şekildedir:

a) Mali Yardımların Yapılmamış Olması

Davacı tarafın İlk İddiasına göre; Ankara Anlaşmasına, Ek Protokol ve 1/95 sayılı Gümrük Birliği karar çerçevesinde Türkiye'ye yapılması taahhüt edilen mali yardımlar yapılmamıştır. Mali Protokoller ile belirlenmiş olan mali yardımların yapılmamış olmasının sebebi Yunanistan vetosudur. Ancak davalılar olan AB Konseyi ve Komisyonu bu konuda gerekli önlemleri almamışlardır. Bu nedenle "eşit muamele" (*equal footing*) kuralı gerçekleştirilmediği gibi serbest rekabet" (*fair competition*) kuralına da aykırılık söz konusudur.

³⁰⁹ T.C. Hartley (1998), *The Foundations of European Community Law* (4. Baskı New York: Oxford University Press); sf. 165

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI İŞİĞİNDE YEDAŞ DAVASI

Davalı taraf ise, 1/95 no'lu kararın mali yardım protokollerini içermediğini; ama ne olursa olsun Türkiye'nin mali yardımlar aldığı ve işbu kararın yürürlüğe girmesinden sonra da yenilerini almaya devam ettiğini iddia etmiştir.³¹⁰ Davalı ayrıca, burada yer alan yardımların sadece bir kaç örnek olduğunu, bu nedenle Gümrük Birliği'ne girmenin 1/95 no'lu Karara dayanarak mali yardım isteme hakkına sahip olmak anlamına gelmediğini iddia etmiştir.

Oysa, Gümrük Birliği Kararının uygulanış biçimi neticesinde, söz konusu karar ile beklenen gelişmeler Türkiye'ye sağlanamamış ve bu durum, özellikle de mali yardımların yapılmamış olması, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Bu da doğal olarak kayıp ve zarara yol açmıştır.

Topluluk Ankara Anlaşması ve Ek Protokol ile, Türk ekonomisinin hızlı kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla Türkiye'ye mali yardımların bulunmasını taahhüt etmiştir. Ancak Türkiye tam üye olmadan Gümrük Birliğine giren ilk ülke olmasına rağmen, Birliğin bölgesel ve sektörel yardım fonlarından yeterince yararlanmamıştır. Örneğin, 1981'de parafe edilen 600 milyon ECU'lük IV. Mali Protokol, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle onaylanmamıştır. Taahhüt edilmiş ama alınamamış olan bu mali yardımlar nedeniyle Türkiye'nin taze kaynak ihtiyacı daha da büyümüştür.

Söz konusu mali yardımların yanı sıra, 1996-1999 döneminde Türkiye'ye 340 milyon ECU'sü "Yenileştirilmiş Akdeniz Programı", 205 milyon ECU'sü MEDA-I ve 12 milyon ECU'sü de "Risk Sermayesi" çerçevesinde olmak üzere toplam 557 milyon ECU kredi ile 376 milyon ECU'sü MEDA-I, 3 milyon ECU'sü İdari İşbirliği Programı ve 14 milyon ECU'sü de çevre, AIDS ve uyuşturucu ile mücadele gibi projeler için olmak üzere toplam 393 milyon ECU hibe yardım taahhüdünde bulunulmuştur. Bunlara ek olarak, Gümrük Birliği kapsamında Türkiye'ye, 375 milyon ECU tutarında bütçe kaynaklı hibe ve 750 ECU tutarında Avrupa Yatırım Bankası kredisi verilmesi öngörülmüştür.

³¹⁰ 764/2000 no'lu Düzenleme (10 Nisan 2000): Topluluk, Gümrük Birliği'nin yoğun ilişkiler kurmak suretiyle topluluğa giriş için hazırlanmasında Türkiye'ye yardımcı önlem ile ilgili olarak işbu Düzenlemenin uygulanması ile ilgili mali referans tutarının 15 milyon € olacağını ifade etmektedir.
788/2000 no'lu Düzenleme (04 Aralık 2000): Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında ki GÜMRÜK BİRLİĞİ'nin sağlanması ve yoğunlaşması için, Avrupa Yatırım Bankası destekte bulunmaktadır. Bu özel işlem 450 milyon €'ya mal olmuştur.

257/2001 no'lu Düzenleme (22 Ocak 2001): Türkiye'de ki ekonomik ve sosyal gelişmeyi ilerletmek için, bu mali program 135 milyon € değerinde uygulanmıştır.

390/2001 no'lu Düzenleme (26 Şubat 2001) ve 235/2001 no'lu Yönetmelik (08 Mart 2001): Türkiye ile Katılım Ortaklığı'ni derinleştirmek için, 144 milyon € yardım ödenmiştir.

2500/2001 no'lu Düzenleme (17 Aralık 2001): Türkiye için ön-katılım mali yardımı ile ilgili 126 milyon € (yıl 2002); 144 milyon € (yıl 2003) ve 236 milyon € (yıl 2004) ödenmiştir.

Ancak, söz konusu hibe ve kredilerden Türkiye'nin aldığı pay yine çok düşük bir miktarda sınırlı kalmıştır. Taahhüt edillerin aksine, Türkiye'ye öngörülenden çok daha az bir miktarda mali yardım almıştır. Söz konusu mali yardımların alınamamasında Yunanistan'ın vetoları da büyük bir önem arz etmektedir. Zira diğer devletlere yapılan mali yardımlarla Türkiye'ye yapılanlar karşılaştırıldığında, aradaki büyük orantısızlık ortaya çıkmaktadır. Özellikle de Yunanistan'da kişi başına düşen milli gelir ile Türkiye'de kişi başına düşen milli gelir oranı ve Türkiye ile Yunanistan'ın demografik yapısı karşılaştırıldığında, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılan yardımlarda gerçekleşen haksızlık daha açık olarak ortaya çıkacaktır.

Ayrıca, 1970 Katma Protokolüne bakıldığında, tam üyelik için önem taşıyan "Geçiş Dönemi" süresince; malların, işgücünün, sermayenin serbest dolaşımı ve mali yardımların (özellikle yukarıda belirtilen IV. Mali Protokol'ün) temel unsur olarak yer aldığı görülmektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında, gümrüksüz ithalatın sadece sanayi mallarında yerine getirilmiş olduğu görülmektedir. Haksızlık yaratan bu durum Gümrük Birliği'ne geçilmesinden sonra da değişmemiştir ve hem ekonomi hem de işletmelere büyük kayıplar ve zararlar yaşatmıştır; zira birçok şirketin kapatılmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak mali yardımlar yüklü miktarda Gümrük Birliği'nden doğan olumsuzlukların giderilmesi ve işletmelerin rekabete hazır hale gelmeleri için gerekmiştir. Ancak, malesefki Türkiye 40 yılda sadece toplam 827 ECU yardım alabilmiştir. Zira yardımların bir kısmı Yunan vetosu nedeniyle alınamamış, 327 ECU gibi verilmiş bazı taahhütler yerine getirilmemiştir.

Oysa, değiştirilen Yunanistan'ın Türkiye ekonomisine zarar vermeyeceğine ilişkin deklarasyonu da bağlayıcı olup, Yunanistan vetolarına topluluk organlarıncaya göz yumulması AB hukukunda aykırılık teşkil etmekte ve tazminat davasına olanak sağlamaktadır.³¹¹

b) Türkiye'nin 133 no'lu Komite'ye Katılamaması

Davacının ikinci iddiasına göre; Türkiye'nin, tezin ikinci bölümünde³¹² değiştirilen 133 no'lu Teknik Komite'ye katılmasına engel olunmuş ve danışma mekanizmalarında bile Türkiye'nin yer almasına olanak verilmemiştir.

Davalı taraflar ise savunmalarında, "Türkiye 133 no'lu Teknik Komite'ye katılmamış olsa bile, Topluluk ile rapor alışverişi yapıldığını ve meydana gelen büyük bir haksızlık veya dengesizlik durumunda, gereken işlemleri taahhüt edebileceğini" savunmuşlardır.

³¹¹ Bu konuda bkz: İkinci Bölüm s. 139.

³¹² Bu konuda bkz: Birinci Bölüm s.65-66.

Yürürlüğe girdiği tarihten bu yana, düzgün işletilmesini teminen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı hükümleri doğrultusunda kurulan Gümrük Birliği Ortak Komitesi ve diğer ortaklık organları bünyesinde yürütülen temalar, arzu edilen düzeyde etkin ve verimli olmamıştır. AB tarafından alınan tedbirlerin karşılıklı ticarete etkilerinin tartışılması ve ortak ticaret politikası alanında AB tarafından geliştirilmekte olan yeni mevzuata ilişkin bilgilendirme eksikliklerinin giderilmesi amacıyla taraflar arasında danışma mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç fazlasıyla vardır.

Öte yandan, başta ortak ticaret politikalarının üstlenilmesi olmak üzere, Gümrük Birliği ile doğrudan ilgili alanlarda, *Birliğin en önemli karar alma mekanizması* olarak kabul edilen 113 numaralı *Ticaret Komitesi* çerçevesinde ülkemizin yer almaması, söz konusu politikaların üstlenilmesini güçleştirmekte ve Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmesini belirli ölçüde engellemektedir. Türkiye'nin farklı statüsü göz önünde tutularak, AB Komisyonu bünyesinde *sadece üye ülkelerin katılımına açık tutulan teknik komitelere* ve özellikle 113 numaralı *Ticaret Komitesi'ne iştirakinin sağlanması*, Gümrük Birliği çerçevesindeki danışma mekanizmalarının etkin işleyişi bakımından çok önemli bir husustur. Bu yöndeki girişimlerden şu ana kadar olumlu sonuç alınması mümkün olmamıştır. Bu durumun tabii ki üçüncü ülkelerle ilişkilere çok büyük bir etkisi vardır.

Kaldı ki, davalı tarafların iddialarına göre her ne kadar, Türkiye 133 no'lu Komiteye katılmıyor, katıldığı komitelerde de karar için oybirliği gerekiyor ise de, Ortaklık Konseyi'nde, gerekli istişarelerin yapılması mümkündür, nitekim Gümrük Birliği toplantılarında bu konular zaten tartışılmaktadır. Ne var ki, henüz çözüme ulaştırılmamış ticari sorunlarda Türkiye ile AT arasında üçer ay arayla birbirlerini haberdar etmelerine yönelik ticari bilgilendirme günleri vardır. Üstelik gerek duyulduğu takdirde geçici toplantılar düzenlenmektedir.

Kanımızca davalının söz konusu iddiası da haklı değildir. Şöyle ki; 133 no.lu Komiteye sadece üye ülkelerin katılımına açık olduğundan, ülkemiz mevcut aşamada bu komite faaliyetlerini doğrudan izleyememektedir, ancak sonradan bilgi akışını sağlamak üzere farklı mekanizmalar mevcuttur. Bu husus Dışişleri Bakanlığı'ndan Bilgi Edinme Kanunu aracılığıyla talep edilen ve taktim edilen cevapta da mevcuttur.³¹³

³¹³ 12.09.2005 tarihli Emin Şirin tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen cevap olarak bkz: EK-5

c) Davatılann "Sözleşme Dışı Sorumluluğu"

Davacı neticede AB Konsey ve Komisyonu'nun bu bölümün birinci başlığı altında detaylı olarak açıklanmış olan sorumluluğu kapsamında, müvekkili YEDAŞ Firmasının uğramış olduğu zararların tazminini talep etmiştir.

Davatılar olan AB Konsey ve Komisyonu'nun, Ankara Anlaşması'nın tarafları arasında olmalarıyla, Kurucu Anlaşmanın 288/2 maddesi uyarınca "sözleşme dışı sorumlulukları" bulunmaktadır. Nitekim söz konusu organlar, Ortaklık Konseyi kapsamındaki yetkilerine dayanarak Gümrük Birliği kararının yanlış uygulanmasını ve zararlarının doğmasını önlemek için gerekli tedbirleri almamışlar ve Türkiye'yi uyumak görevini yerine getirmemişlerdir.

I. Fıll Yokluğu İddiası:

Daha öncede de açıldığı üzere, Topluluğun tazminat dışı sorumluluğunun söz konusu olabilmesi için herşeyden önce Topluluğun bir fiili gerekmektedir. Nitekim davalı tarafların iddialarına göre, olayda ne Komisyon'un ne de Konsey'in böyle bir fiili mevcut değildir; daha doğrusu fiili açık bir şekilde belirtilememiştir. Kaldı ki davatılara göre, 1/95 nolu Karar uluslararası bir kurumdan, yani AT ile Türkiye arasında kurulan 'Ortaklık Konseyi' tarafından üstlenilmiş bir fiili sayılır. Bu demek oluyor ki, söz konusu fiili, ATA'nın 230. maddesine dayanarak iptal davasına konu olamayacağı gibi, Ankara Anlaşması AB hukukun ayrılmaz bir parçası olsa bile, AT'nin madde 288.maddesine göre tazminat davası açılmasına yol açamaz.

Bu hususların yanı sıra, davalı tarafların bir diğer iddiasına göre de ATA'nın 233. maddesinin gözönünden bulundurulması gerekmektedir. Söz konusu hüküm uyarınca; "Eğer ATAD zarar açan bir fiilin bir AB kuruluşu tarafından kaldırılmasına, 233. maddeye göre karar verir ise, bu karar uygulamak imkânsız olur. Çünkü ne de olsa, Ortaklık Konseyi, Ankara Anlaşması'nın 23. maddesine göre, hem Türkiye hükümeti üyelerinden hem de Topluluk üyesi Devletler Hükümetleri, Konseyi ve Komisyonu üyelerinden oluşur. Bu aynı zamanda şunu göstermektedir ki; her tür fiilin kaldırılması sadece Türkiye'nin onayı ile yapılabilir.

Davacının iddiasına göre ise, Ortaklık Konseyi Topluluktan bağımsız bir kuruluş değil, Topluluğun bir parçasıdır. Dolayısıyla Ortaklık Konseyi çerçevesinde 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararı Topluluğun bir fiilini oluşturmaktadır.

Davalılar ayrıca Türkiye'nin Ortaklık Konseyi toplantılarında olumsuzlukları bildirme hakkı olduklarını ve bunu da etkin bir şekilde gündeme taşıyabileceklerini iddia etmişlerdir. Oysaki kanımızca söz konusu iddia doğru olmayıp, davacının savunması uygundur. Şöyle ki; söz konusu toplantılarda oybirliği geçerli olduğundan, AB ya da Türkiye'nin onay vermediği bir hususta karar alınması mümkün değildir. Burada hukuki bir imkansızlık vardır. Ayrıca, davalıların da belirttiği gibi, Ortak Gümrük Komisyonu'nun toplantıları gerçekten "ayda bir kere" yapılmak durumundadır. Ancak maalesef bugüne kadar "120 toplantı" yapılması gerekirken "14-16 toplantı" yapılabilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bugüne kadar konuya ilişkin getirmiş olduğu hiçbir talebi kabul edilmemiştir. Ortada fiili bir imkansızlık vardır.

Roma Antlaşması'nın 300 ve Ankara Anlaşması'nın 30. maddesi uyarınca, Ankara Anlaşması AB hukukunun ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Nitekim bu husus *Haegemann v Belgian State*³¹⁴ kararında da vurgulanmıştır:

Bu kapsamda ortaklık Konseyi de AB hukukunun ayrılmaz bir parçası olan Ankara Anlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur. Ankara Anlaşması'nın 6. maddesinde "Ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamak için Aktif Taraflar, Anlaşma ile verilen görevlerin sınırları içinde eylemde bulunan bir Ortaklık Konseyi'nde toplanırlar". hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla Ortaklık Konseyi AB bünyesinden bağımsız bir kuruluş değildir; aksine Topluluğun bir kurumunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla Ortaklık Konseyi kararları da AB hukukunun bir parçasıdır. Nitekim, Roma Antlaşmasına dayanarak AT'nin eylemlerinden dolayı hukuken sorumlu bulunduğu başlıca kurumlar arasında AET Konseyi ve Komisyonu vardır. Bu çerçevede AB Konsey ve Komisyonu da Ankara Anlaşması'nın tarafı durumundadırlar ve Türkiye'nin uğradığı zararları giderme yükümlüğü altındadırlar.

Zira, Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalarda komisyona geniş görevler verilmiştir. Bu görevleri özetle şu şekilde sıralamak mümkündür: Komisyon Toplulukların yürütme organıdır. Nihayet, Komisyon, Topluluk politikasına yön veren ve Konsey'de Toplulukların ortak çıkarlarını koruyan organdır. Komisyon herşeyden önce Antlaşmaların bekçisidir. Komisyon, Antlaşmalara uymayan bir davranışın söz konusu olduğuna kanaat getirirse – ki bu görüşe, kendi servislerince yapılan bir inceleme, bir hükümetin talebi veya kişilerin şikayetleri üzerine varabilir; ilgili bulunduğu üye Devleti belirli bir süre içerisinde (genellikle bir veya bir buçuk ay) görüş ve gerekçelerini

³¹⁴ ATAD, C- 181/73 *Haegemann v Belgian State*

bildirmeye davet eder. Komisyon, Üye Devletin söz konusu tedbirli uygulamakla devam etmesi veya sunduğu gerekçeleri yetersiz görmesi halinde, ilgili Hükümete gerekçeli bir görüş bildiriminde (avis motivé) bulunur. Üye Devlet, Komisyonca saptanan süre içerisinde bu görüşe uymak durumundadır. Aksi takdirde Komisyon, Adalet ATAD'ına müracaat etme yetkisini kullanabilir. Adalet ATAD'ın vereceği karar, Üye Devlet için olduğu kadar Topluluk organları için de zorlayıcı bir nitelik taşır.³¹⁵

Bu gibi önemli sorumluluklara sahipken, Antlaşmaların bekçisi konumundaki Komisyon'un YEDAŞ davasında taraf olamayacağına iddia edilmesi kanımızca mümkün değildir. Bu kapsamda Konsey tarafından da uygulanmasının sağlanması gereken 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi'nde kabul edilen Karar yeni bir anlaşma olmayıp Gümrük Birliği'nin iyi işlemesi için gerekli hususları belirleyen, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında imzalanan 1963 tarihli Ankara Anlaşması ile ekini oluşturan 1973 tarihli Katma Protokol'den kaynaklanan kesin bir ahdi yükümlülük ve anlaşmaları tamamlayan bir belgedir.

II. Zarar

Davalılar aynı zamanda davacının Topluluk hukukunun 1/95 no'lu Karar tarafından ihlâl edilmiş olan kurallarını detaylı olarak belirtmediklerini iddia etmişlerdir. Nitekim davalılara göre davacı sadece "genel olarak" bir zarardan bahsetmektedir. Gerçek zararı ispatlayan hiçbir delil bulunmadığı gibi, yeterli bir açıklama da yapılmamıştır. Nitekim 1/95 no'lu Karar hukuka aykırılık içermemektedir. Bu karar, daha çok Türkiye ile AB arasında bir Gümrük Birliği yaratmıştır ve böylece serbest ticaret işlerine yol açmıştır. İşbu kararın hangi maddesinin Türkiye aleyhine olduğu belirtilmemiştir ve tek başına kararın mevcudiyetinin herhangi bir zarara sebebiyet vermesi söz konusu olamaz. Ayrıca, Gümrük Birliği kararı neticesinde Türk ekonomisinde çok önemli gelişmeler olmuş, Türkiye, otomobil ihracatında 11'inci sıraya yerleşmiş, renkli TV satışlarında önemli bir yer edinmiş ve ihracatın %40'ı tekstilden kaynaklanmıştır. Bu bir ilerlemedir, Gümrük Birliği kararının Türkiye'ye katkısıdır ve serbest ticaret, fırsatlar yaratmaktadır.

Yine davalıların savunmasına göre anlaşılmaktadır ki; Türkiye eşitliğe aykırı, haksız muamele görmemiştir, daha çok "kendisi" bu zararın ortaya çıkmasına yol açmış bulunmaktadır. Dubois et Fils v Council and Commission [1998] ECR II-125 par 56³¹⁶ bu görüşün altını çizmekte ve aynı zamanda detaylı bilgi vermektedir.

³¹⁵ Emile Noel, *Avrupa Topluluğu Organları Nasıl Çalışır, Aet Antlaşmasının Temel Maddeleri*, (Avrupa Topluluğu Yayınları): s. 10-11.

³¹⁶ ATAD, ATAD T-113/96 *Dubois et Fils v Council and Commission* [1998] ECR II-125 par 56

Davalıların iddiasına göre ayrıca, Katma Protokol'ün 60. maddesine göre Türkiye gerekli korunma tedbirlerini alabilme hakkına sahiptir ve eğer "...Türk ekonomisinin bir faaliyet sektörünü veya dış mallı işletmelerini tehlikeye düşürecek ciddi bozukluklar ortaya çıkarsa ...," tedbirler ve uygulama usulleri sadece Ortaklık Konseyi'ne belirlenmelidir. Söylenenlerin aynı Topluluk için de geçerlidir. Bu kural 1/95 no'lu Kararın 63 ile 64.maddelerinde teyit edilmiştir; onun için daha da geçerlilik taşımaktadır.

Oysa davacının ileri sürdüğü gibi, söz konusu Karar'ın uygulanması sonucu "Türkiye'nin zarara uğradığı" açıktır. Gümrük Birliği Kararının yanlış uygulanması neticesinde Türkiye için hiçbir avantaj elde edilemediği gibi, üçüncü ülkeler de Türkiye ile anlaşma yapmaktan kaçınmışlardır. Böylece, AB malları serbestçe Türkiye'ye ihraç edilmekte iken, Türk mallarından bazılarının AB'ye ihracatı mümkün olmamaktadır. Bu durum ise, büyük bir haksızlığa ve ticari dengesizliğe yol açmıştır ve sürekli olarak Türkiye aleyhine işleyen bir sistemi ortaya çıkarmıştır. Söz konusu zarar Türkiye'ye verilmeyen finansal yardımlarla birlikte daha da büyümektedir. Halbuki davacının duruşmanın soru cevap sürecinde de ileri sürdüğü üzere Türkiye ne Gümrük Birliği'nden önce ne de Gümrük Birliği'ne girdikten sonra yeterince yardım alabilmiştir. Oysaki Türkiye 01.01.1996 tarihinden itibaren, bütün Antlaşma kapsamında geçen ve yüksek oranda olan mallı koruma vergilerini kaldırmıştır. Dolayısıyla aniden korumasız kalan Türk iç pazarı gerekli yardımları almadığı için, büyük zarara uğramış ve bunun sonucunda da en çok Küçük ve Orta Boy Ölçekli İşletmeler (KOBİ'ler) kayıplara uğramıştır.

III. İlliyet Bağı

Son olarak davalılara göre, fill ile oluşturduğu iddia edilen zarar arasında hiç bir illiyet bağı bulunmadığını zira sebep-sonuç ilişkisi incelenmemiş ve sunulmamış olduğunu iddia etmişlerdir. Kanuna aykırı bir fill ile zarar arasındaki bağı, davacı ortaya çıkaramamıştır ve makro ekonomik dengesizliği neden olarak düşünmüş olsa bile, davacı böyle bir açıklamada bulunmamış veya bulunamamıştır.

Davali taraflara göre rakamların göstermiş olduğu ve ithal mallarda meydana gelen hızlı gelişme, zorunlu olarak Gümrük Birliği ile mantıklı bir illiyet bağının olması demek değildir. Gerçekten de Türkiye 26 Mart 1995 tarihinden beri Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) bir üyesidir. Sonuç olarak, Türkiye, Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği olsun veya olmasın, Dünya Ticaret Örgütü yükümlülüklerinin bir yansıması olarak kendi dış vergilerini azaltmak yükümlülüğü altına girmiş ve kendi dış vergilerini Genel Gümrük tarifesi gereklerine uygun hale getirmek durumunda

Bu nedenle, 1/95 no'lu Kararın varlığı ile dış tarifelerin indirilmesi arasında hiçbir nedensel bağ mevcut değildir. Davalılar ayrıca illiyet bağının kurulmasına ilişkin pek çok örnek karar sunmuştur.³¹⁷

Dava dosyasına sunulmuş olan raporlar ve tasdikli muhasebe belgeleri çerçevesinde YEDAŞ'ın Gümrük Birliği dolayısıyla uğramış olduğu zararı bu çerçevede illiyet bağının mevcudiyetini açık bir şekilde göstermektedir. Şöyle ki: YEDAŞ'ın GB öncesi, ortalama satış adetleri 34.054 ve satış fiyatı 8,2 € olarak bilinmektedir. Gümrük Birliği sonrası, ortalama satış adetleri 45.567 ve satış fiyatı 6,4 €'ya düşmüştür. 1990-1995 döneminde YEDAŞ'ın faaliyet konusu olan ithal malları 1,58 milyon USD'lik ve 1996-2003 döneminde toplam 283 milyon USD olmuştur. AB dışındaki ithal mallar ise 130 milyon USD'lik değerden 2,16 milyon USD değerine çıkmıştır, aynı dönemde. En büyük gelişmeyi uzakdoğu ülkelerinden gelen ithal malları gösteriyorlar: Çünkü daha önce yaklaşık 3 milyon dolar olan bu ithal tutarı, GB sonrasında 22 milyon dolara çıkmıştır.

Sonuçta YEDAŞ'ın brüt karı ise yaklaşık %70'lerden %30'lara düşmüştür ve daha düşmektedir. Zira kayıplara bakarak 1993-1995 döneminde 1.448.611 avruluk zarar ve 1996-2002 döneminde 2.464.296 avruluk bir zarar gözükmektedir. Toplamda ise zarar 3.912.907 avro olmaktadır. Bu husus açıkça şunu göstermektedir ki, YEDAŞ Şirketi Gümrük Birliği ile birlikte zarara uğramıştır.

Davalı tarafın WTO ve GATT iddiası ile ilgili olarak ise, ruhsat üretiminde ne WTO'da ne GATT'da ve ne de Uruguay Round'da herhangi bir indirim söz konusu değildir. Dolayısıyla davalılar tarafından ileri sürülen "Gümrük Birliği olmasaydı da zaten indirim yapılacaktı" tezleri fevkalade yanlıştır.

d) Zamanaşımı Sorunu

Davalıların 19.03.2004 tarihli cevap dilekçesinde iddia ettiklerine göre, davacının tazminat talebi zamanaşımına uğramıştır. Zamanaşımı konusu 43. maddede düzenlenmiştir. Bu hükme göre, sözleşme dışı sorumluluk olayın meydana gelme zamanından itibaren 5 yıl geçmekle zamanaşımına uğrar.³¹⁸

Davalının yorumuna göre zarara yol açan fiil ne zaman yapılmışsa, söz konusu zamanaşımı süresi aynı zamanda başlar. Zarara yol açan fiili gerektiren durum ise, 1/95 no'lu Kararın 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmesidir. Bu kapsamda

³¹⁷ ATAD T-26/81 *Oleificio Mediterraneo v EEC* [1982] ECR -3057, par 16, ATAD T-175/94 *International Procurement Services v Komisyon* [1996] ECR II-729 par 44, ATAD T-336/94 *Eftisol v Komisyon* [1996] ECR II-1343 par 30, ATAD T-276/94 *Oleificio Italtant v Komisyon* [1997] ECR II-1239 par 20

³¹⁸ "...non contractual liability shall be barred after a period of 5 years from the occurrence of the event giving rise thereto"

zamanaşımı süresi doğru yorumlandığı takdirde, zararın konusunda şunu göstermektedir: 31 Aralık 1998'den tarihli itibarıyla zararlar zamanaşımına uğramış bulunmaktadır.

Davacı taraf ise zamanaşımın geçmediğini iddia etmektedir. Zamanaşımı süresi üzerine şu açıklamanın yapılması mümkündür: Beş yıllık süre içerisinde, zamanaşımına uğramadan dava açabilmek mümkündür; ancak burada önemli olan husus, sürenin başlangıcının tespittir. Zira YEDAŞ davasında olduğu gibi, "İhlâl teşkil eden durum mevcudiyetini korumaya devam etmekte ise, beş yıllık zamanaşımı süresi bu ihlâl durumunu yaratan eylemin bittığı tarihten itibaren başlar." Bu kapsamda 1996'dan itibaren başlayan ihlâl daha da sürmektedir ve söz konusu zarar günümüz itibarıyla halen yükselmektedir. Dolayısıyla davalıların iddia ettiklerinin aksine, Türkiye zarara uğramaya devam ettiğinden zamanaşımı süresi sona ermiş değildir. Bu kapsamda Türkiye zamanaşımı engeline takılmaksızın uğramış olduğu zararların tazminini isteme hakkına sahiptir.

Bu şekilde Roma Antlaşması çerçevesinde sözleşme dışı sorumluluğa ilişkin gerekli şartların gerçekleştiği görülmektedir. Özetlemek gerekirse, bir Topluluk kurumunun fiil nedeniyle bir zarar oluşmuştur. Bir başka deyişle, ortada hem ihlâl edilmiş bir görev, hem de buradan doğan bir zarar ve ikisinin arasında da gereken illiyet bağı vardır.

V) SÖZLÜ DURUŞMA

AB İlk Derece Mahkemesi Usul Kuralları kapsamında replik ve düplik dilekçelerinin verilmesinden sonra yazılı prosedür sona ermektedir. Bu nedenle, bu tür usul dokümanlarının süre sonundan itibaren verilmesi kabul edilemez. Bunun tek istisnası, yazılı prosedürün tekrar açılması ve usul kurallarına ilişkin yeni iddiaların ortaya atılmasıdır. Dolayısıyla, yazılı prosedürün başlatıldığı düşünüldüğünde ilgili tarafca açıkça başvuru yapılmalı ve bu başvuru Avrupa Topluluğu ATAD ve ilk derece mahkemesi tarafından karara bağlanmış olmalıdır. Bu mahkemeler, yazılı prosedürün tekrar açılmasına resen karar verebilir.

İlk Derece Mahkemesi hükümleri 48. maddeye göre "bir tarafın cevabında veya düpliğinde taraf başka kanıtlar arz edebilir". Yine bu maddeye göre, bu taraf, sunumlarının gecikmesinin gerekçelerini de sunmalıdır. Ayrıca eğer usul yöntemlerinde taraflardan biri yeni bir savunma öne sürerse, başkan; normal prosedür süresinin sona ermesinden sonra bile olsa, raporörün raporu ve umumi vekilin dinlenmesinden sonra, diğer tarafın bu yeni savunmaya cevap vermesine izin verebilir.

Repilk ve düplik dilekçeleri sunulduktan sonra, ATAD'ın prosedür kurallarına göre, sözlü prosedürü başlatmak için mahkeme iki çeşit tedbir alabilir. Bunlardan birincisi "yargılamaya" ilişkin tedbirler, ikincisi ise "prosedürün oluşumuna" ilişkin tedbirlerdir. Ancak Mahkeme duruşmayı soruşturma yapmadan açmaya karar verirse, başkanı açılış tarihini belirlemelidir.

Buna göre; ilk derece mahkemesi, prosedür kurallarının 53. maddesi uyarınca, mahkeme yargılamaya ya da prosedürün oluşumuna ilişkin tedbirler öngörmeden, sözlü prosedür aşamasının başlatılmasını istediğinde, mahkemesi başkanı başlangıç gününe karar verecektir.

Birçok davada, yazılı prosedürün kapanması ve raportör raporunun mahkemeye iletilmesi üzerine mahkeme, herhangi bir tedbire hükmetmeksizin, İlk Derece Mahkemesi'nin Prosedür Kurallarının 65. maddesi uyarınca, sözlü prosedürün açılmasına karar verir.

Ancak uygulamada, mahkeme aynı zamanda bir veya bir çok taraftan, spesifik sorulara karşılık olarak yazılı cevapta bulunmalarını veya bir takım spesifik dokümanlar sunmalarını da talep edebilir. Örnek olarak "Air France vs Commission" davası³¹⁹ gösterilebilir. İlk derece mahkemesinin geniş kapsamlı esnekliği, Fiatagri and Ford-New Holland vs. Commission davasında³²⁰ da görülebilir. Bu davada mahkeme sözlü yargılamaya hazırlık tahkikatı aşamasını yapmadan başlamış olsa dahi, dokümanların sunulmasını ve sorulara cevap verilmesini talep etmiş ve ilk derece mahkemesi kuralları madde 64.madde uyarınca taraflar ve hakim raportörü arasında bir toplantı düzenlemiş ve ayrıca sözlü duruşmada 68.maddeye göre bir şahit dinlemiştir.

Bütün davalarda sözlü yargılamanın amacı şudur:

- Mahkeme tarafından saktanmış soruların cevaplanması,
- Tarafların iddiaları yazılı olarak sunulmuş argümanlarının desteklediği temel gerekçelerin özetlenmesi,
- Layihalarda belirtilmeyen, yakın geçmişte ortaya çıkan olaylardan-yazılı usulün sonunda-kaynaklanan yeni delillerin ileri sürülmesi,
- İdrak edilmesi daha zor olan noktaları açıklamak ve izah etmek ve en önemli noktaların altını çizmek.³²¹

³¹⁹ ATAD T-3/93 Air France vs Commission

³²⁰ ATAD T- 34/92, Fiatagri and Ford-New Holland vs. Commission

³²¹ Koen Lenaerts, Dirk Arts and Ignace Maselis (2006) , *Procedural Law of the European Union*, (Second Edition, London: Thomson, Sweet and Maxwell):sf. 713.

Oturumla başlamadan önce, mahkeme savunma makamını duruşmaların aranje edilmesi için kısa, özel bir görüşmeye davet eder. Bazı davalarda, bu erken aşamada, hakim raporör ya da umumi vekili, ya da her ikisi de, sözlü görüş geliştirilmesini istedikleri konuları işaret edebilirler.³²²

ATAD Usul Kuralları'nın 45/2 maddesi uyarınca mahkeme, yargılama tedbirlerinin uygulanması kapsamında tarafların duruşmada hazır bulunmalarını talep edebilir. Bu tür bir tahkikat kuralı uygulanmasının nedeni, mahkeme tarafından yöneltilen sorulara karşı tarafın cevaplarını destekleyici deliller sunabilmesini sağlamaktır.

Ancak şu husus da unutulmamalıdır ki; tarafların sözlü duruşmada bizzat bulunmaları için alınan karar, şahitlerin sözlü duruşmada sözlü delil sunmak üzere bizzat bulunmaları durumundan tamamen farklıdır. Duruşmada bizzat bulunan taraf şahit olarak düşünülmez. Bu nedenle, şahitlerin durumuyla ve duruşmadaki sunuşlarıyla ilgili kurallar taraflara uygulanmamaktadır.

ATAD'ın Usul Kuralları gereğince, savunan avukatı, mahkemeye hitap etmekten imtina eder ise, onun bu sessizliği, "eğer sorgudaki deliller yazılı savunmalarda çoktan çürütüldüyse" karşı tarafın avukatının mahkemeye hitap ederek belirttiği hususları zımnen kabul ettiği anlamına gelmemektedir.

Sonuçta, mahkeme şunu gözönünde bulundurmalıdır ki; bazı hallerde, duruşmanın, mahkemenin avukata soracağı sorularla açılması daha uygundur. Bu durumda, eğer bundan sonra kısa bir söylev yapmak istiyorsa, avukatlar bunu talep etmelidir. Aynı zamanda, avukattan davadaki savunma sunumlarını en kısa zamanda basitleştirmesi talep edilir. İlave olarak, eğer avukatlar söylevlerini belirtir ve tasarıladıkları sunulacak argümanların başlangıçlarını açıklarlarsa, mahkemeye yardımcı olacaktırlar.

Bunun yanında genel kural şudur: Avukatlar konuşmalarının süresini 30 dakika ile sınırlandırmalıdır. Üç hâkimin yürüttüğü duruşmalarda, bu süre 15 dakika ile sınırlandırılmıştır. Süre limitleri katı bir şekilde uygulanır. Ancak bu durum, avukatın söylevi süresince mahkeme üyeleri tarafından sorulan sorular için nadiren uygulanmaktadır.

Tarafların sözlü duruşmada bulunmaları mahkemenin resen karar verebileceği bir husus olmakla birlikte, inceleme konusu YEDAŞ Davası'nın yargılama sürecinde, mahkeme tarafından avukatın sözlü duruşmada şahsen bulunması gerekli görülmüştür.

³²² Ibid. s. 714.

Bu kapsamda 08.08.2005 tarihinde Lüksemburg ATAD'ta yapılan ve iki saate kadar süren duruşmaya YEDAŞ vekili tarafından katılmış ve 45 dakika boyunca mahkemenin soruları yanıtlanmış ve davacı iddiaları açıklanmıştır. Ancak duruşma bilgilerinden ve sözlü duruşmadan önce talepte bulunulması gereken iki hususa değinmekte fayda vardır. Bunlardan birincisi, dosya kapsamında yapılması talep edilebilecek olan bilirkişi incelemesi, ikincisi ise müdahil olma talebidir.

A) Bilirkişi Görüşünün Alınması:

Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 22 maddesi, mahkemeye, yargılamanın her aşamasında herhangi bir kişiye, otoriteye, kurula, komiteye, ya da seçtiği diğer bir organizasyona bilirkişi olma görev ve sorumluluğunu verme yetkisi tanımaktadır. Bu yetki uyarınca düzenlenen ATAD Usul Kuralları'nın 49. ve İlk Derece Mahkemesi Usul Kuralları'nın 70. maddeleri, "bilirkişi görüşüne başvurma" yı düzenlemektedirler.

Söz konusu düzenlemelere göre;

- Mahkeme, bilirkişi raporunun temin edilmesini emredebilir.
- Bu emir ile kararlaştırılan bilirkişi, görevini tanımlamalı ve raporunu hazırlamak için bir süre belirlemelidir,
- Bilirkişi, işini yapmak için bütün gerekli belgelerle beraber emrin bir kopyasını almalıdır,
- Bilirkişi, soruşturması süresince görevin gelişiminden haberdar olan bir dava raportörünün denetimli altında olmalıdır.
- İlk Derece Mahkemesi, taraflardan veya bir taraftan, beyan güvenilirliği için bilirkişi raporlarının masraflarını isteyebilir.
- Bilirkişi, ondan açıkça istenen konular hakkında görüşünü beyan edecektir,
- Bilirkişi raporunu hazırladıktan sonra, mahkeme, tarafların katılımı için haber vererek raporu inceleyebilir.
- Başkanın kontrolündeki konularda, bilirkişiye sorulacak sorular tarafların temsilcileri tarafından yapılır.

"Bilirkişi görüşü alma prosedürü"ne YEDAŞ davası sırasında da başvurulmuştur. İlk Derece Mahkemesi'nin Prosedür Kuralları'nın 70. maddesi uyarınca başvuru sahibi tarafından, "1/95 sayılı Ortaklık Konseyi/Gümrük Birliği Kararı'nın uygulanmasındaki hataların, YEDAŞ Şirketi'ne vermiş olduğu zararlar konusunda, bilirkişi görüşüne başvurulması" talep edilmiştir. Ancak bu aşamada, mahkeme tarafından, "uğrandığı iddia edilen zararın uluslararası kabul görmüş bir danışmanlık şirketi tarafından ortaya konulması" zorunluluğu aranmıştır.

"Bilirkişi görüşü" ile ilgili olarak değerlendirilmesi gereken bir husus da bilirkişi görüşlerine itiraz etme hakkına ilişkindir. ATAD Usul Kuralları'nın 50. maddesi taraflara, bir tanığa veya bilirkişiye karşı "itiraz etme" olanağı vermektedir. İtiraz üç nedenden biri dolayısıyla yapılabilir:

- Kişi eğer yapılan iş için yetkili değil ise,
- Kişi eğer yapılan işe uygun kişi değil ise,
- Herhangi başka bir geçerli gerekçe var ise.

İtiraz, bilirkişinin atanması (kararlaştırılması) emrinden itibaren iki hafta içerisinde yapılmalı, itirazın dayanakları belirtilmelidir.

B) Müdahale Talebi

Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması'nın 37. maddesi, Birliğe üye ülkelerin ve kurumların, davalara müdahil olarak katılabileceğini öngörmektedir. Aynı hak, mahkeme sonucuyla ilgili bir çıkarılan olan kişilere de tanınmıştır.

Söz konusu maddenin devamına göre; Birliğe üye olmayan fakat Avrupa Ekonomik Alanı'ndaki anlaşmaya taraf olanlar yanında o anlaşmada sözü geçen EFTA gözetim otoriteleri, anlaşmanın kapsamına giren davalarla sınırlı kalmak üzere, davalara müdahil olarak katılabilirler. Müdahale için yapılan başvuruya, taraflardan birinin öne sürdüğü şartları destekleyici nitelikte olma sınırlaması getirilmiştir.

Yapılan müdahalelerin işlevi, Birlik mahkemelerinde, üye ülkelerin, EFTA ülkelerinin, Birlik kurumlarının veya EFTA gözetim otoritelerinin veya ATAD'a veya İlk Derece Mahkemesi'ne gitmeden önce her türlü işlemin sonucuyla ilgili çıkarılan olan kişilerin, gönüllü olarak yer almasıdır.

Buna karşılık, gerçek ve tüzel kişilerin, Birliğe üye ülkeler ve Birlik kurumları arasındaki davalara müdahil olarak katılabilmesi, sırasıyla ATA'nın 37. maddesi ve Euratom Yasasının 38. maddesiyle engellenmiştir. Avrupa ATAD'a göre; üye ülkeler ve birlik kurumları haricindeki gerçek ve tüzel kişiler, ATAD'ın 169 ve 170 maddelerinde (halen ATA'nın 226. 227. maddeleri) yer alan, bir üye ülke veya birlik kurumunun, başka bir üye ülkenin Birlik hukuku anlamında yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle mahkemeye başvurması durumlarında, davalara müdahil olarak katılma ehliyetine sahip değildirler.

Yukarıda belirtilen duruma bir aykırılık teşkil etmeyecek şekilde ve Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 38. maddesi uyarınca YEDAŞ davası süresince Türkiye'nin de davaya müdahalede bulunması talep edilmesi mümkündür. Ancak Yedaş Şirket

temsilcileri, davayı tazminat davasından uzaklaştırmamak için ve siyasi bir içerik kazanmış gibi addedilmesi tehlikesine karşı bu talepte bulunmamışlardır.

Bununla birlikte, kanımızca tüm bu haksızlıklar karşısında Türkiye, ATAD'ı Usul Kurallarının 93'üncü maddesi çerçevesinde müdahil olma hakkı bulunmasına rağmen, AB Komisyonu nezdinde davaya katılmayarak, adeta geleneksel sessizliğini sürdürmüş ve kanımızca Türkiye'nin zarar görmesine izin vermiştir. "Geleneksel" dememizin sebebi ise şudur ki; AB-Türkiye ilişkileri tarihine dikkatlice bakıldığında Türkiye'nin yükümlülüklerinin "sürekli tek taraflı" uygulandığı ve bunun taraflarca ilişkilerde benimsenen bir kültür haline geldiği anlaşılmaktadır. Konunun çoğu uzmanları bu durumu "AB bize haksızlık ediyor" şeklinde değerlendirenken, tarafımızdan bu durum "AB'nin haksızlık etmesine biz izin veriyoruz" biçiminde değerlendirilmektedir. Nitekim TBMM'nin 18.03.05 tarih ve 13319 tarihli soru öngesinde bu husus:

"Yukarıdaki mülahazalarla, AB ile hukuki bir mücadeleye girilmesi ve bu süreçte tek taraflı kısıtlamalara katılması yerine bu tür bir işbirliğinin daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Bilhale gözlene gelişmeler bu tutunum son derece yararlı olduğunu bir anlamda kanıtlanmıştır". demek sureti ile Türkiye'nin AB'nin haksızlık etmesine izin vermesi tezini destekleyici mahiyettedir. Söz konusu önerge ile "AB ile hukuki mücadeleye girilmesi" sorusu cevabı ile Türkiye'nin bu konuda pasif kaldığı, AB ile mücadele girilmesinin Türkiye için de faydalı olacağı kabul edilmiştir.

C) 08.08.2005 Tarihli Duruşma

Duruşmada yaklaşık 45 dakika sözlü savunma yapan YEDAŞ vekili mahkemece yöneltilen sorular üzerine özellikle aşağıdaki konular üzerinde durmuştur;

"Başın tesisi için öncelikle Avrupa da insanların serbestçe dolaşımını sağlayan bir ortamın gerekli olduğu, o ortamı sağlamak için de tüm Avrupa pazarlarını birleştirmek gerektiği bir gerçektir. Zaten bu nedenle de AB'nin eski adı "Ortak Pazar"dır. Nitekim Avrupa Topluluğu'nun Kurucu Antlaşması, ekonomik adalet, eşitlik prensibi ve rekabetin adil kuralları ekseninde işleyen bir ortak pazar kurulmasını amaçlamıştır. Ortak Pazar olmasaydı, bugün AB'nin hiçbir kurumunun yaşaması için gerekli maddi ortam mevcut olmayacaktı. Ortak Pazarı oluşturan en etkin mekanizma ise Gümrük Birliği'dir. Bu nedenle Türkiye, AB'ye üye olabilmek için Ankara Antlaşması

ve Roma Antlaşması ile belirlenen koşullar çerçevesinde, oluşan büyük zararlara rağmen, Gümrük Birliği'ni uygulamıştır.

Bu yönüyle meseleye bakıldığında, Türkiye'nin aslında "de facto" (fillen) AB'ne girmiş olduğu görülecektir. Hatta Türkiye, ilgili tüm hukuk mevzuatını AB direktiflerine uyumlu hale getirmiş, özellikle Roma Antlaşması'nın rekabete ilişkin 85, 86 ve 90. maddelerini Türk mevzuatına aynen geçirmiştir.

Öte yandan, AB Mahkemeleri'nin vermiş oldukları emsal kararlarda kabul edildiği üzere, mevcut haktan dönülebilmesi (standstill) mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye Ankara ve Roma Antlaşmaları'nda Gümrük Birliği Kararıyla ekonomik entegrasyonu sağlamış bulunduğu göre, bu davada Türkiye'nin 'de facto' AB'ne girdiğinin kabulü ve bunun da 'de jure' (yasal) olarak mahkemece teyid edilmesi gerekmektedir.

İyi bilinen diğer bir gerçek ise, Türkiye'nin AB üyesi olmadan Gümrük Birliği'ni uygulamaya sokmuş olmasıdır. Bu nedenle Türkiye, Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülüklerini yerine getirmek için ulusal ekonomisini güçlendirme ve uyum sağlama (adaptasyon) fırsatı bulamamıştır. Verilmemiş olan fonlar, esasen bu adaptasyonu sağlamak için taahhüt edilmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi ile ilgili sorumluluklar karşılıklıdır. Bu nedenle durumun sözleşme taraflarından birinin veya bir üye devletin inisiyatifine bırakılması mümkün değildir. Bu nedenle, ortak kuruluşların AB ortak pazarının temel ilkelerinden kaynaklanan bu sorumluluğu üstlenmesi gerekmektedir. Acil çözümler üreten bir etkin mekanizmanın tesis edilmesi gerekmektedir. AB'nin, belirli bir zaman dilimi içinde bir yol haritası çizilmesini de kapsayan en uygun yöntemi araştırması gerekmektedir.

Ancak AT, kaynağı Ankara Antlaşması ve eklerinde bulunan ya da tespit edilmesi gereken kendi görevlerini yerine getirmedeğinden, bu durum söz konusu hükmün doğrudan ve zorunlu sonucu olmaktadır. Böylece zarar oluşturan olay, yükümlülüğün yerine getirilmemesi olmuştur. AT Antlaşması ile Ankara Antlaşması'ndan ortaya çıkan AT'nin bu sorumluluğu, uğranılan zararın doğrudan nedenini oluşturmaktadır. AB pazarına entegre olma fırsatını yakalaması için Türk sanayine el uzatmak, Toplumun gelişmesi açısından temel bir amacı oluşturmaktadır."

Bu sözlü savunmada, davalıların Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin lehine işlediği yolunda iddialarına verilen cevapta ise avukatın savunması şu şekilde olmuştur:

"Türkiye'nin Gümrük Birliği sayesinde otomotiv ihracatında dünyada 11. olmuş olduğu bir gerçektir. İhracatı yaklaşık 4 milyar 400 milyon civarındadır. Ancak otomotiv ara malı ve yedek parça ithalatı da 4 milyar Dolar civarındadır. Bu nedenle burada Türkiye lehine bir ihracat artışından ziyade AB yönünden otomotiv yedek parça ihracatı açısından en azından Gümrük Birliği kararı sayesinde %11'lik bir artış gerçekleşmiştir. Renkli TV konusunda artış olduğu da bir gerçektir, ancak bu artış önlemek için davalı Konsey ve Komisyon tarafından derhal anti-damping soruşturmasına girilmiştir. Şu anda 1 milyar Avro üzerinde bir maddi yaptırım, Türk renkli TV sanayii üzerinde hazır bir tehdit unsuru olarak davalılarca bekletilmektedir. Ayrıca, televizyon setleri AB'ye ithalatta anti-damping resimlerine tabi olurken, kendi üretimlerinde aynı girdileri kullanan AB imalatçıları söz konusu ürünlerini hem AB hem de Gümrük Birliği sınırları içinde serbestçe piyasaya sürmektedirler.

Bunların yanı sıra, davalıların Türkiye'nin lehine olarak öne sürdükleri, tekstil alanında Türkiye'nin gelişme gösterdiği veya ihracatın %40'ının tekstille dayandığı yolundaki açıklaması son derece şaşırıcıdır. Çünkü, bir iktisat fakültesinden yeni mezun herhangi bir kişinin de bileceği üzere, bir ülkenin ihracatının %40'ının tek bir kaleme dayanmış olması o ülkenin ekonomisindeki en önemli sağlıksızlık işaretidir.

Ayrıca çok önemli bir husus daha vardır ki; Rulman üretiminde ne WTO'da ne GATT'da ve ne de Uruguay Round'da herhangi bir indirim söz konusu değildir. Dolayısıyla davalılar tarafından ileri sürülen "Gümrük Birliği olmasaydı da zaten indirim yapılacaktır" tezleri fevkalade yanlıştır.

Son olarak, davacı vekil tarafından, davalı vekillerine hitaben aşağıdaki açıklama yapılmıştır:

Bir ülkenin dış açığı, söz konusu ülkede dış ticaret yapan tüm şirketlerin işlemleri (ithalattarı ve ihracatları) üzerinden tahakkuk eden fazla ve açığın (net dengenin) toplamı olarak tanımlanmaktadır. Bu durum söz konusu ülkede ticari faaliyet göstermekte olan şirketlerin zararidir. Ayrıca, Dr. Stiglitz'e göre: "Bir ülkenin ihracatı, başka bir ülkenin ithalatı ve kayıbidir." Türkiye 8 yıl önce AB'ye girmeden, Gümrük Birliği'ne üye olmuştu. Bu da AB tarihinde bir ilk ifade etmektedir. Yani AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliği'ne giren hiçbir AB üyesi (15'ler) yoktur.

Nitekim Türk-Alman Ticaret Odası'nın 27 Nisan 2004 tarihinde Köln'deki açılış töreninde, Başbakan Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın da belirttiği gibi, '2003 yılında toplam dış ticaretinde yaklaşık 11 milyar Euro açık veren AB, aynı yıl Türkiye ile ticaretinden yaklaşık 4 milyar Euro fazlalık sağlamıştır.' Yani Sayın Başbakan'ın bu konuşmada vurguladığı üzere, 2003 yılındaki AB dış ticaret açığının 1/3'ünden fazlasını tek başına Türkiye karşılamıştır.

Türkiye'de olduğu gibi İspanya, Portekiz ve Yunanistan da Topluluğa katıldıkları ilk iki yıl içinde büyük açıklar vererek AB dış ticaret açığının 1/3'üne yakını kapatmışlardır. Bu durumun bu ülkelerin ekonomilerine zarar verdiği görülünce, AB'nin mallı kaynakları süratle ve daha büyük rakamlarla bu ülkelere aktarılmıştır.

Diğer engeller ise, Dünya Ticaret Örgütü ('WTO') kapsamı içinde 140' tan fazla ülke tarafından imzalanan 'Çok-Taraflı Tekstil ve Giyim Anlaşması' tarafından hükümsüz kılınacak olan tekstil ve hazır-giyim ürünleri üzerindeki kotalardır. Gümrük Birliği üyesi olarak Türkiye, ulusal gelir kişi başına 3.000 dolar civarında olsa bile, gelişmiş ülke olarak dikkate alınmakta ve bu nedenle, tüm diğer AB üyeleri gibi gelişmekte olan ülkelere en yüksek gümrük indirimini sağlamaktadır. Türkiye, bu tür yükümlülükleri yerine getirecek kadar zengin olmamasına rağmen, bu ülkeler için gümrük sınırlarını daha fazla azaltacaktır. Bu esas olarak, AB tarafından taahhüt edilen finansal katkıların yapılmamasından ve bu nedenle, ekonomisinin bu tür bir yükü üstlenme kapasitesine sahip olmamasından ileri gelmektedir.

Türkiye, Gümrük Birliği kararlarında söz sahibi olabilse idi, bu ülkelere karşı gümrük sınırlarını indirmek durumunda kalmayacak ve 3. ülkelere karşı iç pazarını koruyabilecekti. Verilen koşullar altında, Türkiye'nin 2005 yılına kadar tekstil ve hazır-giyim ürünlerindeki bir artıştan ziyade, kendi iç pazarının üçüncü ülkeler tarafından işgal edilmesi ile karşı karşıya kalması muhtemel gözükmektedir. Bu husus, dahill üretimi azaltacak, bu tür ürünlerle rekabet gücünün daha fazla azalmasına yol açacaktır. Sonuç olarak, Gümrük Birliği üyesi Türkiye daha fazla ekonomik yük ile karşı karşıya kalacaktır. Bu nedenle Komisyon'un ve Konsey'in temel görevi sadece olayları seyretmek değildir. Anılan organların aynı zamanda;

- Anlaşmaların nasıl uygulamaya sokulduğunu dikkatli şekilde izlemesi ve tavsiyelerde bulunması,
- Tüm sistemi, uygulanabilirlik açısından kontrol etmesi,
- AB pazarında adil rekabeti ihlal eden gelişmelere müdahale etmesi,

Gerekli önlemleri almakla sorumlu olması ve adil rekabet ile Roma Antlaşması'nın temel prensip ve ilkelerinin ihlal edildiği durumlarda tavsiyelerde bulunması gerekmektedir."

D) Davacı Savunmasının Değerlendirilmesi

Söz konusu savunmaya katılmamak mümkün değildir. Nitekim, Ankara Antlaşması'nın 6. maddesi bakımından yapılan savunmaya bakıldığında şu hususlar dikkat çekmektedir:

- Ortaklık Antlaşması'nın, Ortaklığın uygulanması ve geliştirilmesi için Konsey'in bir Ortaklık Konseyinde toplanmasını öngören 6. maddesine aykırı olarak, Türkiye ortak ticaret politikalarının belirlenmesine dair görüşmelerin dışında bırakılmıştır.

Oysaki Ankara Antlaşması'nın 6 no'lu maddesinde; "Ortaklığın uygulanmasını ve ilerleyen gelişimini temin etmek için, akıt taraflar, işbu Antlaşma ile verilmiş bulunan yetkiler dahilinde hareket edecek olan bir Ortaklık Konseyinde bir araya gelecektir." denilmektedir.

Türkiye, Komisyon bünyesinde faaliyet gösteren yaklaşık 450 teknik komiteden yalnızca 17 tanesine ve ancak gözlemci statüsü ile katılabilmekte, ticaret politikasının belirlenmesinde en önemli fonksiyonu bulunan "133 nolu Komiteye" iştirak hakkı bulunmamaktadır.

- Türkiye'nin, tek başına ara malları ithalatı ihracat rakamlarını çok aşmıştır. Türkiye, Gümrük Birliği'nden önce, 1991 yılında 15,053 milyar dolarlık ara malı ithal etmiştir. Halbuki aynı kalemlerin ithalatı, Gümrük Birliği sonrası olan 2000 yılında 35,710 milyar dolar artış göstermiştir.

AB'nin halihazırda Serbest Ticaret Anlaşmaları yaptığı (Kuzey Afrika ülkeleri, Orta Doğu Ülkeleri, Meksika vs. gibi) bazı üçüncü ülkeler, Türkiye ile bu kabil anlaşmaları yapmakta isteksiz davranmaktadır. Bu ülkeler, Türkiye ile yapılacak bir serbest ticaret anlaşmasının, kendileri için herhangi bir türden ilave avantajlar getirmeyeceğini iddia etmektedir. AB'nin bir üçüncü ülke ile tercihli anlaşma yaptığı ancak Türkiye'nin yapmadığı bu tür bir durumda, bu ülkeden AB'ye ithal edilen malların serbest olarak girmesi ve dolaşıma dahil olması ve malların, Topluluk vasıtasıyla tercihli giriş ile bu ülkeden Türk topraklarına ya da piyasasına girmesi mümkün olmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Gümrük Birliği kapsamında AB'nin Genel Ticaret Politikası ile uyum sağlamak için kendî yükümlülüğünün bir sonucu olarak söz konusu ülkelere tek taraflı olarak tavizler vermiş olduğu bir konumda bulunmaktadır.

- AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları'na Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğini kurmuş olduğu ve bu kapsamda, üçüncü ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşması imzalama yükümlülüğü bulunduğunu hatırlatan bir deklarasyon ekleme yoluna gidilmiştir.

Her ne kadar davalılar tarafından bu bilgiler belirtilmemiş ise de şunlar söylenebilir. Bu çerçevede; AB'nin Şili, Lübnan ve Cezayir ile imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları söz konusu deklarasyonu içerir anlaşmalardan olup, bundan sonra akdedileceklerine de eklenecektir.

- Öte yandan kurucu üyeler, genellikle (Yunanistan, İspanya ve Portekiz'e, AB piyasa rekabetine girebilmek için kendi sanayilerinin güçlendirilmesinde fonlardan gereği şekilde yarar sağlayan AB'deki üyeliklerini müteakiben sırasıyla 1986 ve 1993 yılında Gümrük Birliği anlaşmaları kapsamında verilmiş bulunan) Gümrük Birliğine 5-7 yıllık bir geçiş dönemini talep etmiş olsa bile, Türkiye, AB üyeliğinden önce makul faiz oranlı krediler ve hibelerden hiçbir şekilde yararlanmamış ve kendi yükümlülüklerini tek yanlı olarak üstlenmeye devam etmiştir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz Gümrük Birliği üyeliğini bundan sonra benimsemişlerdir. Zira ekonomileri Gümrük Birliği ile ilgili yükümlülüklerini üstlenme kapasitesine sahip hale gelmiştir. Bu, AB'nin yardımları ile olanaklı hale gelmiştir. Yunanistan, İspanya ve Portekiz milyarlarca Avro'luk hibe ve krediler alırken, bu bağlamda Türkiye'ye yapılan sınırlı kapsamlı taahhütler bile henüz sağlanmamıştır.

1990 ila 2003 arasındaki 14 yıllık sürede, AB Türkiye dışındaki aday ülkelere 29 milyar Avro civarında yardımda bulunmuştur. Türkiye ise, 1 Mayıs 2004 tarihinde üyeliğe kabul edilen aday ülkelerin toplamına nüfus ve yüzölçümü bakımından kıyasla, 1963'ten 2003 yılına kadar olan 40 yıllık bir dönem esnasında sadece 880 milyon Avro'luk bir yardım almış bulunmaktadır.

- Bu durum, AB mahkemelerinin kural olarak kabul ettiği eşit muamele (eşit muamele) ilkesi açısından AB mevzuatının Türkiye'ye eşitsiz uygulandığını ve hatta hiç uygulanmadığını göstermektedir.

Ayrıca, bilindiği üzere Ankara Anlaşması'nın temelli serbest dolaşımdır. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı yukarıdan beri anlatılan gerçekler karşısında Ankara Anlaşması'nın temelli olup davalılar tarafından ısrarla uyarılılık sağlanmamıştır. Hakların gerçeğe yürüyememesi, elde edilen hakların gerçeğe alınamayacağı "standstill" kuralı yönünden birçok emsal kararda belirtilen bu husus, "Abdülnasır Savaş Davası"nda temel ilke haline gelmiştir.

Bu doğrultuda Türkiye, AB ve üçüncü ülke mallarına hiçbir kontrole tabi olmaksızın serbest dolaşım sağlamıştır. Ancak, AB aynı şeyi Türkiye için sağlamamıştır. Nitekim tarife dışı engellerle Türkiye'nin, AB'ye işlenmiş tarım ürünü ihracının önüne geçilmektedir, halbuki AB malları Türkiye'de serbest dolaşım içindedir. Çünkü Türkiye, Gümrük Birliği'nden dolayı ortaya çıkan sorumluluklarını yerine getirmek için kendin mevzuatında uyarılma yapmıştır. Adil bir rekabet ortamını AB Komisyonunun aynı somut ve detaylı yaklaşımda bulunmasını gerektirmektedir.

VI) İLK DERECE MAHKEMESİ KARARI

İlk Derece Mahkemesi 30 Mart 2006 tarihinde vermiş olduğu karar ile YEDAŞ başvurusunu esas yönünden aşağıda açıklanan nedenler dolayısıyla red etmiştir. Ancak söz konusu gerekçelere geçmeden önce, şu hususun çok bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir: YEDAŞ Davası ile defa bir Türk şirketi AB ilk derece mahkemelerinde tazminat davası açmıştır ve davalı tarafların itirazlarına rağmen ilk derece mahkemesi tarafından YEDAŞ'ın "taraf ehliyetine" sahip olduğu kabul edilmiştir. Bu kapsamda ilk defa AB üyesi olmayan bir devletin özel bir şirketi doğrudan tazminat davası açma hakkını elde etmiştir.

ATAD Usul Kuralları'nın 53. maddesinin ilk fıkrası gereğince, İlk Derece Mahkemesi Usul Kuralları'nın 44. maddesinin 1/c bendine uygun olarak kararlarda;

- Davanın konusu açıklanmalıdır,
- Sunulan bilgi, uygun görüldüğü takdirde başka bir bilgiye ihtiyaç duyulmadan, sanığın savunmasını hazırlayabilmesini ve asliye mahkemesinin dava hakkında bir karara varmasını sağlayabilecek kadar açık ve tam olmalıdır.

Önceki bölümlerde ayrıntılı olarak da değinildiği üzere Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 288. maddesine göre sözleşme dışı sorumluluğu gerektiren şartlar şunlardır:

- Davalı tarafın kanuna aykırı bir fiili, bir kuralı veya AB-hukukunun gerçek veya tüzel kişilere vermiş olduğu bir hakkı ihlâl etmiş olmasıdır.
- Ortada gerçek bir zarar bulunmalıdır,
- Hukuka aykırı eylem ile zarar arasında bir nedensel bağlantı olmasıdır.

Bu kapsamda yukarıdaki hükümlere atıf yapmak sureti ile; mahkemenin kararına göre 1/95 no'lu kararın kendisi dava konusu olmadığı için, onun hukuka

aykırı olup olmadığı konusunda mahkemenin karar verme mecburiyeti yoktur. Öte yandan Mahkeme sebep-sonuç ilişkisinin mevcut olmadığı kanaatine varmıştır. Ancak mahkemeye göre bu illiyet bağından da önce, kanunsuz eylem de söz konusu değildir. Yani, "üçüncü bir şahsa hak doğuran" ve ihlâl edilmiş bir kural olmadığına karar verilmiştir.

Mahkeme karar uyarınca Ankara Anlaşması'nın 2 ,3,ve 6. maddeleri şahsi bir hak doğurmayan maddelerdir ve aynı zamanda Antkara Anlaşması sadece genel ve program şeklinde nitelik taşıyan bir antlaşma sayılır. Bu kapsamda her ne kadar "Demirel Kararı"na³²³ bakarak, Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 300.maddesine dayanarak yapılan anlaşmaların AB Hukuku'nun ayrılmaz parçası olduğu sıkça söylene de; bu tür antlaşmaların şahsi hak yaratabilmesi için dolaysız yoldan aniden etki edebilmesi ve aynı zamanda tam, kesin ve açıkça yazılmış olması gereklidir. Ankara Anlaşması bu nedenle sadece "genel bir ilke" niteliğindedir ve Topluluk ve Türkiye arasında hiç bir ticarî veya ekonomik bağlantı taşımayan bir antlaşma olarak görünmektedir. Böylece Ankara Anlaşması şahsi bir hak ve karşılıklı sorumluluklar içermemektedir. Üye ülkelerden birinin yapmış olduğu eylem, özellikle de mali yardımlar konusu, Topluluğa isnat edilemez. Komisyon, Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 226. maddesine göre bir üye ülkeye karşı ihlâl davası açma mecburiyeti taşımamaktadır.

Sonuç olarak Mahkemece Türkiye'nin bir zarara uğramış olduğu kabul edilmekte birlikte Türkiye ile yapılan Antlaşma'ya veya Türkiye'nin menfaatine aykırı bir kanunsuz eylemin söz konusu olmadığına ve onun için Avrupa Topluluğu Antlaşması'nın 288 maddesinin uygulanmasını gerektiren şartlar gerçekleşmemiş olduğuna kanaat getirilmiştir. Söz konusu fiil "eşit muamele" yöntemlerine aykırı olmadığı için, tazminat davasının temeli yoktur. Bunun için, dava asılsızlıktan dolayı reddedilmiştir.

VII) TEMYİZ AŞAMASI

ATAD Statüsü'nün 48. Maddesine göre; İlk Derece Mahkemeleri'nin nihai kararları, esasa ilişkin konuların kısmen reddi ile yetkisizlik veya kabul edilemezlik iddialarını gözetilen usule ilişkin red kararları, İlk Derece Mahkemesi sicil kâtibi tarafından, bu mahkemesinde görülen davaya müdâhil olmamış olsalar dahi, üye devletler ve Topluluk kurumlarının yanı sıra tüm taraflara tebliğ edilmektedir.

³²³ ATAD C-12/86, Meryem Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd, ECR (1987) 3719

ATAD Statüsü'nün, 49. Maddesi'ne göre; İlk Derece Mahkemesi'nin nihai kararlarına, esasa ilişkin konuların kısmen reddi ile yetkisizlik veya kabul edilmezlik iddialarını gözetken usule ilişkin red kararlarına karşı, temyiz istenen kararın bildiriminden itibaren iki ay içinde ATAD'a başvurulabilir.

Temyiz talebi ilgili taraflarca kararın tamamına ya da bir kısmına yönelik olarak gidilebilir. Ancak, Topluluk kurumları ya da üye devletler dışındaki müdahiller İlk Derece Mahkemesi'nin sadece kendilerini doğrudan etkileyen kararlarına karşı temyize başvurabilirler.

Topluluk ile kuruluşlar arasındaki uyuşmazlıklarla ilgili davalar istisna olarak, İlk Derece Mahkemesi'ndeki yargılamaya katılmamış olan üye devletler ya da Topluluk kurumları da temyize başvurabilirler. Bu üye devletler ve Topluluk kurumları İlk Derece Mahkemesi yargılamasına katılmış olan üye devletler ile Topluluk kurumları ile aynı pozisyonda olurlar.

İlk Derece Mahkemesi kararlarına karşı ATAD nezdinde temyize başvurmaya ilişkin genel bir hak mevcut değildir. Herhangi bir temyiz, sadece belirli kategorideki kararlara ve sadece belirli gerekçelere dayanabilir. Bu bağlamda İlk Derece Mahkemesi'nin sadece aşağıda sunulan kararlarına karşı temyiz yoluna başvurulabilir:

- Nihai kararlar,
- Esasa ilişkin konuların kısmi olarak reddi kararları,
- Yetkisizlik veya kabul edilmezlik iddialarını gözetken usule ilişkin red kararları,
- Müdahil olma talebinin reddi kararları,
- Uyuşmazlık konusunun askaya alınmasına ilişkin, ilgili maddelere uygun olarak alınmış kararlar,
- Geçici tedbirleri düzenleyen ilgili maddelere uygun olarak alınmış kararlar,
- Topluluk tedbirlerinin yürütümünün askaya alınmasına yönelik ilgili maddelere uygun olarak alınmış kararlar.

Temyiz süresi; İlk Derece Mahkemesi'nin nihai kararlarına, esasa ilişkin konuların kısmen reddi ile yetkisizlik veya kabul edilmezlik iddialarına yönelik usule ilişkin red kararlarına karşı temyiz istenen kararın tebliğinden itibaren iki aydır.

Temyiz dilekçesinin maddi şartlarına değinmek gerekir ise; temyiz başvurusu üç gerekçe ile yapılabilir:

-İDM'nin yetkilsiz olması,

-Yargılamada davacının çıkarlarını olumsuz yönde etkileyen genel usul ihlallerinin söz konusu olması,

-İDM tarafından Topluluk hukukunun ihlal edilmiş olması.

Şunu hususu da belirtmek gereklidir ki; mahkeme almış olduğu kararlarda, yeterli gerekçe göstermekle yükümlüdür. Bu durum, ATAD'ın, "kararların gerekçelerini belirtme yükümlülüğü her mahkemede genel prensiptir" şeklinde atıf yapılan *Vidranyi v. Commission* kararında da onaylanmıştır. gerekçelerini belirtme yükümlülüğü her mahkemede genel prensiptir" şeklinde atıf yapılan *Vidranyi v. Commission*³²⁴ kararında da onaylanmıştır.

Mahkeme, kendisine sunulan dokümanlardaki bulgulardan, "kusuru olduğu açık olarak görülenler" dışındaki olayları da bulmada münhasır yetkiye sahiptir. Mahkeme ayrıca bu olayları değerlendirmekte münhasır yetkiye sahiptir."

Bu kapsamda YEDAŞ Şirketi, yukarıda belirtilen maddi ve şekli kurallara riayet edilmesi suretiyle, İlk Derece Mahkemesi'nin 30.03.2006 tarihinde vermiş olduğu kararı 10.04.2006 tarihinde tebliğ yoluyla almıştır. Bu karar davacı, 05.06.2006 tarihinde temyiz etmiştir.

Davacı tarafından sunulan temyiz dilekçesi, İlk Derece Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararda yer alan gerekçelere karşılık olarak dört ana savunma üzerine oturtulmuştur.

A) Davalıların Kusurlu Hareketleri (Unlawful Conduct)

Mahkeme kararında ilk olarak değinilen husus, "davalıların kusursuz oldukları ve davalılara herhangi bir suç isnat edilmesinin mümkün olmadığı" hususu idi. Bu sebeple davacı tarafından, ilk olarak davalıların kusurlu olduklarını gösteren daha detaylı doneler sunulmuş, akdedilmiş olan anlaşmalar ve bunların içerikleri ile davalıların aslında hangi yükümlülükleri üstlendikleri açıklanmıştır.

Ankara Anlaşması'nın ve buna bağlı olarak alınan 1/95 sayılı Karar'ın amacı, Türkiye'deki yaşam koşullarının iyileştirilmesi, İki taraf arasındaki ekonomik gelişmişlik farkının azaltılması ve bunun için AB'nin ekonomik yardımında bulunmasını sağlamak olduğu halde, kararın uygulanış biçimindeki aksaklıklar, zayıf taraf olan Türkiye'de çok büyük mali zorluklara yol açmıştır.

³²⁴ ATAD, C-283/90 P, *Vidranyi v. Commission*

Ankara Anlaşması'nın, "doğası gereği direkt etkili olmayan bir anlaşma olduğuna ve uygulanabilir olmadığına" kanaat getirerek mahkeme, Topluluk hukukunu ve bunun ayrılmaz parçası olan anlaşmaları açıkça göz ardı etmiştir. Oysa, dava dilekçesinde yapılan atıf ile İlk Derece Mahkemesi'nin vermiş olduğu DEMİREL kararında mahkeme, açıkça "Ankara Anlaşmasının yeterince açık ve kesin hükümleri ve yükümlükleri olduğunu ...ve ... ilgili kişilere bu hükümlerden şahsî hakların doğmuş olduğunu kanıtıyor" ibaresini kullanmış ve Ankara Anlaşmasının uygulanabilir olduğuna karar vermiştir.

Ayrıca, gerek Ankara Anlaşması'nın 2 ve 12. maddelerine, gerekse kanun gerekçesine bakıldığında, bu Anlaşma'da yeterince kesin ve net kurallar bulunduğu görülebilmektedir. Özellikle Savaş ve Kupferberg Kararları'nı gözönüne aldığımızda, Katma Protokol'ün de direkt etkisi olduğu anlaşılmaktadır.³²⁶

Bunun yanında unutulmamalıdır ki, Ankara Anlaşması'nın hiçbir maddesi, Anlaşmada öngörülen maddelerin doğrudan etkili olmasını engellemektedir. Örneğin bütünüyle hem bağlayıcı hem de doğrudan uygulanabilir olan "AT-Yunanistan Anlaşması", Ankara Anlaşması'na, özellikle de anlaşma konusu ve kanun gerekçesi yönünden çok fazla benzemektedir. Nitekim ATA'nın 288/2. maddesi uyarınca, bu tür anlaşmalar sadece Topluluk kurumları için değil, üye ülkeler için de bağlayıcıdır. Böylece, üye ülkeler hem Topluluğa karşı, hem de akit taraf olan, üye olmayan ülkeye karşı, yükümlülüklerini yerine getirmek mecbur yetindeler. Onun içindir ki anlaşma hükümleri AB Hukuku'nun ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak YEDAŞ davasında bu Anlaşma'dan gelen görevlerini Komisyon ve Konsey yerine getirmemişler ve bu çerçevede kusurlu davranmışlardır.

B) Adil Yargılanma ile Adil Ve Düzgün Yönetim Hakkının İhtilali (Fair Trial + Good & Fair Management)

Yargılama prosedürü sırasında, yapılacak olan sözlü duruşmaya, şirket avukatının savunmacı olarak katılabileceği ve mahkemeye hitap edebileceği, mahkeme tarafından kabul edilmiştir. Ancak duruşmadan sadece 1 gün önce, savunmacıya duruşmada söz alamayacağı hususu faksla bildirilmiştir. Davacı şirketin

³²⁶ ATAD C-37/98 R v. SSHD ex parte *Savaş Judgment* (11 May 2000) '... the Additional Protocol to the Ankara Agreement have direct effect ...' '... Effects of such agreements [...] must be determined in the light of the nature and purpose of the agreements in question ...'. ATAD 104/ 81 [*Judgement of 26/10/1982: Hauptzollamt Mainz/Kupferberg & Cie.*(1982)ECR-3681] '... whether a specific stipulation is unconditional and sufficiently precise to have direct effect must be considered in the context of the agreement of which it forms a part ...'

taleplerini en sistematik şekilde bilen ve sunabilecek olan kişinin savunmacı olduğu mahkemece de bilinmesine rağmen, bu tarz bir karar vermiş olmaları "savunma hakkının kısıtlanması" ve "adil yargılanma hakkının ihlali" anlamına gelmektedir.

Temizlikle ilişkisinde bu ihlale dayanıldıktan sonra, davalıların adil ve düzgün yönetme borcuna ilişkin açıklamalara da yer verilmiştir. Şöyle ki:

Gümrük Birliği'nin "düzgün ve adil" şekilde işletilebilmesi için Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi oluşturulmuştur. Bu komitenin görevleri, çözümler üretmek, tavsiye niteliğinde kararlar almaktır. Bu komitenin işlevini yerine getirip getirmediğini denetlemek ise bizzat tarafların sorumluluğunda olan bir konudur. Katma Protokol'ün 53 ve 54. maddelerinde açıkça belirtildiği üzere, bu görev taraflara ama özellikle AB Komisyonu'na verilmiş bir görevdir. Ancak Komisyon bu görevini ifa etmeyerek, kusurlu davranmıştır.

Gümrük Birliği Kararı üç ana dönemden oluşmaktadır: "Başlangıç Dönemi, Geçiş Dönemi ve Son Dönem". Katma Protokol'ün imzalanmasının hemen ardından başlayan Geçiş Dönemi'nin amacı, Ankara Anlaşmasının 4. maddesinde belirtilmiştir: "Karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası üzerinden Gümrük Birliği'nin, gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırmak." Bu dönemin en fazla 12 yıllık bir süreyi kapsamaması öngörülmüştür.

Katma Protokol'ün 18 ve devamı yer alan maddelerine göre, gümrüklerin 22 yıllık bir sürede yani 1995 sonuna kadar kaldırılması gerekmektedir. Oysa ki Gümrük Birliği Kararı'na indirilmesi gereken gümrükler Türkiye tarafından kademeli bir şekilde 22 yılda değil, tam 1 sene içinde aniden indirilmiştir. Bu uygulama Ankara Anlaşması'nın ve Kararın amacına tamamen aykırı olmasına rağmen, davalı Konsey ve Komisyon bu konuda, söz hakkı bile olmayan ortaklarını uyarmamışlardır. Ancak burada şu husus da vurgulanması gerekir ki Türkiye'de olması gereken söz konusu 22 yıllık sürenin uygulanmamasında hatalıdır. Nitekim,

Mahkemenin vermiş olduğu kararda, "Gümrüklerin hızlı kaldırılması yüzünden davacı zarar etmiş olamaz keza GB olmasa da, Türkiye GATT ve WTO Anlaşmaları'na taraf olduğu için zaten gümrükleri kaldıracaklardı bu nedenle davalılardan kaynaklanan bir zarar söz konusu değildir" ibaresi yer almıştır. Ancak bu tamamen asılsızdır, yani Türkiye Gümrük Birliği üyesi olmasa dahi, ticaret olarak dezavantajlı olacaktı şeklindeki iddialar yanlıştır. Anılan anlaşmalarda gümrük indirimini öngören hiçbir madde bulunmamaktadır. Nitekim daha önceki bölümlerde

de değİnİldİğİ üzere, rulman üretiminde ne WTO'da ne GATT'da ve ne de Uruguay Round'da herhangi bir İndirim söz konusu değİldir.

Bu itibarla davalı İddiaları çerçevesinde davada İspat yükü tersine çevrilmiştir, davalılar savunmalarının doğru olduğunu kanıtlamak zorundadırlar.

Bu hususlara ek olarak, Gümrük Birliği'ne taraf olması nedeniyle, Türkiye'nin üçüncü ülkeler ile akdetmiş olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) da Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiştir.

Ayrıca: Gümrük Birliği'ne taraf olduğu halde, Türkiye 133 no'lu Teknik Komite'ye ve danışma mekanizmalarına katılmamıştır, dolayısıyla kararlar alınırken söz sahibi olamamıştır. Gümrük Birliği'nin düzgün işletilmesini amacıyla toplanan Gümrük Birliği Ortak Komitesi ve diğer ortaklık organları bünyesinde yürütölen temaslar, arzu edilen düzeyde etkin ve verimli olmamıştır, halen de olmamaktadır.

Öte yandan, Gümrük Birliği ile doğrudan İlgili alanlarda, Birliğin en önemli karar alma mekanizması olarak kabul edilen Ticaret Komitesi'nde Türkiye'nin yer almaması, söz konusu politikaların üstlenilmesini güçleştirmekte ve ülkemizin üçüncü ülkelerle İlişkilerini geliştirmesini belirli ölçüde engellemektedir. Ortak kararlar alınırken de Türkiye söz sahibi olamamaktadır.

C) Uğranılan Zararın Gerçekliği (İllyet Bağı'nın Oluşumu)

Gümrük Birliği Kararı ile indirilmesi gereken gümrük vergilerinin 22 yıllık bir süre yerine yalnızca 1 sene içinde düşürölmesi ve gümrük duvarlarının 1 yıl içinde %78'den %'0 düşmesi halinde bir KOBİ'nin zarar edeceği tartışılmayacak kadar açıktır. Hele DGT dolayısıyla üçüncü ülkelerin (örneğin Çin'in) açılan gediği sonuna kadar kullanabileceği ve kullandığı ortada iken, böyle bir düşüş ve yaşanan gerçekler karşısında, "zarar edilmeyeceğini" İspat etme yükü davalılardadır. Bir anlamda İspat yükü yer değİştirmelidir.

Ayrıca, uğranılan zararın gerçek olması yanında, davalıların kusurlu hareketleri ile zarar arasında nedensellik bağı olması gerekmektedir. Ancak burada nedensellik bağını oluşturan şartların detaylı İncelenmesi gerekmektedir. Zira aranan kriter "doğrudan sonucu" değil "doğrudan bağlanıryı" İspat etmektir. Yerleşik İçtihatlar da bu yöndedir.³²⁶

³²⁶ ATAD C-175/94 [International Services v Commission...]

'...sufficiently direct consequence is different standard than to establish a direct link ...'

Kaldı ki, Alman hukuku'na göre de şu sorunun cevabı hayır ise, illiyet bağı kurulmuş demektir: "Gümrük Birliği olmasaydı YEDAŞ Şirketi bir zarara uğrayacak mıydı?" Bu sorunun cevabı çok net olarak "hayır" olduğundan, illiyet bağının kurulduğu açıktır.

D) Eşit Muamele Prensiplerinin İhlali (Equal Footing)

Ankara Anlaşması ve buna bağlı olarak akdedilen Mall Protokoller ile Türkiye'ye, yapılması gereken mall yardımlar gerçekleştirilmemiştir.

Avrupa-Akdeniz yardım programı dahilinde Türkiye'ye Gümrük Birliği Anlaşması dahilinde mall yardım yapılması sözü verilmiştir. Aslında Türkiye esasen bir Akdeniz ülkesi olarak böyle bir yardıma hak kazanmıştır, yani bu GB'nin bir kütüğü değildir. Mall ilişkiler ise Ankara Anlaşması ekindeki Mall Protokol ile başlamıştır. Ortaklık Anlaşması gereğince, Türk ekonomisinin hızlı kalkınmasına yardımcı olmak amaçlanmış ve 2,5 milyar ECU değerinde mali yardımın yapılacağı belirtilmiştir. Ne var ki, öngörülen miktarlar ya onaylanmamıştır ya da ödenmemiştir. Sonuçta Türkiye mall yardım almaksızın Toplulukta Gümrük Birliği'ne gidecek ilk ülke olmaktaydı. Halbuki İspanya ve Portekiz gibi ülkeler, Gümrük Birliği'ne girmeden önce de yardımlar alıyorlardı. Finansal yardımın Birlik üyeliği için zorunlu olduğu öngörülmüştür. Özellikle Haegeman Davası ile Yunanistan üye olduktan sonra bile, Gümrük Birliği şartlarına ayak uyduramadıklarını iddia ederek mall yardım talep etmiş AB tarafından bu yönde önlemler alınmıştır.

Henüz Türkiye AB üyesi değilken, hatta aday bile değilken, yani AB'ye üye olmak için gerekli nitelikleri henüz taşıyamıyorken, girmiş olduğu bu Gümrük Birliği yükü altında mall yardımlar almaksızın kalkamamıştır. Türkiye'ye bu noktada Yunanistan Portekiz ve İspanya ile eşit davranmak zorunda olan Konsey ve Komisyon bu sorumluluklarının gereğini yerine getirmemiştir.³²⁷

Tarafımızca da haklı görülen söz konusu temyiz sebepleri karşısında davalı taraflar ise, dava dilekçelerindeki hususları tekrarlamak sureti ile, davacı iddialarının dayanakları yoksun olduğunu, özellikle de "sadece bir haksız eylemin söz konusu olduğunu iddia etmek değil, aynı zamanda bu haksızlığın gerçekten var olduğunu ispat etmek gerektiği" ni belirtmişlerdir.³²⁸

³²⁷ Bkz: Judgement of 2004-07-08; *Mannesmannröhren-Werke v Commission* Judgement of 2005-12-06; *Brouwerij Haacht v Commission*, Opinion of 12/07/2004; *Commission v Greece*

³²⁸ Bkz: Order of Court of 20 September 2001; *Asia Motor France*; ECRI-6349, Judgement of 18 October 2001; *Kish Glass*; ECRI-7759, Judgement of 13 December 2000; *Sodima v Commission*; ECRI-11231

Davalılar ayrıca, YEDAŞ şirketi avukatlarından sadece birisinin mahkeme huzurunda savunma yapabileceğini ve deliller konusundaki iddiaların kabul edilebilir olmadığını belirtmişlerdir. Nitekim avukatlardan birisi AB üyesi olan Lüksemburg vatandaşı iken, diğeri henüz AB üyesi olmayan Türk vatandaşıdır. Ancak Türk avukat tarafından da duruşmaya girilmiş olduğundan bu iddianın da kanımızca yersiz olduğu düşünülmektedir. Nitekim Ankara Anlaşması'nın AB hukukunu ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edildiğinden, Türk avukatların da bu kapsamda savunma yapması, AB hukukunun bir gereğidir.

Davacının yukarıda açıklanan temyiz sebepleri ise kanımızca de haksız olarak yerinde görülmemiş ve davacının temyiz sebebi nedensellik bağının oluşmadığı gerekçesiyle mahkemece reddetmiştir.

VIII) AB HUKUKU KAPSAMINDA YENİDEN YARGILAMA MÜESSESESİ

Yargılamanın yeniden yapılması istisnai bir temyiz yoludur. Kural olarak ATAD'ın kararları kesindir. Ancak istisnai olarak, bu tip kararlar eğer birlik ve beraberliği tehdit eden ya da Topluluk Hukukunun istikrarını riske eden bir durumun varlığı söz konusu olursa yeniden incelenebilir. Nitekim ATAD böyle bir risk olduğunu düşünürse, İlk Derece Mahkemesi'nin kararlarının tekrar incelenmesi konusunda Instiyatif kullanabilir. Bu sebeple yeniden incelemeyi temyizden ayırmamız gerekir, prensipte taraflardan birinin getirdiği böyle bir dava İlk Derece Mahkemesi'nin ya da yargısal heyetin temyizde yaptığı herhangi bir hataya dayanabilir.

Kural olarak, yargılamanın yeniden yapılması talebi kararının tebliğinden itibaren bir ay içinde yapılmalı ve ATAD'ın da 1 ay içinde kararın yeniden incelenip incelenmeyeceğine dair kararını vermesi gerekir. ATAD'ın ivedi bir şekilde, İlk Derece Mahkemesi tarafından kendisine gönderilen dosya üzerinde yeniden incelemeye konu olan sorularla ilgili karar vermesi gerekmektedir.

Yargılamanın yeniden yapılması inceleme kararının tarafları ve, ön karar prosedürü söz konusu olduğunda, Statü'nün 23. maddesi anlamındaki bütün ilgili partiler, yeniden yargılamaya konu olan sorularla ilgili beyan ve yazılı gözlemlerini sunmakla yetkilidirler. ATAD'ın yargılamanın yeniden yapılmasına karar verebilmesi için yargılama aşamasında taraflarca bilinmemesi veya bilinmesinin mümkün olmaması gerekir. Eğer ATAD; İlk Derece Mahkemesi'nin kararını yeniden incelenirse, bunun etkileri şunlar olacaktır. Ön prosedürde ATAD'ın "yeni" yorumu ulusal mahkeme

İçin bu bağlayıcı olacaktır. İlk Derece Mahkemesi'nin temyiz üzerine verdiği bir karar söz konusu olduğunda ise ATAD, kararın doğru yorumlanmış haliyle, dosyayı İlk Derece Mahkemesi'ne tekrar geri gönderir. İlk Derece Mahkemesi ATAD'ın hukuki açıdan bu kararla bağlıdır. Gerekli olduğu takdirde ATAD, İlk Derece Mahkemesi'nin verdiği hangi etkilerinin taraflara göre kesin sayılacağını belirler ya da kararın dayanaklarından davanın sonucu açıkça belli oluyorsa kendi son hükmü verebilir.³²⁹

Bu kapsamda davacı YEDAŞ Şirketi'nin avukatları hem İlk Derece Mahkemesi'nin kararı, hem de ATAD'ın temyiz kararına karşı yargılamanın yeniden yapılması prosedürüne başvurmuştur.³³⁰ Başvurucuların yargılamanın yeniden yapılmasında ilk yeni olgudan bahsetmişlerdir. Bunlardan birincisi, Yunanistan'ın Türkiye ekonomisine zarar vermeyeceğine ilişkin bağlayıcı deklarasyonudur.³³¹ İkincisi ise YEDAŞ Davasına bakan mahkemenin başkanına ilişkindir. Bu konuya aşağıda "YEDAŞ davasının insan hakları açısından değerlendirilmesi" bölümünde ayrıntılı olarak değinildiğinden bu kısım da açıklanmamıştır. Sözün geçen her iki durumda yargılama aşamasında davacılar tarafından bilinmediğinden/bilinmesi ya da ulaşılabileceği mümkün olmadığından yeni olgular olarak kabul edilmesi mümkündür.

IX) YEDAŞ DAVASININ İNSAN HAKLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilindiği üzere, 1992 tarihli Maastricht Anlaşması'nın 6. maddesinde 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile garanti altına alınan haklara saygı gösterileceği belirtilmektedir. Bu şekilde AİHS taraflar ve Topluluk için bağlayıcı hale gelmiş ve "AB müktesebatı" olmuştur.

Bu da doğrudur. Çünkü Birlik gittikçe daha belirgin bir insan hakları politikası geliştirmektedir. Hiç kuşku yoktur ki, AB Hukuku'nu ve politikasını, insan hakları konusu en üst düzeyde ilgilendirmektedir. Konsey, yıllık İnsan hakları raporunda, insan haklarıyla ilgili AB'nin iç ve dış politikaların taahhüdünü de içermektedir³³². Bu düşünce ATAD'ın Selmoun/Fransa davasında karar olarak somutlaşmıştır. Mahkeme, "demokratik toplumlarda insan haklarının korunmasında giderek artan derecede

³²⁹ Koen Lenaerts, Dirk Arts and Ignace Maselis (2006) , *Procedural Law of the European Union*, (Second Edition, London: Thomson, Sweet and Maxwell): s. 45-46.

³³⁰ İlk Derece Mahkemesi kararına karşı yapılan başvuru numarası C-367/03 REV, ATAD temyiz kararına karşı yapılan başvuru numarası ise 255/06 P – REV'dir.

³³¹ İkinci bölümde ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

³³² Paul Craig, Grainne de Burca (2003), *EU Law Text, Cases and Materials* (3. Baskı, New York: Oxford University Press): s.369.

artan standartlara ihtiyaç bulunduğunu"nu vurguladı³³³. Bunun en canlı örneklerinden biri de, Türkiye'ye yönelik olarak yürüttüğü 'etkin' insan hakları politikasıdır.³³⁴

Nitekim, 2007 Aralık ayındaki Lizbon Zirvesi'nde İle Nice'den bu yana gündemde olan ancak bir türlü üye devletlerce onaylanmamış olan Temel Haklar Şartı da kabul edilmiştir. Böylece AİHS'nin ve AİHM'nin bağlayıcılığı bir kez daha teyit edilmiştir.

AİHS'nin 6. maddesinde "adli yargılanma hakkı" düzenlenmiştir. Kanımızca YEDAŞ davasında aşağıda açıklanan sebepler dolayısıyla da adli bir yargılanma yapılmamıştır.

A) Bilirkişi Raporunun Değerlendirilmemesi

Davacı tarafça, müvekkili YEDAŞ Şirketi'nin Gümrük Birliği uygulamaları nedeniyle uğramış olduğu zarar gösteren bir bilirkişi raporu sunulmuştur. Ancak söz konusu rapor ne ilk derece mahkemesinin ne de Avrupa Toplulukları Adalet ATAD'nin temyiz yargılaması aşamalarında mahkemelerce dikkate alınmıştır. Halbuki söz konusu bilirkişi raporu özellikle de mahkemelerin YEDAŞ davasının red gerekçesi olan "illiyet bağının" oluşup oluşmadığının gözetilmesi açısından önemli bir delil olup, mahkemelerce değerlendirilmesi gerekirdi. Zira delillerin değerlendirilmemesi "AİHS bağlamında 6. maddeye aykırılık" sayılıp adli yargılanma hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

B) Sözlü Duruşma Usulü

Yargılama prosedürü sırasında, yapılacak olan sözlü duruşmaya, şirket avukatının savunmacı olarak katılabileceği ve mahkemeye hitap edebileceği, İlk Derece Mahkemesi tarafından kabul edilmiştir. Ancak duruşmadan sadece 1 gün önce, savunmacının duruşmada söz alamayacağı hususu faks yolu ile bildirilmiştir. Duruşmada Yedaş vekilinin bu karara itirazlarının değerlendirilmesi sonucu 50 dakika kadar geç başlayan ve itirazların kısmen kabul edilerek soru cevap bölümünde önemli bir süre söz hakkı verilmiş olsa da ister istemez bu durumun psikolojik ve savunmayı zaafa düşüren bir şok yarattığı kuşkusuzdur. Davacı şirketin taleplerini en sistematik şekilde bilen ve sunabilecek olan kişinin savunmacı olduğu mahkemece de bilinmesine rağmen, bu tarz bir karar vermiş olmaları "savunma hakkının kısıtlanması" ve "adli yargılanma hakkının ihlali" anlamına gelmektedir. Ayrıca, mahkeme başvurusunun öncelerinde davacının Türk vekilini muhatap alırken, daha

³³³ Antonio Cassese (2001), *International Law*, (New York: Oxford University Press): sf. 373.

³³⁴ Adil İşıl Gül, Lami Bertan Tokuzlu (Çeviren), *AB Hukuku Semineri*, İsveç Başkonsolosluğu, İstanbul, 10-12 Ekim 2002, s.87.

sonrasında ise, kendisinin AB üye ülke vatandaşı olmadığı gerekçesiyle, sadece diğer avukat olan Rھےt SINNER'ı muhatap almaya başlamıştır. Ayrıca, mahkeme yargılama sürecinde Türk avukatı muhatap kabul ederken ve duruşma ilstesinde yazılı olarak yer vermişken, daha sonrasında bu şekilde davranması kanımızca adil değildir ve adil yargılanma hakkının ihlalidir. Ayrıca AB hukukunun ayrılmaz bir parçası olan Ankara Anlaşması uyarınca bir Türk şirketinin davacı olarak kabul edilmesi sonrasında bir Türk avukatın, AB üye vatandaşı olmadığı gerekçesiyle savunma yapamayacağıının belirtilmesi insan haklarına aykırılık teşkil etmektedir. T e m y i z aşaması ile ilgili olarak ise, davacı tarafından yine duruşma talep edilmiş ve söz konusu talep mahkeme kaleminde kayıt altına alınmıştır. Sonrasında ise mahkeme kaleminin 02.10.2006 tarihli dilekçesi ile davacının neden duruşma istediğine ilişkin gerekçeleri belirtmesi için süre verilmiştir. Davacı tarafca yapılan her türlü açıklamaya rağmen, Mahkeme kaleminden herhangi bir cevap alınamamış ve sözlü duruşma yapılamamıştır. Uluslararası teamüllere de aykırı olan bu durum da insan hakları açısından hukuka aykındır.

C) Mahkeme Kararlarının Gerekçelendirilmesi

Gerek Avrupa Adalet ATAD'nın 36. maddesi gereğince, gerekse AİHS uyarınca mahkeme kararların gerekçelendirilmesi gerekmektedir. Nitekim bu tür bir düzenleme ulusal mahkeme kararları için de geçerlidir. Ancak özellikle ATAD'nın 5 Temmuz 2007 tarihli temyizle ilişkin kararına bakıldığında, şu husus görülecektir ki ATAD, davacı tarafın temyiz sebeplerini sıralamak ve bunların kabul edilmez olduğunu belirtmek dışında, kararını hiçbir gerekçeye dayandırmamıştır. Bu durum ise yine insan haklarına aykırı olup, adil yargılanma hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

D) Hâkımın Durumu

Yunanistan tarafından veto edilen mallı yardımlar dolayısıyla Türkiye'nin ciddi zarara uğradığı argümanı üzerinde önemli durulan YEDAŞ davasının en ilginç yanlarından biri de "mahkeme başkanının Yunanlı olmasıdır". Bu çerçevede ATAD'nın 18. maddesine göre bir hâkim, görülmekte olan bir davadaki tarafların biri ile ilgili olarak danışmanlık yapmış ya da görev almış ise, o davaya bakamaz. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, hakimin uyuşuna göre ret prosedürünün işletilmeyeceğidir. YEDAŞ davasında ise sorun aslında hakimin Yunanlı olması değil, daha önceki görevlerinde Yunanistan'da ve başka uluslararası komisyonlarda siyasi görevlerde bulunmuş olmasıdır. Nitekim söz konusu siyasi görevlerin niteliği düşünüldüğünde Türkiye ile ilgili birimlerde görev aldığı ve çalışmalarda bulunduğu kuşkusuzdur.

ATAD Statüsü'nün 18. maddesi gereğince " daha önce kendilerine, görevli, danışman veya avukat olarak başvuru ya da bir mahkeme, araştırma komisyonu üyesi olarak veya her türlü başka görev ile bu konuda açıklamada bulunmaya çağrılan hiçbir yargıç ya da savcı bu davaların yargılanmasına katılmaz" demek suretiyle bu husus açık bir şekilde hükme bağlanmıştır. >İlgili hükmün devamı gereğince aslında taraflardan herhangi bir talep olmasa dahi, bir yargıç, eğer ki böyle bir görevde yer almışsa kendiliğinden bu durumu bildirmeli ve görevinden çekilmelidir. Ancak burada şu husus da belirtmek gerekir ki hiçbir yargıcın vatandaşlık/uyruk dolayısıyla değiştirilmesi istenemez. Bu kapsamda YEDAŞ davasına bakıldığında davacı tarafça hâkimin değiştirilmesi isteminin, hakim başkanın Yunanlı olması ve Yunanistan vetolannın son derece etkil ettiği bir davaya bakmış olmasından değil, yukarıda sayıldığı üzere daha önce Türkiye ile ilgili görevlerde hizmet vermiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da kanımızca ister istemez hakimlin objektifliğini yitmesine neden olacak nitelikte bir husus olması nedeniyle hakimlin re'sen çekilmesi gerektirdi. Nitekim YEDAŞ Şirketi tarafından avukatlarına yazılan bir mektupta bu husus dile getirilmiş ve hakimlin önemli görevlerde bulunduğu hususu vurgulanmak sureti ile bu duruma dikkat çekilmiştir. Nitekim WTO ve GATT yargılamalarında dava ile ilgili ülkelerden birisinin uyuşunu taşıyan hakemin ya da hakimlin davadan çekilmesi prensip olarak kabul edilmiştir.

E) İçtihat Hukukuna Aykırılık

İlk derece mahkemesi ve ATAD YEDAŞ davasında özellikle de Ankara Anlaşması ile ilgili olarak daha önceki içtihatlarına aykırı karar vermişlerdir. Bu kapsamda Ankara Anlaşması'nın doğrudan etkili olmadığı ya da bağlayıcı olmadığı gibi hususların dile getirilmesi, gerek Türkiye'de gerekse yurt dışında üzerinde çok tartışılan ve bu tezde de ilgili yerlerde değinilmiş olan *Demirel* ve *Sevince* gibi önemli kararların tam tersi bir çerçevede çizmektir. Halbuki söz konusu kararlarda Ankara Anlaşması'nın AB Hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu ve aynı zamanda doğrudan uygulanabilir olduğu açıkça dile getirilmiştir. Kaldı ki, Gümrük Birliği'nin AB hukukundan dışlanması söz konusu olmaz, zira Gümrük Birliği AB'nin malların dört temel ilkesinden olan malların, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımı ilkesinin esasını oluşturmaktadır. Nitekim Gümrük Birliği kurulan Roma Antlaşması'nın 23 ve devamındaki maddeler ile paralellik gösterdiğinden, bu yönüyle AB Sisteminin 1963'ten itibaren bir parçası olan Türkiye'ye de uygulanmalıdır.

Görüldüğü üzere tüm bu hususlar dikkate alındığında, YEDAŞ davası ile ilgili olarak kanımızca adil bir yargılanmanın gerçekleştiğini söylemek çok zordur. Nitekim davacı vekilleri de yukarıda belirttiğimiz hususları içeren bir dilekçe ile AİHM'e 2008 yılı Ocak ayında bir başvuru yapmışlardır.³³⁵ Bu başvuruya ilgili olan bir başka husus da şudur ki; bilindiği üzere AB olarak bir tüzel kişiliğe sahip olmadığı gibi³³⁶, AİHS'e de taraf değildir. Çünkü AİHS'e sadece devletler taraf olabilmektedir. Bu kapsamda söz konusu dava Birliğe ya da organlarına karşı açılmayacağından "Birliği oluşturan tüm 27 üyeye karşı" açılmıştır. Bu davanın sonucunun ne şekilde olacağı ile ilgili şimdiki durum itibarıyla yorum yapmak mümkün değildir, ama davanın Topluluğu temsilen AB üyelerinin tümüne karşı açıldığı hususu düşünüldüğünde yeterince ilgi çekeceği, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir çığır açacağı kuşkusuzdur.

³³⁵ Söz konusu dava AİHM'nin 5. Dairesinde 7903/08 Esas. No.su ile incelemeye alınmıştır. Dosya öncelikli olarak sadece Fransa'ya karşı açılmış gibi, Fransa masasına verilmiş, ancak davacı tarafından yapılmış olan litraz üzerine, dava AB'nin tüm üye ülkelerine karşı açıldığı için, üye ülkeler ile ilgilenen masalara ayrı ayrı gönderilmiştir.

³³⁶ Sadece Avrupa Topluluğu tüze kişiliği halindedir.

IX.SONUÇ

1978 yılında başlayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen yeni nesil ağır sanayileşme sürecine, 1980 sonrası politikaların, ucunda "ithalat" olan ve ekonomik güvenliği bozan bir etki yaptığında kuşumuz kalmamıştır. 1980 sonrasında itibaren sürekli ihracatta arayı açan ve Stiglitz'in deyişiyle "zarar" hanesine yazılan ithalat, "yerli malı kullanımını özendirmeyle" başlayan ulusalcı yaklaşımları da "yabancı malına kullanım alışkanlığı" yaratarak giderek ortadan kaldırmaktadır. Yalnızca hizmet üretimiyle, çok kolay para kazanma aracı olan ithalatın dayanılmaz cazibesi, böylece "ihracatı" ve sanayi üretimini giderek daha fazla ezmektedir.

1980 yılında "24 Ocak Kararları" ile başlayan bu süreç, 1995 yılında imzalanan 1/95 sayılı ve gümrükleri neredeyse sıfıra indiren karar sonucu artarak kurumsallaşmıştır. 1/95 sayılı kararla, beklendiği gibi doğrudan yatırımlar artmamış hatta gerilemiştir. AB ülkeleri gümrüksüz mal satabilecekleri Türkiye'de yatırım yapmak yerine kendi ülkelerinde mal üretilip satmayı tercih etmişlerdir. Bunun sonucunda, sanayiciler rekabet edemez hale gelmiş ve ister istemez para bulmak için banka sahibi olmayı denemeleri ile de 2001 krizine yol açmıştır. Hatalı GB Kararı'nın sonucunda gelişmiş AB sanayii ile rekabet etme durumunda kalan Türk sanayii, başka bir çıkış yolu olarak da "kayıtsızlığa" yönelmiştir.

Bütün bunlar, ihracat karşısında hiç yenilmeyen ve her yıl artan oranda sistemi yabancılaştıran, yabancılaşmaya özendiren "ithalat"ın kurumsallaşmasının yolunu açmıştır. On milyarlarca dolar farkla her yıl ulusalcı ihracatı tepeleyen ithalat, "zarar" yapısına uygun üst yapıyı da doğal bir ortamda yaratmayı başarmıştır. İkinci Cumhuriyetçiler, küreselleşiyoruz öyleyse varız diyenler, AB'de devlet Bankası mı kaldı özelleşelim. AB'de öyle olmuş yalanını söyleyenler, paranın yerlisi yabancıdır olur mu? diyenler ve benzerleri, 1980'den beri ihracata olan farkının toplamı olan ithalatın sonucu olduğundan kuşku duyulabilir mi? Böylesine büyük ve yıldıan yıla ülke ekonomisini zayıflatan, üretimden caydıran ve yabancı mala özendiren bir sürecin ve onun getirilerinin, bugünkü antiulusalcı yaklaşımları güçlendirmesi son derece doğaldır.

Bunu anlamak için, ajans haberlerinde ve hükümet açıklamalarında hep "İhracat" artışlarının başarı olarak verilmesi, görell olarak daha fazla arttığı halde ithalattan hiç bahsedilmemesi olgusuna bakmak yeterlidir. Derin uyku hali sürmelidir. Sosyal demokratlar, bu uyku komasından çıkıp, hastane kapısında bekleyen çaresizlerin partisi olduklarını hatırlayıp, ekonomik güvenlik kavramı gündeme taşınmalıdır. Toplumun sanayileşme, savunma ideolojisi ve onun partisinin İktidardan korkutulmuş hali amacına uygun bir durumdur.

1923–1979 tarihleri arasında toplam İthalatımız 48,6 milyar, İhracatımız ise 25,3 milyar dolardır. Anılan yıllarda İthalatımız ile İhracatımız arasındaki fark 23,3 milyar dolardır. 1980–2005 yılları arasında ise toplam İthalatımız 876,9 milyar, İhracatımız ise 553,6 milyar dolardır.³³⁷ Görüldüğü üzere arada 323,3 milyar dolar fark bulunmaktadır. Aradaki büyük fark, anlatmak istediklerimi doğrular niteliktedir. Nitekim 1923–1979 yılları arasında İhracatın İthalatı karşılama oranı %85,2'ken 1980–2005 yılları arasında %63,4'e düşmüştür; bu fark giderek de açılmaktadır. Oranın %85,2 olduğu dönemden kalan %15'lik farkın, turizm, İlimanlar... vs. gibi gelirlerle kapatılması mümkün olabilmiştir. Kaldı ki bu dönemde İthalat büyük ölçüde sanayi mal ve yatırımlarına dönük bir politkadır.

Yukarıdaki saptama aynı zamanda tezimizin içinde yer alan ve "AB'den olan mallı haklarımızı derin bir uyku ve huzur içinde neden talep etmediğimiz, hukuki haklarımızı kullanmadığımızı da açıklamaktadır." İthalat çok zahmetsiz ve karlı bir zenginleşme aracıdır. İhracat ve sanayileşme çok sıkıntılı ve zahmetli bir süreçtir. AB'den, tezimizin konusu olan "Yedaş" davasında olduğu gibi, mali hakların talep edilmesi ve alınması; ruhsan üretiminin, İhracatımızın artırması sonucunu doğuracak ve GB kararı sonucu dayanılmaz miktarlara ulaşan İthalatı azaltacaktır. Bu kaçınılmaz sonuçtur. Nitekim, TBMM'nin 21.02.2005 tarih ve 7/4661 esas numaralı soru önergesine verilmiş olan cevabın bir bölümü aşağıda sunulmuştur:

"Kamudaki kadrolarımız müzakere sürecine üç temel mekanizma ile hazırlanmaktadır. Bunlardan birincisi, AB Genel Sekreterliği (ABGS) koordinasyonunda düzenli olarak gerçekleştirilen "alt komite" toplantıları ile Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personelin müzakere süreci konusunda bilgilendirilmesidir. Bu alt komite toplantılarında ayrıca Ortaklık Antlaşmasının uygulanması ve Katılım Ortaklığı Belgesi öncelikleri de tartışılmaktadır".

³³⁷ Yılına Göre Dış Ticaret <http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=621>. (23 Eylül 2008).

"11 Nisan 2000 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Türkiye-AT Ortaklık Konseyinde alınan karar uyarınca, AB müktesebatinin analitik incelemesini gerçekleştirmek üzere 8 alt komite kurulmuştur. Alt komiteler, belirlenen alanlarda, Ortaklık Antlaşmasının uygulanmasını Katılım Ortaklığı Belgesinin önceliklerini tartışır. Özellikle, yasal uyum, uygulama ve yürütme ile ilgili ilerlemeyi değerlendirir".

"Diğer bir mekanizma ise Avrupa Komisyonu Genişleme Genel Müdürlüğüne bağlı olarak aday ülkelere ve yeni Üye Devletlere, mevzuat uyumu, mevzuatın yürürlüğe konması ve uygulanması konularında kısa süreli teknik destek (uzman desteği) sağlayan TAİEX (Teknik Destek ve Bilgi Değişim) Ofisidir. TAİEX Ofisinin hizmetleri Komisyonun aday ülkelere, yeni Üye Devletlere ve Batı Balkanlara sunmakta olduğu alternatif destek programlarına tamamlayıcı niteliktedir. Ülkemiz TAİEX Ofisi hizmetlerinden 2001 yılından sonra başka finans kalemleri yardımıyla yararlanmış, TAİEX bütçesine ise Mart 2002 tarihi itibarı ile dahil edilmiştir".

Bu açıklamalar çerçevesinde kamu kesiminin yapması gereken en önemli çalışma şudur: Gümrük Birliği kararının uygulanması nedeniyle devletin alamadığı gümrük vergileri nedeniyle uğradığı zarar tüm kamu sektörleri itibarıyla zararın bir envanterini çıkartmak suretiyle öncelikli zararın boyutları tespit edilmeli daha sonra da bu zararın tazmini ve giderilmesi konusunda AB'nin anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini araştırarak bunların tazmini ve giderilmesi yolundaki çalışmaların yapılması gerekmektedir.

Türk sanayicilerini çok yakından ilgilendiren bu mali hakların talep edilmemesinin ekonomik temelli tek mantıklı açıklaması, ithalatın iştahını kabarttığı iş adamlarının ve ithalata dayalı sanayicilerin bu hakkın kullanılmasını engelleme girişimleridir.

Nitekim yakın tarihe baktığımızda, birçok işveren kuruluşunun AB'deki sanayicilerin haklarıyla ilgilenmekten daha çok, İnsan hakları ve Kopenhag kriterleriyle ilgilenmeleri sadece tesadüf ya da iş adamlarımızın çok iyi yürekli olması ile izah edilebilir mi? Üstelik Kopenhag kriterlerinin ikinci maddesinde İnsan hakları ile ilgili kriterleri sıralanırken, ekonomik hakların öncelikli olduğunu açıkça belirtiyorken... Konunun uzmanlarının bu koşulu ve Ankara Antlaşmasının mali hükümlerini görmemiş olabilmeleri mümkün mü?

Bu gelişmeye paralel olarak, üniversitelerimizin ve AB ile ilgili kuruluşların AB inceleme ve araştırma fonlarını daha çok insan çocuk hakları gibi Kopenhag kriterlerine yoğunlaştırmaları da, sanayici ve iş adamlarının gerçek sorunlarının tartışmaya açılmasını ve görünür olmasını perdelediğinden kuşkuumuz bulunmamaktadır.

Nitekim Türkiye Müteahhütler Birliği'ne bu konuda yazdığımız yazıya cevaplarında: "...Kamu ve siyasi çevrelerin ilgilileri ile konu hakkında endişelerimizi paylaşmak imkanı bulduğumda hemen herkesin aynı görüşlere katıldığını; fakat resmi olarak yürütülen veya empoze edilmiş programlara karşı durmak istemediklerini görüyoruz." denilmektedir.³³⁶

Doğal olarak bilimsel kaynaklardan beslenen dışişleri ve ekonomi bakanlıklar bu perdelenmiş bilim adamlarının ve üniversitelerin görüşlerinden etkilenmemiş olamazlar. Bu sert, yurtsever ve ulusalcı yaklaşımları doğrudan karşısına olan İthalatın, ülkenin ekonomik güvenliği için ihracata eşitlenmesi öncelikli amaç olmalıdır görüşündeyim. Bunun için mevcut ekonomik politikalar yeniden yapılandırılmalı, AB hukukundan kaynaklanan ve istemediğimiz, dolayısıyla talep etmediğimiz için verilmeyen tüm mali yardım ve AYB fonlarının kullanıma açılması için hukuki haklarımızı sonuna kadar kullanmalıyız. YEDAŞ davası, Türk sanayicisine karanlıktan aydınlığa çıkmak için kullandıkları merdivende yeni bir basamak vermeyi amaçlamaktadır.

Ne yazık ki, bu dava ile Türk şirketlerinin AB mahkemelerinde hak arama özgürlüğünün bulunduğu ortaya çıkması, "rem uykusu kuramımızı" doğrulamaktadır. Çok yıllardır var olduğu ortaya çıkan bu hakkın hiç kullanılmamış olması, içinde bulunduğumuz durumun ne kadar dramatik olduğunu göstermektedir.

YEDAŞ davasıyla AB'nin hak arama kültürü ile tanışan Türkiye ve Türk sanayinin, giderek geçmişte gömülü halde bulunan haksız ve "AB hukukuna aykırı Yunan vetosu" ile elde edemediği çok ciddi rakamlara ulaşan mali zararlarını geri alabileceği giderek daha çok anlaşılmaktadır. Ayrıca vizenin artık bütünü ile kaldırılması gereği, artık daha görünür hale gelmektedir. AB Gümrük Birliği karar alma sürecine doğrudan ve etkin katılım yönündeki hukuki talepler daha sağlam temellere kavuşmuş görünmektedir.

Günümüz Türkiye-AB ilişkilerinde, dikkatle izlenmesi gereken ise, AB ile sürdürülen tarama çalışmaları sırasında, Türkiye'nin, hemen hemen her sektöre ilgili durumunun, bu bağlamda belirleyebileceği pozisyonun, "AB ile uyumlu olması" koşulu olacaktır.

Öncelikle, tarama sürecinin, müteakiben de müzakere süreci hazırlıklarının, TOBB'ü doğrudan ilgilendirdiği; asıl muhatabın ve gelişmelerden yarar ya da zarar

³³⁶ Bu yazıya ilişkin bkz: EK-6

görecek olan birinci tarafın tüm iş alemlni temsil ettiği için TOBB olduğu düşünölmektedir. Ancak, anlaşılabilirliği kadaryla, içinde bulunduğumuz süreçte, her kuruluş ve şirket kendi alanında değeriendirmeye yapabilmek ve dolayısıyla da tutum belirleyebilmek kaygısıyla, tek başına faaliyet göstermeye çalışmaktadır.

Rasyonel yaklaşımın, üye profilleri de dikkate alınarak, gelişimlerin tamamının TOBB çatısı altında acilen toplanmasını sağlayabilmek olduğu açıktır. Konu kapsamındaki bir diğer kaygı ise, çalışmalarla ilgili veri akışının, yani, AB'nin, Türkiye'den, müktesebat uyumu öncelikleri bakımından neyi istediğinin, neyi istemediğinin somut çerçevesini çizen bilgilerin, bu kapsamda kamu kesimince yapılan değeriendirmelerin, mevcut mekanizma çerçevesinde, TOBB üyelerine zamanında aktarılmadığı; bu hususun, en azından, işletmelerin kısa veya orta vadeli plânlamaları yapabilmeleri, gerekiyor ise, yatırım ihtiyaçlarını saptayabilmeleri açısından olumsuzluklara yol açtığı noktasında toplanmaktadır.

Bu nedenle, önümüzdeki dönemde, başta Gümrük Birliği mükelleflerleri, malların serbest dolaşımı (teknik mevzuat uyumu), rekabet politikası, ticaret politikası, kamu alımları, devlet yardımları gibi kritik konular gelmek üzere, mal alış-veriş rejimini doğrudan etkileyen alanlarda, tüm sektörlerin, tarama süreçleri neticelerinden hareketle ve fiili müzakerelere geçiş öncesinde, uygun "tutum" belirlemesine imkân sağlayacak ölçüde, bir diğer ifadeyle, plânlı ve koordine edilmiş yaklaşımlarla, TOBB çatısı altında nelere ihtiyaçları olduğunun saptanmasını; AB müktesebatına uyum çerçevesinde, kendileri bakımından önem arz eden süre, sıra veya "derogasyon" taleplerinin tartışılmasını, çalışmaların sonuçlarının da izlenip, bunların gerçekleştirilmesine gayret gösterilmesini gerekli kılacaktır.

Yapmaya çalıştığımız bu genel değeriendirmeleri daha somuta indirgeyerek ifade etmek ve bu bağlamda da öneri geliştirmek gerekirse, aşağıda sıralanan hususlara değinilmesinin yararı olacağı düşünölmektedir: Şöyle ki:

1. Sürece ilişkin bilgilendirme faaliyetlerinin TOBB bünyesinde gerçekleştirilmesi; keza, çalışmalara, TOBB'un uygun göreceği kuruluşların da davet edilmesi istenebilir.

2. Brüksel'de ne olup bittiğinin özeti alındıktan sonra, AB'nin neyi fark olarak gördüğü, neyin öncelikli uyumlaştırılmasını istediği, bu işin ne kadar bir sürede karşılanacağı, bu kapsamda, kamu kesiminin nasıl bir inisiyatif kullanmayı düşündüğü

bellirlemeye çalışılabilir. Zira, önemli olan, taramanın fotoğrafını yansıtmak değil, müteakiben ne yapılacağını görebilmek ve ayrıntılarını da tartışabilmektir.

3. AB konuları, müşahede edildiği üzere, yüz binlerce sayfayı aşan, uzmanlıkları bulunduğu düşününleri bile yanılgıya sevk edebilen, dinamik yapısı nedeniyle de devamlı yenilenen ve değişen bir mevzuata dayandırılmış durumdadır. Bu bakımdan, müzakerenin, sektörlere (üretici kesimlere) nasıl bir ödev yüklediğini, bunun ne kadar ek yatırım gerektirdiğini, bundan sonra neyin yapıp-yapılamayacağını, düşünülen çözüm yollarının neler olduğunu, müktesebat jargonundan arındırılmış, basitleştirilmiş ifadelerle ilgililere anlatmayı gerektirmektedir. Bunun, doğru yerinin TOBB olması icap ettiği, kamu kesimine anlatılmalıdır.

4. İşin, elbette, bir de "hukuk" boyutu bulunmaktadır: Yürütülecek çalışmaların, atılacak adımların, ilk etapta ulusal mevzuat dikkate alınarak yapılacağı; bunlara, AB müktesebatının da eklenmesi halinin ayrıca değerlendirilmesi gerekeceği bilinmektedir. İlerlemelerin ulusal mevzuatla çelişki doğurabilecek yönlerinin önceden görülebilmesi; hâsıl olması halinde neyin yapılabileceğinin de kestirilmesi, bilinmesi gerekebilir. Bu tür değerlendirmeler, rasyonelin bulunabilmesi, kurulu sanayiin ihtiyaçlarının dikkate alınabilmesi için, TOBB plâformlarında yapılmalıdır.

5. Bilindiği üzere, teknolojiye dayalı sanayi kollarının, her zaman, uyumu cihetine gidilecek rekabet kurallarından hareketle yönelemeyeceği; sisteme bazı "temel politikaların" ve "stratejilerin" de entegre edilmesini zorunlu kılacağı hususları, konunun uzmanlarının altını çizdiği konular arasında bulunmaktadır. Keza, ticarî ve sınai kapasitelerin de aynı potada eritilmesi mümkün görülmemektedir.

Özellikle AB ile müzakere sürecinde kamu çıkarı yanı sıra, şirketlerin ve sanayicilerin çıkarlarının da gözetilmesi önemlidir. Öte yandan, firmaların AB ile ilgili sektörel bilgileri ve deregasyon ihtiyaçlarını kendi başlarını yapmada sıkıntı çekecekleri, gibi doğru bilgiyi yakalamaları da kolay değildir.

Bu önerimiz çerçevesinde alınacak kararların karar alma mekanizmasına zamanında etkin biçimde yansımaları için de her bir önemli sektörden TOBB Yönetim Kurulu üyesine görevlendirme yapılması uygun olur.

İşte bu saptamadan hareketle ve AB'nin "ortak" politikalarının ayrıntıları da gözetilerek, TOBB'un uygun projeleri geliştirmesi, ihtiyaçları ve imkânları üyelerine anlatması da önem taşımaktadır. "AB'den kredi almak isteyen TOBB'a gelin"

açıklaması, bu ihtiyacın en somut örneğini oluşturmaktadır. Talepler, hiç şüphesiz, projelerden süzülecektir. Projeler de, elbette, yatırımları ve ihracatı toplumsal bir talep haline getirecektir.

6. Türkiye 1973'ten bu yana ve hatta daha eski tarihlerden itibaren neden bu kadar borçlandırıldığını, yönetimde karar alma mekanizmasında yer alanların "bu borçluluk politikasına" ve kalitesiz malların boşaldığı bir ülke olmasına neden izin verdiklerini araştırıp bulmak durumundadır. Bu incelemeyi yaparken Türkiye'nin soğuk ve sıcak harpteki önemi muhakkak değerlendirilmeye alınmak durumundadır.

Bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra , tezlimizin başından beri anlatmaya çalıştığımız IMF ve Dünya Bankası'nın Türk ekonomisine zarar veren politikalarının ekonomi ve hukuk merceğinden süzerek Türkiye'nin meydana gelen finansal zararlarda IMF ve Dünya Bankası'nın hissesine düşen kısmını önce görüşme yoluyla bu yol işe yaramazsa uluslararası mahkemelerde hak arama yoluna gitmelidir.bu konuda ulusal mahkemelerde açılan davaların yetkilsizlik nedeniyle redde mahkum olacağı , karar verilse bile bu kararların uluslararası tanınmasının mümkün olmayacağı açıktır.

7. Türkiye'de öncelikle siyasi partilerin iç yapılarında demokrasinin muttaka oluşturulması gerekmektedir. Demokrasi, Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan her bölge insanının kendi bölgesindeki seçmenlerine hesap vermek zorunda kalacağı yönetime sorumlulukla katılmasını bölgesel ekonomik çıkarların gündeme taşınmasını sağlayacaktır.Bölgesel kesimsel talepler ise zamanla ulusal büyük çaplı bütünsel ekonomik ve sosyal planların oluşmasını sağlayacaktır.

8. Ulusal para biriml dünyada rezerv para olarak kullanılan Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan küresel mali kriz öncelikle doğru biçimde teşhis edilmelidir. Son yıllarda üretimini Çin'e kaydıran ve savaş sanayisi dışında sadece spekülattif finansal enstrümanlara yatırım yapan ABD ekonomisinde bu zaten öngörülen bir yapısal çözülmüdü.³³⁹ Öncelikle şunu vurgulamalıyız ki sözü edilen krizde mal servet ve para kaybolmamakta sadece kimlik değiştirmektedir. Bu değişim sırasında neyin amaçladığını doğru değerlendirilmelidir. Nitekim, krizin aslında para, mal ve değerlerin el değiştirmesi olduğu, krizle birlikte bir çok alıcının ucuz yolu batan firmaların mal ve değerlerini satın aldığı izliyoruz, bu çerçevede;

³³⁹ Ercan Kumcu, "Yatırım Bankacılığı Öldü Mü?", Hürriyet Gazetesi, 28 Eylül 2008.

"AIG dünyanın önde gelen uluslararası sigorta şirketi,şirketli krizden koruyabilmek için büyük mal varlıklarını satacağını ilan etti....Bir kısım Avrupalı sigortacının AIG'nin satacağı mal varlıklarıyla ilgilenmesi bekleniyor."³⁴⁰

Ancak krizde para, mal ve servetin kaybolmadığını sadece kimlik değiştirdiğini savunurken serbest piyasa ekonomisindeki üretim sürecinin, reel sektörün de daralacağını öngörüyoruz. Sonuçta serbest piyasa ekonomisinin, kaynak tahsislerini planlayarak yapmak yerine, büyük kapasitelerdeki üretimlerine yeterli tüketiciyi sentetik finansal dünya yaratarak bulacağı kuramı temelden çökmüştür. Bu çöküş sırasında, doğal olarak know how, bilgi ve teknoloji yok olmadığı için yeniden kaynak tahsisleri planlanarak yeni yatırım süreçlerini başlatılabilir nitelikte olacaktır. Bu süreci başlatanlar ve kurgulayanlar ,batan firmaların mallarını ucuza kapatanlar bu krizin değişen kimliğinin yeni kazananları olacaktır.

İdeolojik olarak bu yeni finansal dünyada planlı kaynak tahsisi yolundaki ekonomik seçim yeni bir yükselme trendi içine girecektir.

Kriz ile birlikte ABD'nin, 850 milyar dolarla dünyanın en büyük varlık yönetim şirketi olmasıyla birlikte, bankalar yeni sermayeye ihtiyaç duyacaklar ve muhtemelen bu kaynakların bir kısmı millî servetten karşılanacak. Doğal sonuç olarak, vergi mükellefleri de önümüzdeki günler ve aylar içinde bu sermayeye katkıda bulunmak durumunda kalacaklardır.³⁴¹

Vergi mükelleflerinin üzerindeki kriz yükü hissedilir hale geldiğinde de milyarlarca dolara yakın maaş ve ikramiye alan banka CEO larının, "kredi verilirken batır" ilkesinden hareketle tıpkı Türkiye'de yaşandığı gibi büyük kredileri veren banka yöneticilerinin cezal sorumluluklarının gündeme taşınması da süreç içinde gerçekleşecek görünmektedir. ABD hükümetinin batan bankalarına toplam 850 milyar dolar destek vermesi ve piyasaya dolar sürmesi dolar enflasyonuna neden olması ve bunun sonucu olarak da doların önemli ölçüde bir değer kaybına uğrayacağı da anlaşılıyor.

Bu durum özellikle Çin'de yüz milyarlarla ifade edilen ve Japonya'da büyük miktarlarda bulunan dolar rezervlerinde aşırı miktarda değer kaybına , zarara yol açacak nitelikte görünmektedir. Bunun doğal sonucu olarak dünyanın en borçlu ülkesi Amerika Birleşik Devletleri'nin zaman içinde borcu neredeyse yanya kadar

³⁴⁰ Greg Farrell, Francesco Guerera, Andrea Feistec, *Financial Times*, 4-5 Ekim 2008

³⁴¹ Philip Stephens, *Financial Times*, 3 Ekim 2008.

düşecek gibi görünüyor. Muhtemelen bu arada ABD'nin, Güney Kore, Japonya, Hong Kong gibi dünyanın büyük ekonomilerinin kendi rezervlerinde olan ulusal paralarını kısa sürede elinden çıkararak bu ülkelerden dolar satın alma sürecini başlatmasıyla birlikte o ülke para birimlerinin değerlerinin kısa süreli de olsa yükselmesine, paralarının pahalılaşması nedeniyle ihracatlarının ABD lehine görece olarak düşmeleri de olası bir ekonomik sonuç olarak öngörülebilir.

Ayrıca, bu krizin en önemli oyuncusunun "güven bunalımı" olacağını söyleyebiliriz. Bu nedenle ABD ve Avrupa'daki sınırlı mevduat garantilerinin tüm mevduata genişletilmesi sürecini yaşayacağımız ve devlet desteğinin trilyon dolarları bulacağı öngörülebilir. "bankalarda hesabı bulunanlar bankaların ve finansal araçların bilançolarında nasıl bir tablo oluşturduğundan kuşku duymaktadırlar. "görüşü giderek piyasalarda giderek daha fazla dillendirilmeye başlanması da bu düşüncemizi doğrulamaktadır."³⁴²

Bu krizin bir başka sonucu da Euro'nun pahalılaşma sürecine gireceği ancak Euronun siyasi gücünün, dünya piyasalarının ihtiyacını karşılayacak kadar olmaması nedeniyle bu krizi karşılayamayacağı gerçeğidir.³⁴³

Öte yandan, "Avrupalı iş adamları, her ne kadar kriz ABD'den kaynaklanmışsa da, Avrupa'nın bundan daha çok zarar göreceğinden endişeliler. Bu nedenle Avrupa'nın önde gelen Daimler, Siemens, KPMG ve Unicredit gibi büyük şirketler işçi çıkarma, üretimi düşürme ve sosyal ödemeleri kısma gibi önlemlere hazırlıyorlar."

Kaldı ki, AB'nin sorunu sadece ABD ekonomisinin krizyle bitmiyor. "AB ve Çin arasındaki ticaret açığı Çin lehine saatte 15 milyon euro civarında seyretmektedir. Avrupalı liderler bu haksız rekabete müdahale etme konusunda giderek artan baskı altındalar. Ancak bazı iş hayatının önde gelenleri bu durumda eski korumacı ekonomik politikalara geri dönülmesinden endişeliler.

Ancak, "Çin ile AB arasında tek yönlü mali trafik sonucu, aralık 1998'de Çin'den ithalat 44.4 milyar EUR iken Çin'e ihracat 17.5 milyar EU iken aradaki fark giderek açılarak 2004'de 136.5 milyar EU ithalata karşın 49.4 milyar EU ihracatta, Mayıs 2008'de ise yıllık ithalat 255.4 milyar EU ihracat ise 79.1 milyar EU'ya dönüştü."³⁴⁴

³⁴² Richard Milne, *Financial Times*, 2-3 Ekim 2008.

³⁴³ Peter Thal Larsen., "Lehman Brothers'in Çöküşü" *Financial Times*, 4-5 Ekim 2008.

³⁴⁴ John Thornhill, *Financial Times*, 2 Ekim 2008.

AB'nin bu ekonomî sıkıştırmalarına karşın, ABD ise parasının arkasında silahlı olan ve enerji fiyatlarının kendi para birimine endeksli olduğu bir devlet olarak kendi finans sisteminin zararlarını gödermeye çalışırken bu krizin ABD dışındaki küresel mağdurları ile ilgilenmeyecektir. Bu durumun Türkiye için önemli şu noktadadır. Türkiye'de özellikle son altı yılda dolar milyarderî sayısının anormal arttığı yolundaki bilgiler³⁴⁵ özellikle önlenemeyen "private account"lar yoluyla Türkiye dışına çıkarılmış ve başta Lehman Brothers olmak üzere diğer finansal aracı kurumlar vasıtasıyla işlem gören para, mal ve kıymetlerin de bu krizde yukarıda anlattığımız dolar enflasyonu nedeniyle önemli bir kayba uğrayacağını söyleyebiliriz. Daha da önemlisi Lehman Brothers gibi firmaların batması sonucunda, "batacak değer" muamelesi görmesi ve buharlaştırılması olasıdır. Bu nedenle bu paraların sonuçta millî servet niteliğinde olduğu unutulmadan süratle "ulusal ekonomik güvenlik" projesi çerçevesinde devletin ilgili birimleri derhal takip, izleme ve destek altına alınmalıdır.

Bankaların ve özellikle bir Türk anonim şirketi olmaktan başka hiçbir uluslararası garantisiz alınmamış olan yabancı bankaların ana merkez bankalarına kriz döneminde bankacılık sistemini tehlikeye düşürecek para aktarmalarının önüne geçilebilmesi için bütün bankaların teftiş kurumlarını BDDK'ya hesap vermekle sorumlu birimler haline getirilmesi gerekmektedir.

Tipki, 2001 krizinde olduğu gibi ABD'de de devletin aktaracağı 850 milyarın yeterli olmayacağını öngörerek krizin derinleşeceğini göz önünde bulundurarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ideolojisine ve savunma programına dönüş, en doğru yol olarak görülmektedir. Cumhuriyetin temel ilkelerinin yeniden oluşturulması, Türkiye'nin 2009 ve sonrası için siyasi ve ekonomik krizler ve kriz sonrası dönemler için "yeni İktisat ve program çalışmalarına" hızla başlaması gerekmektedir. Bu programın, temelî sanayileşme olan gelirin adil dağıtımını ve İstihdamı amaçlaması önemli bir koşuldur. Çözümüne yönelik düşüncenin içinde TSK'nın Türkiye'nin en önemli siyasi gerçeği ve aynı zamanda bölge gücü olması nedeniyle iyi değerlendirilirse ve halkın birliklerinin de koruyucusu olduğu gözetilirse, Türkiye'nin İktisadi sermayesi olduğu değerlendirilmeye katılmalıdır. Bu çerçevede MGK siyaset belgesinde ek de MGK tarafından öneminin vurgulandığı gibi "ekonomik güvenlik" ana amaçlar arasında yer almalıdır.

9. AB'nin talebi gibi sunulmaya çalışılan ancak daha önceki bölümlerde anlattığımız üzere AB'nin talebi olmadığı anlaşılan kamuya ait ekonomik varlıklarının

³⁴⁵ <<http://www.haberdem.com/haber/turkeyenin-30-dolar-milyarderli.html>>, (06 Ekim 2008).

özelleştirilmesi, her ne kadar krizle birlikte değerli ekonomik yarar sağlayamayacak düzeyde düşeceği için kendiliğinden gerçekleşecek olsa bile , hızla durdurulmalıdır. Özellikle AB sürecinde en önemli aktör olan kobilerin bankası Halk Bankası'nın özelleştirilmesinde tamamen vazgeçilmelidir. Türk tarımı için yaşamsal değeri olan ziraat bankasının özelleştirilmesi ise tamamen gündemden kaldırılmalıdır.

Bütünüyle özelleştirme, (bir diğer bakış açısıyla Türkiye'nin bankalarının ve sanayisinin ekonomik güvenliğinin büyük bir çoğunlukta Hıristiyan kökenli olmakla övünen bu nedenle Türkiye'nin AB'ye kabul edilmemesi savını işleyen politikalar izleyen ülke şirketlerinin eline geçmesinin, yabancılaşmasının derhal önüne geçilmelidir. Sermayesi bir anlamda "hıristiyanlaştırılan "ekonomik güç ne yazık ki İslami değerlere önem verdiğini iddia ederek ülkeyi yöneten bir parti döneminde varolabilmiştir. (Türkiye bu çelişkiyi ancak borçlandırma politikasıyla yaşayabildi.)

10. Kalıktı ki, kanımca, geçtiğimiz yıllarda oluşan Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük şirketlerinden Enron'un batışı sonucunda, dünyanın önde gelen mali denetim firması Arthur Andersen'e zamanında bu kötü gidişli bildirmediği için kapanmak durumunda kaldığına bir hatırlatma yaparsak krizin küresel olarak önlenemez ,en azından daha hafif atlatılabilmesinin mümkün olduğu yolundaki düşüncemizin ne kadar doğru olduğu ortaya çıkar.Nitekim,küresel krizin öncü bir modelini 2001 yılında geçiren Türk bankacılığı Lehman Brothers' ın bugünkü batışına ilişkin kanıtları 30 Ocak 2001 yılında yakalamıştı :

«... 30 Ocak 2001-Hürriyet özel haber: ".....İnterbank hakkında yürütülen soruşturma vergi cennetlerine uzandı. Londra'daki soruşturma İnterbank'ın uluslararası aracı kurum Lehman Brothers aracılığıyla da zarara uğrattığını ortaya çıkardı. Londra'daki duruşmada, İnterbank'ın dış piyasalardan sağladığı 287 milyon dolarlık (yaklaşık 195 trilyon lira) ABD tahvillerini teminat göstererek sağladığı kredilerle, şirketlerine ve şahsına para aktardığı ortaya çıktı. Bu parayı da Lehman Brothers Europe International'dan temin edildiği anlaşıldı. İngiltere'deki soruşturmanın İrlanda, Jersey, Virgin Adaları ve Bahamalar'da süreceği öğrenildi. Yapılan üçlü kredi sözleşmesinde borç alanın Emberton Trading, ABD bonolarını temin edenin Lehman Brothers, bu bonoları garanti edenin de İnterbank olduğu anlaşıldı. 1998 yılı haziran ayında Lehman Brothers ile yapılan anlaşmalarda tarafların imzalarının bulunduğu saptandı.

Londra'daki duruşmada,tanık olarak dinlenen Lehman Brothers yetkilisi McGowan üç hafta önce kurulmuş bir off-shore şirketine şirketle ilgili ciddi araştırma yapılmadan bu kadar yüklü borç para verilir mi sorusuna"bu türü işlem (!)amaçlarıyla

kurulmuş bir şirket için normaldir" cevabını verdi³⁴⁶

Mahkeme kayıtlarına geçen bu resmi ve geçerli uyarıya karşın, " Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu tarafından 1 Eylül 2005 tarihinde gerçekleştirilen 'Alacak Satış İhalesi' ile 1 milyar dolarlık alacak, 161 milyon dolar peşinat-yüzde 43 hasılat paylaşımı veren Lehman Brothers ve Fibra Grubu'na verildi."

Bu haber üzerine Radikal Yazarı Yigit Bulut'un aradan beş uzun yıl geçtikten sonra sorduğu sorular en azından Türkiye'de Lehman Brothers krizinin Türkiye için gerekli önlemler alınmış olsaydı önlenebilir olduğunu açıkça göstermektedir.³⁴⁷

«TMSF, bu ihaleyi değerlendirilirken, alacak ihalesi kazanan Lehman Brothers'ın İnterbank A.Ş ile ilgili T.C. Şişli 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde 1999/1099 E ile yapılan ceza yargılaması kapsamında dosyalarda adının geçtiğine dair kamuoyundaki iddiaları dikkate almış mıdır? Almış ise konu hakkında dosyalar incelenmiş midir?para transferi konusunda bu kadar 'saf duygular' ile iş yapan bir firmaya bu kadar büyük bir alacağı emanet etmek doğru mu? alacak satışını durdurmak gerekmez mi? Fibra-Lehman Brothers ikilisinden herhangi birinin, doğrudan veya sahip olduğu-İştirakli olan şirketlerin, "TMSF" ye geçmiş bankalardan herhangi birine borcu var mı? Eğer var ise bu alım "kendi borcunu satın almak" kapsamına girer mi? ...alacak satışında 'Emberton Trading' herhangi bir şekilde yer aldı mı?TMSF bünyesinde bu kadar avukat barındırırken ve alacakları tahsil görevini üstlenmişken, alacak satış ihalesinin yapılmasının sebebi nedir?»

Bugün ise Türkiye , Lehman Brothers 'ın batışı ile birlikte göz göre ve uyanlara rağmen milyarlarca dolarlık bir alacağı uluslararası iflas masasının eline teslim etme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Ancak, bu örnek Türkiye'ye olduğu kadar küresel ekonomi için de yeterli uyarı olmasına karşın,Londra Mahkemesi'nin bu davayı "istinabe" yani Türk ceza mahkemesinin uluslararası anlaşma çerçevesinde talebi üzerine ve Türk mahkemesi adına görmesine ve bu nedenle yetkili olmamasına karşın, sonuçlarının ulusal ekonomiye olası zararlarını muhtemelen gözeterek bu duruşma tutanaklarının yayınlanmasına "gizlilik" kararı vermiş olması da mutlaka krizle ilgili değerlendirmelere katılmak zorundadır. Oysa AB' nine "şeffaflıkla ilgili" açık toplum kuralları yeterince işletilebilmiş, Londra Mahkemesi'nce 2001 yılında benimsenebilmiş olsa idi, bu durum mutlaka uluslararası finans çevrelerine ciddi bir şekilde yansır ve bazı küresel önlemler alınabilir hatta Lehman Brothers dahi batmayabilirdi.

³⁴⁶ Faruk Zabcı-Ayşegül Ekinci, *Hürriyet Gazetesi*, 30 Ocak 2001

³⁴⁷ Yigit Bulut, *Radikal Gazetesi*, 17 Ekim 2005, s.15

TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI

Sonuçta, "sistemi kuran / çözen sistemi yönetir"³⁴⁸ düşüncesinden hareketle, küresel mallı sistemi kuran ve hakim olanlar sistemin sonucu olan çözülmeyi, krizleri de kurgular ve yönetir düşüncesi doğru bir saptama olarak değerlendirilmelidir.

³⁴⁸ Aydın Türkgücü (2007) *Sanal Tarih*, (Çiğış Yayıncılık): s. 164.

KAYNAKÇA

Mahkeme Kararları:

- ANGELO, ECR 1984, p.3643
ATAD 4/73, *Nold KG*, ECR 1974;p.491
ATAD C-37/98 R v. SSHD ex parte **Savas Judgment**
ATAD, C- 28-30/62 , *Da Costa en Schaakke* , ECR 1963, p.61
ATAD 48/75, *Royer*, ECR 1976; p.497
ATAD 93/ 71, Leonenslo / Ministero dell Agricoltura e Foreste, ECR 1972.
ATAD, C- 4/ 65; *Soclete Anonyme Metallurgique Hainaut-Sambre*, ECR 1965,
p.1448
ATAD C-175/94 [*international Services v Commission...*]
ATAD, C- 9/ 69; *Sayag II*, ECR 1969, p. 329
ATAD C- 10/ 55; *Miranda MiROSSEVICH*, ECR 1955, p. 381
ATAD C-12/86, Meryem Demirel v. Stadt Schwäblsch Gmünd, ECR (1987) 3719
ATAD, C-37/98, **Savas Kararı**, (11.05.2001)
ATAD, C- 283/90 P; *Vidranyl v. Commisston C-44/ 76; MİLCH-/FETT-/EIER-KONTOR*,
ECR 1977, p.393
ATAD T-367/03, Official Journal of the EU (02.09.2006)
ATAD, C 30/88, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?url=CELEX:61988J0030:EN:NOT>>, (24 Eylül 2008).
ATAD, C- 93/ 75; **Jacob Adlerblum Caisse National D'assurance Vieillesse Des Travailleurs Salaries**; ECR 1975, p. 2147
ATAD, C- 59/ 68, *Sayag*, ECR 1968, p. 590
ATAD, C- 75/63, *Unger / Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten*, ECR 1964,p.347
ATAD, C- 169/ 73; *Compagnie Continentale France*, ECR 1975, p.117
ATAD, C- 181/73 *Hoegemann v Belgian State*
ATAD T-113/96 *Dubols et Fils v Council and Commisston [1998] ECR II- par 56* 125
ATAD T-26/81 *Oleifci Meditteranel vEEC [1982] ECR -3057, par 16*,
ATAD T-3/93 *Alr France vs Commisston*

- ATAD T- 34/92, Fiatagri and Ford-New Holland vs. Commission
ATAD T-175/94 *International Procurement Services v Komisyon* [1996] ECR II-729 par 44,
ATAD T-336/94 *Eftsol v Komisyon* [1996] ECR II-1343 par 30,
ATAD T-276/94 *Oleifici Italtant v Komisyon* [1997] ECR II-1239 par 20
ATAD 102/ 77; *Hoffman-La Roche*; ECR 1977, p. 1139
ATAD 120/78, *Rewe / Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, ECR 1979, p.679
Costa Enel, ECR 1964, p.1141
ATAD 175/ 84; *Krohn / Commission*, ECR 1986, p.753
ATAD 181/ 73; *HAEGEMAN*, ECR 1974, p 449
ATAD 256/ 80, *Birra WÜHRER* , ECR 1982.p.85
Kampffmayer, 14.07.1967 EJC 1967 p.317

Kitaplar:

- Alpkaya, Gökçen (2002), **Eski Yugoslavya İçin Uluslararası Ceza Mahkemesi** (Ankara: Turan Kitapevi).
- ATO, (2004), **Dünden Bugüne Kapitülasyonlar, Vatandaşların El Kitabı Serisi-2**, (Ankara: ATO Yayınları no:75)
- Aydoğan, Metin (2002), **AB'nin Neresindeyiz** (İstanbul: Kum Saati Yay.).
- Arsava, Füsün (2003), **Nice Antlaşması Sonrasında AB'nin Geleceği**, (Ankara: ATAUM).
- Arsava, Füsün (1989), **Roma Antlaşması'nda Öncelik Prosedürü ve Bu Prosedür Çerçevesinde Doğan Sorunlar**, (Ankara: ATAUM).
- AB Hukuku Semineri İsveç Başkonsolosluğu 10 – 12 Ekim 2002 İstanbul** (çev: İdil İşil Gül, Lami Bertan Tokuzlu, İstanbul: Şefik Matbaası).
- Balaam, David N. ve Veseth, Michael (2001), **Introduction to International Political Economy** (2. Baskı, New Jersey: Prentice – Hall, Inc.).
- Barents, Rene ve Von Holstein, Henk (der.) (2004), **European Courts Procedure** (London: Sweet & Maxwell).
- Baykal, Sanem (2002), **AT Hukukun Etkili Biçimde Uygulanması ve Bireysel Haklar** (Ankara: A.Ü. ATAUM Araştırma Dizisi no.14).
- Betten, Lammy (as editor) (1991), **The Future of European Social Policy, European Monographs** (Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers)
- Bilici, Nurettin (2004), **Türkiye-AB İlişkisi**, (Ankara: Seçkin Yayınları).
- Blair QC, Michael ve Cranston MP, Ross ve Ryan, Christopher ve Taylor, Michael (1998), **Bank Of England Act 1998** (London: Blackstone Press Limited).
- Blanco, Merino Elena (1996), **The Spanish Legal System** (London: Sweet&Maxwell).
- Bozkurt, Enver ve Özcan, Mehmet ve Köktaş Arif (2004) **AB Hukuku**, (2. Baskı, Ankara: Baran Ofset).
- Bozkurt, Veysel (1992), **Türkiye ve Avrupa Topluluğu** (İstanbul: Ağaç Yay.).
- Bray, Robert (der.) (2006), **Procedural Law of the European Union** (2. Baskı, London: Sweet&Maxwell).

Büyüktaşkın, Şener (1997), **Dünya Ticaret Sistemi (GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye** (Ankara: Esbank).

Can, Hacı ve Özen, Çınar (2005), **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku** (Ankara: Gazl Kitabevi)

Cassese, Antonio (2004), **International Law** (New York: Oxford University Press).

Cheshire, G.C. and North P.M. (1979), **Cheshire and North Private International Law** (London: Butterworths)

Craig, Paul ve De Burca, Grainne (2003), **EU Law Text, Cases and Materials** (3. Baskı, New York: Oxford University Press).

Çimen, Ahmet (1996), **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri** (Ankara).

Derviş, Kemal ve De Melo, Jaime ve Robinson, Sherman (1982), **General Equilibrium Models for The Development Policy** (Cambridge: Cambridge University Press).

Derviş, Kemal ve Robinson, Sherman (1978), **The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey: 1973-1983** (Washington World Bank Staff Working Paper No. 306).

Devlet Planlama Teşkilatı (2001), **Türkiye- Avrupa Topluluğu Ortaklığı Kararları 1964-2000** (Cilt1, Ankara).

Devlet Planlama Teşkilatı, **Turkey : Main Economic Indicators** (Ankara)

Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve TOBB, (2002), **AB ve Türkiye** (5. baskı, Ankara: AB Genel Müdürlüğü)

Dış Ticaret Müsteşarlığı (2006), **Dış Ticaret ve Başlıca Ekonomik Göstergeler**, (Ankara: DTM).

DTM (2002), **AB ve Türkiye**, (Ankara: Doğuşum Matbaacılık).

Garner, Brayn A. (2004), **Black's Law Dictionary** (8.Baskı, U.S.A: Thomson West).

Global Economic Institutions, Christopher L. Gilbert and David Vine (edit.s) (2000), **The World Bank, Structure and Policies**, (Cambridge University Press)

Günuğur, Haluk (2005), **AB'nin Kurucu Antlaşmaları** (Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi)

Hartley, T.C. (1998), **The Foundations European Community Law** (4. Baskı, New York.: Oxford University Press).

Hartley, T.C. (1994), **The Foundations Of European Community Law** (3. Baskı, New York.: Oxford University Press).

- Hoekman, Bernard M. ve Togan, Süblüley (der.) (2005), **Turkey Economic Reform & Accession to The European Union** (Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank).
- Horowitz, Shale. and Heo, Uk, (2001) **The Political Economy of International Financial Crisis**, (Maryland: Rowman&Littlefield)
- Horspool, Margot (2000), **European Union Law** (2. Baskı, London: Butterworths).
- İKV no:214 (2007), **Türkiye-AT Ortaklık Hukuku ve ATAD Kararları Çerçevesinde Katma Protokol'ün 41/1. Maddesinde Düzenlenen Standstill Hükümünün Kapsamı ve Yorumu** (Ankara)
- Kabaalloğlu, Haluk (1996), **A'dan Z'ye Gümrük Birliği** (Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti.).
- Karlık, Rıdvan (2005), **AB ve Türkiye** (8. Baskı, İstanbul: Beta A.Ş.).
- Karlık, Rıdvan (1997), **Gümrük Birliği Döneminde Türkiye** (Ankara: Turan Kitapevi).
- Karlık, Rıdvan ve Tonus, Özgür (2002), **AB Kapısında Türkiye**, (Ankara: Turan Kitapevi).
- Krueger, Anne O. (1974), **Foreign Trade Regimes & Economic Development: Turkey, A Special Conference Series on Foreign Trade Regimes & Economic Development Volume 1** (New York: National Bureau of Economic Research)
- Krueger, Anne O. ve Aktan, Okan H. (1992), **Swimming against the Tide, Turkish Trade Reform in the 80's** (San Francisco: International Center for Economic Growth)
- Leach, Rodley (2004), **Concise Encyclopedia of the European Union: From Aachen to Zollverein**, (Chicago: Fitzroy Dearborn Publisher).
- Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü (1973), **Avrupa Ekonomik Topluluğu Çeşitli Hukuki Sorunlar Üzerine Konferanslar** (İstanbul: İstanbul Üniversitesi yay.).
- Noel, Ermin (1980), **Avrupa Topluluğu Organları Nasıl Çalışır** (3. Baskı, Ankara: Maya Matbaacılık Yay.).
- Reld, T.R. (2004), **The United States of Europe, the new Superpower and the end of American Supremacy** (London: Penguin Books)
- Sarı, Arzu Odabaşı (2005), **AB'nde KOBİ Destek Mekanizmaları ve Türkiye** (İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yay.).

- Sanlıbrahimoğlu, Y.Selim (2003), **Foreign (Counter) Investment Game Drive of Turkey 1990-2004** (Ankara: Beyda Ofset).
- Sanlıbrahimoğlu, Y.Selim (2002), **Ülkelerinin Kaderine IMF'yi Ortak Edenler**, (Ankara: Beyda Ofset).
- Slot, Piet Jan ve Tezcan, Narin (Konferans 16 Haziran 2006), **EEC-Türkiye Birlik Mutabakatına Göre Kişilerin Serbest Dolaşımıyla İlgili İçtihat Hukuku'ndaki Yeni Gelişmeler**.
- Stiglitz, Joseph E., (2002), **Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı** (çev: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, 2. Baskı, İstanbul: Pain B.)
- Tan, Prof. Dr. Turgut ve Gözübüyük, Prof. Dr. A. Şeref (1998), **İdare Hukuku Genel Esaslar**, (cilt 1, Ankara: Turan Kitapevi).
- T.C. ve Almanya Federal Cumhuriyeti Ekonomik İşbirliği, **Aspects of Privatisation in Turkey** (Ankara: Edited by the Embassy of Germany)
- T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (2002), **AB ve Türkiye** (5. Baskı, Ankara: Doğuşum Matbaacılık Ltd. Şti.).
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (1979), **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1982**. (Ankara: Yayın No. DPT 1664):
- Tekell, İhan ve İkin, Selim (2000), **Türkiye ve AB** (Ankara: Ümit yay.).
- Tekinalp, Gülören ve Tekinalp, Ünal, (2000), **AB Hukuku** (2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.).
- Togan, Süblüey (1993), **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Liberalizasyonu** (Eximbank Dizisi).
- Togan, Süblüey ve Olgun, Hasan ve Akder, Halls (1988), **External Economic Relations of Turkey** (2.Baskım, Türkiye Dış Ticaret Derneği).
- Trybus, Prof. Dr. Martin, European Court of Justice, (Birmingham Law School).**
- Türkgücü, Aydın (2007), Sanal Tann, (Çıkış Yayınları).**
- Weatherill, Stephen (1995), **Law and Integration in the European Union** (New York: Oxford University Press).
- Williamson, John (as editor) (1994), **The Political Economy of Policy Reform** (Washington DC: Institute for International Economics)
- Wilson, Dominic ve Purushothaman, Roppa (2003), **Global Economics Paper No:99, Dreaming with the BRIC's: The Path to 2050**, (Goldman Sachs).
- Yenal, Oktay (2003) **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**. (Ankara: Homer).
- Yurttaş, Şükrü (1989), **Avrupa Topluluğu Hukuku** (İstanbul)

Makaleler:

Doğu, Umut, **AB Hukukunun Doğrudan Uygulanmasının Ulusal Hukuklara Etkisi**, <http://www.akader.net/KHUKA/2004_eylul/10.htm#_ftn1>, (24 Eylül 2008).

Holden, Patrick Lecturer In International Relations Law and Social Science
Plymouth University, <<http://www.edpsg.org/index.pl>>, (27 Eylül 2008).

Meredith A Crowley, **An Introduction to WTO and GATT**

<http://www.deu.edu.tr/userweb/muge.tunaer/dosyalar/Introduction_GATT.pdf>, (25 Eylül 2008).

Reçber, Kamuran , **Yedaş Davası Örneğine Hukuksal Bir Analiz**, (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 62-3)

Sabir, Hasan (Temmuz 2002), **Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: Mercosur Örneği**, (Dış Ticaret Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 25).

Talat Saral (Mays 2006), **10. Yılında Yeni Kapitülasyonlar, Gümrük Birliği**, Jeopolitik Dergisi, (Ankara)

Talât, Saral (8.2.2005), **Dış Ticaret Açığı, GB Ve Yabancı Sermaye, Jeopolitik Dergisi**, (Ankara)

Uyar, Yrd. Doç Dr. Hakkı (20 Aralık 2004), "Ecevit AET Üyelikliğini Reddedti mi?", **Cumhuriyet Strateji**, (sayı 25).

Yetkin, Münir Nuri **Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi ve Değerlendirilmesi**, AB Genel Müdürü,

<<http://www.dtm.gov.tr/dtmdm/n/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/turk-abozsay.doc>>., (25 Eylül 2008)

Resmî Bilgi ve Belgeler:

7/14745 esas nolu **Soru Önergesi**, 16.06.2006, Resmî Gazete

7/12463 esas nolu Yazılı Soru Önergesine Karşılık Olarak Verilen Cevap

ABGS, 18.07.2001/41 Sayılı **Merkezi Olmayan Yapılanmanın Oluşturulmasına**

İlişkin Başbakanlık Genelgesi, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=231&l=1>> ,

(24 Eylül 2008)

ABGS, **Katma Protokol**, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=119&l=1>> , (24 Eylül

2008).

Agreement on Textiles and Clothing, 1986 —1994 Uruguay Round,

<http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/ursum_e.htm#cAgreement> , (24

Eylül 2008).

Ankara Anlaşması <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=117&l=1>> ,

(20.06.2008).

Ankara Anlaşması, <http://www.cfcu.gov.tr/files/Ankara_Anlasmasi.doc> , (24 Eylül

2008)

Ankara Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Genel

Müdürüğü, Kasım 1997, <<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/nebloglh/tarim.pdf>> , (24

Eylül 2008).

Avrupa Toplulukları Komisyonu Türkiye'nin Katılım Yolunda İlerlemesi Hakkında

2004 Yılı Düzenli Raporu, 6 Kasım 2004,

<http://sam.baskent.edu.tr/ilerleme_raporlari/ilerleme_tr_2005.pdf> , (24 Eylül

2004).

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, **Demokratik, Sosyal ve Ekonomik Göstergeler**,

<http://www.unfpa.org/swp/2007/english/notes/indicators/e_indicator2.pdf>

(20.06.2008).

Decision of the Representatives of the Governments of the Member States,

meeting within the Council, 19 Temmuz 2002,

<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?url=CELEX:42002D0595:EN:HTML>

> , (24 Eylül 2008)

Dış Ticaret Müsteşarlığı Resmî Web Sitesi,

<<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/genel.xls>> ,

(25 Eylül 2008).

Dış Ticaret Müsteşarlığı Türkiye AB İlişkileri, Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları,
<<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/Index.cfm?action=detay&yayinID=211&icerikID=313&dil=TR>> , (20.06.2008).

Dış Ticaret Müsteşarlığı Türkiye-AB Mali İlişkileri,
http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TeknikMevzuatDb/TR_AB_Mali_Illiskileri_Tarihli.doc (25 Eylül 2008).

Dış Ticaret Müsteşarlığı Türkiye-AB Mali İlişkileri,
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TeknikMevzuatDb/TR_AB_Mali_Illiskileri_Tarihli.doc> , (25.06.2008)

Dış Ticaret Müsteşarlığı
<<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/genel.xls>> , (25 Eylül 2008).

Doğru Yol Partisi ile Sosyal Demokrat Halkçı Parti Arasında İmzalanan Ortak Hükümet Protokolü ve Ekleri , 19 Kasım 1991

DYP – CHP Hükümet Uygulama Programı, 23 Mart 1995

Hükümet Programı, 25 Kasım 1991.

Hazine İstatistik Yılığ 2007,
<<http://www.hazine.gov.tr/it/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Annual/1-%20Kamu%20Borc%20Yonetimi/kamu%20borc%20yonetiml.xls>> , (28 Eylül 2008).

Katılım Öncesi Mali Yardımlar, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5&l=1>> , (23 Eylül 2006).

The General Agreement On Tariffs And Trade
<http://www.ucc.ie/acad/appsoc/imp_store/mia/Library/history/capitalism/gatt/ch24.htm> , (22 Eylül 2008).

IMF, World Economic and Financial Surveys,
<<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/weodata/index.aspx>>
(20.06.2008)

IMF Review of the 1977 Decision on Surveillance Over Exchange Rate Policies Preliminary Considerations, Background Information, and Summing Up of the Board Meeting, 19 Temmuz 2006

<<http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2006/pc.pdf>> , (25 Eylül 2008)

ODTU AB Ofisi, Türkiye'nin Gümrük Birliği Alanında AB'ye Uyumu,
<http://abofisi.metu.edu.tr/ab_politikalari.htm> , (25 Eylül 2008).

Resmî Gazete, 1 Ağustos 1996

T.C. ABGS, Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi (1959-2008),

<http://www.abgs.gov.tr/files/AB_İlişkileri/turkiye_-_ab_kronoloji.pdf>, (23 Eylül 2008).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî Web Sitesi, <<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>>, (22 Eylül 2008).

T.C. Dışişleri Bakanlığı (Ocak 2002), **Gümrük Birliği Konusunda Not,**

<www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/ab/abab/gum.bir.htm>, (25 Eylül 2008).

T.C. AB Nezdinde Türkiye Daimi Temsilciliği Ticaret Müşavirliği, **AB'nin Kota Dağıtım Sistemi Hakkında Not,**

<http://64.233.183.104/search?q=cache:0Xc71w6Fj_wj:www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/TarimSerbesTicaretDb/ab/ab_kota_dagitim_not.doc+T.C.+AB+Nezdinde+T%C3%BCrkiye+Daimi+Temsilcilik+C4%9F+Ticaret+M%C3%BC%C5%9F+ovirlik+C4%9F&hl=tr&ct=cink&cd=4&gl=tr&client=firefox-a>, (20.06.2008).

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı AB Ticaret Politikasına Uyum, 13 Ağustos 2007,

<<http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detay&yayinID=321&icerikID=420&dil=TR>>, (24 Eylül 2004).

TOBB, Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Katılma Başvurusu ile İlgili AT Komisyon Görüşü (18 Aralık 1999),

<<http://www.tobb.org.tr/abm/mevzuatvedokumanlar/atkomisyonugorusu.doc>> (25 Eylül 2008).

Türkiye İstatistik Kurumu Türkiye-AT İlişkileri,

<<http://www.dle.gov.tr/PROJECTS/GUMRUK/ek.html>>, (24 Eylül 2008).

Türkiye AB Arasında Gümrük Birliği Tesisi Eden 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı,

13 Şubat 1996, <<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/ABKurumsalDb/1-95.pdf>>, (24 Eylül 2008).

Türkiye AB Katılma Protokolü, 23 Kasım 1970,

<http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_kprotokol.html>, (24 Eylül 2008).

Türkiye – AET Ortaklık Konseyi Kararları, 2/80 nolu karar,

<<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/okk1.pdf>>, (24 Eylül 2008).

Türkiye Bankalar Birliği, <http://www.tbob.org.tr/v12/bankacilik_kanunu.htm#>, (25 Eylül 2008).

Türkiye İstatistik Kurumu Yıllara Göre Dış Ticaret,

<http://www.tulk.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=621>, (26 Eylül 2008).

The UNCTAD Handbook of Statistics (2008), Tablolar no 1.1.3, 1.2.3, 1.4, 5.1.3
7.3.3 <http://www.unctad.org/en/docs/tdstat33_en.pdf> (20.06.2008).

Türkiye Dış Ticaret Derneği,

<http://www.turktrade.org.tr/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=95
>, (28 Eylül 2008).

Yale Law School, **Bretton Woods Agreements,**

<<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/decade/decad047.htm>>, (23 Eylül 2008)

Resmi Olmayan Bilgi ve Belgeler:

AB-Türkiye İlişkileri, 29 Ekim 2006,

<<http://www.tezstfesl.com/index.php?topic=1035.0>>, (23 Eylül 2008).

AB'nin Türkiye'ye Yönelik Maddi Yardımları,

<http://www.corlutso.com/_trk_doc/09-abmaliyardim.doc>, (24 Eylül 2008)

AB'nin Türkiye'ye Yönelik Mali Yardımları,

<http://64.233.183.104/search?q=cache:0q83ta0pejMJ:www.corlutso.com/_trk_doc/09-abmaliyardim.doc+avrupa+yat%C4%B1r%C4%B1m+bankas%C4%B1+kredileri+%2B1996-2000&hl=tr&ct=clnk&cd=2&gl=tr&client=firefox-a>, (24 Eylül 2008).

Bankacılık Sektörü AB'ye Hazır mı?, 19 11 2007,

<<http://www.emakale.com/articles/26/1/Bankacilik-Sektoru-AB-ye-Hazir-mi-Arma/Sayfa1.html>>, (23 Eylül 2008).

Fransa'da Fuarlara Katılan Kazanıyor ,

<http://www.kobifinans.com.tr/tr/dis_pazar/041702/6130>, (22 Eylül 2008).

Altan Küçükçınar (2003), **6.Çerçeve Program,**

<2003<http://bilgiekonomisi.googlepages.com/AB6.EREVEPROGRAMI.ppt>>, (21 Eylül 2008).

Non- Preferential Origin Colour Television Receivers Turkey, 1 Haziran 2008

<<http://eccustoms.blogspot.com/2008/06/non-preferential-origin-colour.html>>, (23 Eylül 2008).

Yıllar İtibarıyla Türkiye'nin Dış Ticareti

<http://www.dte.gov.tr/TURKISH/SONIST/DISTICIST/SORDST2005_kitap.pdf>, (20 Eylül 2008)

Yıllara Göre Dış Ticaret <http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=621>, (23 Eylül 2008).

Gazete Haberleri:

"11 Milyar Marklık Çatışma", **Yeni Şafak**, 16 Temmuz 2000.

İlhan Selçuk, "Yarıntı Kendin Bul", **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Ağustos 1978.

Ercan Kumcu, **Yatırım Bankacılığı Öldü Mü?**, Hüriyet Gazetesi, 28 Eylül 2008.

"Dış Borç Stoku, 213,4 Milyar Dolar Oldu", **Milliyet Gazetesi**, 29 Haziran 2007.

"Dünya Bankası Sürekli Devletüasyon Öneriyor". **Cumhuriyet Gazetesi**, 27 Ağustos 1978.

"Manuel Barosso Türk Basınıni Suçladı", **Bugün Gazetesi**, 12 Ocak 2007.

Yalçın Doğan, **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ağustos 1978.

Yiğit Bulut, "Neden Fiba-Lehman Brothers?", **Radikal Gazetesi**, 18 Ekim 2005

Von Boris Kalnoky, "Der Ton Verscharft Sich", **Die Welt Gazetesi**, 03.09.05.

**TÜRKİYE İLE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA TAMAMLANMASI ÖNGÖRÜLEN
GÜMRÜK BİRLİĞİ KARARI IŞIĞINDA YEDAŞ DAVASI**

EKLER:

EK-1 : T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Yazısı

EK-2 : AB Komisyonu'nun 17.01.2006 tarihli Yazısı

EK-3 : AB Komisyonu'nun 30.04.2004 tarihli yazısı ile AB Konseyi'nin 19.10.2004 tarihli yazısı

EK-4 : Üye Ülkeler tarafından (İspanya Başbakanı Danışmanı Carles Casajuana, Fransa İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy ve Federal Almanya İç İşleri Bakanlığı adına Dr. Moar imzasıyla) verilen cevaplar

EK-5 : 12.09.2005 tarihli Emin Şirin tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen cevap

EK-6 : Türkiye Müteahhitler Birliği'nin 20 Aralık 2006 tarihli yazısı